

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის
ურობები

WORKS
OF KUTAISI STATE HISTORICAL MUSEUM

ქრებული XX

EDITION XX

ქუთაისი
KUTAISI
2010

საქართველოს კულტურის და ძეგლთა დაცვის სამინისტრო
ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი

MINISTRY OF CULTURE AND MONUMENT PROTECTION OF GEORGIA
KUTAISI STATE HISTORICAL MUSEUM

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის

უ რ ო მ ე ზ ი

კრებული XX

W O R K S

OF KUTAISI STATE HISTORICAL MUSEUM

EDITION XX

კრებული დაარსებულია 1968 წელს

რედაქტორი: პროფ. ო. ლანჩავა

სარედაქციო კოლეგია:

პროფ. ო. ლანჩავა — მუზეუმის დირექტორი, ნ. რურუა — საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის მინისტრი, დ. ლორთქიფანიძე — საქართველოს ეროვნული მუზეუმის დირექტორი., ნ. ვაჩეიშვილი — საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტოს აღმასრულებელი დირექტორი, ი. ქარაია — ICOMM-ის საქართველოს ეროვნული კომიტეტის თავმჯდომარე, მ. ბურჭულაძე — ICOMM-ის საქართველოს ეროვნული კომიტეტის მდივანი, პროფ. მ. ნიკოლეიშვილი—მუზეუმის მთ. მეცნიერ-კონსულტანტი, მ/კ. დ. სულაბერიძე — ფონდების მთ. მცველი, ასოც. პროფ. ლ. გაბუნია — ახალი ისტორიისა და განათლების განყოფილების კოორდინატორი, მ/კ. მ. კეზევაძე — ქუთაისის სახელმწიფო არქივის დირექტორი, მ/კ. ლ. ჯიქია — მთ. მეცნიერ-კონსულტანტი, მ/კ. მ. საჩკოვი — ბუნებისა და პალეონტოლოგიის კოლექციების მცველი (კურატორი), ც. მუმლაძე — ხელნაწერ და ძველნაბეჭდ ნიგნთა კოლექციების განყოფილების მცველი (კურატორი), ნ. ცაგარეიშვილი — ინფორმაციული ტექნოლოგიების მენეჯერი, ქსუ ასოც. პროფ. ნ. კუტივაძე, ნ. ქარციძე — (პასუხისმგებელი მდივანი).

ISSN 0206516X

რელაქტორისაგან

დიდ ქართველ მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს აკაკი წერეთელს დაბადებიდან 170 წელი შეუსრულდა. წინამდებარე, რიგით XX კრებული ღვაწლმოსილი მგოსნის ნათელ ხსოვნას ეძღვნება. ბედნიერია ერი, რომელსაც ერთდროულად ჰყავს ისეთი შვილები, როგორცაა, აკაკი წერეთელი, ილია ჭავჭავაძე, ნიკო ნიკოლაძე, გაბრიელ ქიქოძე, სერგეი მესხი და სხვ. ალბათ სადავო არაა, რომ ქართული ინტელექტუალური აზროვნების განვითარებაში მათი წვლილი განუსაზღვრელია...

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი სათუთად ინახავს ამ ბრწყინვალე მამულიშვილთა ცხოვრების ამსახველ დოკუმენტურ მასალებს. ამჯერად, მათ საფუძველზე დარდნობით მუზეუმის ხელნაწერ და ძველნაბეჭდ წიგნთა კოლექციების განყოფილების მიერ (კურატორი ციცილო მუმლაძე), ჩატარდა დიდი ქართველი მგოსნისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. ეს კრებულიც მუზეუმის თანამშრომელთა მოკრძალებული წვლილია პოეტის ცხოვრება-მოღვაწეობის აქამდე უცნობი დეტალების წარმოჩენისა.

დიდი მადლობა ღონისძიების ორგანიზატორებს და კონფერენციის მონაწილეებს.

პროფ. ო. ლანჩავა

ეკატერინე ყელაურაძე

აკაკი წერეთელი ქუთაისის მუზეუმის არქივებში

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის წერილობითი წყაროების განყოფილებაში არსებულ არქივებში დაცულია დოკუმენტები, რომლებიც ასახავს აკაკის ცხოვრების ეპიზოდებს ძირითადად ქუთაისში, წარმოაჩენს მის ურთიერთობას ქართველ საზოგადო მოღვაწეებთან და გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის ყველა იმ ნამოწყებასა და ინიციატივაზე, რომელთა ავტორი უმეტეს შემთხვევაში თვით აკაკი იყო. ეს მასალები ძირითადად წარმოდგენილია XIX საუკუნის მეორე ნახევრისა და XX საუკუნის დასაწყისის ქართველ საზოგადო მოღვაწეთა, კერძოდ: კირილე ლორთქიფანიძის, გიორგი ზდანოვიჩის (მაიაშვილი), ტრიფონ ჯაფარიძის, პავლე თუმანიშვილის, ალექსანდრე გარსევანიშვილის, დიმიტრი კვიციანიას, დავით მესხის, გიორგი კოკონაშვილის, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებისა და სხვათა არქივებში. ჩვენი მიზანია აკაკისთან დაკავშირებულ მასალებზე საძიებლის შექმნა. არქივებზე მუშაობისას ბევრ საინტერესო მასალას წავაწყდით. ზოგიერთი მათგანი ცნობილია სამეცნიერო წრეებში, ზოგსაც პირველად შევეხებით. უპირველესად კირილე ლორთქიფანიძის არქივში დაცულ მასალებს მიმოვიხილავთ.

არქივში დაცული მასალებიდან განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს აკაკი წერეთლისა და კირილე ლორთქიფანიძის ურთიერთობის ამსახველი მასალები. ცნობილია, რომ ისინი ერთად სწავლობდნენ გიმნაზიაში და შემდეგ პეტერბურგში. არქივში დაცული მათი წერილები არამარტო პირადი ხასიათისაა, არამედ შემოქმედებითი ურთიერთობის ამსახველიც. სიცოცხლის ბოლომდე კირილე იყო აკაკისთვის უახლოესი მეგობარი და ავტორიტეტი. აკაკი პირველ რიგში კირილეს ანდობდა მის ნაფიქრს, ნააზრევს და მათ შესახებ კირილეს მოსაზრებები მისთვის მისაღები იყო. ამის შესატყვისი დოკუმენტური მასალა ინახება მის ლიტერატურულ არქივში, ლექსებისა და პოემების სახით, ამ მიმართებით საინტერესო მინაწერებით. კირილესთან მის ურთიერთობას ვრცლად არ შევეხებით, რადგან ეს საკითხი კარგად არის შესწავლილი. მაგრამ გვერდს ვერ ავუვლით არქივში დაცულ ლამაზად გაფორმებულ მუყაოს ქაღალდზე დანერილ ლექსს, რომელიც კირილეს ავტოგრაფია და მას ეს ლექსი 1908 წელს აკაკის საბიბლიო დღეებში დაუწერია. მართალია ლექსი შედეგრი არ არის, მაგრამ კარგად წარმოაჩენს მათ დამოკიდებულებას:

„ გრძნობა, გული და ჩემი გონება
შენ ტყვედ ჰყო ჩემმა ყმანვილკაცობამ,
და დღეს დამატკბო კიდეც მომხიბლა
საყოველთაოდ შენმა დღეობამ! “
კირილე. “ [ქიმ. 2173 / 483]

აკაკის შემოქმედებითი მოღვაწეობის 50 წლის იუბილე 1908 წელს ნამდვილად საყოველთაო-სახალხო ზეიმად გადაიქცა. ქუთაისისა და თბილისის შემდეგ თითქმის არ დარჩენილა საქართველოს არც ერთი კუთხე, სადაც მისთვის არ ემასპინძლათ დიდი სიყვარულითა და სითბოთი. იქმნებოდა საიუბილეო კომიტეტები და სპეციალური პროგრამები, თუ რომელ დღეს, რომელ საათზე რა ღონისძიება უნდა ჩატარებულიყო. ამ ფაქტმა გამოხმაურება ჰპოვა იმდროინდელი პრესის ფურცლებზე. ქუთაისის მუზეუმის წერილობითი წყაროების განყოფილებაში მრავლადაა დაცული ამ პერიოდის შესატყვისი მასალა.

აკაკის პიროვნების დახასიათებისათვის მნიშვნელოვან ცნობებს გვანვდის თავის მოგონებებში ილია ბახტაძე, რომელიც ცნობილი ჟურნალისტის და მოღვაწის ილია ბახტაძე (ხოხელის) მოგვარე და ნათესავი იყო. მას აკაკი წარმოჩენილი ჰყავს, როგორც არამარტო სასიქადულო და ყველასათვის საყვარელი პოეტი, არამედ, როგორც მომავალი თაობის სამშობლოსათვის საკეთილდღეო საქმეში ხელის შემწყობი. არ არსებობდა რაიმე მამულშვილური ნამოწყება, რომ აკაკი მის სათავეში არ ყოფილიყო. მის მონათხრობში მგოსანი თეატრის დიდ მოყვარულად და მოჭირნახულედ წარმოგვიდგება. აი რას წერს იგი: „1914 წელს დავესწარი თბილისში გამართულ სრულიად საქართველოს სცენის მოღვაწეთა პირველ ყრილობას, რომელსაც ლადო მესხიშვილთან და სხვებთან ერთად მაშინ თავმჯდომარეობდა ღრმა მოხუცი აკაკი წერეთელი. ამ ყრილობასთან დაკავშირებით მახსოვს თეატრზე, სცენაზე, წარმოდგენებზე თეატრის შენობაში, სადაც ყრილობის სხდომები იმართებოდა, ბევრი სხვადასხვა შინაარსის წარწერები იყო გაკრული, მაგრამ შინაარსის მხრით ყველას ყურადღებას იპყრობდა ერთი წარწე-

რა, რომელიც აკაკის ეკუთვნოდა: „სცენა არის ეროვნული სარკე, რომელიც უშიშრად და უტყუვრად, უნდა გვისახავდეს ჩვენი ცხოვრების აკვარგს, რომ სანახაობით მოხიბლული მშვენიერებისაკენ სიყვარულით მივისწრაფოდეთ ... „აკაკი ძალიან ცუდად იყო, თვალეში კარგად ვერ იხედებოდა, ძლივს დადიოდა, მაგრამ სცენის მოღვაწეთა პირველ ყრილობას ის მაინც დაესწრო და მის მუშაობაში აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდა.“ [ქიმ. სმ. №104].

აკაკი წერეთელზე საინტერესო ჩანაწერები აქვს გაკეთებული 1965 წელს მუზეუმის მეცნიერ-თანამშრომელს რუსუდან აბესაძეს პენსიონერი პედაგოგის ზინაიდა ჯაფარიძისაგან. მისი ნაამბობიდან ვგებულობთ, რომ ვერ გაიხსენებდა 1908-1913 წლების აკაკის იუბილეს, რადგან მეფის რუსეთის მოხელეებმა და განათლების ხელმძღვანელობამ არ მისცეს საშუალება გიმნაზიის მოსწავლეებს აქტიური მონაწილეობა მიეღოთ ამ ღონისძიებაში, მაგრამ სამაგიეროდ, ვრცლად აღწერს მის მოგზაურობას რაჭა-ლეჩხუმში. კერძოდ, კი რაჭაში 1912 წელს: „რაჭველი მუშის, მეპურე იოველი ისაკაძის ინიციატივით მოეწყო აკაკის საიუბილეო მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში. იმ დროს სოფელ ბუგეულში (ამბროლაურის რაიონი) ვიმყოფებოდი არდადეგებზე. დიდი აღელვებით ელოდა ხალხი აკაკის. ყველაზე მეტად კი ახალგაზრდები ველოდით. ხალხი პოეტს პურმარილით, ყვავილებით და მხურვალე სიტყვებით ეგებებოდა.“ [ქიმ.სმ. №80].

მოგონებებში ვკითხულობთ, რომ ერისთავის სასახლის ეზოში აკაკის მთელი ქვემო და ზემო რაჭის მცხოვრებლები დახვდნენ და გაუმართავთ ნამდვილი ზეიმი. „მინდა ციხეში“ აუფეთქებიათ მაშხალები, წარმოუთქვამთ მისასალმებელი სიტყვები და აკაკის ლექსები: „მიართვეს პურმარილი მოჩუქურთმებული ქართული ხონჩით, ძველებური ვერცხლის სამარლით, მინდვრის ყვავილებისა და პურის თავთავების ლამაზი თაიგული. თაიგული გადასცა ცნობილი პედაგოგის პლატონ წულუკიძის ვაჟმა – პატარა აკაკიმ და დასძინა: ბატონო დიდო აკაკი, მეც პატარა აკაკი ვარო.“ [ქიმ. სმ. №80].

მოგონების მიხედვით საზეიმო სვლას გადანყდომიან უკრაინელი ტურისტები ველოსიპედებით: „ტურისტების ხელმძღვანელი, როგორც შემდეგ გავიგეთ პროფესორი ანისიმოვი იყო. ისინი გადმოსტენ ველოსიპედებიდან, ჩვენი ეტლებიც გაჩერდა. ერთი ტურისტი ჩვენს ეტლთან გაჩერდა და შეგვეკითხა რა ზეიმი არისო. მე და მამაჩემმა / როგორც ყოფილმა გიმნაზიელმა მან რუსული იცოდა / ვუპასუხეთ: „ჩვენ ვზეიმობთ ჩვენი ერის უდიდესი და უსაყვარლესი პოეტის აკაკი წერეთლის იუბილეს-თქო — „მართლაც დიდი და სასიყვარულო პოეტი ყოფილა თუ ასეთი პატივისცემა და სიყვარული დაიმსახურა მთელს ხალხშიო“ — წარმოსთქვა ტურისტმა. აკაკის ეტლთან კი ტურისტების ხელმძღვანელი მივიდა, მიესალმა და სიტყვით მიმართა.“ [ქიმ.სმ. №80].

ონში შესვლამდე სამასზე მეტი ცხენოსანი შეეგება სოფელ სორში საიუბილეო ამაღლას. ზინაიდა ჯაფარიძის გადმოცემით: „ონის ბაღში (ბულვარში) გაუმართავთ ზეიმი. აკაკის მისალმებიან სიტყვით ებრაელებისა და სომხების წარმომადგენლებიც. გაუმართავთ ფერხული და მოასმენინეს ხალხური სიმღერები. პოეტი მოუთავსებიათ დათა გოცირიძის სახლში, სადაც სახლის პატრონის თხოვნით, იმ ოთახში სადაც აკაკიმ ისაუბრა, დაუტოვებია კედელზე მიწერილი თავისი პატარა ლექსი:

„სტუმართმოყვარეობა
რაჭველთა განთქმულია,
მაგრამ სტუმრის გულშიაც
მათი სიყვარულია.“

შემდეგ ამ წარწერას მინა და ჩარჩო გაუკეთეს. სამწუხაროდ, სახლის ახალმა პატრონებმა ვერ შეაფასეს ეს წარწერა, მოშალეს ჩარჩო და ამჟამად, როგორც გავიგე, თითქმის აღარც აჩნია ეს წარწერა.“ [ქიმ. სმ. №80].

გიორგი კოკონაშვილის არქივში ინახება ერთი საინტერესო წერილი, რომელიც ამ უკანასკნელს მიუწერია აკაკი წერეთლის მუზეუმის დირექტორის ნიკოლოზ კეყერაძისადმი. მასში აღწერილია ის ცნობილი ფაქტი, როდესაც აკაკის ეტლში იუბილის დღეს ცხენების მაგივრად ქუთაისელი ახალგაზრდები შეებნენ და პატივისცემის ნიშნად ასე მიიყვანეს თეატრის შენობამდე: „ა.წ. ოქტომბრის თვეში აკაკის სახლ-მუზეუმის დათვალიერების დროს სურვილი დამებადა პატარა წვლილი შემეტანა აკაკის ხსოვნასთან დაკავშირებული მასალის დაგროვების საქმეში და გადამეცა მუზეუმისათვის ჩემ მიერ გადაღებული ერთი ფოტოსურათი, რომელზედაც აღბეჭდილია ის მომენტი აკაკის იუბილეს დღეებისა, როდესაც ქუთაისის ქალაქის ბაღთან ხალხმა, აკაკისათვის პატივისცემის გამოსახატავად, ცხენები გამოსხნა ეტლიდან და თვით მიიყვანა აკაკი ეტლით თეატრის შენობამდე. მაგრამ სურათის ერთი ცალი, რომელიც მქონდა, ჩემდა სამწუხაროდ ვეღარ ვნახე.

მის ნაცვლად გიგზავნი ქუთაისელი ფოტოგრაფის—სამსონ გეგეჭკორის მიერ გადაღებულ სხვა სურათს. ამ სურათზეც აკაკის შეხვედრაა გადაღებული ქალაქის ბალთან, მაგრამ ეტლიდან ცხენების გამოსხამდე.“ [ქიმ. E-211 / 1415]. ეს სურათი დღემდე ინახება ხსენებულ მუზეუმში.

გიორგი სამხარაძის ჩანაწერებში, რომელიც მთლიანად აკაკის იუბილესადმია მიძღვნილი, ვკითხულობთ, რომ 1909 წლის 25 თებერვალს ხარკოვის უნივერსიტეტის სხდომაზე, რომელიც აკაკის საიუბილეოდ მოაწყო ქართველმა სტუდენტებმა, პროფესორმა პოპოვმა წარმოსთქვა მეტად საინტერესო სიტყვა: „აკაკის სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლით მკვიდრდება ქართულ ლიტერატურაში ახალი ხანა. გარდა იმისა, რომ მან გააფაქიზა და გაამარტივა ქართული ლიტერატურული ენა; მანვე შექმნა ახალი სახეები პოეზიაში ... დიდი მნიშვნელობა აკაკისა იმითაც მტკიცდება, რომ იგი სიუჟეტებს ნაწარმოებისათვის მარტო სახალხო პოეზიიდან არა სესხულობდა, მან თვითონაც შექმნა საკუთარი ხალხური პოეზია. აკაკი წერეთელი ხალხის ფაქტებისა და გრძნობების მესვეურია. იგი გაფაციცებით ადევნებს თვალყურს ხალხის ცხოვრებას, ცდილობს არ გამოეპაროს საგულისხმიერო მოვლენები, რომ მერე მომხიბლავ და ჰარმონიულ ლექსებში დაგვისურათხატოს.“ [ქიმ. E-210 / 63]. ამ დახასიათებიდან კარგად ჩანს, რომ აკაკის შემოქმედება ასევე გასაგები და საყვარელია უცხოელთათვისაც. განუზომელია ქართველი ხალხის სიყვარული პოეტისადმი, უბრალო ადამიანები საიუბილეო დღეებში და შემდგომაც უძღვნიდნენ ლექსებს. მართალია, ეს ლექსები, არ გამოირჩევა მაღალმხატვრული ღირებულებით, მაგრამ თვით ფაქტი სასიამოვნოა და მგოსნისადმი უბრალო ადამიანების დამოკიდებულების გამომხატველი. უცნობი პიროვნება, „გოგიას“ ფსევდონიმით, ასე ამკობს აკაკის:

„შენი კალამი, წყლულის მალამი,
ბროლის ნათალი, ნაზი, ნარნარი,
იყო ისარი, დღესაც ის არი;
მწარ—მოცინარი, ტკბილ—მოტირალი!
გუშაგი ფრთხილი, ბასრი ლახვარი,
სიბილნის მტერი დაუძინარი.“ [ქიმ. E-210 / 63].

ხელნაწერთა ფონდის არქივების მიხედვით ვგებულობთ, რომ 1914 წელს ქუთაისის თეატრში, მგოსნის სიცოცხლეში, უკანასკნელად გაიმართა დიდი ლიტერატურული საღამო, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო: დავით კლდიაშვილმა, იროდიონ ევდოშვილმა, ვარლამ რუხაძემ, ია ეკალაძემ, ლადო დარჩიაშვილმა, ჯაჯუ ჯორჯიკიამ, გალაკტიონ ტაბიძემ, გიორგი ქუჩიშვილმა, კონსტანტინე გამსახურდიამ, დავით მეტეხეძემ, იასონ ნიკოლაიშვილმა, გრიგოლ ვეშაბიძემ და სხვებმა. აღტაცებაში მოსულმა მაყურებელმა სამჯერ გამოიყვანა მხცოვანი აკაკი სცენაზე შეუწყვეტელი ტაშის გრიალით, მაგრამ ის უკვე ამ პერიოდისათვის ცუდად გრძნობდა თავს და ამიტომ, აი რა გამოუცხადა თეატრში დამსწრე საზოგადოებას: „ეს ყველაფერი თქვენ, დაჯერებული ვარ ჩემი მეტის-მეტი სიყვარულით მოგდით, მაგრამ თქვენი ჩემდამი გადამეტებულ სიყვარულს კაი დასასრული არ მოყვება. თქვენ ლამაზად დაბრძანებულხართ, ტაშს უკრავთ და იძახით „ბიზ“, „ვაშას“ და მე კი მოხუცმა, რომელიც ძლივს დავდივარ და ვდგავარ, უნდა გამოვძუნძულდე კულისებიდან სცენაზე და გიკითხოთ ლექსები. თუ ეს ასე გაგრძელდება დიდხანს, უდავოთ თქვენი მეტის-მეტი სიყვარულის მსხვერპლი შევიქნები – მოვკვდებიო. ჩემი თხოვნაა კიდევ ერთ ლექსს ამ სცენაზე შევთხზავ, წაგიკითხავთ და პატივი მეცით მეტი ლექსის წაკითხვას ნულარ მთხოვთ-ო.“ [ქიმ. სმ.104].

1915 წელს სასიკვდილო სარეცელს მიჯაჭვული აკაკი, არ კარგავდა მისთვის ჩვეულ იუმორს. ამის ნათელი დადასტურებაა იმდროინდელი ჭიათურის საავადმყოფოს უფროსი ექიმის ჯაფარიძის ნაამბობი: „საქართველოდან სხვიტორში ყველა კუთხიდან ჩამოდიოდნენ საუკეთესო მკურნალი ექიმები და თავს დასტრიალებდნენ აკაკის, ყველას უნდოდა აკაკის სიკვდილის ბრწყალებიდან გამოსხნა. სხვა ექიმებთან ერთად სხვიტორში ჩამოვიდა საქონლის ექიმი (ბეთალი) გალაკტიონ მასხარაშვილი — აკაკის ახლო ნაცნობი და მეგობარი. აკაკის ძალიან გაუხარდა გალაკტიონ მასხარაშვილის ჩამოსვლა, როდესაც მან მძიმე ავადმყოფმა დაინახა ბეთალი ექიმი, გაიღიმა და ლულულულით, აი, რა უთხრა გალაკტიონ მასხარაშვილს: მოდი ჩემთან, ჩემო, გალაკტიონ, ძალიან გამიხარდა თქვენი მოსვლა, მე ჩემ სიცოცხლეში ვირივით ვმუშაობდი, ძალ-ღონეს არ ვზოგავდი, ეხლა თუ მომარჩენ და მიპატრონებ, თქვენ, პირუტყვის ექიმი, თორემ ანი ჩემი მორჩენა ადამიანის ექიმებს აღარ შეუძლიათ-ო.“ [ქიმ. სმ.№104].

ხელნაწერთა განყოფილებაში დაცული საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების არქივის დოკუმენტების გაცნობისას ვგებულობთ, რომ ამავე საზოგადოებას თბილისში, რომლის თავმჯდომარეც

იყო ექვთიმე თაყაიშვილი შეუქმნია აკაკი წერეთლის სახელობის ფონდი. ამ წამოწყების ერთ-ერთი მიზანი იყო ღარიბ სტუდენტთა დახმარება, რათა მათ შეძლებოდათ სრულფასოვანი განათლების მიღება. 1915 წლის 9 სექტემბრით დათარიღებულ საბუთში ვკითხულობთ: „უმორჩილესი თხოვნით მივმართავ ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას დამინიშნოს აკაკის სახელობის სტიპენდია, რომელიც მის განკარგულებაშია და მით შემადგლებიოს ჩემი მისწრაფების განხორციელება. მთხოვნელი ილია ასათიანი.“ [ქიმ. 5286 / 44].

საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების თაოსნობით მიიღეს დადგენილება მგოსნის დაბადების დღეს საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე გამართულიყო აკაკისადმი მიძღვნილი საღამოები, სასურველი იქნებოდა თუ ეს ყოველწლიურად მოხდებოდა, შემოსული თანხა კი გადაირიცხებოდა აკაკის სახელობის ფონდში: „გამოითქვა სურვილი და მიღებულ იქნა დადგენილება: მგოსნის დაბადების დღეს, ივნისის 9-ს, საქართველოს ყველა დაბა—ქალაქში გაიმართოს დილა და საღამო, სეირნობა ან წარმოდგენა, განსვენებულის მგოსნის ხსოვნის პატივსაცემლად და შემოსავალი გადაიდოს აკაკის სახელობის ზეპირსიტყვაობის თანხის გასაძლიერებლად.“ [ქიმ. 5286 / 16].

გარკვეულ ინტერესს იწვევს მუზეუმის საარქივო ფონდში დაცული, ერთ სქელტანიან წიგნად შეკრული, საგაზეთო სტატიები, რომელიც მთლიანად აკაკის 120 წლის იუბილესთან არის დაკავშირებული. მასში ბევრი ცნობილი ადამიანის წერილი და მოგონებაა დიდ პოეტზე. აღნიშნული მასალები მუზეუმს გადმოსცა ვლადიმერ მაისურაძემ.

აკაკი წერეთლის პიროვნების წარმოსაჩენად ფონდში დაცული სხვა მასალებიც შეიძლებოდა განგვეხილა, მაგრამ ამჯერად ეს საკმარისად მივიჩნიეთ.

ქვემოთ ვაქვეყნებთ ქუთაისის მუზეუმის წერილობითი წყაროების განყოფილებაში დაცული დოკუმენტების საძიებელს, რომელიც ფონდში მოსულ მკვლევარს დაეხმარება აკაკი წერეთელზე ქუთაისის მუზეუმში არსებული მასალების მიკვლევა-შესწავლაში.

ეს არქივებია:

2173 — კირილე ლორთქიფანიძის ლიტერატურული არქივი: №19; 57; 59; 87; 302; 331; 369; 370; 384; 413; 447; 467; 483; 501; 561; 576; 595; 603; 627; 629; 632; 674; 700; 708; 710; 749; 758; 794; 817; 818; 834; 859; 871; 873; 885; 887; 889; 905; 906; 907; 908; 909; 910; 911; 912; 913; 914; 915; 916; 917; 918; 919; 920; 921; 922; 923; 924; 925; 926; 927; 928; 929; 930; 931; 932; 933; 934; 935; 936; 937; 938; 939; 940; 941; 942; 943; 944; 945; 946; 947; 949; 950; 951; 952; 953; 954; 955; 956; 957; 958; 959; 960; 961; 962; 963; 964; 965; 966; 967; 968; 969; 970; 971; 972; 973; 974; 975; 976; 977; 1108; 1115; 1170¹; 1170²; 1171¹; 1130; 1261.
6417 — კირილე ლორთქიფანიძის საბანკო არქივი: №823; 1353; 2943; 2987; 3429; 3430; 3433; 3435; 3979.

6416 — გიორგი ზდანოვიჩის (მაიაშვილი) არქივი: №409; 430; 1133; 2032.

5286 — ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების არქივი: №16; 19; 21; 34; 36; 37; 39; 40; 44; 48; 51.

5947 — №111; 112.

6420 — ქუთაისის ქართული (სათავადაზნაურო) გიმნაზიის არქივი: №420.

6407 — ტრიფონ ჯაფარიძის არქივი: №122.

2175 — ალექსანდრე გარსევანიშვილის არქივი: №12; 13; 620.

2174 — დავით მესხის არქივი: №72; 227.

7137 — დავით კვიციანიას არქივი: №32.

E - 16 — პავლე თუმანიშვილის არქივი: №2.

E - 192 — ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის არქივი: №112; 835; 836; 1025; 1675;

E - 210 — გიორგი სამხარაძის არქივი; №63; 65; 343; 344; 345; 346; 347; 349; 350; 351; 352; 353; 354; 355; 356; 357; 358; 359; 361; 368.

E - 211 — გიორგი კოკონაშვილის არქივი: №881; 1415.

E - 2; E - 20; E - 27; E - 46; E - 128; E - 235;

საარქივო მასალები: №75; 80; 104.

ლიტერატურა:

2173 — კირილე ლორთქიფანიძის ლიტერატურული არქივი: №483.

5286 — ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება: №16; 44.

E – 211 — გიორგი კოკონაშვილის არქივი: №1415.

E – 210 — გიორგი სამხარაძის არქივი: №63.

საარქივო მასალები: №80; 104.

E. KELAURADZE**AK. TSERETELI IN THE ARCHIVES OF KUTAISI STATE HISTORICAL MUSEUM**

The manuscripts and the old printed books fund of the Kutaisi State Historical Museum preserve the large amount of documents describing the important episodes of life and the public work of the famous Georgian writer and the public figure AK. Tsereteli in Kutaisi. They give us the important and detailed information about the initiatives and the foundations which were mainly supported by the outstanding poet himself.

The majority of the documents belonged to the contemporaries of AK. Tsereteli and was preserved in their private archives. Among them were the outstanding thinkers and the public figures of the XIX century, like: Kirile Lortkipanidze, Giorgi Zdanovichi (Maiashvili), Tripon Jafaridze, Pavle Tumanishvili, Alexander Garsevanishvili, Dimitri Kvirkvelia, Davit Mesxi, Giorgi Kokochashvili.

We aim to create the special checklist for the written resources preserved in the fund. In the process of working on the documents we found the important documents. Some of them were known to the scholars, but we also discovered the unknown materials. For example: the documents revealing the details of the friendly relationships with Kirile Lortkipanidze, who was an old friend and a mate of Akaki. The poet used to ask his friend Kirile for advises about his creative and public work and used to take the recommendations from him which was highly appreciated by the writer.

The 50 years anniversary of Akaki's creative work was pompously celebrated in Kutaisi in 1908 which quickly turned into the public holiday for the whole country. After celebrations in Kutaisi and Tbilisi, nearly all regions of Georgia celebrated the jubilee of the beloved writer to express the warmth and the love toward him. These events were actively reflected in the local press. Huge number of the newspaper articles and the publications are in the museum fund.

The relative and the close friend of the famous journalist Ilia Bakhtadze- Khoneli, also Ilia Bakhtadze gave the important information about the personality of AK. Tsereteli. Ilia remembers AK. Tsereteli as a gifted and talented writer who is beloved by the whole country, but he also describes him as the public figure who is highly motivated to support the young generation.

In 1965 the employee of the Kutaisi State Historical Museum Rusudan Abesadze interviewed the pedagogue Zinaida Jafaridze who gave the important facts about the jubilee which was held in 1908-1913. According to the words, she could not remember the days of the jubilee as the local government did not allow the students and the teachers of the local gymnasium participate or attend the holiday and the public activities. But in spite of the prohibition they managed to describe the journey of the poet in the region of Racha-Lechkhumi.

An interesting letter is preserved in the archive of George Kokochashvili who had addressed it to the director of the museum of AK. Tsereteli – Nikoloz Kejheradze. The letter reveals an interesting fact about the jubilee held in Kutaisi. The local youngsters replaced the horses in the cab and drove the poet to the theatre to show the respect and adoration towards him.

Another document is about the special committee meeting which was held in the University of Kharkov in 1909, February 25. The author of the notes was George Samkharadze. The meeting was dedicated to the anniversary of the poet. The initiators of the meeting were the Georgian students who studied in the Kharkov University. As the author says it was attended by the professor Popov who made a warm speech addressed to AK. Tsereteli.

According to the documents preserved in the manuscripts fund of the Kutaisi State Historical Museum the last literary evening in the life of the poet was held in kutaisi, the local theatre in 1914. The majority of the famous poets and writers who were the representatives of the new young generation of the Georgian literature participated in this evening. Among them were: Davit Kldiashvili, Irodion Evdoshvili, Varlam Rukhadze, Ia Ekaladze, Lado Darchiashvili, Jaju Jorjikidze,

Galaktion Tabidze, Giorgi Kuchishvili, Constantine Gamsakhurdia, Davit Mebuke, Iason Nikolaishvili, Grigo Vesha-padze and others. The audience asked the poet to come back to the scene again and again for three times after the end of the meeting.

The archives of the historic and ethnographic society which are now preserved in the fund of the museum tell us about the fund which was founded to the name of AK. Tseretli. The initiator was the director of the society Ekvtime Tkaishvili. The fund aimed to help the students and sponsor them to get education.

The historic and ethnographic society held the initiative to celebrate the jubilee in every town and the region of the country and celebrate it annually. The fund was meant to sponsor the activities.

The fund keeps the book which is the collection of the publications dedicated to the 120 anniversary of the poet. The book contains the articles of the famous writers and the public persons. The book was granted to the museum by Vladimer Maisuradze.

For the given moment we aim to publish the checklist of the documents which will help the scholars to find the information about AK. Tsereteli easily and simplify their work.

მანია ქაზულაძე

აკაკის უცნობი პირადი წერილები

„თითქოს ქაბუკი ვიყო მე ახლა და ვყოფილიყავ მოხუცი წინათ“ — ამაზე უფრო წინასწარმეტყველურად ნათქვამი ტაყები, მე მგონი, არც მოიძებნება აკაკის შემოქმედებაში. ყველა ქართველისათვის საოცრად მშობლიური და საოცრად ნაცნობი, თეთრი თმით შემოსილი მხცოვანი პოეტი მუდამ თანამედროვეა და მუდამ მოულოდნელობებით აღსავსე. ქრესტომათიების განუყოფელ ნაწილად ქცეული ნაწარმოებებიც კი მორიგი ნაკითხვისას აღიქმება როგორც ახალი, უზომოდ საინტერესო. სწორედ ამ განცდით დავიწყეთ ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში დაცულ კ. ლორთქიფანიძის არქივზე მუშაობა. ვიცოდით, რომ აქ თავმოყრილი აკაკის ყველა წერილი სხვადასხვა დროს სხვადასხვა მკვლევარის მიერ იყო შესწავლილი და, უფრო მეტიც, ამ მასალას აკაკის თხზულებათა სრულ გამოცემაში მგოსნის სხვა პირად წერილებთან ერთად მთლიანად დაეთმო ერთი ტომი. ამიტომაც აკაკის ეპისტოლურ მემკვიდრეობაში ახალი ავტოგრაფის აღმოჩენის იმედი ნამდვილად არ გვქონია, მაგრამ დარწმუნებული ვიყავით, რომ უკვე კარგად ნაცნობი წერილები აისბერგული სიმალეებით გაგვაოცებდა და დღევანდელი ქართველების მიერ გასააზრებლად, უპასუხოდ დარჩენილი თანამედროვე კითხვების ასახსნელად დაწერილი აღმოჩნდებოდა.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის კოლექციებში, რომელთა შორის არცთუ იშვიათია უნიკუმები და მსოფლიო მნიშვნელობის მქონე ძეგლები, ფასდაუდებელ სიმდიდრედ დაცულია კ. ლორთქიფანიძის არქივი. ი. ჭავჭავაძის, ი. გოგებაშვილის, ნ. ნიკოლაძის, აკაკისა და სხვა ღირსეულ მამულიშვილთა უპირველესმა მრჩეველმა, თანამოაზრემ, ძმამ და მეგობარმა ერს შემოუნახა ისეთი დოკუმენტები, რომელებიც რაც დრო გადის, მით უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს. აქ ინახება აკაკის მიერ არა მარტო კირილესადმი გაგზავნილი წერილები, არამედ ისეთებიც, რომელთა ადრესატები სულ სხვა პირები არიან, — ოჯახის წევრები, მეგობრები და სხვები. აკაკი, როგორც ირკვევა, წერილების პირველ პირებს არ აგზავნიდა ხოლმე. ამით აიხსნება ერთი და იგივე წერილთა ორი ავტოგრაფის არსებობა. ასე მაგალითად, აკაკის თხზულებათა სრული კრებულის მე-15 ტომში წარმოდგენილი პირადი წერილები^[10] გამოქვეყნებულია სამეცნიერო აპარატით და გიორგი წერეთლისადმი გაგზავნილი ერთ-ერთი წერილის შესახებ მითითებულია, რომ ხელნაწერი დაცულია საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურის მუზეუმში^[10, გვ.92]. არადა კიდევ ერთი დედანი ინახება ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში(ქიმ 2173/913). ასევეა წერილი, რომლის ადრესატიც აკაკის უფროსი და ანაა(ქიმ 2173/925)^[10, გვ.34-36].

ყველა ცივილიზებული ერისათვის დიდი შემოქმედის ნებისმიერი ავტოგრაფი უმნიშვნელოვანესი განძია და... ამგვარი აღმოჩენები აუქციონებზე კოლექციონერთა მძაფრ ვნებათა ღელვის საგანი ხდება. აკაკის კიდევ ორი ხელნაწერის მიგნებაც საქართველოსათვის ამ რანგის მოვლენათა რიცხვს მიეკუთვნება და, ალბათ, აკაკის თხზულებათა სრული კრებულის ახალ ტომობრივ გამოცემაში(რომლის განხორციელებაც, როგორც დღევანდელი, ასევე მომავალი წიგნიერი საქართველოს აუცილებელი ვალია) უეჭველად იქნება მითითებული აკაკის ზემოთ ხსენებულ წერილთა სხვა დედნების ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში დაცულობის შესახებ.

კ. ლორთქიფანიძის არქივში აღმოჩნდა ერთი საბუთი(ქიმ 6417/823), რომელიც ეპისტოლურ ჟანრს არ განეკუთვნება, მაგრამ, რა თქმა უნდა, გვერდს ვერ ავუვლიდით იმ მნიშვნელოვანი მიზეზის გამო, რომ აკაკის ავტოგრაფია. დიდი მწერლის ერთ-ერთი სტატია — „ჩვენს მშობლებს“, რომელიც განათლების მეტად მტკივნეულ საკითხს ეხება და თავისი შინაარსით დღესაც ძალიან აქტუალურია, 1889 წელს გამოქვეყნდა გაზეთ „თეატრში“^[9, გვ.403-405]. ამ პუბლიკაციის ავტორისეული ხელნაწერი არასრული სახით დაცულია ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში. ეს ავტოგრაფი გამოქვეყნებული სტატიის თუ ერთადერთი არაა, ერთ-ერთი პირველი პირი ნამდვილად არის და ამდენად აკაკის პუბლიცისტური მემკვიდრეობის საინტერესო დეტალია. დაკარგულია დასაწყისი ნაწილი. სტატიის ნაწყვეტს წინ უძღვის ფურცელი, რომლის ვერსო ცარიელია, ხოლო რექტო — ნაჩხაპნი, თუმცა გვერდის თავში იკითხება აკაკისა და გაზეთ „ივერიის“ ურთიერთობის ამსახველი ერთი პატარა, მაგრამ ჩვენი აზრით, საინტერესო მინაწერი, რომელსაც ხელს აწერს გაზეთ „ივერიის“ რედაქციის მდივანი: „ამნაირივე სტატია იყო დაბეჭდილი და ამიტომ არ დაიბეჭდებოდა. გრ. ყიფშიძე“. მომდევნო ფურცელზე იწყება ზემოთ ხსენებული პუბლიცისტური წერილის დასასრული ნაწილი. წარმოვადგენთ ამ ნაწყვეტს არა მხოლოდ იმის გამო, რომ ავტოგრაფული წყარო ძალიან მნიშვნელოვანია, არამედ იმიტომაც, რომ ჩვენი შვილების საკეთილდღეოდ ერთხელ კიდევ ჩაუფიქრდეთ აკაკის ნააზრევს:

„...მეორისათვის, რომელსაც სულ სხვა ენა შეუსწავლია. აი ამის ბრალია, რომ ჩვენ შვილებს საკონკურსო ეკზამენებზე აქვეითებენ!.. აღარც ენა ემარჯვებათ და არც გამოთქმა უვარგათ. და ამ უკანასკნელს რომ საზოგადოდ უმთავრესს ყურადღებას აქცევენ, თითქოს ჭკუა ენაში იყოს და არა თავში. ასს მსურველში ერთი ან ორი თუ შედის სასწავლებელში დანარჩენები უსწავლელათა რჩებიან. ვისაც ეს არა სჯერა მობრძანდეს ეკზამენების დროს სასწავლებელში და აქ ნახავს დაღონებულ მამებსა და ყურ-ჩამოყრილ შვილებს!... ნეტავ, რა არის მომავალი ამ უსწავლელად დარჩენილ ყმანვილების? უგზო-უკვლობა, უმეცრება, ცხოვრებაში გაბოროტება და ზნეობითი სიკვდილი. მაშინ როდესაც ვინ იცის იმათგან რამდენი კეთილი და სასარგებლო კაცი გამოვიდოდა როგორც თავისთვის ასე ქვეყნისათვის!... ახლა ავიღოთ ის თვითო ოროლა ბედნიერები რომელთაც ღირსებით სასწავლებელში შესვლა. იმათ რაღა ემართებათ? სხვებისათვის ორი ენაა მხოლოდ უცხო: ლათინური და ბერძნული. ჩვენი ყმანვილებისათვის კი მესამეც, ის ენა რომლის შემწეობითაც უნდა ისწავლონ. — რასაკვირველია, რომ ამათ ერთი ორათ უფრო გაუძნელდებათ სწავლა და თუ ჩამორჩებიან სხვებს აქ ნიჭი არაფერ შუაშია. გასაკვირველად და გასაკიცხად არავის არ უნდა მიაჩნდეს მათი სიძნელე და გაჭირვება სწავლის დროს და პირიქით უნდა ხელს უწყობდენ და ამხნეებდენ. ანბობენ, რომ საზარელი ავაზაკი ტატო წულუკიძე მშვენივრად სწავლობდა სასწავლებელში და უბრალო რამ ცელქობისათვის დაითხოვეს! მამის მკვლელი ჩიჩუა მესამე კლასიდან გამოვიდა, რადგანაც გამოთქმა არ უვარგოდა!.. მგალობლიშვილმა რომელიც დღეს კატორღაშია, ველარ გაათავა გიმნაზია მხოლოდ იმიტომ, რომ ლათინური უძნელდებოდა. ვინ იცის რამდენი ასი და ათასი მაგალითია ამისთანა, მაგრამ მე ხომ სტატისტიკას არ ვადგენ და მხოლოდ ურჩევ ჩვენ ქართველ მშობლებს, რომ მიაქციონ ყურადღება ამ სამწუხარო მოვლენებს.

აკაკი“

კ. ლორთქიფანიძის არქივში დაცულია, აგრეთვე, აკაკის ერთი ფელეტონის ხელნაწერი(ქიმ 2173/911), რომელიც ასხავს აკაკის უთანხმოებას „დროებისა“ და „კრებულის“ გამომცემლებთან. ეს ფელეტონი ავტორის სიცოცხლეში არ გამოქვეყნებულა. არ არის შესული აკაკის თხზულებათა თხუტმეტ ტომეულშიც. ის, კირილესა და აკაკის ურთიერთობის ერთი მომენტის აღწერის მიზნით(როცა აკაკი ამ ფელეტონს წერდა, „დროების“ რედაქტორი კირილე იყო.), თავიანთ ნაშრომებში ჩართეს ლ. ასათიანმა[2] და კ. მეძველიამ[6]. ჩვენი აზრით, ეს ავტოგრაფი სხვა მხრივაც საინტერესოა:

„ფელეტონი

გულითადი მწუხარებით უნდა გადავცეთ მკითხველს შემდეგი ბარათი:

„დროების“ რედაქციამ გამოაცხადა, რომ მომავლის წლისათვის, წელს რომ იყვნენ, ის თანამშრომლებივე იქნებიანო. ამ თანამშრომლების რიცხვში ეგებო მცე ვეგონოთ მკითხველებს და ჩემი ნაწერი რომ ველარ ნახონ რა „დროებაში“ ვაი, თუ ჩემის მხრით მოტყუებათ მიიღონ და ამისათვის, მხოლოდ ამ მიზეზით, ვალდებულად ვხდი ჩემს თავს, ვაცნობო მათ, რომ მე დღეის აქით არა ვითარ მონაწილეობას აღარ ვიღებ არც „დროებაში“ და არც „კრებულში“

(კორპ.)აკაკი წერეთელი:

1 იანვარს

1874 წელსა“

ეს ავტოგრაფი გარკვეულად ნათელყოფს აკაკის შემოქმედებითს ლაბორატორიას. დედანში სათაურის ქვემოთ სამი ხაზია გასმული, ხოლო თარიღი ორივე სტრიქონზე გადახაზულია. ფელეტონის ტექსტს მარჯვენა მხრიდან შემოვლებული აქვს რკალი, რომელსაც გარედან მიწერილი აქვს: „კორპუსით“. ტექსტის ბოლოს, სახელის წინაც, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ამგვარივე მინიშნებაა, — როგორც ჩანს, აკაკი თვითონ კარნახობდა ხოლმე რედაქციას ბეჭდვასთან დაკავშირებულ ნიუანსებს.

ნებისმიერ ხალხთა ზღაპრებში გვხვდება ჯადოსნური ქოთანი, რომელიც ცარიელდება, მაგრამ მოიხედავ და ისევ სავსაა. ამ საოცარ ჭურჭელს ჰგავს კ. ლორთქიფანიძის არქივი. იგი მრავალგზის ფურცელ-ფურცელ გადაშლილი, მრავალი მკვლევარის მიერ არაერთი თვალსაზრისით გამოკვლეული, შესწავლილი და გამოქვეყნებულია და მაინც ამ საბუთებთან ყოველი მორიგი კონტაქტის დროს ამოტივტივდება რაღაც სრულიად ახალი. აკაკის ეპისტოლურ მემკვიდრეობაზე მუშაობის დროსაც ასე მოხდა. აბსოლუტურად მოულოდნელად მივაკვლიეთ ხუთ ისეთ წერილს, რომელთა პუბლიკაციები ჩვენ ვერსად მოვიძიეთ. ორი მათგანის ადრესატი თავად კ. ლორთქიფანიძეა, მესამე ნ. ნიკოლაძისადმი მიწერილი, მეოთხე — იმ ახლობელისადმი, რომელსაც დიმიტრი ჰქვია და რომელსაც აკაკი პირველი ორი ადრესატის მსგავსად ძმას უწოდებს (დიდი მგოსნის ნაცნობ-მეგობართა წრეში რამდენიმე დიმიტრი ფიგურირებდა: დიმიტრი ყიფიანი — საზოგადო მოღვაწე, პუბლიცისტი, ეროვნულ-გამათა-

ვისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი მესვეური, მეფის რუსეთის აგენტების მიერ სტავროპოლში გადასახლებისას ვერაგულად მოკლული მამულიშვილი, რომელსაც აკაკიმ მიუძღვნა „განთიადი“; დიმიტრი ბაქრაძე — ისტორიკოსი, პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპოდენტი, არაერთი ეროვნული საქმის თაოსანი და სულისჩამდგმელი; დიმიტრი ნაზარიშვილი — ცნობილი ექიმი, ქუთაისის მკვიდრი, ჭეშმარიტი პროფესიონალი და უანგარო პიროვნება, დიდი საზოგადო მოღვაწე; დიმიტრი დადიანი — ქუთაისის სათავადაზნაურო ბანკის გამგეობის თავმჯდომარე 1884-1889წლებში, გაზეთ „შრომის“ ერთ-ერთი დამაარსებელი და რედაქტორი.[1, გვ 201; 7, გვ 61]), ხოლო რაც შეეხება მეხუთე წერილს, იგი დეფექტურია, შემორჩენილია მხოლოდ დასასრული ნაწილი. ადრესატის ვინაობა ჩვენთვის უცნობია. ოღონდაც აშკარაა, რომ აკაკის ახლო მეგობარი არ არის, რადგანაც მგოსანი ხელს აწერს ამგვარად: „თქვენი უმორჩილესი აკაკი“ და არა „შენი აკაკი“, როგორც ეს გვხვდება ზემოთ ჩამოთვლილ წერილებში. არ გამოვრიცხავთ, რომ ეს იყოს ჩვენთვის უცნობი საგაზეთო სტატიის ფრაგმენტი.

ვაქვეყნებთ ამ წერილებს უცვლელად. ადგილები, რომლებიც ვერ ამოვიკითხეთ, ჩასმული გვაქვს ფიგურულ ფრჩხილებში.

ქიმ 6417 / 1353

„ძმაო კირილე!

დღეს ვიყავი შენთან, მაგრამ ვერ გნახე. ეხლავე მივდივარ კვახჩირის პეტრესთან და ხვალამდინ ველარ ამოვალ. როგორც მომწერე ვეცადე ფულის შოვნას და სამასი მანეთის მეტი ველარ ვიშოვნე. რადგანაც დამავალე საუკუნოთ და დანარჩენი შენ მიშოვნე, ამისათვის ეს სამასი მანეთი დავუტოვე დავით კვირკველიას რომელიც დღესვე გარდმოგცემს შენ. შენი ჭირიმე გამოართვი ეს ფული და ვექსილი გამოიხსენი. პარასკევს მივცემ კოსტანოვსაც და შენც. იმედი მაქვს შენი კარგი გულის ამ თხოვნას შემისრულებ.

შენი ერთგული ა. წერეთელი
1888 წელსა 30 აგვისტო.“

ქიმ 2173 / 929

„ძმაო კირილე!

იმ დღეს დეპეშა გამოგიგზავნე და შემდეგ ბარათი ფორტით, მაგრამ პასუხი არა მაქვს და არ ვიცი რას მივანერო, ეს ანბავი. ის კაცი დამეთანხმა და მითხრა ჩამომიტანოს ვინმემ და ხელს მოვანერო და რა მოხდა აღარ ვიცი. პასუხი შემატყობინე.

შენი აკაკი“

ქიმ 2173 / 921

„ძმაო ნიკო

მე სხვა და სხვა შემთხვევის გამო ხუთ-შაბათამდინ ველარ მოვდივარ! . — შენ ისეთი ხათაბალა ამიტხე, რომ მეტი აღარ შეიძლება, ხომ იცი რა ხალხი არის ეს ბაიყუშების ამქარი. სხვაგან, რომ ველარ გაარიგეს რა აპპელაციით მიმართეს გიმნაზიას და ბავშვებს უქადაგეს, რომ ნ. ნ. კასსა გაქურდა და ა.ნ. {...}. ეს ორი ღირსება ქურდობა და შპიონობა სწორეთ მართალია. აკ. წერ. რომ ცუდი კაცია ეს მითაც დამტკიცდება, რომ კირილე ლორთქიფანიძე აძაგებდა და როდესაც, ის კირილე ს. მიქელაძესთან იდგა, აკაკი არ მიიღო კირილემო. ფურცელადის და ჩიკოლიკის არ იყოს, თუ ისინი ხეირიანები არიან, რატომ ავტორიტეტები თავის ლაგერიდან არ მოჰყავთ და ჩვენს წრეს ეპოტინებიან? — ეჰ ღმერთმა ნუ მომიშალოს მათგან ძაგება და ამაშოროს მათი ქება!.. მართლა ვერ წარმოიდგენ, რა გაბრაზებული არიან... მაგრამ შენ რა გიჭირს. შენ მანდ მიიმაღლე და მე დავრჩი... მეორე გამოსვლა კიდევ უკეთესი იყო. იბლაუვლა თურმე საცოდავად.

შენი აკაკი“

ქიმ 2173 / 927

„ძმაო დიმიტრი

ლმერთმა შეგინუხოს მტერი, მე ვსწუხდე, მაგრამ რა ვქნა. იმდენი მანვალეს, სანამ ზაპრემჩენია არ დამადვეს და სახლაფოთოდ გამიხდა საქმე, როგორც გათავდება საქმე მზათა ვარ. –

შენი აკაკი.“

ქიმ 2173 / 908

„... გაიღვიძებდეს, დილაზედ მაგის ამქრები მზათ დაახვედრებენ ბლომათ საკვებს. 7) „ჩემი კალამი ბევრს მართალს ისტორიას დასწერს“ გვაშინებს. დედაბრულია და არა ფილოსოფიური ეგ მუქარა და ეგ ხელობაც!.. 8) ათავებს ამგვართ: „7^ა პუნქტი შვიდ საიდუმლოს ნიშნავს“. სტყუა! ეგ ბევრს რამეს ნიშნავს: 1) რომ მაგას შვიდი პარასკევი აქვს კვირაში! 2) მაგ საკვებს მეშვიდე ცაში აუფრენია! (შვიდ საიდუმლოს უთუოთ იქ ისწავლიდა მეშვიდე ცაზე) — და 3) რომ შვიდათ ეყურებათ მაგის მრავალშტოვანს ყურებს ერთი სიტყვა.

თქვენი უმორჩილესი
აკაკი წერეთელი.“

ეს არის აკაკის ეპისტოლური მემკვიდრეობის უცნობი მასალა(ყოველ შემთხვევაში, ჩვენ მათ პუბლიკაციებს ვერსად მივაკვლიეთ). ამ წერილების სამეცნიერო კომენტარები ჩვენი მომავალი კვლევის საგანი იქნება. თუმცა ამის გარეშე უკვე ნათელია, რომ ქვეყნის უდიდესი მგოსნის ცხოვრების ამ ერთი შეხედვით უმნიშვნელო, წვრილმან დეტალებში დახატულია მთელი მისი ყოფის ტრაგედია. აკაკი ვალებში ჩაფლული, აკაკი სტუდენტობის დროიდანვე ცილისნამებით გაბეზრებული, აკაკი მტერ-მოყვარესთან დაპირისპირებული... ანუ, როგორც თვითონ უწოდებს თავის თავს, „შავბედ-ეტლიანი“.

ის, რის გამოც აღმერთებდნენ ა. წერეთელს, იყო მიზეზი მისი განამებისა. ისჯებოდა ზღვარს გადასული ნიჭიერება და სამშობლოს უგზო-უკვლო სიყვარული: „ჩემო ჩანგო, ობოლ-მწირო, ჩემი უბედობის ძირო, მტრებისაგან ქვებ-ნასროლო, მოყვრებისგან განანწირო!“ და, სამწუხაროდ, აქ გასაკვირი არც არაფერია. აკაკი ცხოვრობდა თავისი ქვეყნის ცხოვრებით, იგი ვერ იქნებოდა საქართველოზე უფრო ბედნიერი. ეს ის საქართველოა, სადაც „ვირები ბედაურობენ“, სადაც იაკობ გოგებაშვილი, სახელმწიფო სამსახურში რომ აღარ მოხვდეს, თავისი განათლების დამადასტურებელ ყველა დოკუმენტს წვავს; ეს ის საქართველოა, სადაც კრისტალურად სუფთა პიროვნებას, თერგდალეულთა უდიდეს ავტორიტეტს, სამშობლოს სამსხვერპლოს უყოყმანოდ შეწირულ ღრმად მოხუც კ. ლორთქიფანიძეს დატუსაღებას უპირებენ და ბოლოს და ბოლოს ეს ის საქართველოა, სადაც ილიას კლავენ. ყოველივე ამას თვითონ აკაკი უძებნის ახსნას: „მე მგონია, მისთვის ვართ ქვეყნად მოვლინებული, მაცხოვარი რისთვისაც იქმნა ჯვარზე ვნებული“.

დიდი მგოსნისათვის სამშობლო იყო წმიდათანმიდა. მისი გრძნობები ქვეყნისადმი შეიძლება შევადაროთ ერემია წინასწარმეტყველის ტკივილიან სიყვარულს ისრაელისადმი. საქართველოც ეთაყვანებოდა აკაკის, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, პოეტი, რომელსაც სიცოცხლეშივე აღმერთებდნენ, თავის ცხოვრებაზე ამბობდა: „სიტკბოზედა მწარე მეტი დავლიე“. თუმცა არც ერთხელ ეჭვი არ შეპარვია საკუთარ სიდიადეში და ზუსტად იცოდა თავისი უკვდავების არსი: „მთელი ჩემი სიცოცხლე ტანჯვაა და ვაება, ამირანის ჯაჭვებით დაბმული უკვდავება!“ რადგან უკვდავების საფასურად მითოსური გმირის მსგავსად მისი გულიც უმონყალოდ იფლეთებოდა, თავს უფლებას აძლევდა, ეთქვა: „ჰეი, სამშობლოვ, სხვებისთვის დედავ, ჩემთვის კი ავო დედინაცვალო.“ ზემოთ ჩვენ მიერ მოტანილი აკაკის პირადი წერილებიც სავსებით ამართლებენ ამ ტაეპების არსებობას. ოლონდაც მიზანი აკაკის ეპისტოლური მემკვიდრეობის უცნობი ფურცლების გამომზეურებისა არის სულ სხვა. მგოსნის ყველაზე შემზარავი სიტყვები — „ფურთხის ღირსი ხარ შენ, საქართველოვ!“ — დაცემას შეგუებულ ქვეყანას ეძღვნება. ნაქცეული, რომელიც წამოდგომას არ ცდილობს, პოეტისათვის პატივისცემას არ იმსახურებს. იგი ვერ ეგუება იმ საქართველოს, სადაც „ჩარხი უკულმა ტრიალებს... და ქვეყნის მტერი იუდა დასცინის მამულიშვილსა!.. ბრყვი და უსწავლელები თავში უდგია ჭკვიანებს...“ სამწუხაროდ, იმდროინდელ და დღევანდელ საქართველოს შორის გარკვეული პარალელები ივლება და ყოველივე ამის მთავარი მიზეზი სათავეს, ისევე როგორც აკაკის ეპოქაში, კვლავაც ჩრდილოეთით მდებარე მეზობელ ქვეყანაში ღებულობს. სწორედ ამ პარალელების გასაქრობად, ფეხზე ღირსეულად წამოდგომის აუცილებლობის გასაზრებლად არის საჭირო დაუსრულებელი ინტერესის გამოვლენა აკაკის მთელი შემოქმედების და, აგრეთვე, ეპისტოლური მემკვიდრეობის მიმართ.

პირადი მინერ-მონერა ძალიან მნიშვნელოვანია მწერლის ნაწარმოებთა ისტორიული ფონის, შემოქმედებითი ნებისა და ფსიქოლოგიური იმპულსების გასაცნობიერებლად. ჩვენი განწყობა აკაკის კერძო წერილებისადმი და თვითონ მგოსნის დამოკიდებულებაც ზოგადად ეპისტოლური მემკვიდრეობის მიმართ ნათლადაა გაცხადებული აკაკისავე ტაეპებში:

„უსტარი ტკბილი, ცოცხლის ნუგეში,
უსტარი, ცივის მკვდრისა სიმდიდრე,
უსტარი, მყოფი ამ ჩემს უბეში,
რომლითაც გიგონებ, ცოცხალ ვარ ვიდრე!..“

ვიდრე საქართველო ცოცხალია, აკაკის ლიტერატურული, პუბლიცისტური და ეპისტოლური მემკვიდრეობა — მარად ნაცნობი და მარად უცნობი, — ჩვენი ერის ნუგეში იქნება.

ლიტერატურა:

1. ე. აბრამიშვილი, 1981 წ.: „მასალები XIX ს. 60-90-იანი წლების საქართველოს საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრებიდან (კირილე ლორთქიფანიძის მიმონერა)“, თბილისი.
2. ლ. ასათიანი, 1965 წ.: „ცხოვრება აკ. წერეთლისა“, თბილისი.
3. ა. ბაქრაძე, 1992 წ.: „ილია და აკაკი“, თბილისი.
4. ჯ. გაბოძე, 2009 წ.: „აკაკის თხზულებათა გამოცემები“, თბილისი.
5. ნ. გურგენიძე, ი. გიორგაძე, 1989 წ.: „აკაკი წერეთელი. ცხოვრებისა და შემოქმედების მატრიანე“, თბილისი.
6. კ. მეძველია, 1965 წ.: „თერგდალეული კირილე ლორთქიფანიძე“, თბილისი
7. ისააკ და ივანე პურადაშვილები, 2009 წ.: „მოგონებები“, ქუთაისი. სამეცნიერო აპარატის(კომენტარები, შენიშვნები და საძიებელი) შემდგენლები: პეტრე და გოდერძი ვაჭრიძეები.
8. გ. შარაძე, 2005 წ.: „აკაკი წერეთელი, 1840-1915წ., ცხოვრება, მოღვაწეობა, შემოქმედება“, წიგნი I, თბილისი.
9. აკაკი წერეთელი, 1961 წ.: თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, XII ტომი, პუბლიცისტური წერილები, 1881-1899წ., თბილისი.
10. აკაკი წერეთელი, 1963 წ.: თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, XV ტომი, პირადი წერილები, 1859-1916წ., თბილისი.

M. KEBULADZE

AKAKI'S UNKNOWN PRIVATE CORRESPONDENCE

K. Lortkipanidze's invaluable archive is preserved in the collections of Kutaisi State Historical Museum. K. Lortkipanidze has saved the documents the significance of which is increasing year by year. One can find in his collection Akaki's letters sent to Kirile as well as addressed to other individuals – family members, friends etc. It turns out that Akaki did not send the originals of his private letters. This accounts for the existence of two handwritten copies of one and the same letters. For instance, in scholarly comments on Akaki's private letters included in his complete works it is indicated that the manuscript of one of the letters addressed to Giorgi Tsereteli is kept in State Literary Museum of Georgia. Another original of the letter in question is preserved in Kutaisi State Historical Museum. The same can be said of the letter to Akakai's elder sister Ann. So, in the new edition of Akaki's multivolume complete works it should be pointed out that the originals of the above-mentioned letters are preserved in Kutaisi State Historical Museum.

In K. Lortkipanidze's archive there was discovered a document which doesn't belong to the epistolary genre but it is important as it is Akaki's handwriting. One of his essays entitled "To Our parents" which poses a very painful problem of education and which is still very up-to-date, was published in the newspaper "Theatre" in 1889. The incomplete handwritten variant of this publication is preserved in Kutaisi State Historical Museum. This document is the original of the original version of the published essay, if not the only existing one and is a very interesting detail of Akaki's publicist inheritance. This essay is preceded by a sheet of paper with an interesting inscription on it undersigned by Gr. Kipshidze, the secretary of the editorial board of the newspaper "Iveria": "This essay was previously published and cannot be printed

again”. This is a very interesting detail in Akaki’s complicated relationship with the editorial board of “Iveria”.

K. Lortkipanidze’s archive also contains handwritten version of one of Akaki’s sketches which is in my opinion more like a statement but Akaki defines it as a sketch. It reflects Akaki’s disagreement with the publishers of “Droeba” and “Krebuli”. This sketch was not published in the author’s lifetime. It is not included in fifteen volumes of Akaki’s complete works either. It was used by L. Asatiani and K. Medzvelia in their works describing Akaki’s relationship with Kirile. In my opinion, this document is even more interesting as a description of Akaki’s creative laboratory. In the original the title is underlined three times and the date is blotted out. It seems he was dictating the details related to the publication to the editorial board himself.

Investigating Akaki’s epistolary inheritance preserved in K. Lortkipanidze’s archive I came across five manuscripts of unpublished letters. Two of them is addressed to K. Lortkipanidze himself; the addressee of the third one is N. Nikoladze, the fourth one is written to one of Akaki’s close friends named Dimitri and whom Akaki calls “brother” like the first two addressees (There were several Dimitris among the great poets friends and acquaintances: Dimitri Kipiani – an outstanding public figure, publicist, one of the leaders of national-liberation movement, killed by the agents of Russian government in exile in Stavropol; Akaki devoted to him a poem “Dawn”; Dimitri Bakradze – a historian, associated member of Petersburg academy of sciences and an initiator of numerous useful national endeavors; Dimitri Nazarishvili – a well-known doctor, inhabitant of Kutaisi, a prominent public figure; Dimitri Dadiani – the head of the council of Kutaisi Bank in 1884-1889, one of the founders and editor of the newspaper “Shroma” (“Labor”). As for the fifth letter, it is preserved with great defects, only its final part has survived. The addressee is unknown but it is evident that he/she is not a close friend of Akaki as the poet finishes the letter with “yours faithfully” instead of just “yours” in the letters addressed to close friends and in the above-mentioned letters as well. It can not be excluded that it is a fragment of an unknown newspaper article.

This is unknown material from Akaki’s epistolary inheritance. We were unable to discover them in published form.

The subject of my further research will be scholarly comments on these letters. Though even without the comments it is clear that in these seemingly trivial, unimportant details the tragedy of Akaki’s life is reflected. Deeply plunged in debts, bored with unjust accusations and endless conflicts with his surroundings ...

The reason why he was tortured was the same as why he was adored: great talent and love for motherland. Unfortunately, there is nothing surprising in this fact. Akaki lived with the life of his country and he could not be happier than his homeland was. This is the Georgia where Jacob Gogebashvili burned all his educational certificates to avoid the state service; where K. Lortkipanidze was in danger of arrest and Illia Chavchavadze was assassinated. In Akaki’s words: “I think that we came to this world for the same reason as the Christ was crucified”.

The publication of Akaki’s unknown correspondence acquires great significance. The poet’s words “You deserve spitting, Georgia” is said of the country which is not trying to struggle for freedom and dignity. It’s a pity that the resemblance of today’s Georgia with Georgia of Akaki’s times can be easily seen and that’s why we must keep studying Akaki’s writings and his epistolary inheritance among them.

In addition to this, the private correspondence is important in terms of the historical background and psychological impulses of the writer. Akai’s epistolary inheritance will retain its significance as long as Georgia exists.

ინფორმაცია

აქაკის წარმართის ლექსის „ხოლერას“ გამოცემის ისტორიისათვის

აკაკის სახელი განუყოფელია ქუთაისისაგან. ამ ქალაქთანაა შესისხლბორცებული მისი ბავშვობა, ახალგაზრდობა, შემოქმედებითი აღმადგენის წუთები, სიყვარული, სევდაც და მწუხარებაც — მოკლედ, მთელი ცხოვრება. შემთხვევითი სულაც არ არის, რომ სწორედ ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმში ინახება აკაკის სახელთან დაკავშირებული ის უნიკალური მასალები (ავტოგრაფები, მისი შემოქმედების ნიმუშები, ეპისტოლარული მემკვიდრეობა და სხვა), რომელთა მიმართაც მეცნიერთა ყურადღება, რაც დრო გადის, კიდევ უფრო იზრდება. ყოველივე ამას მის სიყრმის მეგობარს, დიდ საზოგადო მოღვაწეს - კირილე ლორთქიფანიძეს უნდა ვუმადლოდეთ. იგი თერგდალეულთა პლეადში გამორჩეული ფიგურა იყო. მრავალმხრივი ნიჭის, მაღალი ზნეობისა და უდიდესი პასუხისმგებლობის გრძობის გამო მას სამოციანელთა თაობა ანგარიშგასაწევ პიროვნებად მიიჩნევა და მის რჩევებს ძალიან ხშირად ითვალისწინებდნენ. სწორედ ამის გამოა ასე საინტერესო და მნიშვნელოვანი კირილეს ლიტერატურული არქივი, სადაც სხვა პირველხარისხოვან დოკუმენტებთან ერთად დაცულია აკაკის ხელნაწერები. ჩვენი მიზანი ამჟამად აკაკის „ხოლერასთან“ დაკავშირებული საკითხების განხილვაა.

მწერლის შემოქმედებით მემკვიდრეობაში „ხოლერა“ უცნაური ბედის ნაწარმოებად გვევლინება. აი, რას წერს მის შესახებ ჯ. გაბოძე [1; გვ. 111-112], აკაკის გადაუცია კ. ლორთქიფანიძისათვის თავისი ხელით გადაწერილი 25 ლექსი. კირილე ლორთქიფანიძეს გადაუწერია ეს ლექსები და, რადგან „ხოლერა“ იმ წელს გამოცემული იყო დიდი დამახინჯებით, განუზრახავს, ისიც მოექცია ამავე კრებულში (იგულისხმება „სალამური“- ნ. კ.), ამიტომ აღარ გადაუწერია „ხოლერა“ და უსარგებლია მისი ნაბეჭდი ცალით, რომელშიც აღუდგენია ცენზორის მიერ ამოღებული ადგილები, შემდეგ ორივე ერთად გადაუწომრავს და ასეთი ფორმით წარუდგენია ცენზორისათვის. ცენზორმა კვლავ ამოშალა მთელი რიგი ადგილები „ხოლერადან“... და მხოლოდ ამგვარი სახით მისცა მისი დაბეჭდვის ნება. შემდეგ აღნიშნული კრებული კირილე ლორთქიფანიძეს უჩვენებია ალ. ჯაბადარისათვის.

როგორც ცნობილია, როცა ქართველთა წიგნის გამომცემელმა ამხანაგობამ განიზრახა აკაკის ნაწერების გამოცემა, მათ აკაკის დაუდევს ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც ამხანაგობის ნებადაურთველად აკაკი წარმართის ნაწერების გამოცემა ეკრძალებოდა ყველას. აღნიშნულ ხელშეკრულებას იცნობდა კ. ლორთქიფანიძეც და თავს ვალდებულად თვლიდა, ეცნობებინა გამომცემლობის გამგისათვის თავისი განზრახვა აკაკის ლექსების გამოცემის შესახებ. ალ. ჯაბადარს გაუცია ლექსების დაბეჭდვის ნება, გარდა ლექსისა, „ხოლერა“. [1. გვ 111-112]. მოკლედ, აკაკის სიცოცხლეში ეს ნაწარმოები მხოლოდ ერთხელ დაიბეჭდა და ისიც დაჩეხილი სახით. მგოსნის ნაწარმოებთა თხუთმეტ ტომეულში [3. გვ 222-230] ეს უსამართლობა აღმოფხვრილი იქნა და მკითხველი გაეცნო მის სრულ ვერსიას. ყოველივე ეს ბაღებს დიდ ინტერესს ამ ლექსის თავგადასავალისადმი.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში დაცულია „ხოლერას“ სამი ეგზემპლარი, ორი ხელნაწერი და ერთი ბეჭდური.: ქიმ2173/976, 2173/971 და 2173/972. სამივე მათგანი მკვლევართათვის ცნობილია, თუმცა მათ მაგალითზე ამ ვრცელი ლექსის ისტორია ჯერ არ განხილულა. ჩვენ შევეცადეთ დღის სინათლეზე გამოგვეტანა ამ ნაწარმოების უცნაური ბედის (თუ უბედობის?!) საკითხი.

ქიმ 2173/976 და 2173/971 საბუთებს ბოლოში აკაკის ფაქსიმილე ახლავს და ამდენად ისინი მწერლის ავტოგრაფებად უნდა მივიჩნიოთ, თუმცა გარკვეული ეჭვები გვიჩნდება იმის გამო, რომ აკაკისათვის უჩვეულოდ გასაგებადაა ნაწერი. განსაკუთრებით დიდი მონდობება გამოუჩენია პოეტს ქიმ 2173/976-ის შემთხვევაში. ეტყობა, ცენზორთან წარსადგენი მასალის წერისას აკაკი, როგორც იტყვიან, საკუთარ თავსაც ჯობნიდა ხოლმე. არ გამოვრიცხავთ, რომ, შესაძლოა, მგოსანმა ტექსტი სხვას გადააწერინა. ასეც რომ იყოს, ეს ხელნაწერები ავტორიზებულია ყველა შემთხვევაში და განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მწერლის მემკვიდრეობის შესწავლისათვის.

ქიმ2173/971 ხელნაწერი გარეკანის მიხედვით ზუსტად ის პირია, რომელიც 1892 წელს ცენზორის გადაჭარბებული ჩარევით დაიბეჭდა გამრეკელის სტამბაში, ოღონდაც ბეჭდურ გამოცემაში ყდაზე სიტყვა „ხოლერას“ ქვემოთ წერია „მესტირული შაირები, ხელნაწერში კი - „მესტირული ლექსები“. ქიმ 2173/976-ის გარეკანი აბსოლუტურად განსხვავებულია. ფურცლის ქვედა რეგისტრში რუსულად წერია სათაურიც და ავტორის ვინაობაც.

ქიმ 2173/972 და ქიმ 2173/976 საბუთები ცენზორის – რ. ერისთავის მინიშნებებს შეიცავს რუსულ ენაზე, ქიმ 2173/971-ში კი მისი მინაწერები არ არის. ჩასწორებები ლურჯი და წითელი ფანქრით, ჩვენი

აზრით, აკაკისა და გამომცემლების მიერაა გაკეთებული. ჩვენ ვვარაუდობთ, რომ ქიმ 2173/976 უფრო ადრე დაინერა. ის 1892 წლის 4 სექტემბერს ცენზორმა განიხილა (თარიღი ხელნაწერის მე-9 და მე-11 გვერდებზეა მინერილი). ავტორს და გამომცემლებს, ეტყობა, ეჭვი არ ეპარებოდათ, რომ რაფიელ ერისთავი მწვანე შუქს აუნთებდა ამ საინტერესო ნაწარმოებს და პარალელურად დაინერა „ხოლერას“ მეორე პირი, მას მისცეს ზუსტად ისეთი ფორმატი, როგორც უნდა ჰქონოდა სტამბურ გამოცემას. ქიმ 2173/971 რომ ნამდვილად მეორე ვარიანტია, იმითაც ჩანს, რომ ორთოგრაფიულად და პუნქტუაციურად უფრო გამართულია, ვიდრე ქიმ2173/976... მაგრამ იგი ამ სახით ვერ დაბეჭდეს, რადგანაც ცენზორმა მასთან წარდგენილ პირში ზოგიერთი ადგილი ამოჭრა. ავტორი და გამომცემლები იძულებული გახდნენ დამორჩილებოდნენ რ. ერისთავის გადაწყვეტილებას და სტამბური წიგნის დედნად მიჩნეულ ხელნაწერ ვარიანტში გადახაზეს შესაბამისი ადგილები, ნაწარმოები დაჰყვეს თავებად, მისცეს ნუმერაცია და ზუსტად ამ სახით ჩაუშვეს სტამბაში. ყოველივე ამის გამო განსხვავება ბეჭდურ ვარიანტსა და 971-ით დანომრილ ხელნაწერში ფაქტიურად არ არსებობს (რა თქმა უნდა არ ვგულისხმობთ ამოჩეხილ ადგილებს.). ცვლილებების საილუსტრაციოდ ერთმანეთს შევადარებთ ხელნაწერებს და მოვიტანთ რამდენიმე მაგალითს:

ქიმ 2173/976

„ხოლერამ სთქვა: „ღვთის რისხვა ვარ,
სიკვდილის მოციქულიო;
მიქელ-გაბრიელს ვახლავარ,
ერთგული ბოქაულიო;“

„დაბრძანდა ღმერთი მაღალი,
სამსჯავროთ, **გულმოსულია!**
ბრძანებს, გაფუჭდა ქვეყანა,
ლამის დაჰკარგოს რჯულია!..“

„შეიძრა ცა და ქვეყანა
ამ სიტყვით დიდებულითა:

ის ჩვენი წმინდა გიორგი
სავსეა სასწაულითა:“

„ბრძანა უფალმა: „გიორგი!
მანგრე რათ შეგეშინდაო?“

„თამარსა მისი გულისთვის
სულ სისხლის **თფლი** სდინდაო“

ქიმ 2173/971

„ხოლერამ სთქვა, ღვთის რისხვა ვარ,
სიკვდილის მოციქულიო;
მიქელ-გაბრიელს ვახლავარ,
ერთგული ბოქაულიო,“

„დაბრძანდა ღმერთი მაღალი,
სამსჯავროდ...**გულ ს მოსულია!**
ბრძანებს: „გაფუჭდა ქვეყანა,
ლამის დაჰკარგოს რჯულია!“,

„შეიძრა ცა და ქვეყანა
ამ სიტყვით დიდებულითა.

ის ჩვენი წმინდა გიორგი
სავსეა სასწაულითა,“

„ბრძანა უფალმა, გიორგი,
მაგრე რათ შეგეშინდაო?“

„თამარსა მისი გულისთვის
სულ სისხლის **ცრემლი** სდინდაო“

მუზეუმში დაცული „ხოლერას“ სტამბური გამოცემა იმით არის საინტერესო, რომ იგი ასახავს ამ ნაწარმოებზე კ. ლორთქიფანიძის მუშაობის კვალს. გარდა იმისა, რომ კირილე წიგნში ხელნაწერით ამატებს ამოჩეხილ ადგილებს, ზოგიერთ ტაეპს თავისი გემოვნების მიხედვით უკეთებს რედაქტირებას, ასე მაგალითად „ხოლერის“ სტამბურ ვარიანტში ვკითხულობთ:

„საქმე აქვსთ დახლართულია..
ეს არის ზეცის სასწორი,
საქვეყნოთ დადებულია!..“

კირილე ლორთქიფანიძე კი თავის შეხედულებისამებრ ერთ სტრიქონს ამატებს:

„საქმე აქვსთ დახლართულია..
მღვდელ-დიაკვნებსაც მოვკითხავ,
ეს არის ზეცის სასწორი,
საქვეყნოდ დადებულია!..“

ნაბეჭდ ვარიანტში ამგვარადაა:

„ყველა წრე გაფუჭებულა,
ნამხდარა ყველა ნოდება!
ყველაც რომ განყდეს ხოლერით,
ზეცას რათ შეეცოდება...“

კირილე ყოველივე ამას ორი ახალი ტაეპით ამდიდრებს:

ყველა წრე გაფუჭებულა,
ნამხდარა ყველა ნოდება!
**არც ერთს მათგანსა, მგონია,
ხელი არ მიეწოდება!**
ყველაც რომ განყდეს ხოლერით,
ზეცას რათ შეეცოდება...“

როგორც ა. აბაშელისა და პ. ინგოროყვას რედაქტორობით გამოცემულ ნიგნშია[2. გვ.679] მითითებული, ცენზორს ტექსტიდან ამოულია ის ადგილები, სადაც ცუდად მოხსენიებულია სასულიერო პირები და ჩინოვნიკები:

*

„მაშინ მღვდლებს რთველი მოუათ
დიაკვნებს გაზაფხულია!..
მერე იმათაც მოვკითხავ,
მკვდრებზე მოუდისთ სულია.“

*

„მერე სთქვა.. ახლა გავსინჯოთ
მღვდელი და დიაკონია!..
ღირსი არ შემხვდა სხვა წრეში,
იქ კი ვიპოვნი მგონია.
ეტყობა მათი ამბავი
ცაში არ გაუგონია:
გამოიცვალა წესები
ნახდნენ ჯამნი და დრონია...
სადღაა მღვდელი ქართველი?
სხვა გვარათ თავ-მომწონია!..
ნიგნების კითხვა ეშლება,
არც ესმის ტიპიკონია,
დათვურათ ბლავუს და ჰფიქრობს
რომ ტკბილი იადონია!..
ხატს წმინდა სანთელს არ უნთებს,
შიგ გარეული ქონია.
საწყალ მრევლს გამოულია
დრამით ძალი და ღონია:
სხვა გზას ადგია, მაგრამ ჯერ
კიდევ გასავალს ფონია!..“

*

„ყველა წრე გაფუჭებულა
ნამხდარა ყველა ნოდება!..
**ჩინოვნიკებს და ვაჭრებსა,
რა ხელი მიეწოდება?!“**

მართლის თქმის პრინციპი აკაკისათვის იყო უმთავრესი. სამოციანელთა მთელ პლედას მიაჩნდა, რომ ქვეყნის გადასარჩენად აუცილებელი იყო ნაკლოვანებების აღიარება. თუ გავიხსენებთ აკაკის ცნობილ ლექსს „ძირს მთავრობავ, უსამართლო“, გასაკვირი სულაც არ არის „ხოლერაში“ რამდენიმე სიტყვით მოხელეთა და ვაჭართა აუგად ხსენება. აკაკიმ არც სამღვდელთა დაინდო. იმ დროს, როცა სამოღვაწეო ასპარეზზე თერგდალეულები გამოვიდნენ, საქართველოს სახელმწიფოებრიობა დაკარგული ჰქონდა, ქვეყანა მონობის უღელს შეჩვეული იყო, გადაგვარების გზას ადგა ეროვნული თვითშეგნება. სამწუხაროდ, ძირს ეშვებოდა სასულიერო პირთა ზნეობაც. სწორედ, ამ სატკივარის სამკურნალოდ დაინერა „ხოლერა“ და მასში გაცხადდა აკაკის დიდი მამულიშვილობა.

ამრიგად, ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმში დაცულია „ხოლერას“ სამი ხელნაწერი, მათგან ერთი — ქიმ2173/976, ჩვენი აზრით, არის ყველაზე ძველი და, როგორც ნაწარმოების პირველსახე, ძალიან მნიშვნელოვანია. ამ სამმა ეგზემპლარმა მკაფიოდ ასახა ლექსის უცნაური ბედი. სამივე საბუთი უზომოდ საინტერესო მასალაა მწერლის შემოქმედებითი ლაბორატორიისა და აკაკის ეპოქის ნათელსაყოფად.

ლიტერატურა:

1. ჯ. გაბოდე, 2009 წელი: „აკაკის თხზულებათა გამოცემები“, თბილისი.
2. აკ. წერეთელი, 1941 წელი: „თხზულებანი, სრული კრებული შვიდ ტომად“, ტომი II, თბილისი.
3. აკ. წერეთელი, 1950 წელი: „თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად“, ტომი II, თბილისი.

N. KUKHIANIDZE

FOR THE ISSUE OF AKAKI TSERETELI'S POEM "KHOLERA"

Akaki's name is indivisible from Kutaisi. His childhood, youth, love, sadness and sorrow, in briefly, all his life communicated in this city. It is not accidental, that Kutaisi's State Museum keeps this unique materials which are communicate with Akakis's name. These all did his childhood friend Kirile. He was one of the famous person from "One's who got education in Russia and crossed the river Tergi". Kirile had a very great sense of responsibility, and his advices were often foresee. That's why so interesting and important the archives of Kiriles's literature, where is defended Akaki's handwritings, and among them is the poem "kholera", which is the subject of investigation.

The writer's creative inheritance "Kholera" is the strange poem. That's what J. Gabodze write about it: "Akaki gave 25 poetries of his handwriting to K. Lortqipanidze. Kirile Lortqipanidze rewrote these poems, as "Kholera" was publicated in that year with great disfigured. Kirile wanted to put this poem in this collection of poetries, so he didn't copy-write "Kholera" and used this one printed, where he restored taken parts, which was made by censor, and then showed it to censor. But the censor rubbed out again some parts from "kholera" then gave him permission to print it again. After that Kirile Lortqipanidze showed it to Al. Jabadari". As we know, when Georgian book's publisher decided to publicate Akaki's writing, they made a contract with Akaki.

Al. Jabadari gave permission to print all poems besides "Kholera". In Kutaisi's State Historical Museum is defended three copies of "Kholera". There are There are two handwritings and one printing. QIM 2173/976, 2173/971 and 2173/972. Three of them are well-known for investigators. We tried to show biography of this strange poem. There is a facsimile between A and B version. We have doubt that that it is unknown for Akaki's handwriting. The writer had special desire for 976. It is thought that the writer rewrite this text to the other person. If it is that, these handwritings are authorized in all cases and it has special meaning for learning of writer's inheritance.

B is a version which was made printed in 1892 by censor, in Gamrekeli's printing-house. But in printing version there are other words: "Mestviruli Shairebi", but in handwriting-version – "Mestviruli Leqsebi". The cover-page is different. On the below of the page there is Russian title and authors's name.

C and A versions have a censor's – R. Eristavis remarks in Russian language. But there isn't postscript in B-version. The correctings which are made there, we think that these are made by Akaki and publishing-house. We think that QIM 2173/976 was written the first. It was discussed by censor in 1892. And the same time was written the second one of "Kholera". It had the same size as the publication of printing-house. Censor cut some places of the text. The author and the publishers decided to subordinate R.Eristavi's decision, and they crossed out some places, poetry divided into the parts, gave them numbers and they printed it so.

According to handwriting, censor took out these places from the text where clerks and religious persons are discussed.

Telling the truth always was main for Akaki. The 60s always thought that it is important to recognize deficiencies to save the country.

If we remind Akaki's famous poetry "Dzirs Mtavrobav Usamartlo", it isn't surprising from him at all, to mention with malignant merchants and officials.

Akaki didn't spare the priesthood. When the "One's who got education in Russia and crossed the river Tergi", appeared in the field of activity Georgia had lost the State system, and the country got used to slavery. National self-consciousness was degenerated. Unfortunately, clerics' morals came down. That's why for a cure of ailment was written "Kholera" and in this poem was declared Akaki's dependence faulty of society sides.

Thus, in Kutaisi's State Museum are kept "Kholera's" three versions. Among them is one autograph (KIM 173/976). In our opinion, it is the oldest and very important.

In my analysis of materials I tried to represent the strange luck of poem. It's evident that three of copies are very interesting in writer's creative laboratory and the age of imagine.

აკაკის გამომცემი ქუთაისის მუზეუმის ბიბლიოთეკაში (1858—1920 წ.წ.)

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის სამეცნიერო ბიბლიოთეკის წიგნადი ფონდი და პერიოდიკა დღეისათვის 30 000-მდე ერთეულს აერთიანებს, რომლის გარკვეული ნაწილი ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს. მათ შორისაა აკაკი წერეთლის შემოქმედების გამოცემები, რომლებიც მის სიცოცხლეში და გარდაცვალების შემდეგ გამოიცა, ქართული პერიოდიკის ის ნაწილი, რომლებშიც აც თითქმის დანერისთანავე ქვეყნდებოდა აკაკის ნაწარმოებები და პუბლიცისტური წერილები.

აკაკი წერეთლის სახელი საყოველთაო სიყვარულით სარგებლობს საქართველოში. მისი ლიტერატურული მემკვიდრეობა ძვირფას საუნჯეს წარმოადგენს ქართული ლიტერატურის საგანძურში. დიდი ილია მას „ჩვენი ხალხის რჩეულს“ უწოდებდა. სწორედ ამიტომ ქუთაისის მუზეუმის ბიბლიოთეკაში დაცულ მასალებს, რომლებიც აკაკის სახელთანაა დაკავშირებული, წლითი—წლობით ემატებათ სამეცნიერო და კულტურული ღირებულება. ამასთან მკვეთრად გაიზარდა აკაკის ცხოვრებითა და შემოქმედებით დაინტერესებულ მკვლევართა რაოდენობა, რომლებიც აკაკის ცხოვრებისა თუ შემოქმედებითი მოღვაწეობის გაშუქებისას გვერდს ვერ აუვლიან ქუთაისის მუზეუმში ამ მიმართებით არსებულ მასალებს.

აკაკი ჯერ კიდევ გიმნაზიის მეექვსე კლასის მოსწავლე იყო, როდესაც მისი პოეტური შრომის ნაყოფი პირველად გამოქვეყნდა პრესაში. ეს იყო მისი თარგმანი ლერმონტოვის ლექსისა — „პალესტინის რტო“. 1858 წელს აკაკი ფოსტით უგზავნის ცისკრის რედაქტორს — ივანე კერესელიძეს თავის ჭაბუკური კალმის რამდენიმე ნიმუშს, მათ შორის ლერმონტოვის თარგმანსაც და ქვემოთ ხელს აწერს ფსევდონიმით: „ს-ლი“.

„რტო—პალესტინისა“ დაიბეჭდა „ცისკარში“ (1858 წლის ნოემბრის ნომერში). ეს იყო დებიუტი ახალგაზრდა აკაკისა. ამ ლექსის დაბეჭვდას თან ახლავს კურიოზი, ლექსი ნაცვლად ლერმონტოვისა მიკუთვნებული აქვს პუშკინს.

მუზეუმის წიგნად ფონდში დაცულია „აკაკის თვითი კრებულები“ 1898—1900 წლებში გამოსული. ფონდში დაცულია აკაკის თვითი კრებულების თითქმის ყველა ნომერი. ყოველწლიურად გამოდიოდა 12 ნომერი. აკაკის ნაწარმოებთა გარდა ამ კრებულებში იბეჭდებოდა ხალხური სიტყვიერების ნაწარმოებები, თქმულებები. ამ გამოცემის მუზეუმის წიგნად ფონდში არსებობის შესახებ ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფიაში არ არის აღნიშნული. დასაძინია, რომ ქართული პერიოდიკისა და ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიებში ხშირად არ არის მინიშნებული აკაკისთან დაკავშირებული გამოცემების ქუთაისის მუზეუმში დაცულობის შესახებ.

ცნობილია, რომ აკაკი აქტიურად თანამშრომლობდა ქუთაისის ადგილობრივ პრესასთან, ამ მიმართებით აღსანიშნავია: „ივერია“, „კვალი“, „მერცხალი“, „ცისკარი“, „ცხოვრება“, „დროება“, „თემი“, რომლებშიც ხშირად იბეჭდებოდა აკაკის ლექსები და პუბლიცისტური წერილები.

აკაკი თავის თანამედროვეთაგან ერთადერთი მწერალია, რომლის შემოქმედების გამოცემისათვის საქართველოში და არამარტო საქართველოში, თითქმის ყველა გამომცემლობა მზაობას გამოხატავდა. მიუხედავად აღნიშნულისა აკაკის გამოცემები, მის სიცოცხლეში და სიცოცხლის შემდეგაც მეოცე საუკუნის ოციან წლებამდე, არ არის იმ რაოდენობის, რასაც აკაკის შემოქმედება იმსახურებს. ამის უპირველესი მიზეზი, უსახსრობასთან ერთად, იყო არსებული ცენზურა, რომელიც თავისი შეხედულებისამებრ ჩეხდა აკაკის ნაწარმოებებიდან იმ ადგილებს, რომელიც მათთვის მიუღებელი იყო. ამის დადასტურებაა ისიდორე კვიციანიძის წერილი, რომელიც გაზეთ „იმერეთში“ დაიბეჭდა: „აკაკის ნაწერების მეორე წიგნის გამოცემა ცენზურის მიზეზების გამო დაგვიანდა, რაც ახლანდელ პირობებში ნურვის გაუკვირდება. დღეს ამ გაცოდვილებულ გამოცემას ეღირსა მზის სინათლე და იგი ცენზურაში მესამე დღეა ხელახლა გავგზავნე. ხვალ ეს წიგნები გასაყიდათ გამოვა. რამდენიმე დღის შემდეგ კი იგი სხვა ქალაქებშიც გაიგზავნა, როგორც გასაყიდათ, ისე აგენტებსაც ხელიმომწერლებისთვის“. [1913წ. №131. გვ. 2-3].

აკაკის გამოცემები ქუთაისის მუზეუმში, გარდა ძირითადი საბიბლიოთეკო ფონდისა, წარმოადგენილია მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი საზოგადო მოღვაწის კირილე ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაშიც, რომელიც ამ შესანიშნავმა მოღვაწემ საისტორიო—საეთნოგრაფიო საზოგადოებას უანდერძა და რომელიც დღეს ქუთაისის მუზეუმის ბიბლიოთეკაშია დაცული.

აკაკი და კირილე ლორთქიფანიძე გიმნაზიაში სწავლის დროს ერთ მერხზე ისხდნენ. პეტერბურგშიც ერთად გაატარეს სტუდენტობის წლები. თავის ავტობიოგრაფიულ თხზულებაში — „ჩემი თავგადასავალი“, აკაკი იგონებს, როგორც გიმნაზიაში ასევე პეტერბურგში კირილესთან გატარებულ წლებს: „ამ ორ ახალგაზრდასთან მოვიბრუნებდი ხოლმე სულს“, — წერდა იგი კირილესა და ნიკო ნიკოლაძის შესახებ.

კირილე ლორთქიფანიძის წიგნად ფონდში დაცულია აკაკი წერეთლის შემოქმედების შემდეგი გამოცემები:

1. „სამგვარი სიყვარული“, - მოთხრობა გამოსცა დროების რედაქციამ თბ., კალანდაძისა და ამხანაგობის სტამბა, 1884წ. წიგნი 102 გვერდიანია. მოთხრობა სამი განყოფილებისაგან შედგება: 1. გამოუცდელი, 2. ჟინი, 3. ნამდვილი (მასკა), მცირე ზომის წიგნია, ლამაზად გაფორმებული.

2. ისტორიული პოემა — „თორნიკე ერისთავი“ გამომცემლობა „ნობათის“ რედაქციისა. თბილისი, ი. გ. მელიქიშვილის სტამბა 1884 წელი. 89 გვერდიანია. წიგნი შედგება ერთი კარისაგან. პირველ გვერდზე ტექსტის დამთავრების შემდეგ ხელით არის მიწერილი: „ამის ბოლო გვერდზე არის“, მეორე გვერდზე ტექსტი ასევე ხელით არის ჩაწერილი. ამის შემდეგ იწყება პოემა კარი პირველით. ქ. ნ. ბ. არ არის ქუთ, მუზ. მითითებული.

3. თხზულება აკაკი წერეთლისა — ნ. I, გამოცემული თბილისში, ქართველი ამხანაგობის გამოცემა №21 სტამბა წიგნის გამავრც. ქართველი ამხანაგობის მიერ 1893 წელს. წიგნი იწყება აკაკის ხელნაწერით - „გულის პასუხი“, რომელსაც ბოლოს მიწერილი აქვს — აკაკი. წიგნში შესულია აკაკის ლექსები და ისტორიული პოემა „ბაგრატ დიდი“, წიგნი 316 გვერდიანია და მასში შესულია 110 ლექსი და პოემა.

4. თხზულებანი აკაკისა ნ. II. თბილისის ქართველთა ამხანაგობის გამოცემა №22, წიგნის გამავრც. ამხანაგობის სტამბა 1893 წელი. II წიგნში შესულია აკაკი 131 ლექსი. წიგნი 316 გვერდიანია.

5. „ჩონგური“ — ნ. ბარათაშვილის, ი. ჭავჭავაძის, ა. წერეთლის და სხვა მწერლების ლექსების კრებული, შედგენილი კ. ლორთქიფანიძის მიერ. პეტერბურგში 1864 წელს, ნამძღვარებული აქვს ნ. ბარათაშვილის ციტატა — „ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის...“. ამ კრებულში შესულია 10 ლექსი.

6. „ანდრია პირველწოდებული“ — ისტორიული პოემა, გამოცემულია ქუთაისში „მწყემსი“ რედაქციის მიერ, დ. ლამბაშიძის სტამბაში 1892 წელს. წიგნი 30 გვერდიანია. ეს წიგნი ერთადერთია, რომელიც მხოლოდ ჩვენს წიგნად ფონდშია დაცული.

7. გორის ციხე (ველიჩკოსაგან) — ქუთაისი ძმ. ჭელიძეთა გამოცემა ნ. გამრეკლოვის. გამოსულია 1892 წელს. წიგნი 7 გვერდიანია.

8. აკაკის პოემა „კიკოლას ნაამბობი“ — თბილისი სტამბა ივ. მარტიროსიანისა. გამოვიდა 1889 წელს. 48 გვერდიანია. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში არ არის აღნიშნული, რომ ეს გამოცემა ინახება ქუთაისის მუზეუმის ბიბლიოთეკაში.

9. აკაკის თხზულება — „გადია“ — თბილისი, სტამბა ჩარკვიანისა, 1885წ. ლექსთან ერთად წიგნში შესულია 2 ამბავი: „კურდღელი და მოსწავლე“ და „მასწავლებელი“. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში აღნიშნული არ არის, რომ ეს წიგნი მუზეუმის წიგნად ფონდშია დაცული.

10. აკაკის ნათარგმნი — „კრილოვის არაკები“, თბილისი, წერა-კითხვის საზოგადოების გამოცემა, მ. შარაბიძის სტამბა, 1891 წელი. წიგნში 59 ლექსია შესული.

11. „ყვითელი სანთელი“ — დაიბეჭდა ქუთაისში, ლამბაშიძის სტამბაში 1896 წელს. წიგნი 32 გვერდიანია.

12. „ვაჭრული ჭკუა“ — (ხალხური), გამოცემული თბილისში ს. მერკვილაძის მიერ. ა. ქუთათელაძის სტამბაში, დაბეჭდილი 1903 წელს, წიგნი 15 გვერდიანია.

13. „Тамар меле“ (царица Тамара) — დაიბეჭდა თბილისში, ჩარქოვის სტამბა, 1903წ. წიგნი 20 გვერდიანია. ეს წიგნი არ არის შესული ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში. იქ აღნიშნულია მხოლოდ ამ წლის ქართული ენაზე შესრულებული ლალიძის გამოცემა, დაბეჭდილი ა. ქუთათელაძის სტამბაში.

14. „ორი პუბლიცისტური სტატია“ — აკაკიმ უძღვნა თავად ქაიხოსრო გელოვანს. წიგნი დაიბეჭდა გ. დიასამიძის სტამბაში 1903 წელს. წიგნი მოიცავს 32 გვერდს. პირველი თავი იწყება ტექსტით - „საბანკო ჭეშმარიტება“ და მეორე - „გამონვეული პასუხი“.

15. აკაკის „Избранные Стихотворения“ — თარგმნეს რუსმა პოეტებმა, წინასიტყვაობა დაურთო ალ.ხახანოვმა. გამოიცა მოსკოვში, ქართველი სტუდენტების გამომცემლობის მიერ. წიგნი გამოვიდა 1908 წელს. ძირითადად წარმოდგენილია ნ. გილიარევსკაიას, ი. ივანკევიჩის, ვ. ველიჩკოს, ლებედევის და სხვათა თარგმანები. წიგნი 32 გვერდიანია და მასში შესულია აკაკის 20 ლექსი.

16. „ოცნება“ — გამოსცა რ. დათეშიძემ ქუთაისში. დაიბეჭდა კილადის სტამბაში 1911 წელს. წიგნი 13 გვერდიანია.

17. „ჩემი ნაწერები“ — აკაკის პირველი წიგნია ი. მანსვეტოვის გამოცემა. იგი დაიბეჭდა თბილისში ბ. კილადის სტამბაში 1912 წელს. წიგნს წინ უძღვის წინასიტყვაობის მაგიერი. პირველ ნაწილში მოცემულია აკაკის ახალი ნაწერები. აკაკის სურათი და ქალბატონ მისს მარჯორი უორდროპის სურათი წარწერით — „26 გიორგობისთვე 1869 წელი, 7 ქრისტეშობის თვეს 1909 წელი. წიგნი იწყება ლექსით „მარჯორი უორდროპის სახსოვრად“. მეორე ნაწილში არის „ძველი ნაწერები“, რომლებიც დაბეჭდილი იყო ჟურნალ-გაზეთებში. კერძოდ „ცისკარში“, დროებაში“, მნათობში“ — 1860-1881წ.წ.

18. „წმინდა წინო, ანუ ქრისტიანობის შემოღება საქართველოში“ — აკაკი წერეთლისა (აკაკის მოღვაწეობის 50 წლის იუბილე) ქუთაისი, ივანე კილადის სტამბა, 1908 წ. გვ.30. პორტრეტით. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში არ არის მითითებული, რომ ეს წიგნი დაცულია ქუთაისის მუზეუმში.

19. „თორნიკე ერისთავი“ — ისტორიული პოემა, თხზულება აკაკი წერეთლისა, ქუთაისის საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამოცემა, წ. ფერაძისა და ამხანაგობის სტამბა, 1919წ. 104 გვ.

20. „სულიკო და სხვა რჩეული სასიმღერო ლექსები“- თბ., 1889წ. 64 გვ.

21. „ხოლერა და მესტიური შაირები“ — ქუთაისი, გამრეკელოვის ტიპოლითოგრაფია. 1892წ. 16 გვ.

22. „ნაცარქექია“ — (ზღაპარი) ტფ. 1908წ. 32გვ.

23. „ალექსი“ — (ზღაპარი) თბ. 1880წ. 154გვ. წიგნი ჩასწორებულია კ. ლორთქიფანიძის მიერ.

24. „მამლის ყვილზე“ - (ზღაპარი) ტფ. 1906წ. 16გვ. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში არ არის მითითებული, რომ წიგნი დაცულია ქუთაისის მუზეუმში.

25. „სიტყვა თქმული ერთ არჩევანზე და საუბარი მამა-შვილს შორის“ — ტფ. 1908წ. 16გვ. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში არ არის მითითებული, რომ წიგნი დაცულია ქუთაისის მუზეუმში.

26. „აკაკის წერილები თავად ი. ჭავჭავაძესთან“ — ქუთაისი, 1898წ. 23გვ.

27. „თამარ ცბიერი“ — ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების გამომცემლობა, ფერაძის ამხანაგობის გამოცემა. 1920წ. 72გვ. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში არ არის მითითებული, რომ წიგნი დაცულია ქუთაისის მუზეუმში.

28. „მესტიური ლექსები თქმული ონელი მესტიურისი“. „ნესტორ ესებუა და კულა გლდანელის ჭიდაობა“ — თბ. 1888წ. 16გვ. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში არ არის მითითებული, რომ წიგნი დაცულია ქუთაისის მუზეუმში.

29. „რამდენიმე სიტყვა ილია ჭავჭავაძის საპასუხოდ „ვეფხისტყაოსნის“ გამო“. — თბილისი, გამომცემელი ზ. ჭიჭინაძისაგან. ხელაძის სტამბა. 1887წ. 21გვ.

30. „დათუნა გოცირიძე და რაჭის ერისთავი როსტომ“ — 1926წ.

31. „რუსთაველის ვეფხისტყაოსანი“ (სურათით) — ოზურგეთის გამოცემა 1892წ. (რუსთაველის სურათზე ლექსი აკაკისა), (წიგნში ზ. ჭიჭინაძის „დაკარგული ბავშვი“ — ისტორიული ამბავი, თბილისი ვ. კილადის წიგნის გამომცემელ ქართველთა ამხანაგობის სტამბა, 1892წ. 32გვ.). ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში არ არის მითითებული, რომ წიგნი დაცულია ქუთაისის მუზეუმში.

32. „აკაკი“ — ზაქარია ჭიჭინაძე, თბილისი, არაბიძის წიგნის ამხანაგობის გამოცემა, ხელაძის სტამბა 1897წ. 77გვ.

33. სილოვან ხუნდაძე - „აკაკი წერეთელი“, წ. I ცხოვრება (1840 წლის 9 ივნისი — 1915 წლის 26 იანვარი). ეს წიგნი ავტორს გაუგზავნია კირილე ლორთქიფანიძისათვის საჩუქრად. წიგნს ეწოდება „ჩემი თავგადასავალი“. გამოცემულია ქუთაისში განათლების ამხანაგობის მიერ, 1918 წ. წიგნი 151 გვერდიანია. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიაში არ არის მითითებული, რომ წიგნი დაცულია ქუთაისის მუზეუმში.

აი, ასეთია აკაკის იმ წიგნების მოკლე ანოტაცია, რომლებიც კირილე ლორთქიფანიძის შემწეობით დაცულია ქუთაისის მუზეუმის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში.

ლიტერატურა:

1. ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფია. ტ. I თბ., 1941წ.
2. ბაქრაძე გ., 974 წ., ქართული პერიოდიკის ბიბლიოგრაფია. თბ.
3. გაბოძე ჯ., 2009 წ., აკაკის თხზულებათა გამოცემები. თბ.
4. ასათიანი ლ., 1965 წ., ცხოვრება აკაკი წერეთლისა. თბ.
5. აკაკის თვითი კრებულები. 1897-1900 წ.

G. OKRESHIDZE

AKAKI'S EDITIONS IN THE LIBRARY OF THE MUSEUM (1858-1920)

The name of Akaki Tsereteli deserves great love in Georgia. His literary inheritance is the precious treasure in Georgian Literature.

Akaki was only sixth year pupil of a high school when his work was published in the press for the first time. This was a translation of the poem of Lermontov "Branch of Palestine".

"Branch of Palestine" was published in "Tsiskari" (issue of November, 1858). This was a debut of young Akaki.

In the stock of book of the museum is saved Akaki's monthly collections published in 1898-1900. Twelve issues were published annually. In the library is recorded that almost all issues of Akaki's monthly collections are saved in the stock of book of the museum.

Due to Akaki's publications Isidore Kvitsaridze wrote in the newspaper "Imereti" (1913 # 131 pg. 2-3): "Publication of Akaki's works as a second book delayed due to censor. Tomorrow these books will be sold. After some days they will be sent to other cities as for sold as well to the agents for subscribers, for those who sent collected sum. Sorry for delay before subscribers".

Akaki and Kirile Lortkipanidze were classmates and they set side by side on the desk. In his biographical work "My adventure" Akaki remembers the years spent with Kirile. Therefore Kirile Lortkipanidze saved Akaki's publications which are saved nowadays in the museum. They are:

1. "Triple Love". The novel is edited by Droeba editorial office, press of Kalandadze and Association, 1884, the book has 102 pages. The novel consists of three chapters: 1. Inexperienced, 2. Caprice, 3. Real (mask) is a small beautifully illustrated book.

2. Historical poem "Tornike Eristavi", publication of the editorial office "Nobati". Tbilisi I.G. Melikishvili press 1884, 89 pages. The book consists of four chapters.

3. Work of Akaki Tsereteli I. edited in Tbilisi by Georgian Association, press #21. The book begins with Akaki's handwritings. In the book is published Akaki's poems and historical poem "Bagrat the Great". The book has 316 pages and consists of 110 poems.

4. Works of Akaki, book II. Edition No.22 of the press of Tbilisi Georgians Association 1893. In the II book is published 131 poems of Akaki. The book has 316 pages.

5. N. Baratashvili, I. Chavchavadze, A. Tsereteli and other writers' collection of poems composed by K. Lortkipanidze. In 1864 in Petersburg the book is published by name "Chonguri". In the book are published 10 poems of Akaki.

6. Historical Poem "Apostle Andria" is published in 1892 in Kutaisi by editorial office of "Mtskemi" in the press of D. Gambashidze, the book has 30 pages. The book is the only one which is saved in our stock of books.

7. Gori Castle (from Velichko), Kutaisi, Brothers Chiladze, edition of N. Gamreklova in 1892. The book has 7 pages.

8. Akaki's poem "Kikola's story", Tbilisi press of IV. Martorosiani, edited in 1889. The book has 48 pages. In Georgian bibliography there isn't recorded that the publication is saved in the library of Kutaisi Museum.

9. The work of Akaki "Gadia" is published in Tbilisi Press of Charkviani in 1885. In the book are published two stories with the poem: Rabbit and a pupil and a teacher. In Georgian book bibliography isn't recorded that this book is recorded in the stock of book of the museum.

10. Translation of Akaki "Krilov's tales", publication of Tbilisi Literary Society, Press of M. Sharabidze in 1891. In the book are published 59 poems.

11. "Yellow candle" was published in Kutaisi at Gambashidze's Press in 1896. The book has 32 pages and tells us about church life of that time.

12. "Merchant mind" (folk) published in Tbilisi by S. Merkviladze at A. Kutateladze's Press in 1903, the book has 15 pages.

13. "King Tamar" (Queen Tamar) is published in Tbilisi by Charekovi's press in 1903. The book has 20 pages. This book isn't in Georgian bibliography, there is recorded only publication of Georgian Lagidze of this year, published in A. Kutateladze's press.

14. Akaki devoted "Two publicistic articles" to Kaikhosro Gelovani. The book was published in G. Diasamidze's press in 1903. The book consists of 32 pages. The first chapter begins with "Bank truth" and "Second Answer".

15. Akaki's "Publication of the Poems" is translated by Russian poets; the prolog is made by A. Khakhanov. The edition is made by Georgian students in Moscow. The book was published in 1908. The translation is made by H. Giliarovskaia, I. Ivashkevich, B. Belichko, Ivan Lebedev and others. The book has 32 pages and there are published 20 poems.

16. Akaki's "Otsneba" was edited by R. Dateshidze in Kutaisi and published in the press in 1911, the book has 13 pages.

17. "My records" first book of Akaki is edited by I. Mansvetov. It was published in Tbilisi at B. Kiladze's Press in 1912. In the first book is given Akaki's new handwritings, photo of Akaki and Ms. Marjory Wordroppe with subscription November 26, 1869, January 7, 1909.

18. St. Nino or adopting of Christianity in Georgia, Kutaisi Ivane Kiladze's press, 1908, pg. 30. The book is saved in Kutaisi museum but isn't recorded in the bibliography of the city.

19. "Tornike Eristavi"- historical poem, work of Akaki Tsereteli, edition of Kutaisi historical and ethnographical society, N. Peradze and Association's press, 1919, 104pg.

20. Suliko and other poems, Tbilisi, 1899, 64 pg.

21. Cholera and funny poems. Kutaisi Gamreklov type-lotography. 1892.16pg.

22. "Natsarkekia" (tale) 1908. 32pg.

23. "Alex" (tale) Tbilisi 1880, 154pg. The book is corrected by K. Lortkipanidze

24. "On cock-a-doodle-doo" (tale), Tbilisi 1906, 16pg. This book isn't recorded in the bibliography of the city but is saved in Kutaisi museum.

25. Speech between father and son, Tbilisi 1908, 16pg. isn't recorded in the book bibliography of the city but is saved in Kutaisi museum's stock.

26. Akaki's letters to I. Chavchavadze. Kutaisi, 1898, 23 pg.

27. "Tamar Tsbieri" of Kutaisi historical ethnographical society, edition of Peradze's association. 1920. 72 pg. In bibliography of the city isn't recorded that this book is saved in the stock of Kutaisi museum.

28. Piper's poems of Oneli Piper. Wrestling of Nestor Esebua and Kula Gldaneli, Tbilisi 1888 16pg. in the bibliography of the city isn't recorded that the book is saved in the library of the museum.

29. Some words to Ilia Chavchavadze due to "The Knight in the Panther's Skin". Tbilisi, edited by Z. Chichinadze. Kheladze's press. 1887 21pg.

30. Datuna Gotsiridze and Rostom Eristavi of Racha, 1926.

31. Rustaveli's "The Knight in the Panther's Skin" (with picture) edition of Ozurgeti, 1892. (photo of Rustaveli with a poem of Akaki). In the bibliography of the city isn't recorded that this book is saved in the fund of the museum.

32. Z. Ch. Akaki, Tbilisi, edition of Arabidze's Book Association, Kheladze's press, 1897, 77pg.

33. Akaki Tsereteli's life by Silovan Khundadze (June 1810-January 26, 1916). This book is sent by author to Kirile Lortkipanidze as a gift. This book is named "My adventure", edited in Kutaisi by association of education, 1918. 151 pages. In the bibliography of the city isn't recorded that the book is saved in the scientific library of the museum.

This is an annotation of those books of Akaki which are saved in the scientific library of the museum by help of Kirile Lortkipanidze.

ციცინო მუმლაძე

აკაკი წერეთლის ლექსების რუსულენოვანი გამოცემის შესახებ

აკაკი წერეთლის ლიტერატურული მოღვაწეობის 50 წლის იუბილესთან დაკავშირებით ქართულმა გამომცემლობებმა საიუბილეო გამოცემები დაბეჭდეს, რომლებშიაც ძირითადად აკაკის შედეგები იყო წარმოდგენილი. ეს გამოცემები აკაკის სიცოცხლეშივე და მისი გარდაცვალების შემდეგაც ქართველი ფილოლოგების კვლევის არეალში მოექცა — მწერლის შემოქმედებისა, თუ მისი პერიოდის ლიტერატურული და საგამომცემლო საქმიანობის ასპექტით. მათზე არსებობს კრიტიკული ლიტერატურა და იგი ხელმისაწვდომია დაინტერესებულ პირთათვის. ხელმისაწვდომია ასევე აკაკის ნაწარმოებთა რუსულენოვანი თარგმანები, მათ შორის თვით ავტორის მიერ თარგმნილი, რომლებიც სხვადასხვა წლებში გამოსცა ამათუიმ გამომცემლობამ, ან დაიბეჭდა პერიოდულ პრესაში, ამჯერად, ჩვენი კვლევის საგანია აკაკის ლიტერატურული მოღვაწეობის 50 წლისთავისადმი მიძღვნილი რუსულენოვანი კრებული - “Избранные стихотворения“, რომელიც 1908 წელს მოსკოვში ქართველი სტუდენტების გამომცემლობამ გამოსცა და, რომელშიაც რუსი პოეტების მიერ თარგმნილი აკაკის ლექსებია წარმოდგენილი. სპეციალური ლიტერატურის გაცნობის შემდეგ გამოიჩვენა, რომ აღნიშნულ კრებულზე დღემდე (ყოველ შემთხვევაში ჩვენს მიერ მოკვლეულ მასალებში) არავითარი ინფორმაცია არ არსებობს, მიუხედავად იმისა, რომ კრებულის ერთი ეგზემპლარი ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმის სამეცნიერო ბიბლიოთეკაში ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწის კირილე ლორთქიფანიძის წიგნად ფონდშია დაცული, ხოლო მეორე 1966 წელს მუზეუმს შემოსწირა ცნობილი აფთიაქარის ზაქარია კოკონაშვილის ქალიშვილმა — თამარ კოკონაშვილმა / E-27 /. სატიტულო გვერდზე ორივეს თ. მთავრიშვილის წიგნის მალაზიის ბეჭედი აზის, რაც მეტყველებს იმაზე, რომ იგი გაყიდვაში იყო და ამდენად, იმდროისათვის ხელმისაწვდომიც აკაკის შემოქმედებით დაინტერესებულ პირთათვის.

2008 წელს “კავკასიური სახლის” ეგიდით გამოიცა წიგნი — “Грузинская классическая поэзия.” / პროექტის ავტორი ნაირა გელაშვილი, შემდგენელი და რედაქტორი ჰამლეტ ზუკაკიშვილი / . შესავალ ნერილში ჰ. ზუკაკიშვილი მიმოიხილავს ქართული კლასიკური პოეზიის რუსულ ენაზე თარგმნის ისტორიას და ჩამოთვლის იმ თარგმანებს, რომლებიც XIX საუკუნის დასასრულსა და XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოსათვის ითარგმნა რუსი პოეტების მიერ. ამ ჩამონათვალში 1908 წელს მოსკოვში ქართველ სტუდენტთა გამომცემლობის მიერ გამოცემული კრებული არ ირიცხება.

2009 წელს გამოიცა ჯულიეტა გაბოდის წიგნი —, აკაკის თხზულებათა გამოცემები“, რომელშიაც ფართოდ არის გაშუქებული აკაკის სიცოცხლეში და მისი გარდაცვალების შემდეგ დასტამბული აკაკის ნაწარმოებთა გამოცემები. ერთი თავი ამ წიგნიდან 1908 წლის საიუბილეო კრებულებს ეძღვნება და მასში დასახელებულია ყველა ის გამოცემა, რომელიც იუბილის დღეებში გამოიცა, ჯ. გაბოძე წერს: „საიუბილეო წელს აკაკი წერეთლის რამდენიმე ნაწარმოები და ლექსთა კრებული გამოიცა ცალკე წიგნად. ქართული (და არა მხოლოდ ქართული) ჟურნალ-გაზეთები სავსე იყო პოეტის მხატვრული თუ პუბლიცისტური ნაწერებით“ [დასახ. ნაშ. გვ. 204]. შემდეგ ავტორი მიმოიხილავს ამ გამოცემებს და ჩვენი კვლევის საგანი კვლავ ინტერესს მიღმა რჩება.

რუსული ენის სრულყოფილად ცოდნა აკაკის საშუალებას აძლევდა ეთარგმნა და გამოეცა არა მარტო სხვათა, არამედ საკუთარი შემოქმედების ნიმუშები. მაგრამ მათი გამოცემა ფულად სახსრებთან იყო დაკავშირებული, ამ მიმართებით კი აკაკი არასდროს ყოფილა უზრუნველყოფილი. აქედან გამომდინარე, ქართველი სტუდენტების მიერ მოსკოვში 1908 წელს აკაკის ლექსების რუსულენოვანი კრებულის გამოცემა, რომლის უპირველესი მიზანი იყო რუს ლიტერატურულ წრეებში აკაკის შემოქმედების პოპულარიზაცია, მნიშვნელოვან ლიტერატურულ ფაქტად უნდა მივიჩნიოთ.

კრებული, იხსნება ცნობილი ქართველი მეცნიერის ალექსანდრე ხახანაშვილის წერილით, რომელშიაც მოცემულია აკაკი წერეთლის ცხოვრებისა და შემოქმედების მოკლე მიმოხილვა. მიუხედავად წერილის მცირე ფორმატისა მკვლევარი ახერხებს რუსი მკითხველის წინაშე წარმოაჩინოს ქართული ადათ-წესები, წრე რომლის ნიაღვრაც იშვა აკაკი, აღწეროს ის ზღაპრული სამყარო, რომელსაც აკაკი მისმა ძიძამ აზიარა და რომელსაც თავისი შემოქმედების გზაზე არაერთხელ შეხებია პოეტის კალამი.

შესავალი იხსნება ცნობით იმის შესახებ, რომ “7 декабря в г.Тифлисе грузинское общества торжественно будет чествовать своего любимого поэта. кн. Акакия Церетели по случаю исполнившегося 50-ти летия его литературной деятельности” [Акакий Церетели, Избранные стихотворения. Москва - 1908г. ст.3].

მკითხველისათვის აკაკის ბიოგრაფიული ცნობების მიწოდებისას, მკვლევარი აღნიშნავს, რომ აკა-

კის ქართულად და რუსულად წერა-კითხვა დედამ შეასწავლა. ამასთან “писать он выучился на бараней лопатке по старинному обычаю, применявшемуся в Грузии с древних времен до 70-х гг. XIX века” [დასახ. კრებ. გვ. 3].

ალ. ხახანაშვილი განსაკუთრებით ვრცლად მიმოიხილავს აკაკის ბავშვობას და ხაზს უსვამს, რომ გლეხის ბავშვებთან ურთიერთობამ, მათგან მოსმენილმა ლექსებმა და ზღაპრებმა, პოეტი ბავშვობიდანვე აზიარა ქართული ზეპირსიტყვიერების მადლს.

მკითხველისათვის გიმნაზიისა და პეტერბურგის უნივერსიტეტში სწავლების შესახებ ცნობების მიწოდების შემდეგ, მკვლევარი მოკლედ მიმოიხილავს აკაკი წერეთლის, როგორც უნიჭიერესი მწერლისა და პოეტის შემოქმედებას, სათანადო ნიმუშების მოხმობით წარმოაჩინოს მას, როგორც ლირიკოსს, დრამატურგს, ნოველისტს, მაგრამ დასასრულ აღნიშნავს, რომ ძალა მისი თავბრუდამხვევი მომხიბვლელობისა, დაბუდებულია მის პატრიოტულ ლირიკასა და სატრფიალო ლექსებში. მკვლევარი წერს: “Но сила его неотразимого обаяния покоится на его патриотической лирике и песнях любви, в которых грузинский народ привык находить чуткий отклик на смутный рой мыслей и чувств, порождаемых житейскими отнашениями.” [დასახ. კრებ. გვ. 5].

ა. ხახანაშვილს მიაჩნია, რომ აკაკი თავისი მოღვაწეობით არ არის ჩაკეტილი ვიწრო ნაციონალურ ჩარჩოებში და სავსებით დამსახურებულად უერთდება მსოფლიო მოაზროვნე პოეტთა არმიას. თავის გულში ჩამწვდომ ნაწარმოებებში იყენებს რა ქართულ ხალხურ გადმოცემებს, ანიჭებს მათ ზოგადსაკაცობრიო განწყობილებას, აძლევს სიმბოლურ დატვირთვას, ფილოსოფიურ შეფერილობას. ამის მაგალითად მკვლევარს მოჰყავს ვრცელი ტექსტი აკაკის მიერ მხატვრულად გადამუშავებული ლექსებისა — „გოგია მეჩონგურე“, ანუ ამბავი იმის შესახებ, თუ როგორ გაჩნდა ამ ქვეყნად მოლალური, ბუღბუღი და ოფოფი. ტექსტის გაანალიზებისას ა. ხახანაშვილი აყალიბებს მოსაზრებას, რომლის მიხედვითაც, აკაკი კარგად იცნობდა სულთა ურთიერთობის შესახებ პირველყოფილი წარმართული რელიგიის შეხედულებებს, რომელზედაც აღმოცენდა, როგორც აღმოსავლური ზღაპრები და გადმოცემები, ისე შუა საუკუნეების ბალადები ევროპული ლიტერატურისა.

დაბოლოს, ა. ხახანაშვილი აკეთებს დასკვნას, რომელშიაც აკაკის პოეზია დახასიათებულია, როგორც სიღრმისეული, პესიმიზმით შეფერილი, მაგრამ არა სასოწარკვეთილებამდე მისული პესიმიზმით, რადგან პოეტი პოულობს გამოსავალს, რომელიც ქვეყნის მომავალს უკავშირდება: “Поэзия кн. Церетели, замечательная по глубине и рельефности картин, подернута флером пессимизма, не доводящего поэта до отчаяния только потому, что он находит опору в мимолетном проблеске счастья и в улыбке молодого поколения”. [დასახ. კრებ. გვ. 8]. თავისი მოსაზრების განსამტკიცებლად მკვლევარს მოჰყავს ფრაგმენტი აკაკი წერეთლის ლექსიდან „ლიმილი“:

"Не променял бы я на все богатства мира

Улыбку светлую владычицу мою,

Вдохновлена, сильна улыбкой этой лира:

О ней потомству я восторженно пою."

კრებულში სულ აკაკის 20 ლექსია მოცემული. ძირითადად ის ლექსები, რომლებიც 1908 წლამდე დაბეჭდილ გამოცემებშია წარმოდგენილი. მათ შორის: „სალამური“, „ავადმყოფი“, „სურვილი“, „თავო ჩემო“, „მუხამბაზი“, „პოეტი“, „სულიკო“ და სხვა.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ლექსები თარგმნილია რუსი პოეტების მიერ. ვიდრე უშუალოდ თარგმნილი ლექსების მთარგმნელობით მხარეს შევეხებოდეთ, კერძოდ, რამდენად შეესაბამება თარგმანი ორიგინალს, რა ხერხებია გამოყენებული თარგმნისას, შენარჩუნებულია თუ არა რუსულ თარგმანში აკაკის პოეზიისათვის დამახასიათებელი რიტმი და მუსიკალობა, ინტერესმოკლებული არ იქნება გავცნოთ თვით ამ ლექსების მთარგმნელ რუს პოეტებს და პარალელურად მოვიტანოთ ფრაგმენტები, როგორც ნათარგმნი, ასევე მისი შესატყვისი ქართული ტექსტებიდან.

რაკი ამ მიმართებით სპეციალურ ლიტერატურაში ძალზედ მცირე მასალის მოძიება მოვახერხეთ, დადგენილი წესების დაცვით ვიკიპედიის — თავისუფალი ენციკლოპედიის დახმარებით, ინტერნეტით მოვიპოვეთ ცნობები ზოგიერთ მათგანზე, კერძოდ იმათზე, რომელთა შემოქმედებამ დროს გაუძლო და რომლებმაც XIX—XX საუკუნის რუსი კლასიკოსი მწერლებისა და პოეტების გვერდით დაიმკვიდრეს მათთვის კუთვნილი ადგილი.

უპირველესად ყურადღება უნდა შევაჩეროთ ივანე ივანეს ძე ტხარაქვესკიზე (1878-1951წწ.). ეს იყო უაღრესად განათლებული პიროვნება. მან 1906 წელს თარგმნა ფრანგული პოეზიის ანთოლოგია, თარგმნიდა ფიცჯერალდს, გოეთეს, მანვე თარგმნა ნობელის პრემიის პირველი ლაურეატის არმან სიული

პრუდომის შემოქმედება და სხვა. კრებულში წარმოდგენილია მის მიერ ნათარგმნი აკაკი წერეთლის ლექსი „ავადმყოფი“. ფრაგმენტი ლექსიდან:

"O нет! Не умерла она:

Она лишь спит и внов проснется,

Кто ей навеки желает сна,

Тот смерти сам скорей дождется!"

[აკაკი წერეთელი, მსოფ.ლიტ.ბიბ.1980წ.]

მთარგმნელებზე მასალების მოძიებისას საინტერესო ფაქტი გამოიკვეთა. კრებულში მოცემული რამდენიმე ლექსი, კერძოდ: „სურვილი“, „პოეტი“ და ერთიც უსათაურო „Иван да Мария“-ს მიერ არის თარგმნილი. იგი აღმოჩნდა ივანე ტხარაშევსკის მშობლების — ივანე ფელიქსის ძისა და ალექსანდრა ალექსანდრეს ასულ (დაბადებით პალმი) ტხარაშევსკების ფსევდონიმი. მათ შეადგინეს და გამოსცეს ჯერ თბილისში (1893წ.) და შემდეგ სანკტ-პეტერბურგში (1914წ.) სრული კრებული ბერანჟეს სიმღერებისა, რომლებიც რუსი პოეტების მიერ იყო თარგმნილი. თვით ფსევდონიმი — „Иван да Мария“ ყვავილოვანი მცენარის სახელია, რომლის ყვავილი მძაფრ არასასიამოვნო სურნელს აფრქვევს, თესლი კი მომწამლავია. მოვიტანთ ფრაგმენტს მათი თარგმანიდან:

“Хачу свободы я для милой:

Хачу, чтоб не могли пугать

Мою возлюбленную силой,

Не смели лаской увлечь!

/"Желание"/

„არ მომკვდარა! მხოლოდ სძინავს

და ისევე გაიღვიძებს!

ვინც შენატრის იმის სიკვდილს

უმაღლ მასვე დაამინებს!“

„მინდა, რომ ჩემსა სატრფოსა

ვხედავდე თავისუფალსა,

რომ ძალით ვერ აშინებდენ,

ვერც ნებით უხვევდენ თვალსა!“

/"სურვილი"/

აკაკის „სალამური“ და „ხატის წინ“ რუს პოეტს, მწერალს, დრამატურგს, პუბლიცისტსა და საზოგადო მოღვაწეს ვასილი ველიჩკოს (1860-1904წ.) უთარგმნია. იგი გაზეთ „კავკაზის“ რედაქტორი და წიგნის — „კავკასიის“ ავტორია. კრებულმა „აღმოსავლური მოტივები“ (1890წ.) მას, როგორც პოეტს დიდი პოპულარობა მოუტანა. თარგმნიდა სპარსელ პოეტებს — ომარ ხაიამს, ჰაფეზს, ასევე თურქ და ქართველ პოეტებს: ა.წერეთელს, ი.ჭავჭავაძეს და რ.ერისთავს. ცნობილია მისი შოვინისტური დამოკიდებულება კავკასიის ხალხისადმი, განსაკუთრებით სომხებისადმი. როცა კავკასიის ადმინისტრაციის მთავარმმართველად გ.ს.გოლიცინი დაინიშნა (1897წ.), მან პირობა მისცა მის თანამედროვეებს, რომ „ერთადერთი სომეხი თბილისში იქნებოდა ჩუჩელა სომხისა, თბილისის მუზეუმში“. მის მოსაზრებებს „სომხთა საკითხში“ მხარს უჭერდა და ამ საკითხზე ვრცელ პუბლიკაციებს ბეჭდავდა ვასილი ველიჩკო. სხვა დამოკიდებულება ჰქონდა მას ქართველებისადმი. კარგად იცნობდა მათ კულტურასა და მწერლობას, და საერთოდ, მისი ღრმა რწმენით, რუსეთის იმპერიის დასაყრდენი კავკასიაში სწორედ ქართველები იყვნენ. ფრაგმენტი ველიჩკოს თარგმანიდან:

"Где ты, свирель моя, радная саламури,

Где сладкогласная, поешь ты в тишине?

Зачем на север, где стужей веют бури,

Созвучий пламенных не лещ ты в сердце мне?"

/"Саламури"/

სად ხარ, ჩემო სალამურო,

ხმატკბილო და საამურო,

რომ შენის ხმით ჩრდილოეთში

ქართველს გული გამიხურო!“

/"სალამური“ /

ვლადიმერ გილიაროვსკი (1853-1935) რუსი პოეტი, რომლის შემოქმედების დიდი ნაწილი მისი გარდაცვალების შემდეგ გამოიცა, კრებულში წარმოდგენილია მის მიერ ნათარგმნი აკაკის ოთხი ლექსიც, კერძოდ: „სანამ ვიყავ ახალგაზრდა“, „მუხამბაზი“, „გულის პასუხი“, „დაე აღსრულდეს“. რამდენიმე ნიმუში მისი თარგმანებიდან:

"Я постарел, устал от жизни,

Лицо в морщинах, седь давно.

К чему тепер любовь? не надо,

Мне все равно, мне все равно,"

/"Пока был молод..."/

"Пол жизни я успел прожить,

Страдал и горя не боюсь,

Меня несчастья стали бить

А я не плачу, я смеюсь."

/"Мухамбази"/

„რომ დავბერდი, დავუძღურდი,

სახე დაჭკნა, დამელარა,

სიყვარული რაღად მინდა,

ვინდ იყოს და ვინდა არა!“

/“სანამ ვიყავ ახალგაზრდა“ /

„ნახევარი ცხოვრების გზა გავლიე,

სიტკობზედა მწარე მეტი დავლიე.

არ მშორდება მნუხარება და ჭირი,

მაგრამ მაინც სულ ვიციანი, არ ვტირი.“

/“მუხამბაზი“ /

კრებულში წარმოდგენილია იზაბელა არკადის ასულ გრინევსკაიას (1854-1942წ.) მიერ შესრულებული თარგმანიც. ი.გრინევსკაია ცნობილია, როგორც რუსი დრამატურგი, პროზაიკოსი, პოეტესა,

კრიტიკოსი, მთარგმნელი. კარგად ფლობდა ევროპულ ენებს. განსაკუთრებული პოპულარობა მას მის-
მა პიესებმა მოუტანა. ი.გრიწევსკაიამ თარგმნა აკაკის ლექსი “სიყვარული”:

„Хотя отравлен горьким ядом	„მაგრამ მაინც ყველა გეძებს!
Твой сладкий, твой волшебный дар.	ცოცხალმა ვით დაგიწუნოს?
Но жизнь отдать мы все готовы	ვინ არის რომ იმ ერთ წამში
За миг его желанных чар.“	არ გასწირავს საუკუნოს?!“

კრებულში მოცემულია ასევე ნ.გილიარევსკაიას, ი.ივაშკევიჩის, ვ.ლუბედევის, ა.სტადლინის მიერ
ნათარგმნი ლექსები. ამჯერად, მათზე აღარ შევჩერდებით. მხოლოდ აკაკის შედევერის, საქართველო-
სა და თითქმის მთელს მსოფლიოში პოპულარული ლექსის “სულიკოს” სტალინისეული თარგმანიდან
მოვიტანთ ფრაგმენტს:

“Возлюбленной могилу я искал	„საყვარლის საფლავს ვეძებდი,
Напрасно! Я не мог найти ея!	ვერ ვნახე! დაკარგულიყო!
И плакал я и горько повторял:	გულამოსკვნილი ვჩიოდი:
О, где ты, где ты, Сулико моя?“	სადა ხარ, ჩემო სულიკო?!“

კრებულში წარმოდგენილი აკაკის ლექსების რუსული თარგმანებიდან ნიმუშად თითო სტროფის
გაცნობაც კი გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნის მათ მთარგმნელობით მხარეზე. თითქმის ყველა მთარ-
გმნელი, ვასილი ველიჩკოს გარდა, ითვალისწინებს აკაკის ლექსისათვის დამახასიათებელ ტკბილხმო-
ვანებას, რიტმსა და ზოგჯერ რითმასაც კი. ხშირ შემთხვევაში ფრაზეოლოგიურ თარგმანთან გვაქვს
საქმე, რომელიც შემდეგ რითმისა და რიტმის საფარველშია გახვეული, ხშირად მთარგმნელები ლექსის
შინაარსზე აგებულ პოეტურ ნაწარმოებს გვთავაზობენ, მაგრამ მასში აკაკის ლექსთა წყობა და გა-
მომსახველობითი ხერხები არ იკარგება. სულ სხვაა ვასილი ველიჩკოს თარგმანები. მის თარგმანში
აკაკის სათქმელი თითქოს წარმოჩენილია, მაგრამ იგი სხვა პოეტურ ჩარჩოშია მოქცეული. გარეგნუ-
ლი სახით, ლექსის ფორმითა და სტრუქტურით სრულიად ახალ, ველიჩკოსეულ ნაწარმოებთან გვაქვს
საქმე. ალბათ, ამიტომ აფასებდა ნევატიურად მის თარგმანებს ქართულიდან რუსულად კორნეი ჩუ-
კოვსკი. მისი აზრით, თარგმნისას ველიჩკო ცდილობს გათავისუფლდეს ეროვნული ნიშნებისაგან იმ
კულტურისა, რომელსაც ორიგინალის ავტორი მიეკუთვნება. კ. ჩუკოვსკი წერს: “Было похоже, что он
специально заботился, чтобы в его переводах с грузинского, не было ни единой грузинской черты...Основа такой
установки - презрительное отнашение к народу, создавшему этих поэтов.” დაასკვნის იგი და ველიჩკოს თარ-
გმანს ბანალურს უწოდებს.

რუსი პოეტებისათვის, რომლებმაც აკაკის ლექსები თარგმნეს, სავარაუდოდ, ქართული ენის ცოდ-
ნის საკითხი ბარიერი ვერ იქნებოდა, იმ უბრალო მიზეზის გამო, რომ სავსებით შესაძლებელია მათ
ხელთ ჰქონოდათ სათარგმნი ლექსების თვით აკაკის მიერ შესრულებული პროზაული თარგმანი, რომ-
ლის შესახებაც პეტერბურგში მყოფი აკაკი კ. ლორთქიფანიძეს სწერდა: „რამოდენიმე ასე ოცდაათამ-
დე ჩემი ლექსები და „თამარ-ცბიერი“ გადავთარგმნე პროზათ და მერე ველიჩკომ გადაიღო ლექსებით
და ისეთი ანბავი მოახდინა, რომ გასაკვირველი. რუსის ლიტერატორებს ძალიან მოეწონათ, როგორც
მოსკოვში ისე აქ. გადადის და გადმოდის ხელნაწერი სხვადასხვა კრუჟოკებში და კითხულობენ. ქარ-
თულიდან რომ არის მე მგონია ის უკვირსთ, თორემ სხვა მაინცა და მაინც არა არის რა.“ — მორიდებით
დასძენს აკაკი [2173 / 907].

აკაკი წერეთლისათვის უდავოდ საინტერესო და სასიხარულოც იქნებოდა მოსკოვში ქართველ სტუ-
დენტთა გამომცემლობის მიერ რუსულ ენაზე თარგმნილი მისი ლექსების კრებულის გამოცემის ფაქ-
ტი. დღემდე ჩვენ ვერ მივაკვლიეთ რაიმე ცნობას იმის შესახებ, თუ როგორ შეხვდა აკაკი ამ კრებულს,
რომელიც იმ პერიოდისათვის ეჭვგარეშეა, მნიშვნელოვან ლიტერატურულ მოვლენად უნდა აღქმული-
ყო. მართალია, ეს არ იყო პირველი ცდა აკაკის შემოქმედების რუსულ ენაზე თარგმნისა, მაგრამ სხვა
შემთხვევაში თუ მისი ერთეული ნაწარმოებები ითარგმნებოდა, ამ კრებულში თავი მოიყარა აკაკის
შემოქმედების საუკეთესო ნიმუშებმა. ერთი ლექსისგან გამოწვეული ემოცია, თუ ეს ლექსი შედევერს
წარმოადგენს, ხშირად საკმარისია გარკვეული წარმოდგენა შეგვიქმნას მის შემოქმედზე. კრებულის
სახით რუსი მკითხველისათვის მიწოდებული აკაკის ამდენი შედევერი, ბუნებრივია, მათ წინაშე სრულ-
ყოფილად წარმოაჩენდა ბუმბერაზ ქართველ პოეტს და ზოგადად ინტერესს გაუღვივებდა ქართული
პოეზიისა და ქართული მწერლობისადმი.

ამდენად, აკაკის შემოქმედების 50 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი კრებული, რომელიც 1908 წელს
მოსკოვში ქართველი სტუდენტების გამომცემლობამ დასტამბა და, რომელშიაც აკაკის თანამედრო-
ვე რუსი პოეტების მიერ თარგმნილი მისი პოეტური შედევერებია წარმოდგენილი, ქართული პოეზი-
ის რუსულ ენაზე თარგმანის ისტორიაში მნიშვნელოვან ლიტერატურულ ფაქტად უნდა მივიჩნიოთ.
კრებული დღეისათვის ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობას წარმოადგენს.

ლიტერატურა:

1. Акакий Церетели, Избранные стихотворения, Москва, 1908г. /ქიმ E – 27 / .
2. ქიმ 2173 / 907
3. ჯ. გაბოძე — 2009 წ. „1908 წლის საიუბილეო კომიტეტის გამოცემები“, თბ.
4. აკაკი წერეთელი — მსოფლიო ლიტერატურის ბიბლიოთეკა, 1980წ.
5. Русские поэты XIX века. Матеряли из Википедии – свободной энциклопедии.
6. Грузинская классическая поэзия... პროექტის ავტორი ნაირა გელაშვილი; შემდგენელი და რედაქტორი ჰამლეტ ზუკაკიშვილი; 2008წ.

T. MUMLADZE**ABOUT THE RUSSIAN EDITION OF AKAKI TSERETELI POEMS**

According to the fiftieth anniversary of Akaki Tsereteli's literary activities, Georgian Publishing Houses published the anniversary editions, which include Akaki Tsereteli's masterpieces. These editions attracted attention of Georgian philologists in the life and after the death of Akaki, as for the literary productions, so for the aspect of his publishing activities and literary period. The critical literature is available for the interested persons. The Russian translations of his works are also accessible. Among them one can find works translated himself by the author, which were published by this or that Publishing House or periodical press in various years, just right now, the subject of our study is the Russian collection "Selected poems" which was devoted to the fiftieth anniversary of Akaki Tsereteli. This collection was published by the Georgian students' Publishing House in Moscow in 1908 and which includes Akaki's poems translated by the Russian poets. After the acquaintance with the special literature it became clear that up to nowadays there can be found no information about the above mentioned collection. In spite of the fact, that one copy of the collection is kept in the scientific library of Kutaisi State Museum in the book-fund of the famous Georgian public figure Kirile Lortkipanidze. Another copy was donated to the museum in the 1966 by the daughter of the famous chemist Zakaria Kokotchashvili-Tamar Kokotchashvili. The both copies have the stamp of T. Mtavrishvili's bookshop on the title-page, that is evidence of the fact, that it was in sale and therefore accessible to the persons interested in the works of Akaki Tsereteli.

In 2009 the book of Julietta Gabodze "The Publication of Akaki Essays" was published", which elucidates the works of Akaki Tsereteli. One chapter from this book is devoted to the anniversary collection of 1908 and it enumerates all publications devoted to this date. J. Gabodze writes that: "In the anniversary year some of Akaki Tsereteli works and collections of poems were published in the separate book. Georgian (and not only Georgian) newspapers and magazines were full of the poet's artistic and journalistic works" (used book p. 204). Then the author examines this publications and the subject of our scientific research is still out of sight of view.

Frequent knowledge of Russian language gave to the poet possibility to translate and publish not only others, but also his works. But this was depended on financial money resources, and Akaki was never provided with money. Hence this the collection published by the Georgian students' Publishing House in Moscow in 1908, the reason of which was popularization of Akaki's works in Russian literary societies, must be mentioned as a important fact.

The collection begins with the letter of the famous Georgian scientist Aleksandre Khakhanashvili, which is the short review of the life and activities of Akaki Tsereteli. Despite the short format of the letter, the scientist acquaints Russian reader with Georgian habits, the circle in which Akaki was born, describes the wonderful world which was shown to the poet by his nurse and which was depicted in the poet's works.

The entry starts with the reference about the fact, that "on the 7th of December Georgian societies in Tbilisi will celebrate their favorite poet Akaki Tsereteli, on account of the fiftieth anniversary of Akaki Tsereteli's literary activities" (Akaki Tsereteli, selected poems, Moscow -1908,p3).

Informing the reader with Akaki's biographical information, the researcher notices, that Akaki learned to write and read in Russian and Georgian from his mother. He "learnt to write on the sheep's shoulder blade according the oldest custom, which was applied in Georgia since the ancient times of 70 years of XIX centuries. (above mentioned collection p.3).

Aleksandre Khakhanashvili widely reviews the childhood of the poet and underlines the fact, that relationship with village children, the legends and fairy-tails heard from them, dedicated him to the Georgian literature.

After the information about the studying in gymnasias and St. Petersburg University, the researcher views the production of the writer and poet Akaki Tsereteli, and with the help of examples he presents him, as a lyric poet, dramatist, short-story writer, but at the end he mentions that his irresistible fascination is born in his patriotic lyric and romantic poems. The researcher writes, that "The power of his irresistible fascination is rested on his patriotic lyric and romantic poems, in which Georgian people is accustomed to find sensitive response on the troubled swarm of thoughts and senses, raised on the everyday relations." (above mentioned collection p.5).

A. Khakhanashvili thinks that Akaki Tsereteli is not hidden in national frames and he deservedly joins the world's intellectual army of poets. In his works he uses Georgian folk stories, gives them philanthropic character, symbolic load, philosophical color. As an example the researcher uses the text from the "Gogia playing on chonguri" (chonguri - national Georgian musical instrument), the legend worked up by the poet. This is the story, how the merry fellow, feather and hoopoe were born. While making the analysis of the text, A. Khakhanashvili expresses his opinion according to which Akaki knew well about the relationships of souls, primitive worship ideology, on which East fairy-tales and legends, and middle-centuries European ballads are based.

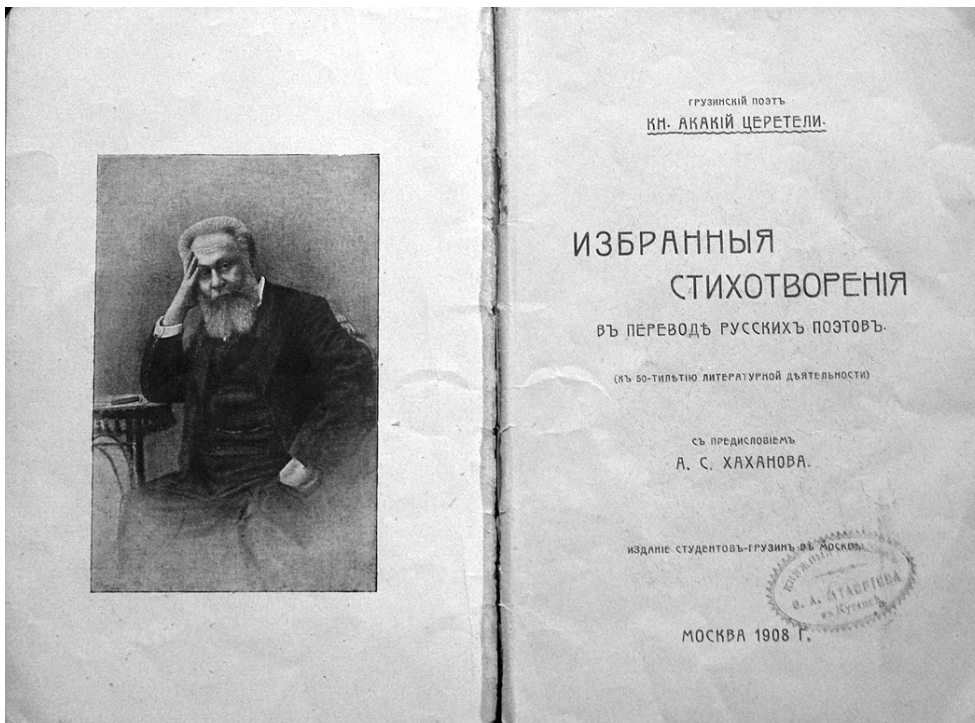
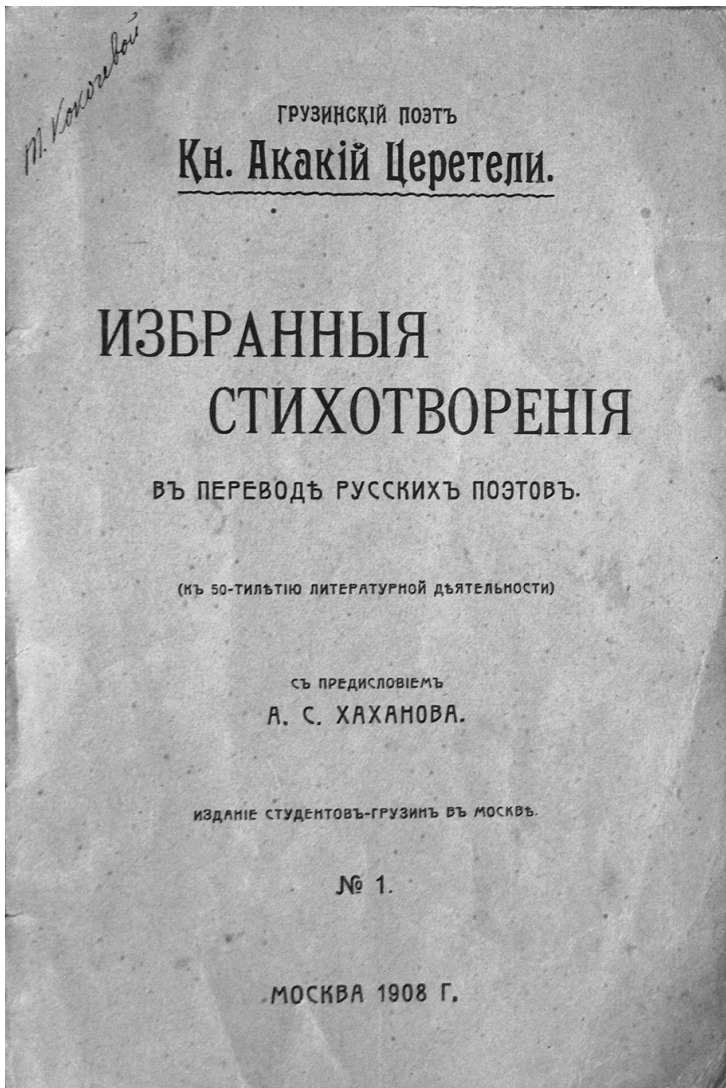
Finally A. Khakhanashvili makes a conclusion, in which Akaki's poetry is characterized as deep, colored with pessimism but not driven to despair, as the poet finds the way out of a situation, which is connected to the future of the country: "The poetry of the Tsereteli book, is remarkable with the deepness and relief of the scenes, is pulled up with crape of pessimism, and it does not drive to despair the author only, because he finds support in the transient flash of the happiness and in the smile of the young generation". (above mentioned collection p.8).

The collection includes poet's 20 poems. Generally the poems, which are represented in the collection of 1908. Among them there are: "The pipe", "The sick man", "Desire", "Poet", "Suliko", "Mukhambazi", "Tavo Chemo" and others. Akaki's poems were translated by the Russian poets: I. Tkharjevski, N. Giliarovski, I. Ivashkevich, V. Velichko, V. Lebedev, I. Grinevskaya, A. Stadlin, T. Bekkhanov.

For the Russian poets, which translated Akaki's poems, could not have the barrier of Georgian language, for the simple reason that they could have the poet's prosaic translation, about which Akaki wrote to K. Lortkipanidze "I translated several, about 30 of my poems and "Tamar-Tsbieri" and it made great impression on the Russian literary critics as in Moscow, so here. It passes from one literary circle to another. I think they are surprised because it is translated from Georgian, because there is nothing more there" –modestly writes Akaki (2173/907).

For Akaki Tsereteli it would be interesting and joyous to publish with the help of the Georgian students the collection of his poems translated in Russian language in Moscow. Up to nowadays we could not find the information about how did Akaki receive the fact of his collection of poems to be published, which was certainly the important literary fact in that times. It was not Akaki's first attempt to translate to Russian, but if in other cases he translated the separate units of his literary works, in this collection he united his best works. The emotion coming from one poem, if this poem is the masterpiece, is often enough to have an idea about his works. Such many masterpieces presented to the Russian readers, naturally, helped them to discover the great Georgian poet and awaked in them the interest towards the Georgian poetry and prose.

So, the collection devoted to the fiftieth anniversary of Akaki's literary activities which was issued in Moscow in 1908 by the Georgian students, which consists of the translated masterpieces devoted to the Russian poets, certainly is the important literary fact in the history of Georgian poetry to be translated to Russian. Nowadays the collection presents the bibliography rarity.

აკაკის ლექსების კრებული რუსულ ენაზე-1908 წ.

აკაკის საიუბილეო დღეები ქალაქ სტამბოლში

(მუზეუმი და ცული ერთი ფოტოსურათის გამო)

„აკაკი ჩვენი, ვითა შოთა რუსთაველი და სარგის თმოგველი“

ილია ჭავჭავაძის ვერაგული მკვლევლობით შეძრწუნებულმა ქართველმა ხალხმა იმედის თვალი აკაკის მოაპყრო. მხოლოდ აკაკილა შერჩათ მაიმედებლად, ამიტომ დიდი მონდომებით დაინყეს მზადება პოეტის 50 წლის მოღვაწეობის იუბილესათვის.

საიუბილეო დღესასწაული 1908 წლის დეკემბრიდან დაიწყო. ქალაქ თბილისში შეიქმნა მთავარი საიუბილეო კომიტეტი, ხოლო საქართველოს 101 ქალაქსა და სოფელში ადგილობრივი კომიტეტი. მათ მოუხმეს მთელ ერს, რათა აკაკის იუბილე საყოველთაო-სახალხო ხასიათისა ყოფილიყო. ქართველი ხალხი დიდი სიხარულით ჩაება ამ კამპანიაში. შეიქმნა, როგორც აკაკის სალიტერატურო, ასევე სპეციალური ფონდი.

პირველად იუბილე, როგორც წესი ქალაქ თბილისში გაიმართა, 1908 წლის 7 დეკემბერს. ერთი კვირის შემდეგ 1908 წლის 14 დეკემბერს აკაკის იუბილე გადაუხადა საქართველოს მეორე ქალაქმა ქუთაისმა. იუბილე გაიმართა აგრეთვე ქალაქებში: ფოთსა და ბათუმში, თელავსა და ყვარელში, ხონსა და მუხრანში, ზუგდიდსა და გორში. გარდა საქართველოსა აკაკის იუბილე დიდი პატივით აღნიშნეს ევროპისა და აზიის სხვადასხვა ქალაქებში: ბრიუსელში, ბაქოში, ყენევაში, რომში, მოსკოვში, პეტერბურგში, პარიზში. დიდი ენთუზიაზმითა და სიყვარულით იქნა გადახდილი აკაკის იუბილე ქალაქ სტამბოლში, რომლის ორგანიზებულად გამართვას ხელმძღვანელობდა ვლადიმერ წერეთელი (სტამბოლის ქართველთა სავაჭრო ამხანაგობისა და სათვისტომოს თავმჯდომარე). მისი უშუალო ხელმძღვანელობით მომზადდა სპეციალური მოსაწვევი ბარათი, რომელიც ამცნობდა საზოგადოებას, რომ აკაკი წერეთლის იუბილე გაიმართებოდა ფერიქოვში, ქართული მონასტრის სახლში 1909 წლის 26 აპრილს.

საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რომ იუბილეს გადახდა სტამბოლში მცხოვრებ ქართველებს გაცილებით ადრე ჰქონდათ დაგეგმილი. კერძოდ, 1908 წლის 6 ნოემბრის შეკრებაზე გადაუწყვეტიათ იუბილეს შემოდგომაზე მოწყობა. ამასთან, მათი მიზანი იყო იუბილე საგანგებო და მრავალფეროვანი ყოფილიყო, რისთვისაც ერთ-ერთ აუცილებელ კომპონენტად ბიბლიოთეკის გახსნა მიიჩნეს. ისინი ფიქრობდნენ, რომ „იუბილესთან ერთად ბიბლიოთეკის გახსნით დღესასწაული გამოსულიყო უფრო სრული და აქაურ ქართველებსაც თვალწინ ჰქონოდათ სამშობლოს მოსაგონებლად ქართველი ხალხის ნაშრომი და იმის მესვეურთა სურათები“ [გაზ. „სტალინელი“ 1960: 11].

მათვე სხდომაზე გადაწყვიტეს დაეგზავნათ ფართო მასშტაბით მოლოცვის დეპეშები, გამოეწერათ და გამოეფინათ ახლადდაარსებული ბიბლიოთეკის კედლებზე ქართველ მოღვაწეთა სურათები.

1908 წლის 6 ნოემბრის საინიციატივო კრებაზე სიტყვით გამოვიდა საქმის ინიციატორი და სულისჩამდგმელი ვლადიმერ წერეთელი, რომელმაც აღნიშნა, რომ „... საქართველოში იშვიათია იმისთანა წერა-კითხვის მცოდნე კაცი, რომ არ გაეგოს, ვინ არის და რა არის აკაკი; მისი ტკბილი ლექსები, ბევრი სიმღერად გადაკეთებული, დღეს ყველგან გაიგონება. ამ ნოემბრის დამლევს მთელი საქართველო დღესასწაულობს მის მოღვაწეობის 50 წლის თავს. კუთხე არ არის ჩვენის ქვეყნის, რომ პოეტის საიუბილეოდ არ ემზადებოდეს და ჩვენც სტამბოლელი ქართველები, შევეურთდით ჩვენს სამშობლოს“ [შარაძე გ. 2006: 266]

ინიციატორთა კრებაზე ვლ. წერეთლის სიტყვის მოსმენის შემდეგ გამართულა ცხარე კამათი იუბილეს უკეთესი ფორმით მოწყობის თაობაზე. კრებას აურჩევია საიუბილეო კომიტეტი შემდეგი შემადგენლობით: „ვლადიმერ წერეთელი, ქართველთა ფრანგული სკოლის დირექტორი პატრი ანდრია წინამძღვრიშვილი, ივანე ბეჟანიძე, მიხეილ ნასყიდაშვილი და ნიკოლოზ ქართველიშვილი.“ [შარაძე გ. 2006: 266]

საიუბილეო კომიტეტს საზოგადოებისათვის დაუვალება არა მარტო იუბილეს სასახლოდ მოწყობა, არამედ შემდგომშიც, შესასრულებელი ღონისძიებების კონტროლიც. . . რომ ყველა ქართველს შეძლებოდა როგორც ბიბლიოთეკით სარგებლობა, ისე შეტანა თავის წვლილისა, შემწეობისა, დანყებულ საქმეში.“ [გაზ. „დროება“. 1908:6]

ირკვევა, რომ აკაკის იუბილე 1908 წლის შემოდგომაზე არ გადახდილა, რის უპირველეს მიზეზად სახელდება ის, რომ მათ ვერ შეძლეს აკაკის საპატივცემულოდ, მისი სახელობის ბიბლიოთეკის გა-

მართვა. აღნიშნულის შესახებ ქართულ პრესაში ქვეყნდება შემდეგი ინფორმაცია: „ამისი მიზეზი იყო დაგვიანება სამშობლოდან დაბარებული წიგნებისა და ქართველ მოღვაწეთა სურათებისა.“ [გაზ. „სტალინელი“ 1960: 223]

ბიბლიოთეკისათვის გამოწერილი წიგნების დაგვიანება აქვს დამონმებული ბატონ გურამ შარაძესაც აღნიშნული იუბილეს დაგვიანებით გადახდის მიზეზად:

„დაბარებული წიგნები მოგვივიდა დიდმარხვის ბოლო კვირებში და იუბილე დავნიშნეთ ნაალდგომევის პირველი კვირისათვის“ [შარაძე გ. 2006: 268]

1909 წლის 26 აპრილი. დღის 2 საათი — აკაკის იუბილე ქ. სტამბოლში, ფერიქოის ქართველ კათოლიკეთა მონასტერში. წინა პლანზე აკაკის ყვაილების გვირგვინით შემკული სურათი იყო. „ოქროს ვარაყიანი ასოებით ასეთი წარწერა ბრწყინავდა მწვანე ფოთლებით მორთულ აკაკის სურათზე „აკაკი ჩვენი, ვითა შოთა რუსთაველი და სარგის თმოგველი“.

იუბილეს დიდძალი ხალხი დაესწრო. მათ შორის დიდი რაოდენობა ქრისტიანი ქართველებისა (თავიანთი ოჯახებით) სპარსეთიდან შაჰის ბრძანებით გამოძევებული რუსული გაზეთების კორესპონდენტი ი. ამირეჯიბი და სპარსეთშივე მცხოვრები მაჰმადიანი ქართველების გარკვეული ნაწილიც.

სტამბოლში აკაკის იუბილეს მსვლელობის შესახებ პერიოდული პრესა დეტალურ ინფორმაციას გვანდის: „სამ საათზე პარაკლისი გადაიხადა მონასტრის უფროსის მოადგილემ პატრმა სტეფანე გიორგაძემ ქართული საგალობლით და თვითონვე პირველმა წარმოთქვა სიტყვა, მიძღვნილი აკაკი წერეთლის შემოქმედებისა და ღვანლის შესახებ. ისე რაჭველმა ნაიკითხა დაბეჭდილი ბიოგრაფია აკაკისა რამდენიმე მისი ლექსით და თავის მიერ დაწერილი სიტყვა აკაკიზე. საიუბილეო კომიტეტის თავმჯდომარემ ვლ. წერეთელმა ილაპარაკა სხვადასხვა, იუბილესთან შესაფერ საგნებზე.“ [გაზ. „სტალინელი“. 1960:11]

იუბილეზე შთამბეჭდავი სიტყვით გამოსულა პატრი დომინიკე მულაშოვი, პატრი სტეფანე გიორგაძე. შემდეგ უმღერიათ ქართული „მრავალჟამიერი“, დაუკრავთ მუსიკაც, რომელიც საგანგებოდ ამ დღისთვის ჰქონდათ შესწავლილი. საიუბილეო ღონისძიება დაავიწყებინა ქართული ბიბლიოთეკის გახსნამ. იუბილეს მონაწილეებმა დიდი ინტერესით დაათვალიერეს ბიბლიოთეკის საცავი და ინვენტარი, სპეციალურად შერჩეული კარადები, „სიამოვნებით გადაუფურცლავთ მშობლიურ ენაზე დაწერილი წიგნები.“ თუმცა ისტორიულ თემებზე შექმნილი ლიტერატურის ნაკლებობის გამო დიდი წუხილი გამოთქმულა . . . იუბილეს ორგანიზატორებს შემდეგ წერილიც კი გაუგზავნიათ ქ.მ.წ.კ. გამავრცელებელ საზოგადოებისათვის. წერილის ავტორები აღნიშნავენ შემდეგ: „განსაკუთრებით ისტორიული დარგია სიღარიბეში, საქართველოს სრული ისტორია თითქმის არ მოგვეპოვება. რადგან თქვენ დასაწყისშივე დიდი დახმარება აღმოუჩინეთ ნორჩ ბიბლიოთეკარს, იმედია თქვენ მზრუნველობას არ მოაკლებთ“ [გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“. 1990:9].

საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რომ სტამბოლში გამართული აკაკის იუბილეს მონაწილეებს ეზოში გადულიათ სამახსოვრო ფოტო. აღნიშნული სურათის შესახებ გაზეთ „სტალინელი“ მკვლევარი პეტრე ვაჭრიძე აქვეყნებს წერილს - „აკაკის საიუბილეო საღამოები საზღვარგარეთ“, წერილში იგი მოიხსენიებს იუბილეს შემდეგ გადაღებულ სურათს – „ეს მეტად საინტერესო ფოტოგრაფიული სურათი ამჟამად ინახება ქუთაისის მუზეუმში“ [გაზ. „სტალინელი“. 1960:11]

ფოტო მართლაც დაცულია მუზეუმის ფოტოფონდში, რომელიც გამოაქვეყნა ბატონმა გურამ შარაძემ 2006 წელს აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილი კრებულების ერთ-ერთ ტომში. ეს არის აღნიშნული ფოტოსურათის პირველი პუბლიკაცია. ფოტოს ქვედა კიდეზე აქვს შემდეგი სახის მოკლე მინაწერი: „ვლადიმერ წერეთელი: სურათი „აკაკი“ წერეთლის იუბილესა, სტამბოლში გადახდილი 1908 წ. ვლ. წერეთლის მიერ“. [ქიმ. 7055 / 62 დ 31 / 47], ხოლო ფოტოსურათის ქვედა პასპარტუზე / სურათის ჩარჩოზე / შემდეგი შინაარსის ვრცელი წარწერაა გაკეთებული. „ქ. კონსტანტინეპოლი (სტამბოლი) 1908წ. პოეტი აკაკი წერეთლის იუბილე გადახდილი იქნა სტამბოლში „ფერუქევის“ კათოლიკეთა მონასტერში, ვლადიმერ ჯიბოს ძე წერეთლის თაოსნობით, სადაც შეიკრიბა სტამბოლის მართლმადიდებელი, კათოლიკენი და მუსულმანი ქართველობა. სხენებულ მონასტერში დაეთმო ერთი დიდი ზალა აკაკის სახელზე გახსნილ ბიბლიოთეკას, სადაც მიტანილი იქნა ვლადიმერ წერეთლის განწერილ და საშუალებებით საქართველოს გამოჩენილი მწერლების სურათები, ურიცხვი ქართული წიგნები და იმ დროის გაზეთები ყოფილი წერა-კითხვის საზოგადოების დახმარებით: თვით აკაკიც მინვეული იქნა სტამბოლში მისი სახელობის ბიბლიოთეკაში და შემდეგ პერაზე გამოწერილი სასტუმროს სალონში გაიმართა იუბილარის პატივსაცემი სადილი, სადაც დაესწრნენ მრავალნი სტამბოლის სხენებული ქართველობა: მას შემდეგ არსებობს სხენებული ბიბლიოთეკა.

სხენებულ მონასტერში მრავალი ძველი და ახალი ქართული ნიგნებია დაცული და მრავალი მუსულმანის შვილები სწავლობდა შკოლებში. ანდრია წინამძღვრიშვილის ხელმძღვანელობით:

ვლადიმერ წერეთელი“ [ქიმ. 7055 / G62დ³¹ / 47] (სურ. №1. №2)

მიგვაჩნია, რომ ფოტოსურათზე გაკეთებული წარწერა ვლადიმერ წერეთლის მიერ არ არის შესრულებული, რადგან აქ იუბილეს გადახდის თარიღად დაფიქსირებულია 1908 წელი, რაც რეალობასაა მოკლებული. ღონისძიების უპირველესი ორგანიზატორი ვლ. წერეთელი ბუნებრივია ასეთ შეცდომას არ დაუშვებდა, რადგან 1908 წელს შემოდგომაზე ჩასატარებლად დაგეგმილი ღონისძიება მის მიერვე სრულიად შეგნებულად და გააზრებულად გადატანილ იქნა 1908 წლის 26 აპრილისათვის.

აქედან გამომდინარე მიგვაჩნია, რომ ფოტოზე გაკეთებული წარწერის ავტორი მიუხედავად მინიშნებისა ვლადიმერ წერეთელი არ არის. მიზანშეწონილად ვთვლით, რომ წარწერაში შევიტანოთ კორექტურა და ფორმულირება ჩამოვაცალიბოთ შემდეგნაირად: „ქ. კონსტანტინეპოლი (სტამბოლი) 1909 წელი 26 აპრილი. პოეტი აკაკი წერეთლის იუბილე“.

აკაკის იუბილეს გამართვას სტამბოლში განსაკუთრებული და სრულიად გამორჩეული მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ დღემ გააერთიანა თურქეთის მიწაზე ბედისაგან გაბნეული ქრისტიანი და მაჰმადიანი ქართველები. ისინი კიდევ ერთხელ ჩააფიქრა თავის მრავალტანჯულ მამულზე, ენაზე, სარწმუნოებაზე, ისტორიის ჩარხის უკულმა ტრიალზე. მათ გულში დაისახეს, რომ არ გაეწყვიტათ „შემაერთებელი ძაფები“ სამშობლოსთან, მშობლიურ ენასთან, მშობელ ხალხთან, მის წიაღში აღმოცენებულ მართალ სიტყვასთან, ამ მხრივაც აკაკის იუბილემ, მისი ღვანლისა და ავტორიტეტის კიდევ ერთხელ წარმოჩენამ თავისი უდიდესი მისია წარმატებით შეასრულა.

ლიტერატურა:

1. გაზეთი „დროება“, 1908, 25 ნოემბერი, №6.
2. კერესელიძე ნ; 1960; გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, „პოეტის სახელობის ქართული ბიბლიოთეკა კონსტანტინეპოლში.“
3. სამხარაძე გ., 1960; გაზ. „სტალინელი“, 11 ნოემბერი, №223, „აკაკის იუბილე სტამბოლში“.
4. სამხარაძე გ., 1960; გაზ. „სტალინელი“, 11 ნოემბერი, №223, „აკაკის იუბილე სტამბოლში“.
5. შარაძე გ., 2006; „აკაკის იუბილე“, 266, თბილისი.
6. შარაძე გ., 2006; „აკაკის იუბილე“, 266, თბილისი.
6. შარაძე გ., 2006; „აკაკის იუბილე“, 268, თბილისი.

M. ZARNADZE

THE ANNIVERSARY CELEBRATIONS OF AKAKI IN ISTAMBUL

50 anniversary celebration days of Akaki Tsereteli began in December, 1908. There created the main anniversary and local committee in 101 cities and villages of Georgia. They applied to the Georgian people to celebrate the anniversary publicly. The whole nation involved in this campaign. There created the special and literature fund of private person`s and public`s donations.

The first anniversary was held in Tbilisi on the 7th of December, 1908. After a week the anniversary was celebrated in Kutaisi as well on 14th of December, 1908. It took place in Poti, Gori, Batumi, Khoni, Telavi, Kvareli, Zugdidi and Mukhiani. Besides the Georgian cities and towns the anniversary was held in different cities of Europe and Asia such as Brussels, Baku, Geneva, Rome, Moscow, Petersburg and Paris. The anniversary was celebrated in Istambul with great enthusiasm which was charged by Vladimer Tsereteli (the chairman of Istambul Georgian trade association of countrymen). There was prepared the letters which told people that the anniversary of Akaki Tsereteli would be held in Perikov, in the Georgian monastery house on 26th April, 1909. It found out from the archives that the celebration of anniversary was planned earlier by the Georgian inhabitants in Istambul. The main reason of celebration of anniversary successfully was to open the library. They decided to exhibit the pictures of Georgian honored art workers. The organizers

meeting was held on the 6th of November, 1908. At the meeting Vladimer Tsereteli made a speech. He said: `There is no one in Georgia who has never heard about Akaki, about his sweet poems, many of them was remade as a song. Everybody in Georgia celebrates the 50 years anniversary of his activities. There is no parts of our country that not preparing for the poet`s anniversary and we, Istambul-Georgias are also joining to our native town.

The anniversary committee was chosen which consisted of following members: - Vladimer Tsereteli, the head of Georgian French school Patri Andri Tsinamdzgvrishvili, Ivane Bezhanidze, Mikheil Naskidashvili and Nikoloz Kartvelishvili. Their duty was not only the holding of anniversary but the control of further arrangements.

It is found out that they could not celebrate the anniversary in autumn 1908. The main reason of this is the unopenness of the library. The Georgian press publishes such kind of information: `The main reason of this is the lateness of books and the pictures of Georgian art workers from Georgia. Mr. Guram Sharadze also supported this reason.

And on the 26th of April, 1909 the anniversary was held at 2p.m. in Instambul, in Georgian Catholic monastery of Perikoi. There was the crowned picture of Akaki, where was written with golden letters: `Akaki is ours as Shota Rustaveli and Sargis Tmogveli.` The anniversary was attended by a great number of admirers as well as Georgian Christians.

At 3p.m. in the Georgian Catholic monastery part Stephan Giorgadze held the thanksgiving service with Georgian canticles. He also made a speech about Akaki`s activities. The speech also was made by Iase Rachveli, Vladimer Tsereteli, Patr Dominike Mushalov, there was performed the Georgian `Mravalzhamieri`. The anniversary was ended by the opening of library. The participants saw the receptacle of library and inventory with great interest.

After that the participants took the memorable photos in the yard of monastery. These photos are protected in the fund on which there is an inscription, there is also the date – 1908. We suppose that this date is mistake, as in 1908 the anniversary was not held, the inscription was not done by Vladimer Tsereteli. So we make the correction and proved: `City Konstantinopol (Instambul) 1909, the 26th of April, the anniversary of Akaki Tsereteli.

Holding the anniversary of Akaki Tsereteli in Istambul has the most important meaning. On this day the Georgian Christians and Mussulmans were joined. Made them once again think about their suffered homeland, language and belief. They decided not to break the `joint threads` to the native town, native language and people. In this case the anniversary played the greatest role with great success.

კახაბერი ქაბუღაძე

კიტა აბაშიძე აკაკი წერეთლის შესახებ

თვალსაჩინო ქართველი საზოგადო მოღვაწისა და კრიტიკოსის კიტა (ივანე) გიორგის ძე აბაშიძის (1870-1917) იდეურ მემკვიდრეობაში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს აკაკი წერეთლის შემოქმედებასა და პიროვნებას. კიტა აბაშიძე, როგორც სერგო გერსამია წერდა, „პირდაპირ თაყვანს სცემდა“ აკაკი წერეთელს. მას „ჩვენი ხალხის გულის მესაიდუმლეს“ ეძახდა და მისი ეს გამოთქმა ფართოდ იყო გავრცელებული საზოგადოებაში [გერსამია 1982:52].

კიტა აბაშიძე აქტიურად მონაწილეობდა აკაკი წერეთლისადმი გამართულ საიუბილეო ღონისძიებებში. ამასთან დაკავშირებით 1908 წლის 19 დეკემბერს თბილისიდან გაგზავნილ ბარათში კ. აბაშიძე პეტერბურგში მყოფ ივანე ჯავახიშვილს სწერდა: „აკაკის იუბილემ დიდებული წუთები გაგვატარებინა სწორედ და იშვიათი გრძნობებით აღგვაკვს“ [ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ი. ჯავახიშვილის არქივი №113, საბ. №1544].

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ აკაკი წერეთლისა და კიტა აბაშიძის პირადი ურთიერთობა სწორხაზოვანი არ ყოფილა, რაც იმდროინდელ პრესაში და შემდეგ მემუარულ ლიტერატურაში აისახა. ზოგჯერ საქმე მწვავე საგაზეთო პოლემიკამდეც მიდიოდა. მათ შორის ურთიერთობის დაძაბვას ხელს უწყობდნენ, როგორც აკაკი წერეთლის, ასევე კიტა აბაშიძის პირადი მტრებიც. ამის შესახებ ობიექტურად მოგვითხრობს სერგო გერსამია. აი, რას წერს იგი აკაკი წერეთლისა და კიტა აბაშიძის ურთიერთობის შესახებ: აკაკი და კიტა ძალიან დიდხანს ყოფილან კარგ და ახლო დამოკიდებულებაში, ხოლო შემდეგ 1909-1910 წლებში მათ შორის უკმაყოფილება ჩამოვარდნილა. ს. გერსამიას აზრით, თავდაპირველად აკაკი „აუმხედრდა და დაემდურა“ კიტას. თავად კიტას კი აკაკიზე „გული არ შეუცვლია და ცუდად არ იხსენიებდა“. მიზეზი ამ უთანხმოებისა „სრულ გაუგებრობაზე ყოფილა აგებული“. საქმის ვითარება კი შემდეგში მდგომარეობდა: აკაკი წერეთელი ჭიათურის საურთიერთო ნდობის საზოგადოების ბანკის გამგეობისგან, რომლის თავმჯდომარე კ. აბაშიძე იყო, ითხოვდა, დანიშვნოდა ყოველთვიური პენსია. საკითხის განხილვის დროს კიტა აბაშიძემ მხარი დაუჭირა აკაკი წერეთლის სამართლიან მოთხოვნას და გაიხსენა მისი დამსახურება ჭიათურის შავი ქვის აღმოჩენასთან დაკავშირებით, თუმცა იქვე განაცხადა, რომ ბანკს პენსიის დანიშვნის უფლება არ ჰქონდა, რადგან წესდებით ასეთი ხარჯები გათვალისწინებული არ იყო. ამდენად, ბანკის გამგეობას კიდევაც რომ დაენიშნა პენსია აკაკისთვის, ფინანსთა მინისტრი მაინც არ დაამტკიცებდა. კ. აბაშიძემ და ბანკის გამგეობამ მოითხოვა, საკითხი განსახილველად გადაეტანათ მრეწველთა საბჭოში, რომელიც ვალდებული იყო, აკაკისათვის პენსია დაენიშნა. როგორც ს. გერსამია განმარტავდა, საკითხი „იურიდიულად და პრაქტიკულად სწორედ იყო დაყენებული“, მაგრამ კიტა აბაშიძის მტრებმა ამ მომენტი ისარგებლეს და აკაკი წერეთელი მის წინააღმდეგ განაწყვეს. ჩვენი ქვეყნის მგოსანმა „მტერ-მოყვრების მოტანილ სიტყვებს დაუჯერა და კიტას დაემდურა“. სწორედ ამ დროს უთქვამს აკაკი წერეთელს კიტა აბაშიძის შესახებ: სოფელ კაცხში ხე არ იზრდება სწორი და კაცი როგორ გაიზრდებაო. ბუნებრივია, აკაკის ამ ნათქვამმა კიტამდეც მიაღწია, მაგრამ „მას აკაკის ძვირი ვერ დააცდენინეს“. ს. გერსამიას გადმოცემით, კიტა აკაკის შესახებ ხშირად იტყოდა: აკაკი მე უსამართლოდ მეპყრობა, მაგრამ ამაში დამნაშავე არიან ჩემი მტრები, რომლებიც აკაკის სუსტი ხასიათითა და მოხუცებულობით სარგებლობენ და გულში ჩემს სიძულვილს უნერგავენ. იციან აკაკის გავლენა ხალხში, ამიტომ ყოველივე უმართებულობას ალაპარაკებენ ჩემ წინააღმდეგ და ამით სურთ ხალხში სახელი გამიტეხონო [გერსამია 1982:53].

აკაკი წერეთლის დამოკიდებულება კიტა აბაშიძისადმი კიდევ უფრო გამწვავდა 1912 წლის რუსეთის IV სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებთან დაკავშირებით.

როგორც ცნობილია, 1912 წლის შემოდგომისათვის დანიშნული იყო რუსეთის IV სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნები. მასში აქტიურად ჩაებნენ იმ დროს საქართველოში მოქმედი პოლიტიკური პარტიები. პოეტმაც იყარა კენჭი საჩხერეში რწმუნებულობის კანდიდატურაზე, სადაც მისი ოპონენტი სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიიდან კიტა აბაშიძე იყო. აკაკის კანდიდატურამ მარცხი განიცადა, ე.ი. „გააშავეს“, როგორც მაშინ იტყოდნენ ასეთ შემთხვევაში. ამ გარემოებამ პოეტის თაყვანისმცემელთა აღფოთება გამოიწვია. განსაკუთრებით აქტიურობდა გაზეთი „თემი“, რომელიც იმ აზრს ატარებდა, რომ ისეთი დიდი და ეროვნული პოეტის წინაშე, როგორიც აკაკია, პოლიტიკურ პარტიებს იდეოლოგიური პაექრობა გვერდზე უნდა გადაედოთ და მისი კანდიდატურისთვის დაეჭირათ მხარიო. საპასუხოდ დაიბეჭდა ა. ჯორჯაძის, ს. ხუნდაძის და სხვათა წერილები, რომლებიც მიუთითებდნენ, რომ

არჩევნები პოლიტიკური ბრძოლის ასპარეზი და პოეტის პიროვნება და დამსახურება ამ დროს მხედველობაში არ მიიღებაო, თანაც პოეტს სოციალ-დემოკრატებისადმი სიმპატიებს უსაყვედურებდნენ. 1912 წლის 26 ოქტომბერს გაზეთ „იმერეთში“ ხელმოუწერელად დაიბეჭდა სტატია, რომელიც ამტკიცებდა, რომ პოეტისაგან სოციალ-დემოკრატებისადმი სიმპატიის გამომჟღავნება არაბუნებრივია და სრულიად არ გამოხატავს მის ნამდვილ დამოკიდებულებას მათდამი. ამის დასადასტურებლად წერილის ბოლოში მოყვანილი იყო ლექსი „ვაშა დეპუტატს“, რომელშიც აკაკი საკმაოდ მწარედ კენწლავს სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ერთ-ერთ ლიდერს — ევგენი გეგეჭკორს და მის ეროვნულ ფიზიონომიას [ხანანაშვილი 1990:137].

თავად აკაკის კი, დამარცხების ამბავი რომ შეუტყვია, მისებურად უხუმრია: მთელი ცხოვრება იმას ვნატრობდი, რომ ყველა ქართველი ჩემზე უკეთესი ყოფილიყო. სიბერეში ამას მოვესწარი. მთელი საწერეთლო ჩემზე ღირსეული აღმოჩნდა და როგორ არ გავიხაროო... [ბაქრაძე 1991:186].

კიტამ ბევრჯერ სცადა აკაკისთან საერთო ენა გამოენახა და შერიგებოდა, მაგრამ იმავე „მტერ-მოყვარეთა მეოხებით“ ყოველი ასეთი ცდა უშედეგოდ დამთავრებულა. აკაკი ისე გარდაიცვალა, რომ მისთვის ხმა არ გაუცია, ხოლო თავად კიტა „ბოლომდე მისი ერთგული დარჩა“ [გერსამია 1982:53].

კიტა აბაშიძემ თავის წიგნში - „ეტიუდები მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის შესახებ“, ცალკე სპეციალური ნარკვევი მიუძღვნა აკაკი წერეთლის შემოქმედებას. თავის ნაშრომში კრიტიკოსი მაღალ შეფასებას აძლევდა აკაკი წერეთლის პოეტურ ნიჭს. მიაჩნდა იგი ერთ-ერთ მშვენიერად ქართული პოეზიისა, რომელიც თავისი შემოქმედებით „აცისკროვნებდა ჩვენს ლიტერატურას“. უწოდებდა მას ჩვენი ქვეყნის „მეჩონგურესა“ და „მესალამურეს“. აღიარებდა ნაზ ბულბულს, რომელსაც სამშობლოს ჭირ-ვარამი გულთან ახლოს მიჰქონდა.

კრიტიკოსის აზრით, აკაკი წერეთელი „ამ ნახევარი საუკუნის განმავლობაში „სანთელი“ იყო, რომელიც „საიდუმლო პარპალით ბნელს ჰფანტავს თავის ნათელით და მყუდროდ, უხმოდ და უძრავად დნება, ვით მსხვერპლი დიადი, რომ მადლით გაასპეტაკოს უწვდომელი წყვილი“ [აბაშიძე 1970:291-319].

აკაკი წერეთლისადმი კიტა აბაშიძის დამოკიდებულება განსაკუთრებით ნათლად აისახა დიდი პოეტის დაკრძალვასთან დაკავშირებით წარმოთქმულ სიტყვაში, რომელიც ქართული მჭევრმეტყველების ერთ-ერთი ბრწყინვალე ძეგლია. აკაკი წერეთლის საფლავთან კიტა აბაშიძემ თქვა: „აჰა, დაიმსხვრა ჭურჭელი ძვირფასი. უცხო ხელოვნების მიერ ქმნილი სასუმელი მტვრად იქცა, ხოლო დარჩა უკვდავი, ღვთაებრივი ნექტარი, იგი არ დაღვრილა. იგი დაიყო და ქართველი ერის სულის უკვდავ ნაწილად იქცა. მუხათა ღმერთს ჩონგური ხელიდან გაუფარდა... და გაიბზარა. ხოლო შეხმატკბილებული მისი სიმების წკრიალი არ შეწყვეტილა და ზევსური ჰანგები მისი კვლავ გაისმინან. იგინი იქნებიან სამარადისო ქართველი ერის სმენის დამატკობელი სულის მეოხი, გულის გამამხნეველები.

მწყემსს ხმატკბილი სალამური გადაუტყდა, მაგრამ მისგან აღმომხდარი, მომაჯადოებელი კვნესა გაჰკვივის „მთა და ველში“ და ქართველ ერს მოუწოდებს ნესტანის საშველად... ნუთიერი გარდამავალი გაჰქრა. ის რაც მიწის იყო, მიწათ იქცა. ხოლო ის, რაც ცის იყო ხელუხლებელი დარჩა. იგი განისვენებს დღეიდან განსასვენებელსა კეთილსა „სადაც იგია ცხოვრება დაუსრულებელი“, განისვენებს მისთვის ერის გულში მომზადებულ ია-ვარდით შემკულ სახატეში სამუდამო მასაზრდოებლად, საუკუნეთა შორის მიმდინარე თაობათა...“ [გაზ. „თემი“ 1915: №207; ჟურნ. „განთიადი“ 1991: №11-12].

კიტა აბაშიძის ამ სიტყვამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა საზოგადოებაზე. სამსონ ფირცხალავა თავის მოგონებებში წერს: „...იშვიათის მჭევრმეტყველებით იყო წარმოთქმული კიტა აბაშიძის სიტყვა, უკეთესი მე არასდროს გამიგონია. ვერცხლის ხმასავით გაისმა მისი წარმოთქმული: „აჰა, დაიმსხვრა ჭურჭელი ძვირფასი!“ ერთბაშად დაატყვევა ყველა და სულგანაბულნი, აღტაცებით უსმენდნენ დასასრულამდე“ [ფირცხალავა 1998:98].

თვით კიტა აბაშიძე აკაკი წერეთლის დაკრძალვასთან დაკავშირებით 1915 წლის 13 თებერვალს თბილისიდან გაგზავნილ ბარათში პეტერბურგში მყოფ გიორგი ზდანოვიჩს აცნობებდა: „... გუშინდელ დღემდე ერთი საათი თავისუფალი არ მიშოვია. სულ აკაკის დასაფლავებას და მის მოწესრიგებას მოუწინდით. დიდი ამბავი იყო ჩვეულებრივად. ერთი კარგი იყო, რომ ყველანი როგორღაც „შეერიდით“, ხმას მაინც ვცემდით. საინტერესო იყო რკინიგზაში ნ. ჟორდანი, ნ. ნიკოლაძე, გ. ლასხიშვილი და მე ერთ ბანკში ვიბრძოდით დღევანდელი ვითარების გამო, ე. გეგეჭკორი, ს. კედი, და სხვა ჩვენი „ახალგაზრდა ამხანაგები“ მეორეში. ძალიან მოვეფერეთ და მერე გეგეჭკორმა იმით შეგვარიგა - თქვენ ბებრები ხართო, რის წინააღმდეგ აღარაფლის თქმა აღარ შეიძლებოდა. იქნებ მართლაც მოხდეს ჩვენ შორის რაიმე შეთანხმება. ეს იქმნებოდა უდიდესი ბედნიერება ჩვენის ქვეყნისათვის“ [გ. ზდანოვიჩის არქივი №6416, საბ. №1997].

კიტა აბაშიძის აზრით, ილიასა და აკაკის სახელები ერთმანეთისგან განუყოფელი იყო. ეს ორი ბუმბერაზი და თავისთავადი პიროვნება ავსებდა ერთმანეთს. ისინი მთელს ეპოქას ქმნიდნენ. ქართველი ხალხის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. 1915 წელს ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოებამ თხოვნით მიმართა კიტა აბაშიძეს, სიტყვით გამოსულიყო აკაკი წერეთლის ხსოვნისადმი მიძღვნილ ლიტერატურულ დილაზე. მან მოამზადა ტექსტი, რომელიც ასეა დასათაურებული - „ილია და აკაკი (მოძღვარი და წინასწარმეტყველი)“.

სამწუხაროდ, კიტა აბაშიძე ავადმყოფობის გამო ლიტერატურულ დილას ვერ დაესწრო, მაგრამ გამოქვეყნდა ტექსტი სიტყვისა, რომელიც მას უნდა წარმოეთქვა. კიტა აბაშიძის სიტყვაში მოცემულია ილია ჭავჭავაძისა და აკაკი წერეთლის დახასიათება, ნაჩვენებია მათი როლი ქართველი ხალხის სულიერ ცხოვრებაში. კრიტიკოსს მიაჩნდა, რომ ილიასა და აკაკის ღვანლის დაფასება ქართველი ერის პრეროგატივაა. იგი წერდა: „ილიასა და აკაკის ნიჭის სასწორი ქართველი ერის გულია და ამ სასწორის აზარმაცი ქართველი ერის გონება; ერს მათთვის საუკუნო სანეტარო ადგილი აქვს მიჩნეული მის გულში და არასოდეს სასწორი არც ერთისკენ არ გადაიხრის.“

ილია მოკვდა, როგორც წინასწარმეტყველი ქვით ჩაქოლილი, ეკლის გვირგვინით მორთული და ამგვარად მისი სიკვდილი მშვენიერი და წარმტაცი სამარადისო სახე იქმნა მოყვასათვის თავდადებული მოძღვრისა.

აკაკის სიკვდილმა აღუბეჭდა სახეზე საუკუნო, წარუხოცელი ხატება წინასწარმეტყველისა და მით დადასტურა სიდიადე მის მოძღვრებისა.

ილიას ეკლის გვირგვინი საბედისწერო საფეხური იყო აკაკის დაფნის გვირგვინისა. აკაკის დაფნის გვირგვინში სინანულის ცრემლები იყო ჩანწული. იგი აუცილებელი შედეგი იყო ილიას ეკლის გვირგვინისა. ამ ორ დიად მოძღვართა აღსასრულიც კი განუყრელი წინასწარმეტყველური, მასწავლებელი სახეა შეიქმნა „სიმწარითა გამაძლარისა და ნალვლითა დამთვრალის“ ქართველი ერის ცხოვრებისა“ (ხაზგასმა ჩვენია - კ.ქ.) [აბაშიძე 1915:23-24].

უფრო უკეთესად ილიასა და აკაკის შესახებ მე-20 საუკუნის ათიან წლებში არავის არაფერი უთქვამს.

K. KEBULADZE

KITA ABASHIDZE ABOUT THE IMPORTANCE OF AKAKI TSERETELI'S PERSONALITY IN THE SOCIAL LIFE OF GEORGIAN PEOPLE

In the ideological inheritance of an outstanding Georgian statesman and critic Kita (Ivane) Abashidze (1870-1917) an important place is occupied by Akaki Tsereteli's works and personality. K. Abashidze worshipped Akaki, called him a „confidant of our people's heart“ and this saying went worldwide into the public.

Kita Abashidze was actively involved into the activities devoted to Akaki Tsereteli's jubilee celebration. In his letter of December 19, 1908 to Ivane Javakhishvili who was in Petersburg at that time he wrote: „Akaki's jubilee made us feel glorious moments and filled us with exquisite emotions“.

It's noteworthy that the personal relationships of Akaki Tsereteli and Kita Abashidze were not always smooth which is reflected in press and memoirs of that period. Sometimes it went far to the newspapers polemics. Very often it was due to Akaki's and Kita's personal enemies. This is retold by Sergo Gersamy: „Akaki and Kita had been in good and close relationship for a long time until 1909-1910, when a kind of discontent started. S. Gersamy believes it was initiated by Akaki who initiated the ill-attitude“.

As to Kita he did not change his attitude to Akaki and never mentioned him in a wrong way. The reason of this displacency was based on „a complete misunderstanding“. The matter was as follows: Akaki asked for a monthly pension from the Chiatura Mutual Trust Society Bank Board, headed by K. Abashidze. While discussing the issue Kita backed Akaki's fair claim and he reminded public about Akaki's deeds and tribute in discovering the black coal of Chiatura. But Kita Abashidze had declared that Bank had not any right of giving out the pension as such expenses were not foreseen by the Bank management. In case the Bank appointed the pension the Minister of Finances wouldn't confirm that. As

Gersamy comments the issue was well proposed and presented othe proper legal bias. K. Abashidze and the Bank Management asked for discussing the issue at the Entrepreneurs' Council which had to appoint the persion to Akaki.

Some people took the advantage of the moment and did all to hurt Akaki's self-dignity.

This was the very moment when Akaki said his famous statement: „in the village of Katskhi there grows not even a tree straight and how can a man do? “

Eventually this reached Kita but he still „did not say evil things about the poet“ , though he used to mention that Akaki was unfair to him and that his personal enemies took the chance and of Akaki's mild personality and old age sowed hatred into the poet's heart. Then made him say unfair things about him, desiring to make me notorious“.

The relationship became more tensed in connection with the Russia's IV State Council Elections in 1912. The elections were appointed in Autumn.

Both Akaki Tsereteli and Kita Abashidze along with the political parties actively involved into that event. Kita and Akaki appeared to be opponents, to the position of the Representative in Sachkhere. Kita was the candidate of the Socialist-Federals Party. Akaki's candidacy failed. Akaki's admirers were indignant. Especially distinguished was a newspaper „Temi“ claiming that all the political parties had to put away their ideological combat for the sake of such a great national poet.

As a respond to it A. Jorjadze, S. Khundadze and others defended their standing that elections represented a political battlefield and that it was not a place to consider a poet's personality and deeds. Besides they reproached the great poet of his leaning to the Social-Democrats.

An unsigned article of October 26, 1912 in the news paper „Imereti“ trying to prove that the of the poet to the Social-Democrats was not true and natural and it did not reflect his true attitude towards them. In the end of the article there was driven a poem by Akaki „Hooray to the Deputy“, were he ironically mentions one of the party's leaders Evgenyi Gegechkori and his national physionomy.

When Akaki learnt of his losing the ballot he jolced in his special manner „For all my life I have longed for the Georgians to be better than I am and at last at this old age of mine I have come up to the day when the whole Satsertlo is more decent and how can I be not rejoiced? “

Kita Abashidze tried more than once to make up with Akaki, but all his attempts were in vain and all this was for the interference of his so called friends or enemies. They had not reconciliated before Akaki's death, though Kita remained devoted to him.

In his book „Etudes about the 19th century Georgian Literature“, he devoted a special essay to Akaki's creation. He gave high critical approizol to his poetic talant and considered him to be a glory of the Georgian poetry, illuminated our literature, he called him the „harper“ and „piper“, compared him to a nightingale who took his native land's worries close to his heart.

The critic believes that Akaki Tsereteli has been the candle for the half of this century which scattered darkness away with its misterious light and melted quietly as a great sacrifice in order to purify the obscurity“.

Kita Abashidze's attitude was clear-cut in the speech of his devoted to the great poets's funeral. This is a great example of Georgian eloquency: In there is broken a previous vessel. It has turned into dust, but the immortal, divine neetar has remained. Has remained, it's not spilt but divided and blended into the immortal soul of the Georgian people. The Gool of muses dropped its harp, and it was chapped. The chinking of its strings has not ceased, but still are heard its Leuslike tunes. They will be encouraging Georgian's hearts forever, and please their ears.

The sweet pipe of a shepherd was broken, though its magnificent mournful sounds in the valleys or mountains envoke Georgians to hepl Nestan. Something momentary and changeable has dissappeared. What was of earth became earth. What was of heaven is intact. From now on it is in a good chamber where „there is endless life“, it lies in the nation's heart decorated with roses and violets, for the future generations to be a source.

This speech by Kita made a strong impression. Samson Pirtskhalava writes: „this speech of Kita was pronounced with a rare eloquency. I have never had anything like that. It sounded like silver . Evenjone was captured at once and all were admiring his speech to the end.“

Kita Abashidze himself wrote to Giorgi Zdanovish who was in Petersburg on february 13, 1915.

„Until yesterday I could not find an hour spare. We were arranging Akaki's funeral. It was great fuss. One was good, we all somehow „reconciliated“, we talked to each other - at one place at one railway N. Zhordanya, N. Nikoladze, G. Laskhishvili and I in one camp fighting for today's situation, and E. Gegechkori, S. Kedia and some other „young comrades“ - in the other. Gegechkori said we were old and we couldn't say anything against.

Maybe some day there will be any agreement among us. It would be a great happiness for our country“.

In Kita Abashidze's opinion the names of Ilya and Akaki were inseparable. There two giant personalities filled each other, they created a whole epoh in the Georgian people's life. In 1915 the Society of Geirgian Culture's Admirers asked

Kita Abashidze to make a speech on the literary social dedicated to the memory of Akaki. Kita prepared a text which is titled as follows: „Ilya and Akaki (A Master and a Phrophet)“.

Unfortunately Kita Abashidze could not attend the social for his illness but the text of his speech was published and there was given an essence of Ilya's and Akaki's activities, their role in the spiritual life of the Georgian people.

Kita Abashidze believed the assessment of Ilya's and Akaki's deeds was the prerogative of the Georgian people. He wrote: „the scales of Ilya's and Akaki's talent is a Georgian people's heart and mind, the nation has placed them deep in his heart and the scale won't be bend to any side.

Ilya died as a prophet with a thorn crown and his death was splendid and his image will be eternal as the master devoted to the people.

Akaki's death traced an everlasting image of a prophet on his face and his death proved the greatnees of his script.

Ilya's thorn crown was a fatal stage of Akaki's laural one. There were tears of.

The end of the two great masters created the image of inseparable prophets and masters in the history of the Georgian nation filled with worries and sadness“.

Nothing like that was said about Ilya and Akaki in the 10s of the 20th century.

წყაროები და ლიტერატურა

1. აბაშიძე კ., ეტიუდები მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის შესახებ, თბილისი. ეს ნარკვევი, რომელიც შესულია ეტიუდებში... კიტა აბაშიძემ ცალკე გამოსცა ქუთაისში, 1908 წელს, ხოლო თავდაპირველად დაიბეჭდა ჟურნ. „მომბეში“, 1903, №11, №12.
2. აბაშიძე კ., ილია და აკაკი (მოძღვარი და წინასწარმეტყველი), თბილისი. აღნიშნული ტექსტი შესულია კ. აბაშიძის ნარკვევების კრებულში: ცხოვრება და ხელოვნება, თბილისი, 1970.
3. ბაქრაძე ა., აკაკი წერეთელი, ჟურნ. „განთიადი“, 1991, №11-12.
4. გაზ. „თემი“, 1915, №206.
5. გერსამია ს., მოგონებები ქართველ მწერლებზე, კრ. „ლიტერატურის მატრიანე“, №7-8, თბილისი.
6. საქართველოს კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ი. ჯავახიშვილის არქივი №113, საბ. №1544.
7. ფირცხალავა ს., მოგონებათა ფურცლები, თბილისი.
8. ქუთაისის ნ. ბერძენიშვილის სახელობის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი, ხელნაწერთა განყოფილება, გ. ზდანოვიჩის არქივი №6416, საბ. №1997.
9. სახანაშვილი დ., აკაკი წერეთლის ზოგიერთი ნაწარმოების შესახებ, ჟურნ. „განთიადი“, 1990, №3.

მომონებათა სკიპრი

გელათის მონასტრის საგანძურადან, რუსული ეგზარქოსობის პერიოდში რამდენჯერმე მოხდა ფასდაუდებელი საეკლესიო და საისტორიო ღირებულების ნივთ-სამკაულთა დაკარგვა-დატაცება, რომელთა უკან დაბრუნება ან დამნაშავეთა მხილება, რა თქმა უნდა არ მომხდარა, გასაგები მიზეზების გამო.

ქუთაისის მუზეუმში დაცულია ნ.კანდელაკის ხელნაწერი მოგონება / ქიმ 198 / 2417 /, რომელშიც მოთხრობილია მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში გელათიდან გატანილი ნივთების შესახებ. ეს შემთხვევა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში / იხ. ნ.ნადარაია „გელათის საქმე“ და მ.კეზევაძე „გელათის მონასტერი ეგზარქოსობის დროს“ / ცნობილია როგორც „ლევაშოვის საქმე“ და მაინც საკმაო ბუნდოვანებითაა მოცული. შემოთხსენებულ მოგონებაში მოტანილია ბევრი ისეთი კულუარული ინფორმაცია, რაც მაშინდელ ოფიციალურ საძიებო დოკუმენტებში არ გვხვდება. მოგონებაში წარმოჩენილია მაშინდელი სასულიერო იერარქები და სხვა პირები, რომლებსაც მეტ-ნაკლებად შეხება ჰქონდათ აღნიშნულ ინციდენტთან. მათ შორის უნდა დავასახელოთ გამოჩენილი ქართველი პოეტი აკაკი წერეთელი, ვინც იმთავითვე ექომაგებოდა და ეჭირისუფლებოდა საქართველოს ისტორიულ მემკვიდრეობას. შეიძლება ამ მხრივ ვავიხსენოთ მისი შეურიგებელი და მტკიცე პოზიცია ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორ ვ.ლევაშოვის მიერ სვანეთიდან მე-19 საუკუნის ბერძნული სახარების უკან დაბრუნების საქმეში. აკაკიმ ამის შესახებ არაერთი საგაზეთო სტატია მოათავსა ვაზ. „დროებაში“. ნ. კანდელაკის მოგონებაში აკაკი წერეთელთან დაკავშირებით მოტანილ ეპიზოდს მგოსანი უარყოფდა და წერდა: „გელათი, რომ გაძარცვეს, ვილაცამ გამოგზავნა კორესპონდენცია, ვითომ „სიზმარი“, მაგრამ ნამდვილად კი აწერა. რადგან ხელმოწერელი იყო, მე დამაბრალა და დიდი ტანჯვა-წვალება გამოვიარე.“ / ქიმ. 369; სმ №75; გვ. 87. / .

მოგონების ავტორი, მიუხედავად ზოგი ისტორიული თუ ქრონოლოგიური უზუსტობისა / დანერილია 1960წ. / საკმაოდ ტევად და საინტერესო მასალას იძლევა აღნიშნულ ფაქტთან დაკავშირებით.

მისი გამოქვეყნება, ვფიქრობთ საყურადღებო იქნება არამარტო ამ საკითხით დაინტერესებულ მკვლევართათვის, არამედ ფართო მკითხველისთვისაც.

მოგონება იბეჭდება მცირეოდენი შემოკლებით. მასში შევიტანეთ მხოლოდ ორთოგრაფიული და სტილისტური შესწორებები.

გაენათის მონასტერში ძვირფასი ნივთების გამოცვლა

ქუთაისში იყო გენერალ გუბერნატორი გრაფი ლევაშოვი, სწორედ ამ დროს ქუთაისის იმერეთის ეპარქიის ეპისკოპოსათ იყო გაბრიელი / გვარად ქიქოძე /. გაბრიელს დაახლოება ქონდა გუბერნატორ ლევაშოვთან და კიდევაც გუბერნატორმა ლევაშოვმა მოანათვლინა შვილი გაბრიელ ეპისკოპოს და უფრო დაახლოებული გახდნენ ერთმანეთთან. გრაფ ლევაშოვს ყავდა ცოლად საფრანგეთის დიდგვაროვანის ქალი. ერთ ზაფხულიყო ესტუმრენ გუბერნატორს პარიჟიდან ცოლის ნათესავები პრინცი და გრაფები, როგორც მაშინ წესი იყო ყველა ჩამოსული დიდი თანამდებობის ხალხი მიდიოდნენ გელათის მონასტერში სანახავად და გუბერნატორის სტუმრებმაც გადასწყვიტეს გელათში წასვლა. სთხოვეს გაბრიელს რომ გაეცნოთ მათთვის გელათის მონასტრის ძვირფასი ქონებები. გაბრიელმა მოახსენა, მე შეუძლოდ ვარ, არ შემიძლია გიახლოთ, მაგრამ უბრძანებ გელათის წინამძღვარს არხიმანდრიტ ბესარიონს / გვარად დადიანს / რომ მან ყოველივე გაგაცნოთ. მართლა, მეორე დღეს წავიდნენ ფაიქონებით გელათში, სადაც შეეგება წინამძღვარი გელათის მონასტრის არხიმანდრიტი ბესარიონი და მიიღო. დაუძახეს მღველ მონაზონ ნიკიფორეს / გვარად კანდელაკს / რომელსაც ებარა სალაროს გასაღები, სადაც ყოველივე ნივთები ინახებოდა. მღველ მონაზონი იყო მოლარეც და მონასტრის ბუხალტერიც. მას ებარა მონასტრის შემოსავალ-გასავლის წიგნი, ის ლეზულობდა ხაზინიდან ბერების და წინამძღვრის ჯამაგირებს და არიგებდა. სალარო, იგივე ხალამბარა დასავლეთიდან ეკლესიაში შესავალი კარებიდან იკონატასის მარჯვენა მხარეზე იყო მოთავსებული. სტუმრები შევიდნენ სალაროში და გადმოალაგეს ყველა ნივთები და დაუნყეს შინჯვა. როგორც ეტყობოდათ ძალიან კარგად არკვევდნენ ძვირფას და უბრალო ქვებს. გადმოიღეს რამოდენიმე ნივთი, საკათალიკოსო მიტრა, რომელიც იყო ძვირფასი ქვებით და დიდრონი ბრილიანტებით შემკული. აგრეთვე, ბარტყულა, რაზედაც იყო დიდი ბრილიანტებით გამოყვანილი ჯვარი და სხვა ნივთები, განუცხადეს წინამძღვარს არხიმანდრიტ ბესა-

რიონს, რომ ასეთი ძვირფასი ქონება ასე მოუვლელია და ძალზე დაჩინჩულა და სულ მოკლე ხანში ეს დაკარგავს თავის მნიშვნელობას, ჩვენ ნავილებზე ამ ნივთებს ძალიან კარგ მოხელეს გავანმენდინებთ ძვირფას ქვებს და გამოვიგზავნით. მაგრამ არხიმანდრიტმა უარი უთხრა: მე არ მაქვს უფლება, რომ აქიდან გავიტანო და თუ მღვდელმთავარი ბრძანებს, ჩვენ მოგართმევთ. მართლაც, რომ ჩამოვიდენ ქუთაისში გელათიდან, ინახულეს გაბრიელი, რაზედაც მადლობა შესწირეს, რომ კარგად მიგვიღეს და ყველაფერი დავათვალიერეთ, მაგრამ ერთი ძალზე სამწუხაროა, რომ ასეთი ძვირფასი ქონება ასე მოუვლელია და წამხდარა სიძველის გამო. მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია თქვენ დაგეხმაროთ და ის ნივთები, რამდენიმეს რომელსაც ეჭვირება გასწმენდა, ნავილებზე, გავასწმენდინებთ და გამოვაგზავნით. გაბრიელმა უარი უთხრა: თქვენ რატომ უნდა შეგანუხოთ, ის ისევე იყოს როგორც არისო. მაგრამ არ მოეშვენ, თქვენ როგორც განათლებული პიროვნება, პირდაპირ მგონია თქვენი ვალდებულებაც და მოვალეობაც არის რომ თქვენს ეპარქიას ემსახუროთ. გაბრიელი მაინც უარზედ იყო. მერმეთ ჩაერია გრაფი ლევაშოვი და უთხრა, თუ რამეს ეჭვობთ, მე ვიქნები პასუხისმგებელი. გაბრიელმა ბოდიში მოიხადა და მოახსენა მე მაგ აზრი არ მაქვს და გენდობით, როგორ არ გენდობიო და მოახსენა: მე მივსწერ წინამძღვარს, რომ მოგართვანო. მართლაც მისწერა წინამძღვარს მონასტრის არხიმანდრიტ ბესარიონს, რომ გაეტყობათ ხელწერილით. მოვიდენ, გაანყვეს ყუთებში და წაიღეს. რამოდენიმე ხნის შემდეგ მიიღეს ნივთები და რომ გახსნეს და ნახეს, აღმოჩნდა სულ სხვა ისეთი ქვები იყო ჩასმული, სულ პრიაცილებდა. მივიდენ გაბრიელთან და უთხრეს, ესეთი საქმე არისო. მაშინვე ნავიდა გელათში და რომ ნახა, გულს შეუწუხდა, ეს რა მიქნესო, მაგრამ დამალეს, არსად განაცხადეს. მაგრამ ეს თითქმის ყველამ შეიტყო, მაგრამ გუბერნატორის მორიდებით ვერვინ ამბობდა.

ერთ დროს აკაკი წერეთელი აპირებდა წასვლას პეტერბურგში, მივიდა ეპისკოპოს გაბრიელთან და თხოვა სესხის სახით სამასი მანეთი, როგორც დავბრუნდები მოგართმევო. გაბრიელმა უთხრა: თავად სამასი მანეთი არ მექნება და ხუთთუმანს მოგართმევთ ფეშქაშათო. აკაკის ეწყინა და უთხრა მე საჩუქრათ არ მითხოვნია თქვენთვის. თუ არ გექნებოდათ ან ხუთთუმანს რატომ მაძლევთო. გაბრიელმა ბევრი ბოდიში მოიხადა, მაგრამ აკაკიმ სიცილით უთხრა: მაგაზე ნუ შესწუხდებითო და წამოვიდა. მართლაც ნავიდა პეტერბურგში და სწორედ იმ დროს გამოდიოდა გაზეთი—„პეტერბურგსკი ლისტოკი“: მივიდა რედაქციაში და სთხოვა წერილის გამოშვება, სადაც მოთავსებული იყო შემდეგი: ქუთაისის გენერალ გუბერნატორმა გრაფმა ლევაშოვმა შვილი მონათვლინა იმერეთის ეპისკოპოს გაბრიელს და ნათლიამ ნათლულს დაანათლიავა გაენათის მონასტრის, ძველი საქართველოს მეფეებისსოული ძვირფასეულობა. რითაც ნათლიმამა დარჩა კმაყოფილი. ეს წერილი მართლაც გაუშვეს გაზეთში. მეორე დღეს გაზეთი გავრცელდა პეტერბურგში, რომელიც წაეკითხა უწმინდესის სინოდის ობერ პროკურორის პობედონოსცევს და მაშინვე ეცნობებია უწმინდესის სინოდის თავმჯდომარე მიტროპოლიტ ანტონისათვის. მას ძან გაკვირვებია, ეს შეუძლებელია, გაბრიელი ამას არ ჩაიდენდა და აუცილებლად უნდა ნახვიდე და გამოარკვიო. მან ბოდიში მოიხადა და სთხოვა მე ჩემს თანაშემწეს გავგზავნი საბლერს. ანტონ მიტროპოლიტმა დაავალა საბლერს ჯერ თბილისში ინახულე ეგზარხი და თუ მან არაფერი იცის, ისე მოიქეცი, რომ წინდანინ შეატყობინეთ გაბრიელს რომ მოემზადოს და გადაეცით ჩემს მაგივრათ, რომ არაფერი იქნებათქო. მართლაც, ჩამოვიდა ობერ პროკურორის თანაშემწე საბლერი თბილისში, ნახა ეგზარხო, რომელმაც მართლა არაფერი იცოდა. მოილაპარაკეს და გამოგზავნეს წინდანინ სინოდალნი კანტორის წევრი, რომელიც ჩამოვიდა ქუთაისში და თან ქონდა პეტერბურგსკის გაზეთი, სადაც ეწერა: როდესაც აჩვინა გაზეთი გაბრიელს და წაიკითხა, იტაცა ხელი თავში, ეს აკაკიმ მიქნაო, ნეტავი სამი ათასი მანეთი მიმეცა, სამასი მანეთი კი არაო. ძან რომ შეწუხებული იყო, მანაც დააიმედა, რომ არაფერი იქნებაო, რადგანაც თქვენ შესახებ მთელი უწმინდესი სინოდში შეწუხებულან. გაბრიელმა დაიბარა გელათის მონასტრის წინამძღვარი არხიმანდრიტი ბესარიონი და უთხრა რომ დეიბრალე ეს საქმე და მე ყველაფერს მოგეხმარებო, მაგრამ შეშინდა და უთხრა მე არ შემიძლია, მაგრამ შეიძლება მოლარე ეკონომისტს ნიკიფორეს დავაბრალოთ და მერე ჩვენ დავეხმაროთ. როდესაც უთხრეს ნიკიფორეს რომ გაცეცი ვითომ ჩვენდა უკითხავათო, მან იყვირა რას ბრძანებთ, თქვენ ყოვლად სამღვდელს ეშინია, წინამძღვარ არხიმანდრიტს ეშინია და მე რომ დავიბრალო თქვენ რაღას მიშველითო. ეს ესმოდა ყველაფერი გაბრიელს. გაეცინა, უთხრა, იცოდეთ ყოველივე როგორც იყო ისე უპასუხეთ პროკურორსო. ჩამოვიდა საბლერი ქუთაისში, ინახულა გაბრიელი და არაფერი ამის შესახებ არ უთხრა. ბოლოს გაბრიელმა მოახსენა თქვენ აუცილებლად ძალიან დიდი საქმე გაქვსთ, თორემ არ ჩამობრძანდებოდითო. მას გაეცინა და მან მსუბუქათ ამ საქმის და გაზეთის ამბავი მოუყვა. ადგა გაბრიელმა და მოუყვა როგორც იყო. ბოლოს დასძინა: გრაფმა შემაცდინაო, ისეთი სიტყვები მითხრა მოვტყუვდიო. პროკურორმა ძალზე მსუბუქად შეადგინა ოქმი და მართლაც შეყვანილი ყოფილა შეცდომაში გაბრიელ გუბერნატორის გამო და გამოუცვლიათ ეს ნივთები. საქმე დაბოლოვდა, გენერალ-გუბერნატორი ლე-

ვაშოვი მოხსნეს ქუთაისიდან და გაბრიელს გამოუცხადეს საყვედური და უნდა მიეღო თეთრი ბარტყულა, რომელიც აღარ მიუღია და მთელი ათი წელიწადი არავითარი ორდენი აღარ მიუღია.

ეს ამბავი გადმოცემული მაქვს ბიძაჩემი ნიკიფო კანდელაკიდან.

ნ. კანდელაკი

- შენიშვნები: 1. გაბრიელი / ქიქოძე / — იმერეთის ეპისკოპოსი / 1860—1896წწ. /
 2. ვ.ვ.ლევაშოვი — ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორი და სამოქალაქო ნაწილის მმართველი 1867—1874წწ.
 3. ბესარიონი / დადიანი / — არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის წინამძღვარი 1865—1875წწ.
 4. ნიკიფორე / კანდელაკი / — არქიმანდრიტი, გელათის მონასტრის ეკონომოსი და წინამძღვარი 1871—1872 და 1906—1911წწ.

G. TKESHELASHVILI

CHANGING OF PRECIOUS THINGS IN GAENATI MONASTERY

Summary

In the XIX century Gelati Monastery was robbed several times. In the memoirs of N. Kandelaki is described one of these incidents and the great Georgian poet Akaki Tsereteli was against concealment of the incident. Just this fact became the subject of discussion of the society.

ლონდა ჯიქია

მინის წარმოების ტექნოლოგია უძველესი ცივილიზაციის ძველსა და საქართველოში

მინის წარმოება საკმაოდ ადრეულ ხანაში ჩაისახა. მინის უადრეს ნაკეთობებს ძვ.წ. IV ათასწლეულს აკუთვნებენ [Н.Н. Качалов, 1959:43]. მკვლევართა აზრით, მინის წარმოებას თავდაპირველად განვითარებული მეტალურგიის მქონე ქვეყნებში უნდა ჰქონოდა საწყისი [М. А. Бездордов, 1959:3]. უკავშირებენ რა ერთმანეთს მეტალურგიის და მინის წარმოებას, მხედველობაში აქვთ ორივესათვის საჭირო სათანადო ცეცხლგამძლე ჭურჭელი და მაღალი ტემპერატურა [ნ. უგრელიძე, 1961:3]. სპილენძის დნობის ტემპერატურა 1084° უდრის, ბრინჯაოსი — 700—900° შორის მერყეობს, რკინის — 1530 გრადუსია. მინის ძირითადი კომპონენტის — კვარცის ქვიში, ანუ სილიციუმის ორჟანგის დნობის ტემპერატურა 1700° უდრის, მაგრამ სხვა კომპონენტთა მიმატებით-სოდის ანუ ნატრიუმის და კალციუმის მარილების, აგრეთვე სხვა ლითონთა ჟანგეულების — მისი დნობის ტემპერატურა დაბლა იწევს -700—900 გრადუსამდე. [რ. ბახტაძე, 1964:3-6].

ფიქრობენ, რომ სხვა ხალხებზე ადრე მინის ნაწარმის დამზადება ეგვიპტელებმა დაიწყეს ძვ.წ. IV ათასწლეულიდან [М.Э. Матье, 1958:36]. ამ დროს მძივების, ავგაროზებისა და სხვა სამკაულების დასამზადებლად ფერად, გაუმჭვირვალე პასტას ამუშავებდნენ [მ. საგინაშვილი, 1970:5].

მინის წარმოქმნილი ძირითადი კომპონენტებია კვარცის ქვიშა, ანუ სილიციუმის ორჟანგი, კალციუმის კარბონატი და სოდა (ნატრიუმის და კალციუმის მარილები). კალციუმის კარბონატს ძირითადად კირქვის, ან ცარცის სახით ამატებდნენ, ხოლო სოდას იღებდნენ ტბის წყლიდან, ან მცენარეული ნაცრიდან [Н.Н.Качалов 1959:19-21]. მინის მწარმოებელ თითოეულ საწარმოს სამი, ან ორი ქურა მაინც უნდა ჰქონოდა [მ. საგინაშვილი, 1970:42]. პირველი გამონადნობი უმეტესად არაგამჭვირვალე იყო და ამასთანავე იგი შეიცავდა დიდი რაოდენობით ბუშტუკებს, რაც აუარესებდა მინის ხარისხს [რ. ბახტაძე, 1964:5]. მეორე საფეხურზე ხდებოდა ამ გამონადნობის გაფხვიერება (ფრიტე) და მისი ხელმეორედ გამონადნობა. მინის შესაღებად საჭირო ნივთიერებების დამატება სწორედ ამ დროს ხდებოდა. მეორე გამონადნობი უფრო ნათელი და გამჭვირვალე იყო, მაგრამ იგი მაინც შეიცავდა ამა თუ იმ რაოდენობის ბუშტუკებს, რადგან მინის მთლად განთავისუფლება მისგან მეტად ძნელია [А. Лукас, 1958:305]. სახმარად ვარგისი მინა ცალკეულ ტიგელებში იდგა და კედლებში დატანებული ხვრელებიდან გადადიოდა მესამე ქურაში. აქ, ზომიერ ცეცხლზე, მიმდინარეობდა დამზადებული მინის მასის ნელი გაცივება, რაც აუცილებელი იყო მინის სიმყიფის თავიდან ასაცილებლად. [მ. საგინაშვილი, 1970:42]. დნობის დამთავრების შემდეგ ფორმებში, ზოგჯერ პატარ-პატარა ულუფებად, ჩასხმული მინისაგან ამზადებდნენ სხვადასხვა სამკაულებს (მძივები, საკიდები, ფერადი თვლები).

სხვადასხვა ფერის მინა მიიღებოდა კაზში სხვადასხვა ლითონთა ჟანგეულის და მინერალების შეყვანით და ტემპერატურის შერჩევით. მაგალითად, ლურჯი მინა მიიღებოდა კობალტის და სპილენძის შერევით, ან სპილენძის ჟანგისა და შაბიამნის შერევით; გამჭვირვალე ნითელს იძლეოდა სპილენძის ქვეჟანგი. შავად იღებებოდა მანგანუმისა და სპილენძის ერთდროულად შერევითა და რკინის ჭარბად დამატებით. მომწვანო — ცისფერი მიიღებოდა სპილენძის ჟანგისაგან, ყვითელი — რკინის ჟანგისაგან, მოლურჯო — მწვანე მიიღებოდა რკინის ჟანგისა და ქვეჟანგის ერთდროული შერევით, მწვანე — ტყვიისა და სპილენძის, რძისებრ—თეთრი დახმული მიიღებოდა ფტორის, ფოსფორის და უფრო იშვიათად ანტიმონისა და კალის შენაცვლებით. მინის გაუფერულება, ანუ რკინის შენაერთებით გამოწვეული არასასიამოვნო მოლურჯო-მწვანე (ბოთლისებური) ფერის მოცილება ხდებოდა მანგანუმის ორჟანგით (პიროლუზიტი) [მ. საგინაშვილი, 1970:42].

თუ თავდაპირველად მინისაგან მზადდებოდა მხოლოდ სამკაული, შემდგომში მისი ნაწარმი იზრდებოდა და მრავალფეროვანი ხდება; მისგან უკვე ამზადებდნენ საბეჭდავებს, საკინძისთავებს, ბეჭდებს, სამაჯურებს, ჭურჭელს, სარკმლის მინას, სამოზაიკო კენჭებს [ნ. უგრელიძე, 1961:4].

ჭურჭლის ფორმირება ხდებოდა ქსოვილში გახვეული ქვიშოვანი თიხის გულაზე, რომელიც ხის, ან სპილენძის ლერძზე იყო დამაგრებული. გულას ჩაყურსავდნენ გამდნარ მინაში და ატრიალებდნენ მინის მასის თანაბარი განაწილებისათვის, თუმცა ზოგჯერ ჭურჭლის კედლები არათანაბარი სისქის გამოდიოდა [А.Лукас, 1958:305].

მძივებს ამზადებდნენ მინის ძაფებისაგან, რომლებსაც ახვევდნენ სპილენძის მავთულზე. მას ხელახლა ახურებდნენ ლუმელში, რათა მძივებისათვის თანაბრად მომრგვალებული ფორმა მიეცათ [М.И.Максимова, 1948:234].

ძვ.წ. II ათასწლეულში ძველი აღმოსავლეთის ქვეყნებში, ეგვიპტესა და სირიაში სანელსაცხებლებს ამზადებდნენ ფერადი, გაუმჭირვალე მინისაგან დაყალიბების გზით. ხელოსანი იღებდა მინის ნაჭერს და ხელახლა გაახურებდა მას. ჯერ კიდევ თბილ რბილ მინას შემოაძერწავდა ქვიშოვანი თიხისაგან დამზადებულ მოდელს, შემდეგ ჩამოაცმევდა გრძელ ჭოკზე და გორებით აგლუვებდა ზედაპირს. მინის გაცივების შემდეგ ფორმას ამოაცლიდა. თუ ჭურჭლის შემკობა სურდათ, მასზე ახვევდნენ სხვადასხვა ფერის მინის ძაფებს, რომლებიც გორების დროს ჩაეფლობოდა რბილ მინაში. ჭურჭელი უმეტესწილად ლურჯი მინისაგან კეთდებოდა. ძაფები კი იყო ცისფერი, თეთრი და ყვითელი. [М.И.Максимова,1948:234]. მინის ჭურჭლის დამზადების ამ მეთოდმა ფართო ხასიათი მიიღო ანტიკურ ხანაში, ძვ.წ. VI-IV საუკუნეებში [მ. საგინაშვილი, 1970:42]. ამ დროიდან საბერძნეთშიც არსებობდა წარმოება ფერადი ნახევრადგამჭირვალე მინის პატარა ჭურჭლებისა. იმავე მასალისაგან კეთდებოდა მძივები და სხვა წვრილი ნაწარმი. ასეთი სახელოსნოები იყო კუნძულ როდოსზე [И.Б.Зеев, 1973:46]. ამ დროისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო მინის წარმოება ალექსანდრიაში, რომელიც რომის იმპერიის ხანაში, თითქმის, განუსაზღვრელად ბატონობდა მსოფლიო ბაზარზე. საბერძნელი მილის გამოგონებამ მასობრივი გახდა მინის ნაწარმი და გააიფა იგი. არსებობს მოსაზრება, რომ საბერძნელი მილი ჯერ კიდევ ძვ.წ. 250 წელს ყოფილა გამოყენებული ბაბილონში [М.А.Безбородов, 1959:20]. საბერძნელი მილის გამოგონების დროისა და ადგილის შესახებ მეცნიერთა შორის აზრთა სხვადასხვაობაა. ზოგი მას რომაული ხანის დასაწყისით ათარილებს, ზოგი ძვ.წ. I ს. შუახანებით, ზოგი კი ძვ.წ. I ს. დასაწყისით. მ.მაქსიმოვას აზრით, გამობერვის ტექნიკამ თავის სრულ განვითარებას რომაულ ხანაში მიაღწია [М.И.Максимова,1948:232,233]. მკვლევართა ერთი ნაწილი საბერძნელი მილის გამოგონებას ეგვიპტელებს მიაწერს, ზოგი მეცნიერის აზრით იგი რომაელებმა გამოიგონეს. მ. საგინაშვილი ეთანხმება ო.შმიდტის მოსაზრებას, რომ საბერძნელი მილი სირიაში გამოიგონეს [მ.საგინაშვილი, 1970:41]. ი.ხეცტის აზრით, საბერძნელი მილის გამოგონების დროისათვის, ძვ.წ. I საუკუნეში, სირიელი ხელოსნები უკვე ფლობდნენ უფერული მინის წარმოების წესს. ახ.წ. I საუკუნეში სირია იყო მინის ჭურჭლის მთავარი მომწოდებელი მსოფლიო ბაზარზე. თავიანთი ხელოვნება სირიელმა ოსტატებმა გადაიტანეს იტალიაში. აქედან მინის წარმოება, საბერძნელი მილის გამოყენებით, გავრცელდა დასავლეთ პროვინციებში და განაგრძობდა იქ განვითარებას გვიანანტიკურ ხანაში [И.Б. Зеев, 1973:176]. ახლო აღმოსავლეთის ხალხებიდან მინას აწარმოებდნენ ფინიკელებიც, რომლებიც ქვეყნის სამხრეთ ნაწილში ზღვის სანაპიროზე მოპოვებულ სუფთა თეთრ სილას ურევდნენ სელიტრას და ადნობდნენ. გამჭირვალე მინისაგან გამობერვით ამზადებდნენ სანელსაცხებლე შუშებს, ასხამდნენ მრგვალ სარკეებს, რომლებშიც სახეები უფრო ნათლად სჩანდა, ვიდრე მოყვითალო ბრინჯაოს სარკეში. კაზში ურევდნენ, აგრეთვე, ქვებს, ნიჟარებს, ინდოეთიდან ჩამოტანილ ბროლის ნატეხებს. ყველაფერი ეს ერთად იხარშებოდა და იძლეოდა უფრო გამჭირვალე და ხარისხიან მინას. ფინიკელები დახელოვნებული ზღვაოსნები და ვაჭრები იყვნენ, მათ გაჰქონდათ თავიანთი ნაწარმი, მათ შორის დიდძალი ჭრელი იაფფასიანი მძივები, სხვა ქვეყნებში. ფინიკელები საშუაშავლო ვაჭრობასაც ეწეოდნენ. გიბრალტარის სრუტის გავლით ისინი დიდ ბრიტანეთამდე და ისლანდიამდეც აღწევდნენ [Д. Г. Редер, 1958: 166,167]

როდესაც რომაელებმა ძვ. წ. I საუკუნეში შეაღწიეს ახლო აღმოსავლეთში, მათ აქ დახვდათ განვითარებული მინის წარმოება. ყველა ეს მიღწევა აითვისეს რომაელებმა, რაც დიდი წარმატებით გამოიყენეს იტალიელმა ოსტატებმა, მაგრამ რომაული მინის წარმოების მთავარი მიღწევა სულ სხვა გზით წარმართა, თუმცა მისი სათავეები მაინც აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთს უკავშირდება [И.Б. Зеев, 1973:176].

მინის წარმოების რომაული ტექნიკა სხვადასხვაგვარი იყო: მილიდან ბერვა ხდებოდა უყალიბოდ და ყალიბის გამოყენებითაც. უყალიბოდ, უბრალო, ან თავისუფალი გამობერვით დამზადებული ჭურჭელი ძალზე მრავალფეროვანია, იგი უმეტესად მასობრივ პროდუქციას წარმოადგენდა. თავისუფლად ბერვა ოსტატის დიდ დახელოვნებას, თვალზომას და სხვადასხვა ხელსაწყოთა გამოყენებას მოითხოვს. მ. საგინაშვილს გასათვალისწინებლად მიაჩნია დ. ჰარდენის მოსაზრება, რომ ფორმაში გამობერვა წინ უსწრებდა თავისუფლად გამობერვას [მ.საგინაშვილი, 1970:43].

მინის ჭურჭლის თავისუფლად გამობერვისას, ხელოსანი საბერძნელი მილის ბოლოთი იღებს ცხელი მინის სქელ ბლანტ მასას. მილის მეორე ბოლოდან ჩაბერვით წარმოიქმნება ბურთულის ფორმის ღრუ, რომლის კედლები გამობერვის დროს უფრო და უფრო თხელდება. იმის მიხედვით თუ როგორი ჭურჭელი უნდა დაამზადოს, ხელოსანი აჩერებს ბერვას და მარმარილოს თხელ ფილაზე, ან ხის დაფაზე გორებითა და ხელსაწყოების მომარჯვებით, იღებს სასურველ ფორმას, თუ ჭურჭელს დამატებით დამუშავება ჭირდება — ტუჩის ან ქუსლის გამოყვანა, ყურის მიბმა და სხვა — ხელოსანი ამუშავებს ნაწარმს ხელსაწყოების გამოყენებით უკვე გარედან. ამისთვის უკვე საჭიროა დასამუშავებელი ნიმუ-

შის მრავალჯერ შეთბობა. რაც შეეხება ფორმაში გამობერვას, იგი ნაკლებ დახელოვნებას მოითხოვს. საბერავი მილის ბოლოს მასითურთ ათავსებენ ფორმაში და ბერავენ იქამდე, ვიდრე მინა მჭიდროდ არ მიეკვრება ფორმის კედლებს. ზედაპირი რომ გლუვი გამოვიდეს, მილს ატრიალებენ. გამობერილ ნაწარმს გასამაგრებლად რამდენიმე ხანს აჩერებენ ფორმაში და შემდეგ იღებენ. საბერავი მილის კვალს, რომელიც ძირზე რჩება, ხეხავენ და აპრიალებენ. ყალიბი საშუალებას იძლეოდა რელიეფური ორნამენტით, ნიშნებითა და ასოებით შემკულ — შესრულებული ფუყე ჭურჭლის დასამზადებლად. [И.Б. Зеец, 1973:176].

რომაული ხელოსნობის დიდ მიღწევას წარმოადგენს უფერული გამჭვირვალე მინისაგან ფანჯრის მინების დამზადება. იტალიაში ფანჯრის მინები გამოიყენებოდა უკვე ძვ. წ. I საუკუნეში. შემდეგ საუკუნეებში მინის წარმოების ამ სახეობამ ფართო განვითარება ჰპოვა, განსაკუთრებით რომის დასავლეთ პროვინციებში, სადაც განაგრძობდა განვითარებას ახ. წ. IV საუკუნემდე. ფანჯრის მინების დასამზადებლად ხის ჩარჩოებს წინასწარ ალბობდნენ წყალში და შემდეგ ზედ ასხამდნენ მინის მასას, რომელსაც მარწხებით წელავდნენ ჩარჩოს კიდეებამდე. ფანჯრის მინის ნაპირები მომრგვალებული და შემსხვილებული იყო, ზომა ჩვეულებრივ 30-40სმ უდრიდა, მაგრამ ცნობილია უფრო დიდი ზომის მინებიც (პომპეიში ნაპოვნია ბრინჯაოს ჩარჩოები ზედმერჩენილი მინით, რომელთა ზომაა 1 X 0,7 მ; მინის სისქე 0,013 მ უდრის) [И.Б. Зеец, 1973:176-178]

საქართველოში ჭიქათმოქმედებას უძველესი დროიდან მისდევდნენ. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად დასტურდება, რომ თავდაპირველად აქ მძივები ჭიქურშემადგენლობის ნივთიერებისგან უკეთებით [საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I, 1970: 738]. საქართველოს ტერიტორიაზე მინის უძველეს ნივთებს წარმოადგენენ მძივები ურბნისიდან, რომლებიც ძვ. წ. III ათასწლეულების I ნახევრით თარიღდებიან [ალ. ჯავახიშვილი, ლ. ლლონტი, 1962: 47, ტაბ. XXXIV]. ახალციხის „ამირანის გორასა“ და ქვაცხელაზე (გორის რაიონი) გათხრილ სამარხებში აღმოჩენილია ძვ. წ. III ათასწლეულით დათარიღებული უძველესი გაუმჭვირვალე მძივები, რომლებიც პასტისაგან არის ნაკეთები [ნ. უგრელიძე, 1961:4]. ძვ. წ. II ათასწლეულს მიეკუთვნება მინისებრი მასისაგან ნაწარმოები მძივები ყორღანებიდან [ო. ჯაფარიძე, 1969: 176,177]. ძვ. წ. II-I ათასწლეულთა მიჯნაზე კარგად არის ცნობილი ქართული ჭიქურის ნიმუშები თრიალეთიდან [Б.А.Куртин, 1941:таб. XX] და მცხეთიდან [საქართველოს არქეოლოგია, 1959: 168].

ჭიქურშემადგენლობის მასალის დამუშავებას და მის ინტენსიურ გამოყენებას მინის ჭურჭლის კეთება უეცრად არ მოჰყოლია. ჭიქათმოქმედების ეს ერთ-ერთი დარგი — მინის ჭურჭლის კეთება, საქართველოში გვიანანტიკური ხანის (III-IVსს.) საქალაქო ხელოსნობისათვის არის დამახასიათებელი. [საქართველოს ისტორიის ნარკვევები I, 1970:739].

სანამ ადგილობრივი ჭურჭლის დამზადებას დაიწყებდნენ საქართველოში ხმარებაში იყო იმპორტული წარმოების მინის ჭურჭელი. ძვ.წ. VI — ახ.წ. I საუკუნეების საქართველოში კარგად იყო ცნობილი მინის ჭურჭელი და ის გამოიყენებოდა საზოგადოების წარჩინებულ წრეებში. ამ დროს ნაირფერადი და ლურჯი მინისაგან ნაკეთები ჭურჭელი შემოდოდა ჭიქათმოქმედების ადრე დაწინაურებული ცენტრებიდან: ფინიკიიდან, სირიიდან და ეგვიპტიდან. ახალი ნელთალრიცხვის დასაწყისიდან საქართველოში უფერული მინის ჭურჭელი შემოდის ხმარებაში და ის ფართოდ ვრცელდება, რომლის შემდეგ შეინიშნება შემოტანილის მიხედვით დამზადებული ადგილობრივი ფორმების, რომელთა შორის სანელსაცხებელთა სიმრავლე მოწმობს, რომ ნელსაცხებელი უკვე ადგილობრივთაც უხმარიათ [საქართველოს ისტორიის ნარკვევები I, 1970:740-746]. ანტიკური ხანის შემოტანილი მინის ჭურჭლის აღმოჩენის ბევრი შემთხვევაა ცნობილი საქართველოში. ისინი აღმოჩენილია მცხეთაში (ბაგინეთი) [საქართველოს არქეოლოგია, 1959:285-288], ვანში [ვანი I, 1972:116,117], ბრილის სამაროვანზე [საქართველოს არქეოლოგია 1959:195], ქობულეთ-ფიჭვნარში [ა.კახიძე, 1975:63].

ძვ.წ. V-I ს.ს. ძეგლებიდან საყურადღებოა ლურჯი მინის მრავალნახნავა საბეჭდავები, რომლებიც მეტწილად საქართველოში გვხვდება. ვარაუდობენ, რომ საბეჭდავები ადგილობრივ არის დამზადებული და ისინი გვიანაქემენიდური ხანის მცირეაზიური საბეჭდავების იბერიულ პირებს წარმოადგენენ. [მ.ლორთქიფანიძე, 1969:48,49]. ა. აფაქიძის აზრით, ადგილობრივ საბეჭდავთა ორიგინალები, პირველ ხანებში მაინც, მცირე აზიიდან უნდა შემოეტანათ [საქართველოს ისტორიის ნარკვევები I, 1970:741].

ეგვიპტის, ფინიკიისა და სირიის სახელოსნოების პროდუქცია ძვ.წ. VI-V ს.ს. კოლხეთში ვრცელდებოდა ბერძნული სავაჭრო ფაქტორიების მეშვეობით. ქობულეთ-ფიჭვნარის ანტიკური ხანის ბერძნული სამაროვნის გათხრის შედეგებიდან გამომდინარე ა.კახიძე ასკვნის, რომ ფიჭვნარელი ბერძნები გამოდიოდნენ შუამავლის როლში ადგილობრივ კოლხურ მოსახლეობასა და ანტიკური სამყაროს სხვა-

დასხვა ცენტრებს შორის სავაჭრო-ეკონომიკურ და კულტურულ ურთიერთობათა სფეროში. [ა.კახიძე, 1975:91].

ანტიკურ სამყაროსა და ძველ კოლხეთს შორის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობა ძვ.წ. VI საუკუნეში რეგულარულ ხასიათს ღებულობს და ძვ.წ. V საუკუნეში ხასიათდება ახალი სწრაფი აღმავლობით, რომელიც ძვ.წ. IV საუკუნის მთელ მანძილზე გრძელდება და განსაკუთრებულ აღმავლობას ელინისტურ ხანაში აღწევს [ოთ. ლორთქიფანიძე, 1966: 80-134]. კოლხეთის საგარეო ვაჭრობა წინარე-ელინისტურ ხანაში არ იფარგლება მხოლოდ ხმელთაშუაზღვისპირეთისა და მცირე აზიის ცენტრებთან ურთიერთობით. ამავე დროს იგი ვითარდებოდა აღმოსავლეთის ქვეყნებთანაც (ეგვიპტე, სირია, ფინიკია, ირანი). ეგვიპტესა და სირიასთან ურთიერთობა ხორციელდებოდა ნილოსის დელტაში მდებარე ქალაქ ნავკრატისის მეშვეობით. მიღებულ და როდოსელ ვაჭრებს ზღვით ჩამოჰქონდათ ეგვიპტური და სირიული ნაწარმი კოლხეთის შავიზღვისპირა ქალაქებში, საიდანაც მდინარე რიონის სავაჭრო-საწარმო გზით კოლხეთის შიდა და მთიან რაიონებში (რაჭა) გადაჰქონდათ [M.П.Инадзе,1968:210,211].

არქეოლოგიური მონაპოვრები მოწმობენ, რომ ძვ.წ. VI-IV ს.ს. ამიერკავკასიის ტერიტორიაზე წარმოიქმნება გზის ცალკეული მონაკვეთები, რომლითაც ადგილობრივი მოსახლეობა ვაჭრობას აწარმოებდა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ბერძნულ ქალაქებთან და მათი მეშვეობით მცირე აზიასთან და ხმელთაშუაზღვის ქვეყნებთან. ელინისტური ხანიდან კი, როდესაც ვაჭრობა „მსოფლიო“ ხასიათს იძენს, სავაჭრო ურთიერთობაში ებმებიან არა მარტო მცირე აზიის, მესოპოტამიისა და ეგვიპტის რაიონები, არამედ ინდოეთის, ჩინეთის და წინა აზიის შორეული ოლქებიც. ასე წარმოიქმნება ერთიანი დიდი სავაჭრო გზა, რომელიც ინდოეთიდან ამიერკავკასიაზე გავლით დასავლეთისაკენ მიემართება. [О.Лордкипанидзе, Д. Мусхелишвили, 1970:3; Я.И. Манандян, 1945:24].

ელინისტურ ხანაში კოლხეთი არ იფარგლება მცირე აზიასთან, ეგვიპტესთან და სირიასთან ვაჭრობით, ამ დროს იგი დაკავშირებულია, აგრეთვე შუა აზიასთან და ინდოეთთან.

საქართველოში ახ.წ. I საუკუნიდან მოკიდებული მინის ნაწარმი: მძივები, საბეჭდავები, ფერადი თვლები და სხვა მრავალრიცხოვანია, ხოლო მინის ჭურჭელი — ჭიქები, სასმისები, თასები, თეფშები, დიდი ზომის ბოთლები, ფერადი მინის სხვადასხვა ზომისა და მოყვანილობის სანელსაცხებლები — ჩვეულებრივი ნივთია ამ დროის სამარხებში. ამგვარი ჭურჭელი აღმოჩენილია მცხეთაში (არმაზი, სამთავრო), ურბნისში, გორში, ავჭალაში, კლდეეთში, ბორში და სხვაგან გათხრილ I-III ს.ს. სამარხებში [ნ.უგრელიძე, 1961:6].

ქრისტიანობის შემოსვლასთან დაკავშირებით ქრება სამარხეული ინვენტარის დიდი ნაწილი და რჩება სხეულის მოსართავი ნივთ-სამკაულები, აგრეთვე მინის პატარა ჭურჭლები — დაკრძალვის რიტუალთან დაკავშირებული სანელსაცხებლები. ეს ნივთები იაფი და ხელმისაწვდომი იყო და ფართო მოხმარების საგანს წარმოადგენდა. ამ დროისათვის იმპორტთან ერთად არის ადგილობრივი ნაწარმიც [ნ.უგრელიძე, 1961:6,7].

ფიქრობენ, რომ IV საუკუნის მცხეთაში უკვე არსებობდა მინის საკუთარი წარმოება. [საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, II, 1973:220]. თუ მანამდე მინის ჭურჭელი კეთდებოდა უცხოურ ფორმათა გამეორებით, IV-V ს.ს. მანძილზე მიმდინარეობდა ახალი, თავისებური ფორმების ძიება; რასაც VI საუკუნეში უკვე მოსდევს ნაპოვნისა და მიგნებებულის სტაბილიზაცია [საქართველოს ისტორიის ნარკვევები II, 1973: 220, 221].

საქართველოში აღმოჩენილ ადრეულ საწარმოებს შორის ნაშთების სახით არის მოღწეული ორბეთის საწარმო (თეთრიწყაროს რაიონი), რომელიც VIII საუკუნით თარიღდება [ნ. უგრელიძე, 1961:8] და ნატბეურის (მცხეთის რაიონი), რომელიც XIII-XIV ს.ს. არის დათარიღებული [ნ.უგრელიძე, 1963:65]. ეს უკანასკნელი წარმოდგენას გვიქმნის მინის წარმოების ტექნოლოგიურ პროცესზე. ნატბეურის საწარმო პატარა ყოფილა, მისი ფართობი 2,4 მ² უდრიდა. საწარმოში აღმოჩნდა მინის სალღობი ქურის — თაკარას ნაშთი, რომლის შემადგენელი ნაწილებიდან შემორჩენილი იყო საცეცხლე, ჰაერსადენი საკანი, მინის სალღობი აბაზანა და აბაზანის წინ გამოყვანილი საკვამლე ხვრელი. კაზმს ათავსებდნენ აბაზანაში, საცეცხლეში შენთებული ძლიერი ცეცხლი ჰაერსადენი საკნით კაზმზე გადადიოდა და აღნობდა მას, ხოლო კვამლი აბაზანის წინ მოთავსებულ საკვამლეში გადიოდა. მზა ნაწარმის გაციება, როგორც ფიქრობენ, სავარაუდოდ, ალბათ თაკარას ზედა სართულში ხდებოდა, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია [ნ.უგრელიძე, 1961:12].

გარდა უშუალოდ საწარმოს ნაშთებისა, მინის საწარმოს არსებობაზე არაპირდაპირ მიანიშნებენ მინის ზოდები, წუნიანი მინის ჭურჭელი, დიდძალი სანელსაცხებლები, რომლებიც აღმოჩენილია არქეოლოგიურ ძეგლებზე — მცხეთასა და ურბნისში.

ამგვარად, ნაშრომში თავმოყრილია სამეცნიერო ლიტერატურაში გაფანტული ცალკეული ცნობები

მინის წარმოების ჩასახვა-განვითარებისა და მისი ტექნოლოგიური პროცესის შესახებ უძველესი ცივილიზაციის ქვეყნებიდან მოყოლებული საქართველოს ჩათვლით. ყოველივე ეს ნაშრომში წარმოდგენილია ერთი მთლიანი უწყვეტი და თანმიმდევრული ტექნოლოგიური პროცესის სახით, რაც მკითხველს საშუალებას აძლევს გაეცნოს წარმოების ამ უმნიშვნელოვანესი დარგის ისტორიას.

ლიტერატურა

1. ვანი I, 1972, ოთ. ლორთქიფანიძე, (რედ.), თბილისი.
2. ა. კახიძე, 1975, აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ანტიკური ხანის ძეგლები, თბილისი.
3. მ. ლორთქიფანიძე, 1969, ძველი საქართველოს გლიზტიკური ძეგლების კორპუსი I, თბილისი.
4. ოთ. ლორთქიფანიძე, 1966, ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი, თბილისი.
5. მ. საგინაშვილი, 1970, ურბნისის სამაროვნის მინის ჭურჭელი, თბილისი.
6. საქართველოს არქეოლოგია, 1959 = ა. აფაქიძე, (რედ.) თბილისი.
7. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები I, 1970 = გ. მელიქიშვილი (რედ.), თბილისი.
8. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები II, 1973 = გ. მელიქიშვილი (რედ.), თბილისი.
9. ნ. უგრელიძე, 1961, მინა ძველ საქართველოში, თბილისი.
10. ნ. უგრელიძე, 1963, ნატბეურის მინის სანარმო, = ა. აფაქიძე (რედ.), მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის, III, თბილისი.
11. ალ. ჯავახიშვილი, ლ. ლლონტი, 1962, ურბნისი I, ტაბ. XXXIV, თბილისი.
12. ო. ჯაფარიძე, 1969, არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში, თბილისი.
13. М. А. Безбородов, 1959, Стеклоделие в древней Руси, Минск.
14. И. Б. Зеест, 1973, Ремесло, Античная цивилизация = В.Д. Блаватский(ред.) Москва.
15. М.П. Инадзе, 1968, Причерноморские города древней Колхиды. Тбилиси
16. Н.Н. Качалов, 1959, Стекло, Москва.
17. Б.А. Куфтин, 1941, археологические раскопки в Триалети, Тбилиси
18. О.Д. Лордкипанидзе, Д. Л Мухелишвили, 1970, Закавказье в международной торговле востока и Зарада, Москва.
19. А. Лукас, 1958, Материалы и ремесленные производства древнего Египта, Москва.
20. М.И. Максимова, 1941, Стекланные многогранные печати найденные на территории Грузии, Тбилиси
21. М.И. Максимова, 1948, Стекло, Эллинистическая техника = И.И.Толстой (ред.) М-Л
22. М.Э.Матье, 1958, Древний Восток, В.В. Струве, (ред.) Москва
23. Я.И. Манандян, 1945, О торговле в городах Армении в связи с мировой торговлей древних времен, Ереван.
24. Д.Г. Редер, 1958, Финикийские мореплаватели Древний Восток, = В.В. Струве, (ред.) Москва

L. JIKIA

TECHNOLOGY OF GLASS MANUFACTURING IN THE COUNTRIES OF ANCIENT CIVILIZATION AND IN GEORGIA

Glass production (manufacturing) originated at a rather early period. Egyptians are believed to have begun to produce glassware in the fourth millennium BC., much earlier than other peoples. At that time coloured opaque paste was used to make beads, talismans and other ornaments.

The main components to produce glass are: quartz sand, or silicium dioxide, calcium carbonate and sodium (natrium and calcium salts). Calcium carbonate was mainly added in the form of limestone or chalk, and sodium was obtained from a lake water or vegetable ash. Each glass producing enterprise had three or two furnaces. The first melting was mainly opaque and contained a lot of bubbles which worsened the quality of glass. At the second stage the first melting was loosened and melted again and to colour the glass all necessary substances were added. The second melting was much more clear, though it still contained some bubbles as it is rather difficult to remove all bubbles from glass.

Then the glass was contained in separate crucibles and through the holes in the walls of them it poured into the third furnace. Here, on moderate fire, the ready glass was slowly cooling to make the glass less fragile.

To give the glass different colours oxides of different metals as well as minerals were used at proper temperature. After finishing the melting the glass was poured into forms and used to make different ornaments, later it was used to make seals, dishes, window panes, etc. In the second millennium BC. in ancient oriental countries, in Egypt and Syria stained (coloured) opaque glass was used to make phials by moulding Glass was also made by Phoenicians.

The invention of glass blowing made glassware more popular. This technique was fully developed in the Roman epoch. As for the invention of a blowing tube there are some disagreements among the scholars.

In the first century B.C. Syria was the chief deliverer of glassware to the world market. Later Syrian craftsmen transferred their handicraft (trade) to Italy and later it spread in Western provinces. The great achievement of the Roman craftsmanship was production of window panes from colourless clear glass.

In Georgia glass manufacturing began in the ancient period . The oldest opaque glass made from paste belongs to the second millennium BC. Before manufacturing local glassware in Georgia imported glassware was used . Glassware manufacturing in Georgia began in the late antique period (III, IV centuries) characteristic to urban craftsmanship .

It is supposed that in the IV century in Mtskheta there was a glass manufacturing. In Georgia the traces of the earliest enterprises were the Orbeti enterprise (Tetriskaro Region) dated back to the VIII century and the Natbeuri enterprise (Mtskheta Region dated back to the XIII-XIV cc.). Besides the traces of the enterprises, in Mtskheta and Urbnisi, glass ingots, unfit glassware and a lot of phials were discovered.

Thus, the work summarizes the information and facts scattered in different scientific literature about the origin and development of glass manufacturing and its technological process in the countries of ancient civilization and in Georgia. So, the reader has a chance to get acquainted to this important branch of history.

ნონა ქარციძე

მოჭიქული სამშენებლო კერამიკა ქუთაისიდან

მოჭიქული კერამიკული კოლექციების მნიშვნელოვან ნაწილს ე. წ. სამშენებლო კერამიკა წარმოადგენს. ამ სახეობას განეკუთვნება: კრამიტები, აგურები, შორენკეცები, ანტიფიქსები, ღვარსადენები და წყალსადენი მილები.

კრამიტი, გამომწვარი თიხის (თიხის კრამიტი), ცემენტქვიშის ხსნარის (ცემენტის კრამიტი), ან (იშვიათად) კირქვიშის ხსნარისაგან (სილიკატური კრამიტი) დამზადებული ცალობითი საბურველი მასალაა. ადამიანი განვითარების პროცესში მიისწრაფოდა იმისაკენ, რომ მისი საცხოვრებელი ადგილი გაეხადა უფრო მოსახერხებელი და კომფორტული. ლამაზად მოპირკეთებული (კრამიტით მორთული) ფასადები იზოვეს უძველეს, პირველი თაობის პირამიდებში, ბაბილონის ნანგრევებში, ანტიკური ხანის ბერძნული ქალაქების გათხრებისას. უძველესი ექსპონატები, რომლებიც ძვ. წ. მესამე ათასწლეულით თარიღდება აღმოჩენილ იქნა საბერძნეთში, ქალაქ ლერნას მიდამოებში. აქ ათასობით კრამიტის ფრაგმენტია გამოვლენილი.

უძველესი კრამიტის ნარჩენებს კორინთოს ტერიტორიაზეც მიაგნეს. ფიქრობენ, რომ ანტიკურ არქიტექტურაში კრამიტი, როგორც გადასახური მასალა პირველად, სწორედ ამ ტერიტორიაზე გამოიყენეს, რასაც კარგად ადასტურებს კორინთოს მიდამოებში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრები. კრამიტმა მოახერხა ჩაენაცვლებინა მანამდე არსებული ლერნით გადახურვის ტრადიცია. პირველად ეს ინოვაცია მასშტაბური სახით ძვ. წ. 700-650 წ.წ. იქნა ათვისებული, როდესაც აპოლონოსა და პოსეიდონის ტაძრების გადახურვაში ლერნის ნაცვლად კრამიტი გამოიყენეს. ეს სამშენებლო სიახლე სწრაფად გავრცელდა მთელს ხმელთაშუაზღვისპირეთში. კრამიტი ლერნამთან შედარებით უფრო მაღალხარისხოვანი სამშენებლო მასალა იყო, შრომატევად პროცესს წარმოადგენდა მისი დამზადებაც, ლერნამთან შედარებით კრამიტის უპირატესობა აიხსნება, პირველ რიგში, მისი ცეცხლგამძლეობით. სწორედ საიმედოების მაღალი ხარისხის გამო იგი შეუცვლელი გახდა ნაგებობათა გადახურვის საქმეში. ამასთანავე, კრამიტის პოპულარობა გარკვეული თვალსაზრისით განაპირობა საბერძნეთში მონუმენტური არქიტექტურის პოპულარობამ.

ძვ. წ. VI საუკუნეში საბერძნეთში კრამიტს უკვე სავსებით ჩამოყალიბებული ფორმა ჰქონია. ერთდროულად იხმარებოდა ორი სახის კრამიტი: ბრტყელი (სოლენი) და ღარისებრი (კალიპტერი). ბრტყელი გვერდებანული კრამიტები სახურავზე იწყობოდა გვერდიგვერდ: ყოველი ზედა რიგის კრამიტის ქვედა ბოლო გადადიოდა ქვედა რიგის კრამიტზე. ღარისებრი კრამიტებს აფარებდნენ ბრტყელი გვერდით ნიბოებს. სახურავის კეხს ზოგჯერ სპეციალური კეხის კრამიტით ხურავდნენ. სახურავის ქვედა რიგის ღარისებრი კრამიტების ქვედა ბოლოებს ხშირად ჰქონდათ დეკორატიული რელიეფი, რომელსაც ანტიფიქსს უწოდებდნენ. კრამიტი საბერძნეთიდან სხვა ქვეყნებშიც გავრცელდა, განსაკუთრებით ელინისტურ ხანაში. ძველ რომში შემოიღეს უფრო ეკონომიური S-ებრი განივკვეთის კრამიტები. ხმარობდნენ ღარიან კრამიტსაც, რომელსაც სახურავზე წალმა-უკულმა აწყობდნენ. როგორც S-ებრი, ისე ღარისებრი კრამიტი დასავლეთ ევროპაში ბოლო დრომდე შემორჩა, პირველი ესპანური, ხოლო მეორე თურქული კრამიტის სახელწოდებით. ძველ ჩინეთსა და იაპონიაშიც იმავე ტიპის კრამიტი იყო გავრცელებული, როგორც ძველ საბერძნეთში, ოღონდ ჩინური და იაპონური კამკაშა კრამიტი ფერადი ქიქურითაა დაფარული. ჩინეთში ტაძრებზე უპირატესად ყვითელი კრამიტი იხმარებოდა. იაპონიის ბუდისტურ ტაძრებს ხურავდნენ რუხი ფერის კრამიტით, რომელიც დაფარული იყო სპეციალური საღებავით-ლუსტრით. პოპულარულ სამშენებლო მასალად კრამიტი ფართოდ გამოიყენებოდა აგრეთვე შრილანკაზე. აქ ძირითადად იყენებდნენ ბრტყელ კრამიტებს. უპირატესად დეკორატიული მიზნებისთვისაც.

კრამიტის დეკორატიული მიზნით გამოყენებას განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა ისლამური რელიგიის გავრცელების შემდეგ და მისი ტექნიკაც სრულყოფამდე მივიდა. ისლამური სამყაროდან ის გავრცელდა ესპანეთსა და პორტუგალიაში, რენესანსის პერიოდში კი უკვე ფართოდ გამოიყენებოდა იტალიაშიც.

ზოგადად, საქართველოში კრამიტი გავრცელდა ელინისტურ ეპოქაში (ძვ. წ. IV საუკუნიდან). სავარაუდოდ, შავიზღვისპირეთის ბერძნული ახალშენებიდან. ამის დასტურია ანტიკურ ნაქალაქართა არქეოლოგიური გათხრები.

თუ თვალს გავადევნებთ სამშენებლო კერამიკის განვითარების გზებს ქუთაისის მაგალითზე ნათელი გახდება, რომ კრამიტი წამყვანი ფორმაა ადგილობრივ ხუროთმოძღვრებაში უძველესი პერი-

ოდიდან ძვ. წ. IV საუკუნიდან გვიანსაშუალო საუკუნეების ჩათვლით (ახ. წ. XVIII ს.). კრამიტი ყოველთვის ორი სახითაა წარმოდგენილი ნაქალაქარის კულტურული ფენებიდან: ბრტყელი, გვერდებაკეცილი—სოლენი და ღარიანი—კალიპტერი. ქრონოლოგიურად ისინი გენეტიკურ კავშირშია ერთმანეთთან. მაგალითად, ელინისტური და გვიანანტიკური ხანის ქუთაისურ კრამიტებს აქვთ სქელი კედელი და დაბალი, ფართო ბორტი, კეცი კარგად გამომწვარია და შედარებით კარგად განლექილი თიხისაგანაა დამზადებული, რომელსაც აქვს კირქვის მარცვლების მინარევი (კედლის სისქე—3,7 სმ), ბორტის სიმაღლე—2,5 სმ, ბორტის სიგანე—2,8 სმ).

IV—V საუკუნეების კრამიტი (სოლენი) საგრძნობლად განსხვავდება ადრინდელი ფორმისაგან. მისთვის, როგორც წესი, დამახასიათებელია, მაღალი, ხშირად ზურგმომრგვალებული ბორტი, რომლის სიმაღლე 7 სმ—მდეა: მომდევნო პერიოდში ეს სიმაღლე მკვეთრად კლებულობს (3–4 სმ). ამდროინდელი მასალა საკმაოდ მაღალხარისხოვანი პროდუქციაა, კარგადაა გამომწვარი და ღია ნათელი ფერით გამოირჩევა. თიხა აშკარად ადგილობრივი ფიშისაა. აღნიშნული სოლენის თანადროულია, იგივე ნედლეულზე დამზადებული ღარიანი კრამიტი—კალიპტერი, რომელსაც აქვს საკმაოდ მაღალი და გაშლილი კალთები და, როგორც წესი, ზურგზე რქისებური შვერილი ქიმი. **[ლანჩავა 2007: 119].**

V—VI საუკუნის ნაგებობისა და კულტურული ფენების გათხრებისას მოპოვებული მრავალფეროვანი და მრავალრიცხოვანი მასალა, სრულიად ახალი და უძვირფასესი წყაროა ადრექრისტიანული ხანის ქართული ხუროთმოძღვრებისათვის და საერთოდ, ქართული კულტურის ისტორიისათვის.

VIII–IX საუკუნეებიდან კრამიტთა დამზადებაში მნიშვნელოვანი სიახლე ჩნდება, რაც მათი ზედაპირის ჭიქურით დაფარვაში გამოიხატა. **[ლანჩავა 2007: 160].**

საშუალოსაუკუნეების ნაქალაქართა გათხრების შედეგების მიხედვით, (დმანისი, რუსთავი და სხვ.) აღმოსავლეთ საქართველოში ჭიქურიანი კრამიტი (ბრტყელი და ღარიანი) უმთავრესად განსაკუთრებული დანიშნულების ნაგებობათა (საყდრები, სასახლეები) მშენებლობაში იყო გამოყენებული. მხოლოდ ერთი ტიპის კრამიტით შენობის დახურვის მაგალითია მცხეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ მოპოვებული ბრტყელი კრამიტის ნატეხი, რომელიც საგანგებოდაა მოჭიქული მხოლოდ ზურგისა და აკეცილი გვერდების გარეთა მხარეს. როგორც ჯ. ჯღამაია აღნიშნავს, მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ ჩვეულებრივ დაგებული ბრტყელი კრამიტისათვის ამ, არგამოსაჩენი ნაწილების მოჭიქვას არავითარი მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონოდა და არც ჭიქავდნენ. მაშასადამე, ისინი პირქვე დაიდებოდნენ, პირაღმა მდებარე კრამიტებზე და ამგვარად თავისი მოჭიქული ზურგისა და გვერდების ელვარებით აშკარად აცოცხლებდნენ და ალაამაზებდნენ შენობის სახურავს. მეცნიერების აზრით, ძნელია იმის გარკვევა რამდენად ყოფილა გავრცელებული ამგვარი წესით შენობის დახურვა, მაგრამ იმას კი ადასტურებენ, რომ XVIII საუკუნის ბოლოს უკვე მარტო ღარისებრი კრამიტი იჭრებოდა. ეს კი მონუმბს, ერთი და იმავე ტიპის კრამიტის დამზადება-გამოყენების უპირატესობას.

ბრტყელი კრამიტებიდან აღსანიშნავია ისეთებიც, რომელსაც ზედაპირზე, ფართო ბოლოში ყალიბის საშუალებით რელიეფური სამყურა ყვავილი აქვს გამოყვანილი. განსაკუთრებით ყურადღებას იქცევს თბილისის კერამიკული სახელოსნოს გათხრების დროს აღმოჩენილი ორი ნატეხი ქიმებიანი, მწვანედ მოჭიქული ამგვარი კრამიტებისა. არქეოლოგების აზრით, შესაძლოა ეს ყვავილი ჰერალდიკურ ნიშანს წარმოადგენდა, და მხოლოდ სახურავის გამოსაჩენ ნაწილებში უნდა დაწყობილიყო, რაც ლამაზსა და სიმეტრიულად გაბმულ ორნამენტს შექმნიდა. ძნელია იმის თქმა, რომ ყველა ამ ნაგებობას თბილისის სახელოსნოში გამომწვარი ყვავილიანი კრამიტი ეხურა, მაგრამ ერთი კი ცხადია, მათი აზრით, იმდროინდელ აღმოსავლეთ საქართველოში ასეთი კრამიტი გავრცელებული ყოფილა და ამასთანავე ის მოჭიქულიც უკეთებით და მოუჭიქავიც. ყვავილიანი კრამიტი საკმაოდ მრავლად არის აღმოჩენილი და მით უფრო თვალსაჩინოა, რომ იგი მხოლოდ გარკვეულ, უმცირეს ნაწილს შეადგენს საერთოდ კრამიტისა. ი. ციციშვილის აზრით, ასეთი კრამიტის გამოწვა შეიძლება სახელმწიფო მონოპოლიაში შედიოდა. **[ჯღამაია 1969: 99–100; ლომთათიძე 1974: 128; ლომთათიძე 1989: 37].**

საინტერესო მოყვანილობა აქვს თბილისში 1948 წელს აღმოჩენილ ბრტყელ კრამიტებს, რომელთაც განიერ ბოლოში ერთმანეთისაგან დაშორებით ორი ნახევარწრიული ფარი აქვთ აღმართული, რომელთა გამოსაჩენი ადგილი ფირუზისფრადაა მოჭიქული და წარმოადგენს წინასწარ საგანგებოდ გამზადებულ ანტიფიქსებს მათზე დასადგმელი კრამიტებისათვის. **[ჯღამაია 1969: 101].**

1966–67 წწ. თბილისის დედაციხის გათხრების დროს გამოვლენილი სამი ნაგებობიდან უკნასაკნელი, დიდი, გუმბათიანი, აგურ-ქვით ნაშენი და ქვათლილებით შემოსილი, შიგნიდან მოხატული ტაძრის ნაცეცხლარ-ნანგრევი. არქეოლოგების ვარაუდით, ეს ტაძარი აგებული უნდა იყოს XII–XIII სს. ყოვე-

ლივე ამას თან ახლავს ამავე პერიოდისათვის დამახასიათებელი ცისფერჭიქურიანი კრამიტი. [ლომათიძე 1969: 11].

მოჭიქული კრამიტებით ეკლესიების დაბურვა საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა ტაო-კლარჯეთიდან მოკიდებული კახეთამდე. ე. თაყაიშვილის ცნობით, იშხანის ტაძრის გუმბათი დაფარული ყოფილა ცისფრად და წითლად მოჭიქული კრამიტებით (ჯ. ჯღამაიას განმარტებით ავტორი „წითლად მოჭიქულს“ უწოდებს სოსანი, ბადრიჯნისფერი ანუ ლვიძლისფერი ჭიქურით დაფარულ კრამიტს. წითელი კრამიტი ცოტა ძნელი წარმოსადგენია). წითლად და მწვანედ ყოფილა მოჭიქული ოშკის გუმბათის კრამიტებიც [ჯღამაია 1969: 100]. ინტერნეტში მოძიებული მასალების მიხედვით, მითითებულია, რომ ოშკის გუმბათი დახურულია წითლად და ყვითლად მოჭიქული კრამიტით, ისევე, როგორც იშხანში (ინფორმაცია ეფუძნება: ე. თაყაიშვილის („1917 წლის არქეოლოგიური ექსპედიცია სამხრეთ საქართველოში“), შალვა ამირანაშვილის („ქართული ხელოვნების ისტორია“), ვახტანგ ბერიძის („ძველი ქართული ხუროთმოძღვრება“), ვახტანგ ჯობაძის (ორი წერილი ოშკის ტაძარზე), ვალერიის სილოგავას („ოშკი X ს. მემორიალური ტაძარი“) ბიბლიოგრაფიულ მონაცემებს.

ასეთივე კრამიტი ეხურა ხახულის მთავარ გუმბათოვან ეკლესიასაც. მეცნიერების ვარაუდით, ამ ეკლესიების სახურავის მხოლოდ ნაწილი ყოფილა მოჭიქული კრამიტით დაფარული, ხოლო იქ სადაც გადახურვა ქვემოდან არ ჩანდა, მოუჭიქავი კრამიტი დაუწყვიათ, აქედან გამომდინარე, მოჭიქულს როგორც ბევრად უფრო ძვირად ღირებულ კრამიტს, უმთავრესად დეკორატიული მნიშვნელობა ენიჭებოდა [ჯღამაია 1969: 100].

მოჭიქული კრამიტითვე ყოფილა დაფარული ტიმოთესუბანი, ნურულაშენი, გუდარეხი. 1968 წელს კვეტერაში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად (ხელ-ლი გ. ლომთათიძე, რ. რამიშვილი), ზედა ციხის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში, ბურჯის ქვეშ გამოვლინდა ადრინდელი შუა საუკუნეების დარბაზული ეკლესიის ნაშთი, გაითხარა სასახლე, გაიწმინდა გუმბათოვანი ეკლესია, ციხის წყალსაცავი, მთავარი (დასავლეთის) კარიბჭე, რვანახნაგა კოშკი. განათხარ მასალას ეძღვნება პროფ. დ. მინდორაშვილის პუბლიკაცია: კვეტერის ციხის არქეოლოგიური მასალა I. დიდი რაოდენობით აღმოჩნდა ცისფრად, მწვანედ და სოსნისფრად მოჭიქული კრამიტები საკუთრივ კვეტერაში. როგორც ავტორი აღწერს, ნაგებობათა გადახურვის სისტემასთან არის დაკავშირებული რკინის ოთხკუთხაგანიკვეთიანი ღეროს მქონე 11-15 სმ. სიგრძის ლურსმნები. მათი მეშვეობით, ზოგიერთი სახის კრამიტი სახურავის ძეგლებზე მაგრდებოდა. კვეტერაზე აღმოჩენილ სადა და მოჭიქული კრამიტის ერთ ნაწილს თავთან აქვს სალურსმნე ნახვრეტი. [მინდორაშვილი 2007: 101, 103].

მოჭიქული კრამიტის ორი ნატეხი აღმოჩენილია უფლისციხეში, რომელსაც დ. მინდორაშვილი განვითარებულ შუა საუკუნეებს მიაკუთვნებს. ერთი მათგანი მწვანეადა მოჭიქული, ხასიათდება დაბალი აკეცილი გვერდითა და მცირედ გამოშვერილი მუხლით. განიერ ბოლოზე აქვს გარდიგარდმო ღობე, მეორე კრამიტის აკეცილ გვერდებსა და სიბრტყეზე შეიმჩნევა სოსნისფერი ჭიქურის კვალი [მინდორაშვილი 2006: 52].

მოჭიქული კრამიტით ყოფილა გადახურული ყინწვისის წმინდა ნიკოლოზის ეკლესია (ამჟამად შეცვლილია ახალი კრამიტით).

მეცნიერების ვარაუდით არ არის გამორიცხული, რომ მოჭიქული კრამიტით ყოფილიყო გადახურული თავის დროზე გრემის ნაქალაქარიც. ამის დადასტურებაა არქეოლოგიური გათხრებით აღმოჩენილი მრავალრიცხოვანი მოჭიქული კრამიტები.

ცისფრად მოჭიქული დიდი ზომის კრამიტის ფილებით ყოფილა გადახურული ალავერდის მონასტერი.

შუა საუკუნეების ციხე-ქალაქის ხორნაბუჯის არქეოლოგიური გათხრების დროს (ხელ-ლი რ. რამიშვილი), შიდაციხისა და ქალაქის ტერიტორიაზე გავლებულ საკონტროლო თხრილებში აღმოჩნდა მოჭიქული და მოუჭიქავი კრამიტის ნატეხები.

მჭადიჯვარის მთავარანგელოზთა ეკლესიის კომპლექსში, შემავალი ეკლესია და ციხე-გალავანი (მომწვანო-ლურჯი) მოჭიქული კრამიტით იყო გადახურული (ამჟამად სახურავი თუნუქისაა), თავდაპირველად ცისფრად მოჭიქული კრამიტით ყოფილა დახურული ახალი შუამთის მონასტრის ტერიტორიაზე აგურით ნაგები ეკლესია.

ორ ქრონოლოგიურ ჯგუფად იყოფა ნელულეთის ივერიის ღვთისმშობლის სახელობის ტაძრის არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული მასალა: საყოფაცხოვრებო კერამიკა (ქოთნები, დოქები, ჯამები, თასები) და სამშენებლო ნაწარმი (კრამიტი). პირველი ჯგუფის ნიმუშები XII-XIII საუკუნეებით თარიღდება, მეორე ქრონოლოგიური ჯგუფის მასალას შეადგენს XVI-XVII საუკუნეებით დათარიღებული ფირუზისფრად მოჭიქული ღარისებური კრამიტი, რომელიც ამ ხანის ძეგლებზე გვხვდება. [კვანტალიანი 2006: 16, 18].

ცისფრად მოჭიქული კრამიტები იქნა აღმოჩენილი სამთავისის კომპლექსის არქეოლოგიური გათხრების დროს.

თელავში, მეთუნეთა სახელოსნოს ნაშთების (ქურების ნაწილებითურთ), გათხრების შედეგად აღმოჩნდა, რომ აქ შუაფეოდალურ ხანაში უწვავთ მოჭიქული ჭურჭელი და კრამიტი [ლომათიძე 1969: 13].

კახეთის ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში მთხრობელთა პირადი დაკვირვების საფუძველზე, როგორც ლ. ბოჭორიშვილი აღნიშნავს, ირკვევა რომ აქ ძველად სხვა სახის კრამიტიც უკეთებიათ, ეს სხვაგვარი კრამიტი თვით მთხრობელთა მიერ ნახულს, „უწინდელ უამში აშენებულ“ ნაგებობებს ჰხურებია. უწინდელი კრამიტიც „ქართული კრამიტის“ ერთ-ერთი სახეობა ყოფილა, დღევანდელი კრამიტის მსგავსად, მასაც უფრო მოკლე ღარისებური მოყვანილობა ჰქონია, მაგრამ ამ უკანასკნელზე უფრო მოკლე და „წყლის მილივით ვიწრო ყოფილა“. კერძოდ, ერთ-ერთის გადმოცემით, ფსიტინის ციხეზე „მოკალუ-ლი კრამიტის“ ნატეხებიც უნახავს და ამავე ციხის ახლო მდგომ მრავალწლოვან ფულურო ხეში შუშისა და ქაშანური ჭურჭლის ნამტვრევებიც აღმოუჩინია (საქართველოში მოჭიქული ჭურჭლის აღსანიშნავად არის შემორჩენილი ტერმინი „ქაშანური ჭურჭელი“, რომელსაც კახეთში მოკალულსაც ეძახიან). „წყლის მილივით ვიწრო“ კრამიტთან დაკავშირებულ ცნობას სხვა მთხრობელებიც ადასტურებენ. თელაველი ოსტატის გადმოცემით, ძველად „ბრტყელი კრამიტიც“ არსებულა, მას აქეთ-იქეთ სიგრძეზე შიბები ჰქონია“, გვერდებამაღლებული კრამიტი ყოფილა. ამგვარი მოყვანილობის „ქაშანური კრამიტი ახალი ბალახის ფერი“, ერთ-ერთ ძველ ეკლესიასაც ჰხურებია [ბოჭორიშვილი 1949: 155-156]. ზოგიერთ ნაგებობაზე შემორჩენილი სახურავის წყალობით, კახელ ოსტატთა გადმოცემებისა და ძველ ქართულ წერილობით წყაროებში მოხსენიებულ ცნობებიდან ცხადად ირკვევა, რომ ძველ საქართველოში გვერდებდახრილ, ღარისებურ კრამიტთან ერთად ბრტყელი კრამიტიც მზადდებოდა და ამკარად ჩანს რომ, ჩვენში კრამიტის მოჭიქვის წესიც არსებობდა. ვ. კიკნაძის, დ. ბაქრაძის და ე. თაყაიშვილის ინფორმაციაზე დაყრდნობით, ლ. ბოჭორიშვილი აღნიშნავს, რომ კახეთში, მდ. ინწოფას მახლობლად მდებარე ორ ეკლესიას საუცხოოდ მოჭიქული ბრტყელი და მრგვალად მოხრილი კრამიტი ჰფარებია. მოჭიქული კრამიტი ალავერდის ტაძარსაც ჰქონია შემორჩენილი და თბილისში მდებარე ლურჯი მონასტერიც ლურჯად მოგლუსუნებული აგურისებური კრამიტით ყოფილა დახურული (რომელსაც სახელი ლურჯად მოჭიქული გადახურვის გამო ეწოდა). მოყვანილობით ძლიერ მოხრილი ღარის მსგავსი მოჭიქული კრამიტი, მეტად დიდი ზომის ღარისებური კრამიტი და გვერდებშიბიანი ბრტყელი კრამიტიც იყალთოს გათხრების დროს იქნა მოპოვებული [ბოჭორიშვილი 1949: 230].

შუაფეოდალურ ხანაში სამშენებლო კერამიკის წარმოებასა და გამოყენებას უფრო ფართო მასშტაბი მიუღია, ვიდრე წინა საუკუნეებში. ამის დადასტურებაა როგორც იმდროინდელი შემორჩენილი აგურის ნაგებობანი, ისე არქეოლოგიური მასალა. როგორც ჯ. ჯღამაია აღნიშნავს, აგური ქართულ არქიტექტურაში არასოდეს ყოფილა წამყვანი და ძირითადი დამახასიათებელი მასალა. საქართველოში უხვად არსებული სამშენებლო ქვის ჯიშები მათი გამოყენების ფართო შესაძლებლობას ქმნიდა და ამგვარად, ქვის როგორც საშენი მასალის, უდიდესი უპირატესობა სავსებით კანონზომიერი ჩანს. ამრიგად, ჩვენში აგური საუკუნეთა მანძილზე დამხმარე მასალად ყოფილა მიჩნეული და იგი არ კარნახობდა თავისთვის შესატყვის სახეს ხუროთმოძღვრებას, მაგრამ მისი სხვადასხვა სახით გამოყენებამ, ჩანს მაინც გარკვეული ტრადიცია, ნანამძღვარი შეუქმნა შუაფეოდალურ ხანაში მთლიანად აგურით ნაგებ შესანიშნავი ტაძრების ხუროთმოძღვრებას [ჯღამაია 1968: 51].

შუასაუკუნეთა ქალაქებში თბილისი, ქუთაისი, დმანისი, თელავი, ახალქალაქი, ახალციხე, სამშვილდე და სხვ. წარმოდგენილი იყო ხელოსნობის ყველა ის დარგი, რომელიც იმ პერიოდში არსებობდა. ქალაქებში მომუშავე ხელოსანთა ნაწარმში სამშენებლო კერამიკაც ვაჭრობის საგანს წარმოადგენდა, რითაც, ბუნებრივია, იქმნებოდა კონკურენცია, ეს კი თავისთავად ხელს უწყობდა ყველა დარგის განვითარებას. ყოველივე ამის დადასტურებაა არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი უამრავი მასალა. 1948-49 წლებში თბილისის კერამიკული სახელოსნოს გათხრების დროს აღმოჩენილი ქურათა (ზედა ნაწილი დანგრეული აღმოჩნდა) შემორჩენილი ნაშთების მიხედვით არქეოლოგები ამტკიცებენ, რომ ქურის საძირკველი ქვით არის ამოყვანილი, ხოლო კედლები და თალები ბრტყელი კვადრატული აგურითაა ნაშენი (რომელიც თავიდანვე კი არა, უფრო ქურის მუშაობის პროცესში უნდა იყოს გამომწვარი.) როგორც ჯ. ჯღამაია მიუთითებს, მართალია, ეს ქურები მეჭურჭლე ხელოსნებს ეკუთვნოდათ, მაგრამ იქვე ახლოს უნდა ყოფილიყო, აგრეთვე სამშენებლო კერამიკის გამოსანვაკი ქურებიც, რომელთა არსებობაზეც მეტყველებს იმავე ექსპედიციის მიერ ძველი გადანაყარიდან ამოკრეფილი სამშენებლო კერამიკის მოჭიქული და მოუჭიქავი ნაწარმის ნიმუშები და აგრეთვე სახელოსნოს მახლობლად ლამაზად ნაწყობი აგურით აშენებული ფართო კიბეც [ჯღამაია 1968: 51].

ნერილობითი წყაროები და ჩვენს დრომდე შემონახული ეკლესია-მონასტრები მოჭიქული აგურის არსებობაზეც მოგვითხრობენ. სრული დამაჯერებლობით შეიძლება ითქვას, რომ ძველ საქართველოში მოჭიქული აგური ფართოდ იხმარებოდა, შესანიშნავი ქართული ჩუქურთმებით დამშვენებული ნაგებობები ზოგჯერ სხვადასხვა ფერად მოგლუსუნებული აგურებითაც იმკობოდა. მოჭიქული აგურებით ბოდბის მონასტრისა და რუისის ტაძრის კედლებია მოჭედილი. ტრაპეციის მოყვანილობის პატარა და საშუალო ზომის მოჭიქული აგურებია აღმოჩენილი დმანისის ნაქალაქარის გათხრების დროს. „მათ ზედაპირი მოჭიქული აქვს, ჩვეულებრივად მწვანე ფერის განუმჭვირავი მინარით, ხოლო გვერდები ამოღრმავებული, ალბათ, იმისათვის, რომ კედელში მათი დამაგრება ქვიტიკრით უფრო ადვილი ყოფილიყო“ — წერს ლ. მუსხელიშვილი **[მუსხელიშვილი 1938: 399]**.

იმონმებს, რა ლ. ბოჭორიშვილი დ. ბაქრაძის ცნობას, მიერ აღნიშნავს, რომ ალექსანდრეს მეფობაში აგებული რუისის ტაძარი XIV საუკუნეში თემურ ლენგის განადგურებული ტაძრის ადგილზე ყოფილა აშენებული და მოჭიქული აგურებიც ძველი ეკლესიის ნანგრევებიდან ყოფილა ამორჩეული. რამდენჯერმე განახლებული ბოდბის მონასტრის კედლის მოსართავი ფერადი აგურებიც, შეიძლება ძველი საქართველოს მეაგურეების ნაოსტატარად ჩაითვალოს. ლ. ბოჭორიშვილის აზრით, მათი ხნოვანება შეიძლება მონასტრის აშენების თარიღს არ დაუვკავშიროთ, მაგრამ ამგვარი შემკულობა არც ბოლო ჟამს წარმოებულ განახლებათა შედეგად უნდა მივიჩნიოთ **[ბოჭორიშვილი 1949: 232]**.

ც. ჩაჩხუნაშვილი თავის სადისერტაციო ნაშრომში, ბოდბის წმინდა ნინოს მონასტრის შესახებ მიუთითებს, რომ ნართექსის დასავლეთი კედლისათვის სპეციალურად დაამზადეს მოჭიქული აგური, რომელსაც ჰქონდა ნაშვერები კედლის წყობაში ჩასამაგრებლად, ხოლო ეკლესიის დასავლეთი ფასადი შემოსეს ჭიქურიანი აგურით. ავტორის აზრით, ბოდბის ტაძრის განახლების პერიოდების მიხედვით, დასავლეთის ფასადის ჭიქურიანი აგურით შემკობა დაახლოებით XIV-XVI საუკუნეებში უნდა მომხდარიყო. ცისფრად მოჭიქული აგურის ჩანართებია იოანე ბოდბელის სასახლის ერთიან ბლოკში მოქცეული კარის ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადზე. როგორც ავტორი აღნიშნავს, მოჭიქული აგურის მოხმარებას ბოდბეში ხანგრძლივი ისტორია აქვს. ნიშანდობლივია ისიც, რომ იოანე ბოდბელის მიერ დავით გარეჯში იოანე ნათლისმცემლის მონასტერში აგებული კოშკი მოჭიქული აგურით ყოფილა შემკული **[ჩაჩხუნაშვილი 2006: 47, 58, 108, 109]**.

XI-XII საუკუნეებში ფართოდ გამოიყენებოდა საეკლესიო და საერო მშენებლობაში, ჩანს, რომ დიდი მოთხოვნილება წაუყენა კერამიკულ წარმოებასაც: თუ მანამდე აგური მხოლოდ თაღების გადასაყვანად, ქვის წყობის სიმტკიცის გასაძლიერებლად და დროდადრო მოსასწორებლად იხმარებოდა, ახლა უკვე ზოგი ტაძარი მთლიანად შენდება აგურით და თან ძვირფასი სასახლეებისა და ეკლესია-მონასტრების მშენებლობაშიც შემოდის საგანგებო კერამიკული მოსაპირკეთებელი მასალა-შორენკეცები. იმდროინდელი ქართული სათუნე წარმოების შესანიშნავ მიღწევად უნდა ჩაითვალოს სხვადასხვაფერად მოჭიქული, მოხდენილი და ტექნიკურად სრულყოფილი, ხშირად თეთრკეციანი (ფაიანსური) შორენკეცების მრავლად დამზადება. იმის მიხედვით, თუ შენობის რა ნაწილისათვის იყო განკუთვნილი, მზადდებოდა სხვადასხვა მოყვანილობისა და ზომის შორენკეცები, რომელიც თავიანთი ფერითა და ლაპლაპით თავისთავად ხელს უწყობდა შენობათა საერთო მხატვრული იერის სრულყოფას **[ჯღამაია 1969: 97]**.

ჯ. ჯღამაია აღწერს რა დმანისში, თბილისში, თუ კუხეთის რუსთავში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილ შორენკეცებს, მიუთითებს, რომ მათ უმრავლესობას სამნახნაგოვან-პრიზმული განივკვეთი აქვს, ხოლო მათი გვერდები დანით არის ჯერ კიდევ ნედლ თიხაზე ამოღრმავებული, დულაბში უკეთ ჩამაგრებისათვის ხელშესაწყობად. მათი გამოსაჩენი ზედაპირი უმთავრესად ფირუზისფერი ან მწვანე ჭიქურითაა დაფარული. ნიშანდობლივია, რომ ზოგი მათგანის მოჭიქული ზედაპირი, როგორც ავტორი მიუთითებს იმის მანიშნებელია, რომ ისინი კედლების კუთხეების მოსაპირკეთებლად ყოფილან განკუთვნილი და ხელოსნებს წინასწარ დაკვეთით უკეთებიათ შორენკეცები: სცოდნიათ, თუ სად რა მოყვანილობის და ზომის დეტალები სჭირდებოდათ მშენებლებს **[ჯღამაია 1969: 97-98]**.

დმანისში საცხოვრებელი ნაგებობების („დერეფნიანი შენობები“), გათხრების დროს როგორც ზედა ფენებში, ისე იატაკის დონეზეც, აღმოჩნდა ფირუზისფერად მოჭიქული სწორკუთხოვანი შორენკეცები, ვ. ჯაფარიძის აზრით, ამ შორენკეცებს არავითარი კავშირი არ უნდა ჰქონოდა დერეფნიან შენობასთან. მაგრამ მათი აქ არსებობა-ფაქტია. ამავე დროს, აღნიშნულ შორენკეცებს XIV-XV საუკუნეებით ათარიღებენ, ხოლო არქეოლოგები განათხარი კერამიკის მიხედვით შენობას კი XII საუკუნით და XIII საუკუნის დასაწყისით. მეცნიერების ვარაუდით, არ გამოირიცხება, რომ აღნიშნული შორენკეცი შეიძლება XIII საუკუნეშიც მზადდებოდა **[ჯაფარიძე 1969: 67]**.

განსაკუთრებით საყურადღებოა აქ აღმოჩენილი ფაიანსის შორენკეცები. როგორც ლ. მუსხელიშვილი წერს: „შორენკეცები, ორგვარია: არის ორი ნატეხი ლუსტრირებული ფაიანსის შორენკეცისა, რომელთაგან ერთი რვაქიმიანი ვარსკვლავის მოყვანილობის ყოფილა და მუქი რვალის ლუსტრით იყო შემკული, მეორე კი ჯვარის ერთ ფრთას წარმოადგენს, მისი ლუსტრი თითქმის სრულებით გადასულია. დმანისური ნატეხები მოყვანილობისა, ტექნიკისა და შემკულობის მიხედვით რეიდან და ვერამინიდან კარგად ცნობილ შორენკეცებს ენათესავენ, რომლებიც დათარიღებულია XII საუკუნით. მეორენაირი შორენკეცი წარმოდგენილია ჯერჯერობით მხოლოდ ერთი ნატეხით: ეს არის რელიეფით შემკული და ფირუზისფრად მოჭიქული მაიოლიკის ნაწარმოები, რომელსაც ირანში XIV საუკუნით ათარიღებენ” [მუსხელიშვილი 1938: 399-400].

დიდალი და მრავალფეროვანი კერამიკა იქნა გამოვლენილი კუხეთის რუსთავის გათხრების დროს (1950-51, 1959-62 და 1965 წწ.), რომელიც მიმდინარეობდა ჯერ ნაქალაქარში, ხოლო 1959 წლიდან ნაციხვარას შიგნით, კერძოდ, მოჭიქული ჯამ-ჭურჭელი და ფაიანსის ნაწარმი, აგური, კრამიტი და მოჭიქული შორენკეცები. [ლომათიძე 1969: 8]. 1974-77 წწ. გათხარა სასახლის I-VII ოთახი, კორიდორი და თავდაპირველი სასახლის კიბეები, სადაც აღმოჩნდა ცისფრად მოჭიქული სამწახნაგოვან-პრიზმული შორენკეცები. უმეტესობას თითო წახნაგი აქვთ მოჭიქული, ორს კი ორ-ორი წახნაგი. ორგვერდმოჭიქული შორენკეცები, ალბათ კედლის კუთხეების მოსაპირკეთებლად იყო გამოყენებული. არქეოლოგები სასახლის მშენებლობის ორ ძირითად პერიოდს გამოყოფენ: IX-XI და XII-XIII სს. [არჩაძე, ჩიკოიძე, ჩხატარაშვილი 2005: 6, 14, 17, 33, 37].

სამშენებლო კერამიკიდან შორენკეცები აღსანიშნავია ახალქალაქის ნაციხარის გათხრების შედეგად მოპოვებულ მრავალგვარ არქეოლოგიურ მასალებში (XI-XIII სს.). [ჯანდიერი 1969: 63].

ვარძიის ანსამბლის შუაგულში მდებარეობს ღვთისმშობლის მიძინების ეკლესია, რომელიც მონასტრის იდეოლოგიური და ამავე დროს კომპოზიციური ცენტრია. ჩრდილოეთით აგებულია აკლდამა, ფასადზე შემორჩენილი მოჭიქული შორენკეცების ნაშთებით. XIII-XIV საუკუნეთა მიჯნაზე აშენებული სამრეკლო, შემკული ორნამენტებით, კარიბჭის ფართო თალი ერთადერთი და მთავარი არქიტექტურული ელემენტია მონასტრის ფასადის გაფორმებაში. სათავსოს დასამშვენებლად გამოყენებული ყოფილა გამომწვარი თიხის მოჭიქული ფერადი ფილები (ვარძიის მუზეუმშივე ინახება სამშენებლო კერამიკის რამდენიმე ნიმუში—„შემოლობილი“ ცისფერჭიქურიანი კრამიტები).

როგორც მეცნიერები აღნიშნავენ, არ არის გამორიცხული, რომ მოჭიქული შორენკეცები ყოფილიყო გამოყენებული გრემის ნაქალაქარის „მთავარანგელოზის“ ეკლესიის გადახურვის დროს.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ირკვევა, რომ შორენკეცები იხმარებოდა არა მარტო ნაგებობათა კედლების შესამკობად, არამედ ხშირად იატაკზე მოსაფენადაც. ამას ამტკიცებს 1948 წელს თბილისის კერამიკულ სახელოსნოში გათხრების დროს აღმოჩენილი ექვსკუთხა, სწორკუთხა და კვადრატული, ჯერ მოუჭიქავი თუ უკვე მოჭიქული შორენკეცები [ჯღამაია 1969: 98].

მათი გამოყენების ჯერჯერობით პირველ, შესანიშნავ მაგალითს იძლევა ოზანის „ამაღლების“ ტაძარი (კახეთში), სადაც XII საუკუნის იატაკი, ხელახლა შეკეთების შემდეგ მოუფენიათ ტოლგვერდა-ექვსკუთხედი, რომბისებური და ტოლგვერდა-სამკუთხედი მოჭიქული ფილებით. ზოგ მათგანზე გრაფიტოს ტექნიკით გამოხატულია მცენარეული ორნამენტი. ფილა-შორენკეცები დაფარულია ყავისფერი, ფირუზისფერი და მწვანე ჭიქურით. მოხატვისა და მოჭიქვის ტექნიკაც მეჭურჭლისაა. როგორც გამოირკვა, ოსტატს ალბათ, ხის ყალიბში დაუყალიბებია საჭურჭლე სუფთა თიხისაგან ფილები და როდესაც ისინი ტყავის სიმაგრემდე შემშრალა, ოსტატს ფილების ზურგის მხარეს დანის პიროთ ამოუჭრია ღარები, რომ დულაბის საშუალებით იატაკზე ფილა მაგრად დაჰკროდა. ამის შემდეგ გასუფთავებულ ზედაპირზე ოსტატს გადაუვლია თეთრი ანგობის თხელი ფენა (როგორც ჭურჭელზე კეთდებოდა) და ანგობის შემოვლის შემდეგ, წვეტიანი ხელსაწყოთა საშუალებით ამოუკანწავს ორნამენტული სახეები. კონტურული ნახატის შემდეგ ოსტატი ფერადი ჭიქურით ააჭრელებდა, მოხატავდა ორნამენტულ სახეებს და გამოსწავდა. პირველი, ნედლი გამოწვის შემდეგ, გამჭვირვალე ჭიქურით ხელახლა დაფარავდა მთელს ფილს და მეორე გამოწვაში გაატარებდა. როგორც ზ. მაისურაძე წერს: „ოზანის მხატვრული არქიტექტურული კერამიკა არ შეიძლება შემთხვევით მოვლენად მივიჩნიოთ. არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ეს იყო ექსპერიმენტი და მარტო ამ ტაძრისათვის გაკეთდა. უფრო საფიქრებელია, რომ ასეთი კერამიკა ამკობდა კახეთის სხვა ტაძრებსაც და შეიძლება ზოგიერთ ქართლის ტაძარსაც, მაგრამ ისტორიის ავბედითობამ იგი დღემდე არ შემოგვინახა” [მაისურაძე 1959: 10-11,14]. ქართულ არქიტექტურაში XII საუკუნეში ეს მოსაპირკეთებელი მასალა ფართოდ ყოფილა გამოყენებული, როგორც საერო, ისე საკულტო მშენებლობაში. როგორც აღნიშნავენ, ტიმოთესუბნის (XII ს.)

გუმბათის ყელს ამშვენებს ცისფრად მოჭიქული შორენკეცების ერთი ზოლი და გუმბათის თაღების არეში ასეთივე შორენკეცებისაგან შემდგარი ჯვრები. იმავდროული, კაბენის წმ. გიორგის და ძველი ბოგვის ნასოფლარის „ცხრაკარა ეკლესიაც“ ასეთივე ცისფრად მოჭიქული შორენკეცებით ყოფილა მორთული, ოღონდ შიგნით.

ათონის ივერიის მონასტერში XII ს. დაწერილ „სუმეონ ჭყონდიდელის გაზრდილის ნიკოლოზისათვის“ განკუთვნილ აღაპში საუბარია იმის თაობაზე, რომ მან „..... ეკლესია მთავარანგელოზისა აღაშენა ყოველითურთ: მოხატვით, გამოჭიქვით.....“ „გამოჭიქვა“ კი როგორც ფიქრობენ, კედლის შორენკეცებით მოხატვას ნიშნავს [ჯღამია, 1969: 98].

საქართველოში ნაგებობათა შორენკეცებით შემკობა აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან არის შემოსული. ეს კი განაპირობა საქართველოს გეოგრაფიულმა მდებარეობამ, ხანგრძლივმა ისტორიულმა მეზობლობამ, რაც საშუალება იყო ირგვლივ მცხოვრები ერთა კულტურის გაცნობის და სამშენებლო კერამიკისა და ხელოსნური ნაწარმის გავრცელების. ყოველივე ამას მოჰყვა მოჭიქული კრამიტის გაჩენა. მრავალფრად მოჭიქული შორენკეცები და კრამიტები ყურადღებას იქცევდნენ გამოსაწვავი თიხის გულდაგულ შერჩევით, გამოწვის მაღალი ხარისხითა და ფერადი ჭიქურის ბრწყინვალეობით.

არ შეიძლება მოკლედ არ აღვნიშნოთ ის, ფაქტი, რომ არქეოლოგიური გათხრების შედეგად არა მარტო საქართველოში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც ხშირია მოჭიქული კრამიტებით ნაგებობების დაბურვის ფაქტები. ასეთი ნიმუშები გვხვდება გვიანსაშუალო საუკუნეებში. კერძოდ, მოსკოვის, ფსკოვის, სუზდალის, ნოვგოროდის, კოსტრომის ტერიტორიებზე. კოლექციაში არის როგორც მოჭიქული კრამიტის, ასევე აგურისა და შორენკეცების ფრაგმენტები, რომელთაც მეორე მხრიდან აქვს რუმპა, რომლის მეშვეობითაც ხდება მისი დამაგრება ინტერიერის ან ფასადის კედელზე. ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ XVI ს. ბოლოდან და XVII ს. პირველ ნახევარში დაიწყეს კრამიტით ლუმელების მორთვა (ძირითადად დომინირებს წითელი, მწვანე ცისფერი, ნაცრისფერი, ფერები, არის პოლიქრომულიც). ყველა ისინი მოჭიქულია ანგობზე, რაზეც მეტყველებენ ჭიქურის ნაშთების ფრაგმენტები. მკვლევარები (მ. რაბინოვიჩი, ა. ფილიპოვი, ა. მასლიხი, ნ. ვორონოვი, რ. როზენფელდი) მათ ტიპოლოგიური და ორნამენტის გამოყვანის მიხედვით სხვადასხვა პერიოდებით ათარილებენ (წითელი-XVI ს. ბოლო-XVII ს. დასაწყისი, მწვანე-XVII ს. შუა ნახევარი, პოლიქრომულ-რელიეფური-XVII ს. ბოლო), მაგრამ მათი შედარებისას იმ დასკვნამდე მივიდნენ, რომ ზუსტი ქრონოლოგიური საზღვრები მათ წარმოებაში არ არის და არც შეიძლება ყოფილიყო [Зубарева].

XVI საუკუნის მოჭიქული ფილების ნიმუშებია აღმოჩენილი სმოლენსკში ტროიცკის მონასტრის ადგილზე შემორჩენილი მხოლოდ ორი გორაკის გათხრების დროს. ამ ადგილის მახლობლად მდ. კოვკასთან აღმოჩენილ იქნა ტაძრის შენობა, რომლის შიგნით იატაკი თითქმის არსად არ არის შემორჩენილი, აღმოჩენილია რამოდენიმე ტიპის მხოლოდ მოჭიქული ფილების ნაწილები, რომლებიც ძირითადად დაფარულია ერთფეროვანი ჭიქურით ან მწვანე ან ყვითელი და ან შავი ფერის, მეორე ტიპის ფილები ისეთივე თიხისგან არის დამზადებული მხოლოდ მოგრძო ფორმისაა და მოჭიქულ ზედაპირზე, რომელიც ან მწვანე ან შავი, არის გამოსახული ყვითელი რგოლები, არის ფრაგმენტები ყვითელი ჭიქურით და მწვანე რგოლებით. იყო ნაპოვნი ერთი ისეთი ფილა, რომლის ზომაც ზუსტად ემთხვევა ორი ფილის მიერ წარმოქმნილი კუთხის სიცარიელეს. აგრეთვე არის აღმოჩენილი გაურკვეველი დანიშნულების ფილები, მათ აქვთ რომბის ფორმა და დაფარული არის მკვეთრი მწვანე ფერის ჭიქურით, რომლები წვერზე გახვრეტილია, რაც გვაძლევს საშუალებას ვივარაუდოთ, რომ ეს მოჭიქული კრამიტია, რომელიც მიეკუთვნება XVI საუკუნეში ტაძრის რეკონსტრუქციას [Воронин, Рапорт].

XVII საუკუნის მეორე ნახევრის, ლუმელის მოჭიქული კრამიტები არქიტექტურული დეტალები, ყვითელი მოჭიქული კრამიტები არის შემონახული ცარიცინოს კომპლექსში, ამავე პერიოდის მწვანე ფერის მოჭიქული კრამიტით მოპირკეთებული ლუმელები აღმოჩენილ იქნა ალექსეევსკის სასახლის გათხრების დროს, ჩიტას რაიონში მონღოლი ფეოდალის სასახლე გადახურული იყო მოჭიქული კრამიტით. XVII საუკუნის ძეგლის ნიჟნი ნოვგოროდის იოანე პრედტეჩის ეკლესიის 5 გუმბათი გადახურული იყო მწვანე მოჭიქული კრამიტით.

მონგოლეთის ერთ-ერთი უდიდესი მონასტერი ერდენ-ცზუ მთლიანად არის გადახურული მოჭიქული კრამიტით. 1948-1949 წლებში აქ ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილ იქნა სასახლე, რომელიც გადახურული იყო წითელი მოჭიქული კრამიტით. წითლის გარდა აღმოჩენილია აგრეთვე მწვანე და ლურჯი ფერის მოჭიქული კრამიტები.

XII ს. ჩინგის ხანის მესამე ვაჟის უგედეის სასახლის ორიარუსიანი სახურავი დახურული იყო მწვანე და წითელი ფერის მოჭიქული კრამიტით და მრავალი ნახევრად დრაკონის, ნახევრად ლომის სკულპტურული ფიგურებით.

როდესაც ვსაუბრობთ მოჭიქული სამშენებლო კერამიკის წარმოშობისა და მისი განვითარების ტენდენციებზე საქართველოსა და მის ფარგლებს გარეთ მნიშვნელოვანია განვიხილოთ ის თანამედროვე ტენდენციები, რომელიც დაინერგა ამ ბოლო წლების განმავლობაში მოჭიქული კერამიკის შესწავლისა და ანალიზისათვის.

1995-1997 წლებში ლისაბონის კრამიტის მუზეუმისა და ხმელთაშუაზღვისპირეთის რამდენიმე ქვეყნის სამეცნიერო ცენტრების ხელშეწყობით განხორცილდა ეროვნულ-სამეცნიერო პროექტი, რომელიც აჯამებდა 15-წლიან შედეგებს და მიზნად ისახავდა არადესტრუქციულ დახასიათებას იმ მასალებისა, რომელიც ფართოდ გამოიყენება კრამიტის წარმოებაში და ხმელთაშუაზღვისპირეთში გავრცელებული კულტურისათვის დამახასიათებელი მოჭიქული კერამიკის შესწავლა-ანალიზს.

ამ რეგიონში ჯერ კიდევ ანტიკური პერიოდიდან დაიწყო მისი გამოყენება, როგორც გადასახური მასალა, აგრეთვე ფართოდ იყო ათვისებული მისი გამოყენება ფასადების მოსაპირკეთებლად. ამ ტერიტორიაზე გავრცელებული კრამიტი ძირითადად ოთხკუთხედი ფორმისაა, ზომიერი სისქის, მოჭიქვა მაღალი ხარისხისაა. კრამიტის ზედაპირზე ჭიქური ფენა სიმეტრიულადაა დატანილი. ნაშრომში საუბარია გარემოს ზემოქმედებასა და იმ კლიმატურ პროცესებზე, რომელიც მოჭიქულ კრამიტზე აისახება მზისა და წვიმის სახით და მნიშვნელოვნად აზიანებს კრამიტს. კერძოდ, მზე ერთ-ერთი პირველი ფაქტორია ექსტერიერში გამოყენებული კრამიტის დაზიანებისა. მზის ზემოქმედება პირველ რიგში იწვევს კრამიტის ფერის გახუნებას, რაც გამონვეულია მაღალი ტემპერატურითა და აგრეთვე გამოსხივებით. კრამიტის დაზიანების უმნიშვნელოვანესი წყარო აგრეთვე გახლავთ ნალექი, რაც პირველ რიგში იწვევს მაღალ ნესტიანობას, ფოროვანებას და მის ჩამოშლას. ნაშრომში ფოტომასალის საფუძველზე ნაჩვენებია კერამიკის საგნის სხეულის მიკროსტრუქტურა, XVIII საუკუნის წმ. სალვადორის სახელობის ეკლესიის ექსტერიერის მოლურჯო-მოთეთრო ფერის მოჭიქული კრამიტის მიკროსკოპული ანალიზი, რომლის საფუძველზე დადგინდა, რომ წყლის ზემოქმედებამ განაპირობა კრამიტის ზედაპირისა და ჭიქურის დაზიანება. მისი დატანის არეში მოლეკულათა შორის არის გარკვეული „შეხორცება“. რაც ყველაზე ნიშანდობლივია, აღნიშნულ პროექტში, ეს არის სარესტავრაციო მასალების შეთავსებადობა, კრამიტის გამძლეობის გახანგრძლივების ხელსაყრელი პირობები. როგორც უცხოელი მეცნიერების გამოცდილებებიდან ირკვევა, ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი კრამიტის და ზოგადად მოჭიქული კერამიკის ნაერთების რესტავრაციის დროს არის მისი განმენდა ფორებში დაგროვილი მარილებისაგან, რაც ნივთის აღდგენის პირველი ნაბიჯია. პროცესუალური თვალსაზრისით, სწორად უნდა მოხდეს რესტავრაციის პროცესში აუცილებელი აქტივობების დაგეგმვა. აგრეთვე მნიშვნელოვანია იმ ნედლეულისა და ნივთიერებების შერჩევა, რომელიც განსაზღვრულია ნივთის რესტავრაციისათვის. როგორც ანტიკური და თანამედროვე კრამიტის ნიმუშების გამოკვლევამ აჩვენა მათი განსხვავებული სტრუქტურული შემადგენლობის გამო ისინი სხვადასხვაგვარად რეაგირებენ სხვადასხვა ქიმიურ ნივთიერებებზე. ვინაიდან თანამედროვე კერამიკა შედარებით დიდი რაოდენობით შეიცავს თუთიას (კრისტალური სახით), ის მასალები, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ამ ნივთების რესტავრაციის პროცესში, შეიძლება სრულიად გამოუსადეგარი გახდეს თუ საქმე ანტიკური წარმოშობის ნივთებთან გვაქვს.

რენტგენით კრამიტის ფრაგმენტის დასხივების შედეგად მიღებული სქემიური გამოსახულება (XRD), ეს არის არადესტრუქციული მეთოდი, რომელიც ფართოდ გამოიყენება კერამიკის გამოკვლევისა და შესწავლის პროცესში. ერთმანეთს შედარებულია სხვადასხვა ასაკისა და წარმოშობის, როგორც ძველი ასევე თანამედროვე მოჭიქული კრამიტის ფრაგმენტები. უცხოელი მეცნიერების აზრით, ანტიკური მასალების და მათ შორის კერამიკის შესწავლა ხშირად მოითხოვს ისეთი მეთოდოლოგიების გამოყენებას, რომლებიც არადესტრუქციული ხასიათისაა. სწორედ, ამიტომ რენტგენი და მსგავსი ტექნოლოგიები დღემდე შემუშავებულია კერამიკისა და მოჭიქული ნივთების გამოკვლევის პროცესში. არადესტრუქციული (რენტგენის ტიპის) ტექნოლოგიებიდან აღსანიშნავია: სპექტრომეტრი, იდენტიფიკაციის მეთოდი, ელემტერული მეთოდების ანალიზი, მასალის შესრუტვის სპექტროსკოპული გამოკვლევა, ქიმიური შემცველობის დადგენა. ზემოთ ჩამოთვლილი მეთოდები ლაბორატორიული სამუშაოს ტიპის მეთოდებია და არც ერთი მათგანი არ შეიცავს რაიმე განსაკუთრებულ რისკს ნივთის შესწავლისას. მეცნიერებმა მოჭიქული კერამიკის ფრაგმენტები რამოდენიმე სახის რენტგენის ანალიზითა და მეთოდით (SRXRF, XANES) გამოიკვლიეს. ყველა ნიმუში შეიცავს ტყვიას. ყვითელი შეფერილობის ჭიქურმა აჩვენა თუთიისა და ანთიმონის შემცველობა [Figueiredo, Pereira da Silva, Veiga].

ზემოთქმულიდან გამომდინარე ნათლად ჩანს, რომ სამეთუნეო საქმის განვითარებაში დიდი მოვლენა იყო ჭიქურის გამოყენება, რამაც კიდევ უფრო გააღრმავა შრომის დარგობრივი დანაწილება. თუ წინამორბედ ხანაში ცალკე იყო გამოყოფილი მექვევრები, მექოთნები და ა. შ. ახლა ჩნდებიან კონ-

კრეტულად მოჭიქვის ოსტატები, რომელთა შორისაც ასევე გაღრმავდა დარგობრივი დიფერენციაცია. კერძოდ, ცალკე გაჩნდნენ აგურისა და შორენკეცის, კრამიტის, საყოფაცხოვრებო ჭურჭლის დამზადების ოსტატები და ა. შ. ერთი სიტყვით, კულტურული თვალსაზრისით ეს იყო პროგრესი, რომელიც ხელს უწყობდა საზოგადოების ესთეტიკური გემოვნების ამაღლებას, ვაჭრობისა და ალემბიციემობის განვითარებას და საბოლოოდ, ხელს უწყობდა საქალაქო ცხოვრების წარმატებასა და აყვავებას.

როგორ აისახა ეს პროცესები და როგორი განვითარება ჰქონდა ქრონოლოგიურად და ტიპოლოგიურად მოჭიქულ სამშენებლო კერამიკას, განვიხილოთ ქუთაისისა და მისი შემოგარენის მაგალითზე. ჯერ კიდევ ოცდაათიან წლებში შოთა რუსთველის 750 წლის იუბილესთან დაკავშირებით არქეოლოგიური კვლევები ჩაატარეს გეგუთის ციხე-დარბაზის ტერიტორიაზე (XIII ს.) ვ. ნილოსანის ხელმძღვანელობით, რომლის მიხედვითაც დადგინდა, რომ გეგუთის ციხე-დარბაზი კრამიტითაა გადახურული. კრამიტი დანყობილია სახურავის მრუდე ფერდობზე და დულაბის სქელ ფენაშია თითქოს განთქმული, მისი აცლა შეუძლებელია. როგორც მკვლევარი ვარაუდობს, ეს ხერხი გამოყენებულია, როგორც დიდი ქარების სანინალმდეგოდ აუცილებელი საშუალება. იქ სადაც, გადახურვა ქვემოდან არ ჩანდა, მოუჭიქავი კრამიტი დაუნყვიათ, სახურავის დანარჩენი უდიდესი ნაწილი კი მწვანედ და მუქი ზეთისხილისფრად მოჭიქული კრამიტით იყო გადახურული. კრამიტი მოყვანილობით ორგვარი იყო: ბრტყელი კიდებანეული ნაპირებით ქვევით რიგისათვის და ნახევრადმრგვალი ზედა რიგისათვის, რომელიც ქვედა კრამიტის ნაპირებს ჰფარავდა [ნილოსანი 1938: 462, 467].

2008 წელს საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტრომ საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ოთარ ლორთქიფანიძის არქეოლოგიის ცენტრის ქუთაისის არქეოლოგიურ ექსპედიციას დაუკვეთა სადაზვერვო-არქეოლოგიური სამუშაოების ჩატარება გელათის სამონასტრო ანსამბლის ტერიტორიაზე, რომლის მიზანი იყო კომპლექსის ძირითადი ნაგებობების გადახურვის ელემენტების დადგენა, რის განსახორციელებლადაც დაიგეგმა სხვადასხვა მოცულობის შურფების გაჭრა მთავარი ტაძრისა და სხვა ნაგებობების გარშემო. როგორც გათხრების შედეგად დადასტურდა კომპლექსის ცალკეული ნაგებობების გადასახურავად, გამოყენებული იყო მწვანედ, ლურჯად და ყავისფრად მოჭიქული კრამიტები.

ანალოგიური ვითარებაა ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ ბაგრატის ტაძრის ინტერიერ-ექსტერიერში ჩატარებული სამუშაოების შედეგების მიხედვით.

ჩვენ შევეცადეთ წარმოგვედგინა სამი ათეული წლის განმავლობაში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აქამდე გამოუქვეყნებელი მასალა.

მოჭიქული სამშენებლო კერამიკის განვითარებაში გამოვყავით ორი ძირითადი ქრონოლოგიური ჯგუფი:

პირველი ქრონოლოგიური ჯგუფი მოიცავს პერიოდს VIII საუკუნის ბოლოდან XIII საუკუნის ჩათვლით. ის შედგება სამი ქრონოლოგიური ქვეჯგუფისაგან:

I ქვეჯგუფი-VIII-IX საუკუნეები;

II ქვეჯგუფი-X-XI საუკუნეები;

III ქვეჯგუფი-XII-XIII საუკუნეები;

მეორე ქრონოლოგიური ჯგუფი მოიცავს პერიოდს XIV საუკუნიდან XVIII საუკუნემდე. ის გავყავით ორ ქრონოლოგიურ ქვეჯგუფად:

I ქვეჯგუფი-XIV-XVI საუკუნეები;

II ქვეჯგუფი-XVII-XVIII საუკუნეები;

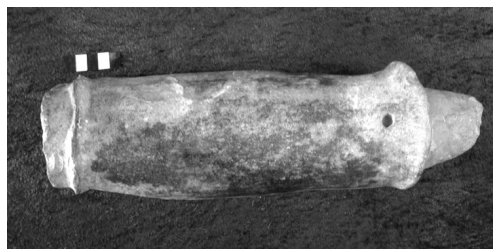
კატალოგის სახით წარმოგიდგენთ თითოეულ მათგანს:

პირველი ქრონოლოგიური ჯგუფის I ქვეჯგუფი (VIII-IX სს.)

შ.ნ. №9539, A-764. (ქ.ც. საგ. №3207.85)

კრამიტი. ლარიანი (კალიბტერი), წითელკეციანი, ზედაპირი დაფარულია მწვანე ჭიქურით. კრამიტს თავსა და ზურგის შეერთების ადგილას აქვს ქედი, სალურსმნე ნახვრეტით. ბოლოში განივად დაუყვება ვინრო წიბო. კრამიტის თავი შედარებით ვინროა, ვიდრე ძირითადი ტანი. თავის ორივე კიდეები ირიბადაა დაშვებული. ზომები: გადასაბმელი თავის სიგრძე — 8 სმ; ტანის სიგრძე — 31 სმ; მთლიანად — 39 სმ; კალთებს შორის სიგანე -11,5 სმ; სიმაღლე თავთან-7 სმ; ბოლოში-9,5 სმ; კეცის სისქე-2 სმ; კეცის სისქე თავთან-1 სმ; ქედის სიმაღლე თავიდან-2,5 სმ; აღმოჩნდა ბაგრატის ტაძრის სამხრეთ ფერდობზე „შიდა ქალაქის“ ტერიტორიაზე, გაბრიელის სახლის ქვეშ 2 მ-ის სიღრმეზე.

ანალოგიურია: შ. ნ. №9053 B-; შ. ნ. №9539 A-764. ქ.ც. საგ. №3477.85; შ. ნ. №9539 A-764. ქ.ც. საგ. №943.84;

შ. ნ. №9053, B-16.86.

კრამიტი. ლარიანი (კალიბტერი), ყავისფერკეციანი, ზედაპირი დაფარულია მწვანე ჭიქურით. კრამიტს თავსა და ზურგის შეერთების ადგილას აქვს ქედი. კრამიტს ბოლოში ლარი ნახევრად დახურული აქვს, გარედან ორნამენტის იმიტაციაა და ქმნის დასრულებულ სახეს. კრამიტს გადასაბმელი თავი წატეხილი აქვს. ზომები: სიგრძე-34 სმ; სიგანე თავთან და ბოლოში-10,5 სმ; კეცის სისქე-2 სმ; ქედის სიმაღლე-2,5 სმ; კრამიტის სიმაღლე-9,5 სმ.

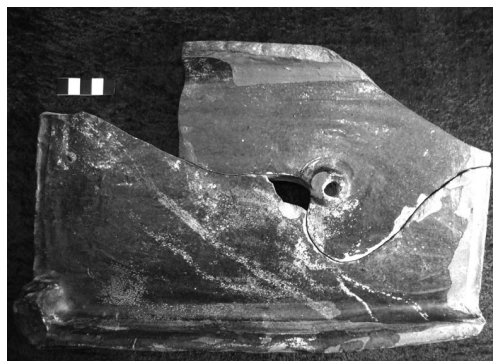
აღმოჩენილია შემთხვევით ბაგრატის ტაძრის ტერიტორიაზე. მუზეუმში შემოვიდა 1981 წელს.

შ.ნ. №9053/2 B-16.87.

კრამიტი. ბრტყელი (სოლენი), გვერდებაკეცილი (ბორტიანი). წითლად გამომწვარი. კეცი გადანატეხში ნაცრისფერია. ზედაპირი დაფარულია მწვანე ჭიქურით. კრამიტი გატეხილია ორ ნაწილად და აკლია მარცხენა მხარის თავის და ბოლოს ფრაგმენტები. კრამიტზე არ არის გამოყოფილი სამუხლე. შუაში ზედაპირი ამობურცულია, რომელზეც არის სალურსმნე ნახვრეტი. ბორტი უფრო თხელია, ვიდრე ტანი. კრამიტის ბოლოში არის საყრდენი ბორტი, რომელიც ქმნის მართკუთხეს. ზომები: სიგრძე-41 სმ; სიგანე-26 სმ; კეცის სისქე-2,3 სმ; ბორტის სისქე-1,3 სმ; ბორტის სიმაღლე გარედან-6 სმ; კოპის სიმაღლე-2 სმ.

აღმოჩენილია 1981 წელს ბაგრატის ტაძრის ტერიტორიაზე ისტორიული მუზეუმის თანამშრომელთა მიერ.

ანალოგიურია: შ. ნ. №9539 ფ-764. ქ.ც. საგ. №1177.84; ქ.ც. საგ. №670. 07; ქ.ც. საგ. №2661.84;

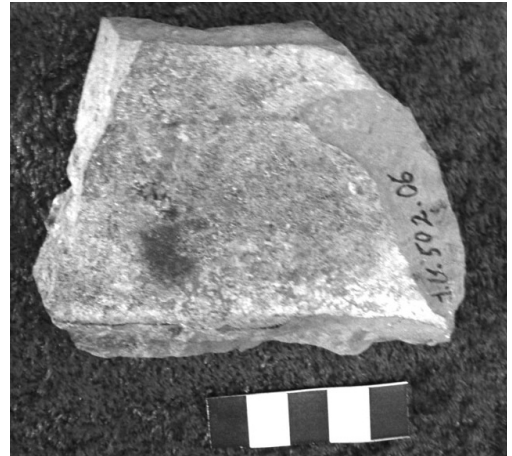

ქ.ც. სავ. №502.06.

კრამიტი. ბრტყელი (სოლენი), ყავისფრად გამომწვარი. კეცი გადანატეხში ნაცრისფერია. ზედაპირი დაფარულია მოცისფრო ჭიქურით. შემორჩენილია მხოლოდ ტანის ფრაგმენტი. კეცის სისქე-2,2 სმ.

აღმოჩენილია ბაგატის ტაძარში XI ს. იატაკის ქვეშ ანატკეცების ფენაში.

ფაქტურის მიხედვით ზემოთ აღწერილი კრამიტების ანალოგიურია და შესაბამისად მათ დათარიღებაში გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, როგორც ბაგრატამდელი ნაგებობის საბურველის ნაშთი.

პირველი ქრონოლოგიური ჯგუფის II ქვეჯგუფი (X-XI სს).**შ. ნ. №9539; A-764. (ქ.ც. სავ. №3574. 85)**

კრამიტი. კალიპტერი. ნითელკეციანი. ზედაპირზე გადავლებულია ყავისფერი ჭიქური. თავისა და ზურგის გადაბმის ადგილზე აქვს ქედი, რომელზეც დატანილია სალურსმნე ნახვრეტი. კრამიტის კიდეები არათანაბარი სისქისაა. კრამიტს დაზიანებული აქვს ზურგი და აკლია თავი. ზომები სიგრძე-34 სმ; კეცის სისქე-2 სმ; სიგანე თავთან-12,5 სმ; ბოლოში-14,5 სმ; სიმაღლე-8 სმ; ქედის სიმაღლე-2,5 სმ;

აღმოჩენილია ბაგრატის ტაძრის სამხრეთ ფერდობზე „შიდა ქალაქის“ ტერიტორიაზე გაბრიელის ეზოში დასავლეთის კედლის შიდა მხარეს კერამიკული სახელოსნოს ჩრდ.-აღმოსავლეთით.

ამავე ჯგუფს განეკუთვნება ანალოგიური ფრაგმენტები: შ. ნ. № 9539 A-764 ქ.ც. სავ. №1237/1-84; შ. ნ. № 9539 A-764 ქ.ც. სავ. №3446.85; შ. ნ. №9539 A-764 ქ.ც. სავ. №1237/3. 84; შ. ნ. №9539 A-764 ქ.ც. სავ. №1260. 84; შ. ნ. №9539 A-764 ქ.ც. სავ. №381.84;

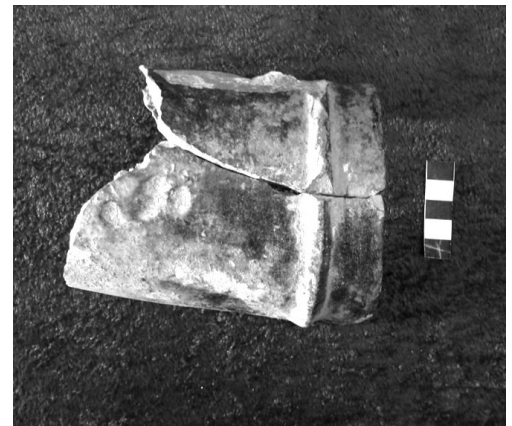
შ. ნ. №9539 A-764. (ქ.ც. სავ. №3433.85).

კრამიტი. კალიპტერი, ნითელკეციანი. ზედაპირზე გადავლებული აქვს მუქი მომწვანო ჭიქური. კრამიტს ბოლოში ზურგზე აქვს განივი ნიბო. კრამიტი ორ ნაწილად არის გატეხილი და შემორჩენილია უკანა მხარე. შემორჩენილი სიგრძე-17 სმ; სიგანე-12 სმ; კეცის სისქე-2 სმ; სიმაღლე-7,3 სმ.

აღმოჩენილია ბაგრატის ტაძრის სამხრეთ ფერდობზე „შიდა ქალაქის“ ტერიტორიაზე, გაბრიელის ეზოს დასავლეთი მხარე. კერამიკული სახელოსნოს ჩრდილო-აღმოსავლეთ ვაგრძელება.

მსგავსია ფორმით და ფაქტურით:

სავ. №3563.85. (მოშავო-ლუსტრი) ქ.ც. სავ. №1237/2-84. ქ.ც. სავ. №3734. 85. (ყავისფერი); შ. ნ. №9539. A-764 ქ.ც. სავ. №3718. 85. (ყავისფერი); შ. ნ. №9539. A-764 სავ. №3431. 85. (მწვანე); შ. ნ. №9539. A-764 სავ. № 695. 84. (მწვანე); შ. ნ. №9539. A-764 სავ. №1225. 84. (მწვანე)

შ. ნ. №9539 A-764. (სავ. №1933 / ^{1,2} 84).

კრამიტი. სოლენი, წითელკეციანი. ზედაპირზე გადავლებულია ლვიძლისფერი ჭიქური. გატეხილია ორ ნაწილად და შემორჩენილია თავის მარჯვენა მხარე. მუხლი გამოკვეთილი არ აქვს და მხოლოდ ბორტი არის მცირედ დადაბლებულ-შეთხლებული. ბორტი თავში ვიწროვდება და ქმნის მომრგვალებულ ზედაპირს.

ზომები: შემორჩენილი სიგრძე-14 სმ; კეცის სისქე-2,3 სმ; ბორტის სისქე ბოლოში-2 სმ; თავში-0,7 სმ-მდე; ბორტის სიმაღლე გარედან-6 სმ.

აღმოჩენილია ბაგრატის ტაძრის მიდამოებში, „შიდა ქალაქი“, გაბრიელის ეზო.

შ. ნ. №9539 A-764. (სავ. №3575. 85).

კრამიტი. სოლენი, წითელკეციანი. ზედაპირზე და (ძირზეც) გადავლებულია მოცისფრო-მომწვანო ჭიქური. შემორჩენილია მარცხენა მხარის ტანისა და ბორტის ფრაგმენტი. ბორტზე შეიმჩნევა მუხლის კვალი. ზომები: შემორჩენილი სიგრძე-14 სმ; კეცის სისქე-2,3 სმ; ბორტის სისქე-1,8 სმ; ბორტის სიმაღლე-6 სმ;

აღმოჩენილია ბაგრატის ტაძრის მიდამოებში, „შიდა ქალაქი“, გაბრიელის ეზო. კერამიკული სახელოსნოს გარეთა მხარე.

შ. ნ. №953 A-764 / ⁹²⁸.

ანტეფიქსი. წითელკეციანი. ნახევარწრიული მოყვანილობის, ბრტყელი, სქელი ფილა. მოჭიქულია მწვანედ. ანტეფიქსს ცალი მხრიდან აქვს ასომთავრული წარწერა და იკითხება როგორც „ქრისტე ადიდე“.

ზომები: სიგრძე-15 სმ; სიმაღლე-9,5 სმ; სისქე-2,6 სმ;

აღმოჩენილია 1984 წელს „შიდა ქალაქის“ სასულიერო სასწავლებლის შენობის ეზოში. სიღრმე-3 მ.

თითქმის ანალოგიურია კიდევ 3 ცალი ანტეფიქსი. დაცულია მუზეუმის ექსპოზიციაში.

პირველი ქრონოლოგიური ჯგუფის III ქვეჯგუფი (XII-XIII სს.)

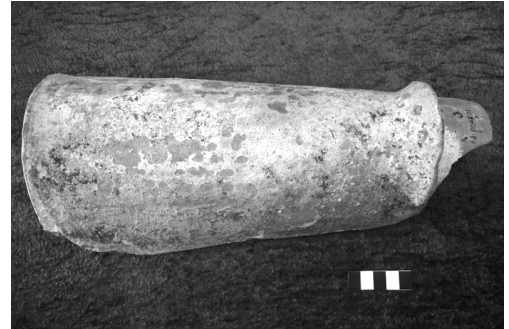
შ. ნ. №10231 /⁴ ქ.გ. საგ. №0066.07.

კრამიტი. კალიპტერი, ნითელკეციანი, წვრილი, ქარსმინარეებიანი თიხა. ზედაპირზე თავდაპირველად გადავლებულია ანგობი და შემდეგ მწვანე ჭიქური. თავისა და ზურგის გადაბმის ადგილზე აქვს ქედი, რომელიც თავის კიდებამდე ჩამოდის. კრამიტი თავისაკენ ვიწროა, ბოლო შედარებით გაშლილია.

ზომები: მთლიანი სიგრძე — 37,5 სმ; თავის სიგრძე — 5 სმ; სიგანე თავთან-13 სმ; ბოლოში-18 სმ; სიმაღლე თავთან-7,3 სმ; ბოლოში-10,5 სმ; ქედის-2,5 სმ; კეცის სისქე — 1,7 სმ; თავთან -1,4 სმ.

აღმოჩენილია: გელათის მთავარი ტაძრის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე ძველი ეკლესიის ინტერიერში, რომელშიც გადაკეთების შემდეგ გაუყვანიათ სანიაღვრე არხი. კრამიტი არხის შემადგენელი ნაწილია. ამავე არხში ჩალექილი იყო XIII საუკუნის ვერცხლის მონეტები (2 ცალი), რაც კარგად ათარიღებს არხის ფუნქციონირებას (XII-XIII სს.) და საკუთრივ კრამიტის გამოყენების პერიოდს (XII ს. I ნახ.)

ანალოგიური ფრაგმენტებია — ქ.გ. №0013_{1,2}09. (აკადემიის ექსტერიერი ნაკვეთი FV კვადრანტი 46, რომელიც რესტავრირებულია); ქ.გ. 0195.08. (აკადემიის I სართულის ინტერიერი); ქ.გ. 0198.08. (აკადემიის I სართულის ინტერიერი).

ქ.გ. საგ. №0009_{1,2,3}09

კრამიტი სოლენი, კეცი მონითალო ფერის. მეტნაკლებად ფოროვანი თიხა. ზედაპირზე გადავლებულია ანგობი და მწვანე ჭიქური. ბორტზე აქვს მუხლი. უკანა მხარეს კრამიტი ბოლოვდება ოთხკუთხა ფორმის ნიბოთი. ბორტის სისქე ძირითადი კეცის შესაბამისია. შედგება სამი ნატეხისაგან და წარმოადგენს მარჯვენა მხარის ფრაგმენტს.

ზომები: სიგრძე მთლიანი — 36,5 სმ; მუხლის სიგრძე — 5 სმ; კეცის სისქე — 1,7 სმ; „ბორტის“ სისქე თავში — 2 სმ; ფუძესთან — 3 სმ; „ბორტის“ სიმაღლე — 5 სმ.

აღმოჩენილია: გელათის აკადემიის ჩრდილოეთით (ექსტერიერი). ნაკვეთი FV კვადრანტი 46. №48 არხიდან.

ანალოგიური ფრაგმენტებია — ქ.გ. №0190.08 (ეპისკოპოსის სახლის უკანა მხარეს გაჭრილი შურფი);

ქ.გ. № 0124.07 (მთავარი ტაძრის აღმოსავლეთის ექსტერიერი);

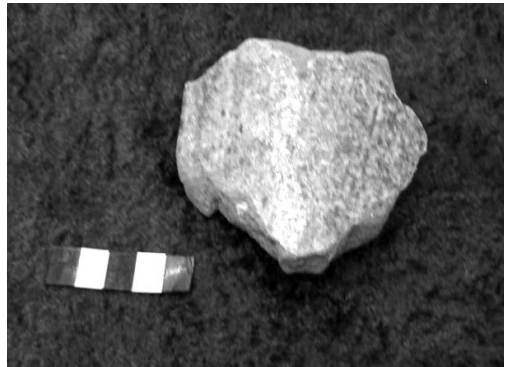
ქ.გ. №0009_{1,2,3}09. და ქ.გ. №0066.07 უნდა ქმნიდნენ ერთ კომპლექტს.

ქ.გ. საგ. №0021. 07.

კრამიტი. კალიპტერი. ყავისფერკეციანი. ქარსმინარეებიანი თიხა. ზედაპირზე გადავლებულია შაბიამნისფერი ჭიქური. კეცის სისქე 1,6 სმ. აღმოჩენილია გელათის მთავარი ტაძრის ჩრდილო-აღმოსავლეთით გაჭრილ შურფში, ნაპოვნია სამშენებლო ანატეკეცებში.

ანალოგიური: ქ.გ. №0194.08. (აკადემიის I სართულის ინტერიერი)

ქ.გ. №0010.08; ქ.გ. №003.09. (მუქი მწვანე ჭიქურიანი)

შ. ნ. №10130. A-842. ქ.ც. სავ. №7781.90/

კრამიტი. ბრტყელი (ლორფინისებური)^{1,2,3,4}. წითელ-კეციანი, ქარსმინარევებიანი უხეში თიხა. ზედაპირზე გადავლებულია შაბიამისფერი ჭიქური. კრამიტს ორივე მხრიდან აქვს საკმაოდ ღრმა ლარები და წარმოადგენს ნაკვეთილი კონუსის ფორმას.

ზომები: სიგრძე რესტავრაციით-52,5 სმ; სიგანე ფართო მხარეს-23 სმ; ვიწრო მხარეს-18 სმ; კეცის სისქე-3,5 სმ; ლარის დიამეტრი-2 სმ;

აღმოჩენილია ბაგრატის ტაძრის ახლოს. (1990 წელს გადასცეს ქუთაისის არქეოლოგიურ ექსპედიციას).

ანალოგიურია: შ. ნ. №9539 A-764 ქ.ც. სავ. №139.84 (გაბრიელის ეზო, ჭრილი №3);

შ. ნ. №9539 A-764 ქ.ც. სავ. №574.84 (გაბრიელის ეზო, ჭრილი №3);

შ. ნ. №9539 A-764 ქ.ც. სავ. №591.81 (გაბრიელის ეზო, ჭრილი №3);

შ. ნ. №10130 A-842 ქ.ც. სავ. 7783.90; შ. ნ. №10130 A-842 ქ.ც. სავ. 7781.90; შ. ნ. №10130 A-842 ქ.ც. სავ. 7782.90; შ. ნ. №10130 A-842 ქ.ც. სავ. 7788.90; შ. ნ. №10130 A-842 ქ.ც. სავ. 7794.90; შ. ნ. №5684 A-270/4 (ტიმოთესუბნიდან. ეს ეკლესია დათარიღებულია XII საუკუნით. შესაბამისად უნდა ვივარაუდოთ, რომ ლორფინისმაგვარი, სქელკედლიანი, ფირუზისფერ-ჭიქურიანი კრამიტები XII-XIII საუკუნეებში მზადდებოდა. სავარაუდოდ, მას უფრო დეკორატიული დანიშნულება ჰქონდა).

ქ.გ. №0205.08.

ანტიფიქსი. წითელკეციანი, ზედაპირი დაფარულია მწვანე ჭიქურით. ანტიფიქსი წარმოადგენს თითქმის ტოლგვერდ სამკუთხედს, რომელზეც ზემოდან დატანილია ჯვარი. ჯვარი არის თავში ორად გახსნილი. მხრები სწორი და შემდეგ მკვეთრად დაშვებული. ბოლოში კი სფეროთი მთავრდება. ჯვარს მხრებს ზევით აქვს აქეთ-იქეთ თითო მიძერწილი კოპი. ანტიფიქსის უკანა მხარეს არის კრამიტზე დასამაგრებელი ბუდე. სავარაუდოდ ადორანტის გამო-სახულებით?

აღმოჩენილია: გელათის აკადემია, I სართულის ინტერიერის შევსების ფენა.

ანალოგიურია: ქ.გ. №0207.08. (ცისფერჭიქურიანი); ქ.გ. №0206.08. (მწვანეჭიქურიანი); ქ.გ. №0001.07. (მწვანეჭიქურიანი, თეთრად ანგობირებული)

მეორე ქრონოლოგიური ჯგუფის I ქვეჯგუფი (XIV-XVI სს.)**ქ.გ. სავ. №0191.08.**

კრამიტი. კალიბტერი, მონითალო ფერის კეცი. ზედაპირზე გადავლებულია ანგობი და მწვანე ჭიქური. კრამიტს თავისა და ზურგის შეერთების ადგილზე მხარზე აქვს დაბალი ქედი. კრამიტი შემორჩენილია ფრაგმენტული სახით.

ზომები: კეცის სისქე — 1,4 სმ; ქედის სიმაღლე-2 სმ.

აღმოჩენილია გელათის მონასტრის ეზოში, ეპისკოპოსის სახლის უკანა მხარეს №20 გეოლოგიურ შურფში.

ანალოგიურია: ქ.გ. №120.07; ქ.გ. №0199.08. (აკადემიის I სართულის შევსების ფენა). ქ.გ. №0192.08; ქ.გ. №0114.07. (მოჭიქულია ცისფრად)

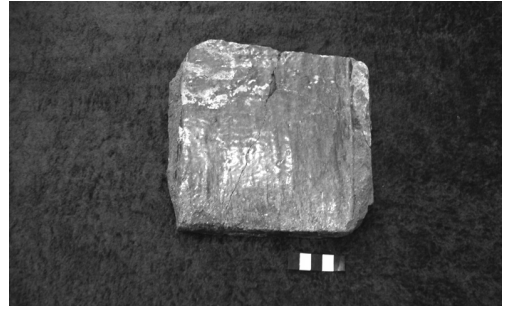

ქ.გ. საგ. №0094.07.

კრამიტი. სოლენი, რუხი, მოშავო-მონაცრისფრო კეციტ. ზედაპირზე გადავლებულია ყავისფერი ჭიქური. კრამიტი ტრაპეციის ფორმის უნდა ყოფილიყო. კრამიტის ტანზე უკანა მხრიდან იკითხება X -ის მაგვარი ანაბეჭდი. შეიმჩნევა მუხლის კვალიც.

ზომები: შემორჩენილი სიგრძე-24 სმ; სიგანე თავიდან-21 სმ; ბოლოში-24 სმ; კეცის სისქე — 2 სმ; მუხლის სიგრძე-3 სმ;

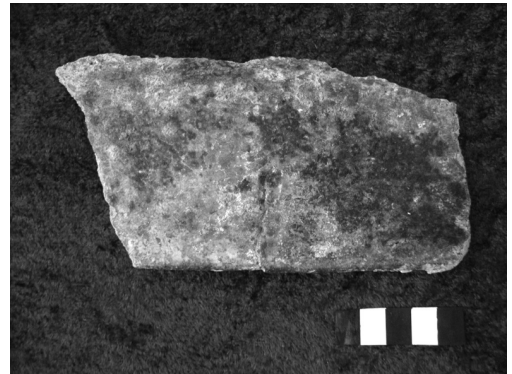
აღმოჩენილია გელათში, მონასტრის ეზოში, ეპისკოპოსის სახლის უკან. (ზედაპირულად ანაკრეფი).

ქ.გ. საგ. №0002.09.

კრამიტი. კალიპტერი (ლარიანი). კრამიტის გვერდის ნაწილი წითელკეციანი ქარსმინარევეზიანი თიხაა. კრამიტის ზედაპირი დაფარულია სოსნისფერი ჭიქურით. (ლუსტრი)

ზომები: კეცის სისქე-1,9 სმ; ფრაგმენტის სიგრძე-15 სმ;

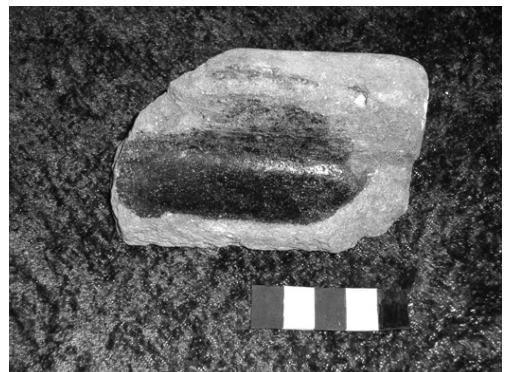
აღმოჩენილია გელათში აკადემიის ჩრდ. ექსტერიერი, ნაკვეთი FV კვადრავტი 46 (შერეული ფენა).

ქ.გ. საგ. №0007.09.

კრამიტი. სოლენი, (ბრტყელი). კრამიტის ბორტისა და ტანის მარცხენა ფრაგმენტი. რუხ-შავფერად გამომწვარი თიხა. გადავლებულია შავი ჭიქური. ბორტი უფრო სქელია, ვიდრე ტანი.

ზომები: ფრაგმენტის სიგრძე-11 სმ; კეცის სისქე — 1,8 სმ; ბორტის კეცის სისქე — 2,3 სმ; ბორტის სიმაღლე-5 სმ.

გელათის გალავნის ჩრდილო დასავლეთით ზედაპირულად ანაკრეფი მასალა.

შ. ნ. №10130 A-842 (ქ.ც. საგ. №7799.90).

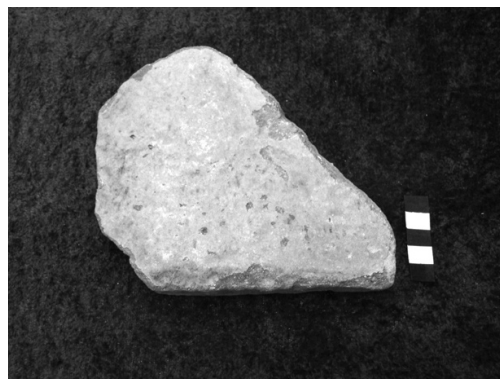
კრამიტი. (ლორფინისებური). ნითელკეციანი. ქარსმინარევეზიანი უხეში თიხა. ზედაპირზე გადავლებულია შაბიამნისფერი ჭიქური. კრამიტს შიდა მხრიდან ორივე გვერდზე აქვს ლარები, ერთმანეთზე გადასაბმელი კიდეები.

ზომები: სიგანე-21,5 სმ; კეცის სისქე-2,5 სმ; ლარის d=2 სმ;

აღმოჩენილია ბაგრატის ტაძრის ახლოს. (1990 წელს გადასცეს ქუთაისის არქეოლოგიურ ექსპედიციას).

ანალოგიურია: შ. ნ. №10130 A-842 ქ.ც. საგ. №7784.90, შ. ნ. №5684 A-266/3 (ტიმოთესუბანი); შ. ნ. №5684 A-266/5 (ტიმოთესუბანი).

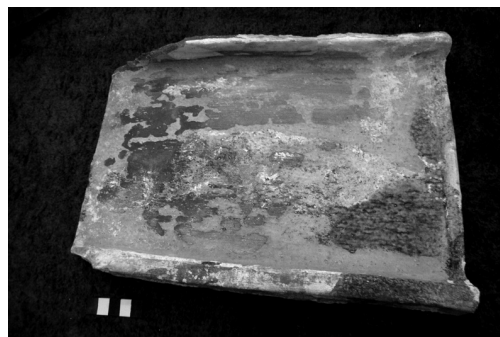
აღნიშნული ეკლესიის საბურველის ზემოთ მითითებული ფრაგმენტები ქუთაისის მუზეუმს გადასცა დიმიტრი შვეარდნაძემ 1914 წელს.

შ. ნ. №10231 / 1.

კრამიტი. სოლენი, ნითელკეციანი, ზედაპირი დაფარულია მწვანე ჭიქურით. კრამიტს ბოლოში აქვს განივი დაბალი ბორცისებური კიდე. კრამიტის ბორტი მუხლთან ირიბად არის წაკვეთილი. ზომები: მუხლის სიგრძე-3 სმ; სიგრძე-37 სმ; სიგანე თავში-22 სმ; ბოლოში-29 სმ; კეცის სისქე-2 სმ; ბორტის სისქე-2 სმ; ბორტის სიმაღლე-5 სმ;

აღმოჩენილია გელათში, მთავარი ტაძრის II სართულზე, სამხრეთის სარკმელში.

ანალოგიურია: შ. ნ. №10231 / 2; შ. ნ. №10231 / 3; ქ.გ. №0093 / 1.07; ქ.გ. №0093 / 2.07; ქ.გ. 0006.09; ქ.გ. 0004.09; ქ.გ. 0200.08; ქ.გ. 0002.07; ქ.გ. 0011 / 1.2.09; ქ.გ. 0012.09; ქ.გ. 0201.08. (მუქი შაბიამნისფერი) XV ს.

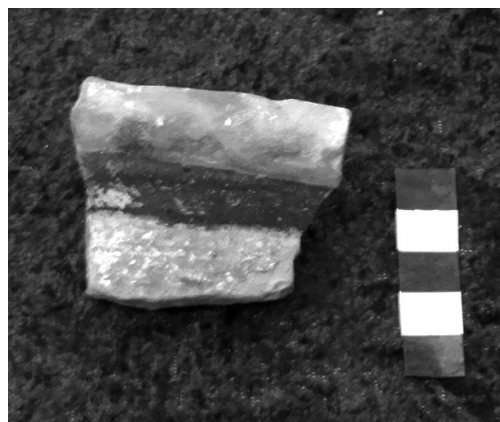
მეორე ქრონოლოგიური ჯგუფის II ქვეჯგუფი (XVII-XVIII სს.)**შ. ნ. №9536 A-764 ქ.ც. საგ. №1738.84.**

კრამიტი. სოლენი, ბორტის ფრაგმენტი. ნითელკეციანი. ზედაპირზე გადავლებულია ყავისფერი ჭიქური. ბორტი უფრო სქელია, ვიდრე ტანი. ბორტის შიდა მხარე ტანთან ქმნის გაშლილ კუთხეს.

ზომები: კეცის სისქე-1,7, სმ; ბორტის სისქე ტანთან-3 სმ; ბორტის სისქე თავში-1,5 სმ; ბორტის სიმაღლე-4 სმ;

აღმოჩენილია: ქუთაისი, „შიდა ციხე“, „ცოტა კარის“ მიდამოებში.

ანალოგიურია: შ. ნ. №9536 A-764 ქ.ც. საგ. №1704.84; შ. ნ. №9536 A-764 ქ.ც. საგ. №1705.84; შ. ნ. №9536 A-764 ქ.ც. საგ. №973.84; შ. ნ. №9536 A-764 ქ.ც. საგ. №1704.84; შ. ნ. №9536 A-764 ქ.ც. საგ. №902.84

ქ.ც. საგ. №719.04.

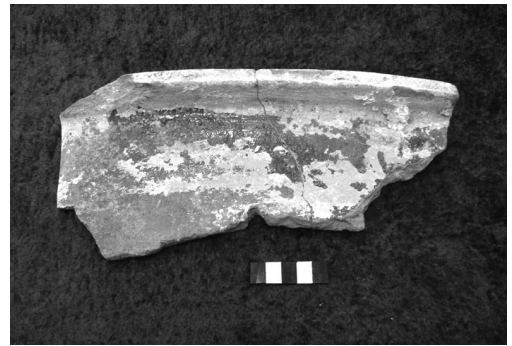
კრამიტი სოლენი. კრამიტის მარჯვენა ბორტისა და ტანის ფრაგმენტი. ნითელკეციანი. ზედაპირზე გადავლებულია ღვიძლისფერი ჭიქური. კრამიტს შუაში აქვს სალურსმნე ნახვრეტი. ბორტის თავზე კი გასდევს ყალიბის ღარისებური კვალი.

ზომები: მთლიანი სიგრძე-31,5 სმ; სიგანე სალურსმნე ნახვრეტამდე-8 სმ; მუხლის სიგრძე-3,5 სმ; კეცის სისქე-1,5 სმ; ბორტის კეცის სისქე-1,6 სმ; ბორტის სიმაღლე-4,8 სმ;

აღმოჩენილია: ქუთაისის ციხეზე.

ანალოგიურია: შ. ნ. №10130 A-842. ქ.ც. საგ. №5234.86.

(ყავისფერი ჭიქური); ქ.ც. საგ. №720.04 ყავისფერჭიქურია-ნი; ქ.ც. საგ. №721.04.

ქ.ც. საგ. №0196.08.

კრამიტი. სოლენი, კრამიტის ბორტისა და ტანის ფრაგმენტი. ყავისფერკეციანი. ზედაპირზე გადავლებულია მუქი ლურჯი ჭიქური. ბორტი უფრო სქელია, ვიდრე ტანი. ბორტის თავზე შეიმჩნევა ყალიბის ღარისებრი კვალი.

ზომები: კეცის სისქე-1,8 სმ; ბორტის სისქე-2,7 სმ; ბორტის სიმაღლე-5 სმ;

აღმოჩენილია გელათში, აკადემიის I სართულის შევსების ფენა.

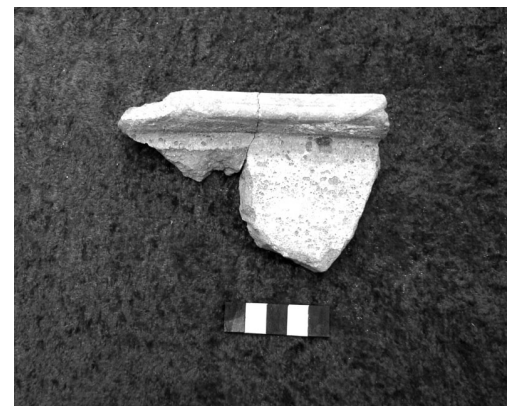
დაახლოებით ანალოგიურია: ქ.ც. №0001.09. (გელათის აკადემიის ექსტერიერი. ნაკვეთი FV-კვადრატი 46).

ქ.ც. საგ. №0202_{1,2}.08.

კრამიტი. სოლენი, კრამიტის ბორტისა და ტანის მარჯვენა ფრაგმენტი. ზედაპირზე გადავლებულია ცისფერი ჭიქური. ბორტი და მუხლის ნანილი ნაკვეთილია. ბორტი ფუძესთან უფრო ფართოა, ვიდრე თავში.

ზომები: კეცის სისქე — 1,5 სმ; ბორტის სისქე ფუძესთან — 2,3 სმ; ბორტის სისქე თავში — 1,6 სმ; ბორტის სიმაღლე — 4,5 სმ.

აღმოჩენილია გელათის აკადემიის ჩრდილოეთის ექსტერიერი. ნაკვეთი FV, კვადრატი 46.

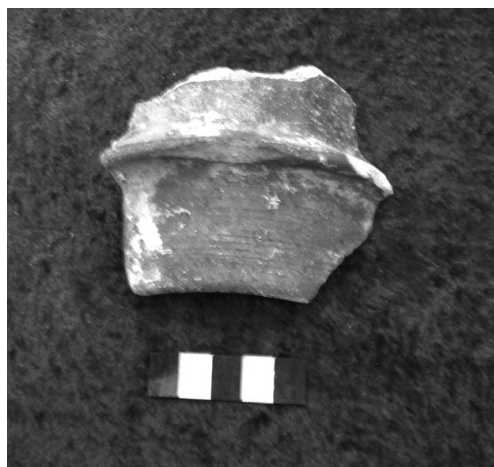
შ. ნ. №9536 A-764 ქ.ც. საგ. №3692.85.

კრამიტი. კალიპტერი, თავისა და ქედის ფრაგმენტი. ზედაპირზე გადავლებულია ყავისფერი ჭიქური. ქედი წარმოადგენს ვინრო კონუსურ ნიბოს, რომელიც კრამიტის კიდებამდე უნდა ჩადიოდეს. კრამიტი ძალიან თხელკედლიანია. ზედაპირზე შეიმჩნევა წრიული ვინრო ხაზები (ჩარხის კვალი).

ზომები: თავის სიგრძე-4,7 სმ; კეცის სისქე-0,6 სმ; ქედის სიმაღლე-1,5 სმ; ქედის სისქე-1,3-0,5 სმ; იზომება სიმაღლეც-8 სმ;

აღმოჩენილია: ქუთაისი, „შიდა ქალაქი“ გაბრიელის ეზო. სიღრმე 2,6 სმ.

ანალოგიურია: შ. ნ. 9535 A-764. ქ.ც. საგ. №3691.85 მწვანედ მოჭიქული; შ. ნ. 9535 A-764. ქ.ც. საგ. №892.84 მწვანედ მოჭიქული; შ. ნ. 9535 A-764. ქ.ც. საგ. №3694/ 1.85 ყავისფრად მოჭიქული; შ. ნ. 9535 A-764. ქ.ც. საგ. №3694/ 2.85 ყავისფრად მოჭიქული

შ. ნ. №10130 A-842. ქ.ც. საგ. №4484.85

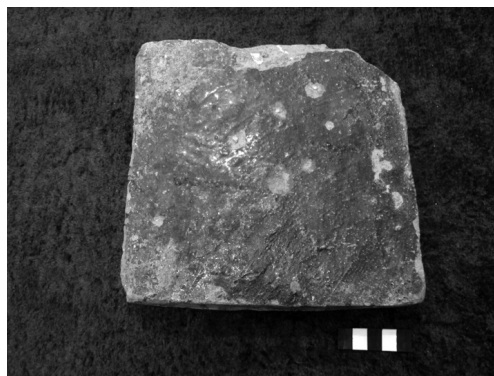
აგური. წითელკეციანი. უხეში ქარსმინარევებიანი თიხა. ზედაპირზე გადავლებულია ყავისფერი (ღვისძლისფერი) ჭიქური. აგური კვადრატული ფორმისაა. ჭიქური აგურს ოთხივე გვერდზე აქვს გადავლებული.

ზომები: 22x22; სისქე-3,5-4სმ.

აღმოჩენილია: ბაგრატიის ტაძრის დასავლეთით, ყვითელი თიხნარი 1,8 მ. სიღრმეზე.

ანალოგიურია: შ. ნ. №9635 A-764 ქ.ც. საგ. №877.84; შ. ნ. №9635 A-764 ქ.ც. საგ. №4484/ 2 85; შ. ნ. №10130 A-842 ქ.ც. საგ. №7517.89

სავარაუდოდ XVI-XVII სს.

ლიტერატურა

- არჩვაძე თ., ჩიკოიძე ც., ჩხატარაშვილი მ.** 2005: რუსთავში გათხრილი საერო სასახლე. ვ. ჯაფარიძე (რედ.), რუსთავი III. თბილისი.
- ბოჭორიშვილი ლ.** 1949: ქართული კერამიკა I, კახური. თბილისი.
- ლანჩავა ო.** 1996: ქუთაისის ეგრის-ლაზიკის ციხე-ქალაქათა სისტემაში. ქუთაისი.
- ლანჩავა ო.** 2007: ქუთაისის არქეოლოგია. ქუთაისი.
- ლომთათიძე გ.** 1969: ფეოდალური საქართველოს ქალაქებისა და სანარმოო კერათა ისტორიისათვის. ფსად I, 3-19. თბილისი.
- ლომთათიძე გ.** 1974: შუაფეოდალური ხანის ნამოსახლარების გათხრა სამშვილდის მიდამოებში.-ვ. ჯაფარიძე (რედ.), ფსად, II, 120-138. თბილისი.
- ლომთათიძე გ.** 1989: არქეოლოგიური კვლევა-ძიება ალგეთისა და ივრის ხეობებში. თბილისი.
- მაისურაძე ზ.** 1959: ოზანის კერამიკა. თბილისი.
- მინდორაშვილი დ.** 2007: კვეტერის ციხის არქეოლოგიური მასალა I.- რ. რამიშვილი, დ. მინდორაშვილი (რედ.), საქართველოს შუა საუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები I. 90-108. თბილისი.
- მინდორაშვილი დ.** 2008: უფლისციხე შუა საუკუნეებში. თბილისი.
- მუსხელიშვილი ლ.** 1938: დმანისი ქალაქის ისტორია და ნაქალაქარის აღწერა. შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა.-ივ. ჯავახიშვილი (რედ.), 319-448. თბილისი.
- ჩაჩხუაშვილი ც.** 2006: ბოდბის წმინდა ნინოს მონასტერი. დისერტაცია.
- ნილოსანი** 1938: გეგუთი-ციხე-დარბაზი. შოთა რუსთაველის ეპოქის მატერიალური კულტურა. — ივ. ჯავახიშვილი (რედ.), 449-467. თბილისი.
- ჯღამაია ჯ.** 1969: სამშენებლო კერამიკის წარმოება ფეოდალური ხანის საქართველოში. ფსად. I, 94-105. თბილისი.
- ჯაფარიძე ვ.** 1969. ნაქალაქარ დმანისის არქეოლოგიური შესწავლა (წინასწარი შედეგები). სსმ XXVIII- B, 53-79. თბილისი.
- კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის 2007 წლის სახელმწიფო პროგრამა.** 110-111.
- ჯღამაია ჯ.** 1968: რუსთაველის ხანის საქართველოს სამშენებლო კერამიკა. მაცნე №6. 50-59.
- ჯაფარიძე ვ.** 1998: დმანისის სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობანი შუა საუკუნეებში.- ვ. კობალიანი (რედ.), დმანისი I, 19-38. თბილისი.
- ჯანდიერი ე.** 1969: ჯავახეთის ახალქალაქის ისტორიისათვის. ფსად, I, 46-73.
- ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის 2005 წლის სავსე სამუშაოების წინასწარი **ანგარიში**. 1-21.
- ოთარ ლორთქიფანიძის არქეოლოგიის ინსტიტუტისა და აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ ბაგრატის ტაძრის ინტერიერში 2006 წლის ივლის-ოქტომბერში ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების **ანგარიში**. 1-21.
- საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ო. ლორთქიფანიძის არქეოლოგიის ცენტრისა და აკ. წერეთლის უნივერსიტეტის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ ქუთაისში, ბაგრატის ტაძრის ექსტერიერში 2007 წელს (15 ივნისი—30 აგვისტო) ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების **ანგარიში**. 1-31.
- გელათის სამონასტრო ანსამბლის ტერიტორიაზე 2007 წლის 1 დეკემბრიდან 2008 წლის 30 იანვრამდე ჩატარებული სადაზვერვო-არქეოლოგიური სამუშაოების **ანგარიში**. 1-10.

მასალები ინტერნეტიდან

Figueiredo M; Pereira da Silva T; Veiga J-Ancient glazed ceramic tiles: a long-term study from the remediation of environmental impacts to the non-destructive characterization of material. <http://repositorio.lneg.pt/bitstream/10400.9/539/1/33699.pdf>

<http://ka.wikipedia.org/wiki/>

<http://www.dzeglebi.ge/dzeglebi/oshki.html>

<http://ka.wikipedia.org/wiki/>

<http://ka.wikipedia.org/wiki/>

http://telavi.at.ua/news/k39akhetis_k39ult39uruli_mkhare_arkit39ekt39ura/2009-09-24-1834

<http://www.dzeglebi.ge/dzeglebi/vardzia.html>

<http://istoria.ge/dzeglebi/vardzia.htm>

http://saunje.ge/index.php?id=10&option=com_content&Itemid=3&lang=ka

Воронин Н.Н., Раппопорт П. А. -Собор Троицкого монастыря на Кловке

<http://www.russiancity.ru/books/b50m.htm>

Зубарева М. М. http://kds.eparhia.ru/www/script/ps17_30_97251273148.html
<http://www.tatmir.ru/article.shtml?article=647§ion=0&heading=189>
http://www.tsaritsyno-museum.ru/exhibition/exhibition_arheology.htm
http://bse.chemport.ru/kondujskij_gorodok.shtml
<http://white-umbrella.ru/module-subjects-viewpage-pageid-264.html>
<http://www.balabike.ru/about/outskirts/detail.php?ID=890>
<http://www.nnov.ru/videoguide/rozhdestvenskaya/?ItemID=911211>
<http://www.answers.com/topic/tile>

N. KARTSIDZE

GLAZED MANUFACTURING CERAMICS FROM KUTAISI

The archeological researches revealed the great number of the glazed ceramics objects belonging to the Middle Ages (VIII-XVIII) on the territory of Kutaisi. The majority of these findings are reserved in the Kutaisi State Historical Museum. They have not been studied properly.

The manufacturing glazed ceramics, like tiles, bricks, antefixes, water pipes are often met in these materials.

There are two different types of the glazed tiles: flat solen and holed calypter. The first period of this type of tile was between the VIII and IX centuries. They were dark colored, mainly dark green wine colored.

The second period started at the end of the tenth and the beginning of the eleventh century. The color and the shapes are slightly changed.

The tiles found on the territory of Gelati monastery are totally different. The paramedical shaped tiles are dated by the XII century and belong to the third period. They are mainly dark green.

The bricks are rarely found and they mainly belong to the late middle ages.

The antefixes with the inscriptions were also found. The inscriptions are mainly dated by the XI century.

ლია გაბუნია

გურამ გაბუნია

მარიამ ყაუხჩიშვილის საარქივო ცხოვრება

მარიამ ყაუხჩიშვილის არქივი თითქოს მთელი სამყაროა. ეს არის თითქმის ნახევარი საუკუნის მუშაობის შედეგი, მრავალი აღმზრდელისა თუ აღზრდილის ნაფიქრ-ნააზრევი. განსაცვიფრებელი სიმართლით მოგვითხრობენ ისინი გასულ წლებზე, ანმყოსა და მომავალზე, რადგანაც თუნდაც საუკუნის წინ მოღვაწე მოაზროვნე პედაგოგი მომავლის დიდი მასწავლებელიცაა. მ. ყაუხჩიშვილის პედაგოგიური ოსტატობა, მისი შრომისა და ცხოვრების სიმალლე, აღმზრდელობით საქმიანობაში გამოყენებული ღრმა ფსიქოლოგიური ანალიზი, მორალურ-საზოგადოებრივი საკითხების ზნეობრივ დონეზე დაყენება ამისი უტყუარი დასტურია.

მშვიდად, უხმაუროდ, მაგრამ საქმიანად, სახელოვნად, მძიმე რეაქციის პირობებში იცხოვრა და იმოღვაწა. აზროვნებდა, ოცნებობდა, ქმნიდა ახალსა და მიმზიდველს მოსწავლეთათვის. ახლა კი განწირული ხომალდის მეზღვაურებივით ჩარიგებულან ძველი, გაყვითლებული ფურცლებითა და ფოტოსურათებით სავსე, მოგონებებით დამძიმებული საქალაქდებები. აქ სიტყვებს მხოლოდ სიმბოლური მნიშვნელობა აქვს, აქ სევდა და ტკივილი თუ დაიდებს ბინას. მაგრამ ტკივილიც მთლიანად ჰკარგავს პირობითობის ელფერს, იმდენად ცხოველი და უშუალოა განცდა. აქ ცალკეულ საბუთს დიდი მნიშვნელობა აქვს, თუნდაც პატარა ფურცელი, მ. ყაუხჩიშვილის ხელნაწერი, იმ დროის ამბებს მოგვითხრობს, არსებითსა და რეალურს ნათელს ჰფენს. ამიტომ ღირს, მომავალმა თაობებმა თავი შეინუხოს და ეს დროგასული ფურცლები სიყვარულით გადაშალოს, დაფიქრდეს და წამით მაინც იგრძნოს თავი ამ გარდასულ სამყაროში, თავისი მოგონებების პრიზმაში გადატეხოს ყოველივე ნახული და ნაკითხული, შეადაროს დღევანდელობას და მკვეთრი ზღვარი გაავლოს მათ შორის.

მ. ყაუხჩიშვილის ცხოვრება მეტად ღარიბია ღირშესანიშნავი ფაქტებით. უცნაური შემთხვევითობაა ისიც, რომ მისმა არქივმა თითქმის სრული სახით მოაღწია ჩვენამდე. ის მარიამის დისშვილმა, ბატონმა გიორგი კოკოჩაშვილმა, შეკრიბა, დააღაგა, აღწერა და შემოინახა; 1970 წელს კი ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის მუზეუმს ჩააბარა. ეს იყო პირდაპირი გზა მისი ისტორიულ-ეთნოგრაფიულ მუზეუმში დამკვიდრებისა. ინსტიტუტის მუზეუმმა აქ დაიდო ბინა და მარიამ ყაუხჩიშვილის არქივმაც თავისი საბოლოო სამყოფელი დაიმკვიდრა. იგი სათუთად მოვლილი, აღწერილი და მრავალჯერ გადამუშავებული, მუდმივ ცოცხალ მოძრაობაში მყოფი არქივია, რადგან არა მარტო ამ სკოლის ისტორიას მოგვითხრობს, არამედ ორგანულადაა დაკავშირებული წმინდა ნინოს გიმნაზიის, კლასიკური გიმნაზიის, ქართული სათავადაზნაურო გიმნაზიის, მკურნალის გიმნაზიისა თუ სხვა კერძო სკოლების ცხოვრებასთან. იგი ამ პერიოდის ქუთაისისა და მისი რეგიონის ინტელექტუალური ცხოვრების ერთი პატარა შემადგენელი ნაწილია.

მ. ყაუხჩიშვილის არქივი (სამუზეუმო ნომერი ქიმ 9170) სახალხო განათლების კაბინეტ-მუზეუმის მშენებაა. ამ ზომისა და სისრულის არქივი (აქ 211 ნომერია) ამ ფონდში არ არის, შეიძლება იყოს უფრო მნიშვნელოვანი, მაგრამ ასეთი მრავალფეროვანი კი — არც ერთი. აქ 586 ნომერია დაცული, დოკუმენტური მასალა კი, ალბათ, ათასობით იქნება [ქიმ, 9170, 1-586].

არქივის ნომრის თანმიმდევრობით აღწერას აზრი არ აქვს, რადგან მას დროის თანმიმდევრობა თან არ ახლავს. ამიტომ ვეცდებით, ერთსა და იმავე დანიშნულების საბუთებს ერთ გარკვეულ ჯგუფში მოვუყაროთ თავი და მისი აღწერილობაც, შეფასებაცა და საერთო დანიშნულებაც ერთიანობაში გავაანალიზოთ.

არქივი სავსეა ქალბატონი მარიამის პირადი განცხადებებით, ცნობებით, ატესტატებით, წიგნაკებით, ანგარიშებით, საგაზეთო სტატიებით, დეპეშებით, მოგონებებით, წერილებით, მისალოცი ბარათებით, ფოტოსურათებით, ხელშეკრულებებით, სასკოლო ჟურნალებით, მიძღვნილი ლექსებითა და მოსაგონარი სიტყვებით. არქივის მრავალფეროვნება სირთულესაც ქმნის და სიმარტივესაც. რთულია, რადგანაც, როცა მას გაეცნობი, აღარ იცი, ამდენ ამბავს როგორ გაუმკლავდე, სად რომელი მოათავსო. მარტივია იმით, რომ საძებარი თითქმის აღარაფერია, ხელის გულზეა მთელი მისი ცხოვრება, ცხოვრება სირთულით სავსე და არა ია-ვარდით მოფენილი. ეს იყო დაუღალავი შრომით გასწორებული დღეები და ღამეები, შრომა ბევრი და შედეგი მცირე, მაგრამ მაინც საოცრად ტკბილი. ბავშვის აღზრდა ხომ ერთ წელიწადში არ შეიძლება. იგი წლების განმავლობაში მოითხოვს აღმზრდელისაგან მძიმე შრომას. ერთი პატარა შეცდომა და იგი უპატრონო „ცხვარივით კბოდეზე გადაიჩეხება“. ძნელია აღზარდო

ერთი, ორი, მაგრამ ალზარდო მრავალი და მას შენი შრომისა და აზროვნების კვალი დაამჩნიო, ურთულესი საქმეა.

აქ წარმოდგენილი მასალების დანიშნულება დიდია. აბსოლუტური სმენის უნარია საჭირო, მათი ნახვის დროს დიდი სიამოვნებაც რომ მიიღო და მათი შფოთვა-წუხილიც შეიგრძნო, საერთოდ, მათს საერთო დანიშნულებაშიც გაერკვე.

ადამიანის ყველაზე დიდი სათხოვარი საზოგადოებისადმი ის არის, რომ არ დაივიწყონ. ალბათ, ამიტომ ზრუნავენ გარდაცვალებამდე, თუ სად იქნებიან დაკრძალულნი, ალბათ, ამიტომ არჩევენ ადგილებს და წერენ ანდერძებს, თუმცა ამის შესახებ ხმამაღლა არაფერს ამბობს. განსაკუთრებით ეს მათ ეხება, ვისაც ბევრი რამ გაუკეთებია, შეუქმნია და თავისი მოვალეობა პირნათლად მოუხდია. ალბათ, ასეა სიკეთეს აკეთებდე, მაგრამ შედეგს არ ელოდებოდე. ეს მცნება ყველგან შეიძლება გამოდგეს, მაგრამ პედაგოგს არ გამოადგება, მან შედეგიცა და დაფასების სიტყვოც სიცოცხლეშივე უნდა მიიღოს.

მოყვასს რომ არ დაუვკარგოთ ნაშრომი, ყოველი ადამიანის პირადი სურვილიც უნდა იყოს. ამ მიზნით, მ. ყაუხჩიშვილის ყველაზე სათუთი საბუთიდან გვსურს დავინყოთ არქივის დახასიათება. ეს მისი, მუდამ ხელსა და უბეში ნატარები, დღეში რამდენჯერმე მოხმარებული, ჩასანერად თუ შესახსენებლად ამოღებული, პატარა, საოცრად ლამაზი, საყვარელი და საინტერესო ნივთია, ნივთი, მაგრამ ცოცხალი არსებაც — უბის წიგნაკები. განა ერთი და ორი, ათეულობით, წლების განმავლობაში რუდუნებით ნატარები ნივთი, რომლის ფურცლებზე პატრონისეულ სუნთქვას შეიგრძნობთ.

წიგნაკი №1 — მისი სამუზეუმო ნომერია 211/223 [ქიმ, 9170, 211/223]. მას იყენებდა იგი 1904-1905 წლებში. საოცარი წიგნაკია, ყავისფერი ტყავის ყდითა და პატარა ოქროსფერი სანიშნით, კალმისტრის ჩასადებითა და ფურცლებთან ოქროსფერით შეფერადებული, მისი გარეგნული სილამაზე პატრონის სულის სიფაქიზეზე მიუთითებს. შეეძლო უფრო უბრალო შეერჩია, მაგრამ არა, იგი მისთვის, რომ ძალიან საყვარელი ნივთი ყოფილა აქედანაც ჩანს.

წიგნაკის პირველ ფურცელზე კვირის დღეებია დაყოფილი, სასწავლო და გამოსასვლელ დღეებად დანაწილებული, სამუშაო საათები და თავისუფალი დრო, რომელიც მხოლოდ პირობითად შეიძლება ჩაითვალოს, რადგან მარიამს თავისუფალი დრო არ ჰქონდა. შემდეგ წიგნების ჩამონათვალია, ეტყობა, კლასგარეშე საკითხავი წიგნებისა, რომლებზეც მოსწავლეებს ამუშავებდა. აქ მნიშვნელოვანი ადგილი ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედებას ეთმობა. არ ივინყებს სხვა კლასიკოსებსაც: ილია ჭავჭავაძეს, აკაკი წერეთელს, ვაჟა-ფშაველას. მითითებული აქვს რუსი თუ სხვა უცხოელი მწერლების მნიშვნელოვანი ნაწარმოებები, მეგობრებისა და საქმიანი წრეების მისამართები; თბილისსა და ქუთაისში გაცემული თუ მიღებული ფულადი შემონიშნულობები, დავალებები. გასაოცარია, რომ ვალები სომხურ გვარებზეა გაცემული. სხვა ისტორიული საბუთებიდანაც ნათლად ჩანს, რომ ამ პერიოდში ქუთაისში ბევრი სომეხი ცხოვრობდა. რატომღაც, მათი ნაბაძვით ბევრი ქართველიც სომხურ გვარს ატარებდა, ე. ი. თავის საკუთარ გვარს გადაიკეთებდა სომხურად. იღებდნენ რუსულ გვარებსაც, რადგანაც ეს ეფექტურ იარაღად მიაჩნდათ. ეს სულმოკლე ადამიანთა სატყუარა იყო. ამით გვართმევდნენ საკუთარ სისხლსა და ხორცს და ქართველი ხალხის ისტორიას ანაგვიანებდნენ. ეს მანკიერი დრო დიდხანს არ გაგრძელებულა, მაგრამ დალი კი დაამჩნია ქვეყანას. მაგალითად, საბუთებში ყაუხჩიშვილებიც კაუხჩოვებად არიან მოხსენიებული. ასეთი ტენდენცია საქართველოს ყველა კუთხეს ახასიათებდა. იგი ქართველ კაცში აქრობდა ვაჟკაცურ სულს, გზას მედროვეობისაკენ უხსნიდა. ბევრი გზას ასცდა და მათი მისამართით წყევლა-კრულვა იფრქვეოდა. დროთა განმავლობაში მიხვდნენ, რომ ეს მამულის წყევლაა, მისი გულიდან ამოძახილი სიტყვებია და არა ცალკეული პიროვნებების მწყრალი გამონათქვამი. სულისკვეთება წარსულიდან მოდის, თან საუკუნეებს მიჰყვება. ეს საოცარი პრობლემა სხვადასხვა დროს სხვადასხვანაირად იფეთქებს ხოლმე. ზოგჯერ გვერევა, ზოგჯერ ვერევიტ, მაგრამ სავსებით კი ვერ დავასამარეთ, პირიქით, ცხრათავიანი გველეშაპივით წამოიმართება ხოლმე და ირგვლივ ყველაფერს წალეკვით ემუქრება... ამიტომ მეტი სიფრთხილეა საჭირო და უკეთესი მერმისისაკენ სწრაფვა.

მ. ყაუხჩიშვილის არქივში მრავლად მოიპოვება სანიმუშო მოსწავლეთა რვეულები. უმაღლესი ხარისხის ფურცლები მაშინდელ დროსა და ცხოვრებაზე მოგვითხრობენ. ისინი განსაკუთრებული პირობების გარეშეც საუკუნეებს გაუძლებენ (მისი ხარისხი ნამდვილად მაღალი დონისაა, მაგრამ საერთო სიღარიბე და გაჭირვება იმაზე მეტად იგრძნობოდა, ვიდრე შემდეგდროინდელ საქართველოში). აღარაფერს ვამბობთ ნოტარიუსის მიერ შედგენილ ტიტულიან ფურცლებზე, რომლებიც გვაოცებენ თავისი ხარისხით.

ყურადღებას იქცევს საგამოცდო ნაშრომებიც, რომლებიც ასევე უმაღლესი ხარისხის ტიტულიან ფურცლებზეა შესრულებული. სულ რვა მოსწავლის ნაშრომია, რომლებიც 1915-1916 წლებით თარიღ-

დება. მაღალი დონით გამოიჩინა ფორმა და საინტერესო ნამუშევრებიც. ეს ფურცლები გვიამბობენ, რომ აქ კარგად განათლებული, საკმაოდ მომზადებული პედაგოგები და მოსწავლეები იყვნენ, რომლებიც შემდეგ ტოლს არ უდებდნენ კლასიკური გიმნაზიის პედაგოგებსა და მოსწავლეებს. ნიშანდობლივია ისიც, რომ ატესტატის მისაღებად შემაჯამებელი გამოცდები კლასიკურ გიმნაზიაში იმართებოდა. ეტყობა ეს პერიოდი კონკურენციის რთული პერიოდი იყო.

არქივში მრავლად მოიპოვება სასკოლო ჟურნალები. ამ ჟურნალებსაც, ისე როგორც სხვა მასალებს, დღევანდელი მასთან შედარებით განსხვავებული ფორმა და შინაარსი აქვს. იქ გაცდენები აღინიშნება, როგორც მოსწავლეების, ისე მასწავლებლების; გარდა ამისა, არის აღნიშვნები, თუ რა მიზეზით მოხდა გაცდენა და რატომ ედებოდათ ადმინისტრაციული სასჯელი. მარიამს სიყვარული, ზომიერება, სიმკაცრე, საქმის უღალატობა ერთნაირად ახასიათებდა. მაგრამ მთელ სიმძიმეს მაინც თავის თავზე გადაიტანდა ხოლმე, ამბობდა, მე ვარ დამნაშავე, რომ ასე მოხდა, ეტყობა რალაც გამომრჩაო.

ყურადღებას იქცევს ერთი პატარა კორესპოდენციაც, რომელიც გარკვეულად ასახავს მარიამის მუშაობის სტილს, მის უანგარობას, დაკვირვებულობასა და, აგრეთვე, პუნქტუალობას, რომელიც მას მთელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში ახასიათებდა. მ. ყაუხჩიშვილის სახელზე მოსული არის ასეთი სახის დეპეშა. „ქალბატონო მარიამ გამარჯობათ, ბოდინს ვიხდი შენუხებისათვის, მაგრამ თქვენი დაპირება მაიძულებს, მოგაგონოთ ჩემი კუთვნილი წვლილის შესახებ – მაისის თვისა. ყოველდღიურად ველოდებოდი, მაგრამ არავითარი პასუხი არ სჩანს. თუ არ შენუხდებით, გთხოვთ, გამომიგზავნოთ კუთვნილი ხელფასი შემდეგი მისამართით: ტფილისი, ბანაკი-ავჭალა 5 ლევიონი ბატალ. მეთაურ გეთიას. სალმით მ. გეთია“ [ქიმ, 9170, 211, 12, 6]. საყურადღებოა, რომ მარიამს ეს თანხა სასწრაფოდ გაუგზავნია, რასაც ადასტურებს ქვითრებზე დასმული თარიღი და თბილისიდან მოსული მადლობის დეპეშა, რომელიც კიდევ ერთ მნიშვნელოვან დეტალზე მიუთითებს, თუ როგორ ცხოვრობდა, როგორი სპეციაკი სულით არსებობდა და აღსაზრდელებსაც ასეთ სულს უნერგავდა მარიამ ყაუხჩიშვილი. ის მადლობის სიტყვებიც, რომელიც ამ ფაქტის გამო ითქვა, თითქოს უმნიშვნელო დეტალია, მაგრამ, თუ დავაკვირდებით, მთელი ცხოვრებაა. აქ ჩანს მისი ცხოვრების წესი. მთელი ის დრო, როცა მარიამი მოღვაწეობდა, ადამიანობის სულიერ შიმშილს განიცდიდა. მარიამი, შინაგანად არისტოკრატიული ბუნების, დახვეწილი სულისა და მისწრაფებების ადამიანი, ასეთსავე სულს უნერგავდა სხვებსაც. ამის დასტურია ეს პასუხიც „ქ-ნო მარიამ, გამარჯობა! მივიღე თქვენი გამოგზავნილი თანხა, რისთვისაც მადლობას გიძღვნი. თანხა დღეს მივიღე ვინაიდან წასული ვიყავი მივლინებაში, ქ. ლენინაკანში და, კიდევ კარგი, უკან არ დაიბრუნეს, სწორედ სულზე მომისწარი. მომავალში აქ ვიქნები-მისამართი ისევე ძველი რჩება: პატივისცემით გეთია“ [ქიმ, 9170, 211, 7, 8, 9].

როცა ამ საარქივო მასალებს გაეცნობი, როცა ამ საერთო სურათს დააკვირდები, მოგხიბლავს ის ორგანულობა, რაც ბოროტისა და კეთილის მარადიულ ჭიდილში გვხვდება, იმ ეროვნული პრობლემების წვდომაცა და განცდაც. ამიტომაც ზოგჯერ დაგუბებული კაეშანიც არ საჭიროებს საფუძვლის მოჩხრეკას. ყველამ კარგად ვიცით, საუკუნეების როგორი სიღრმიდან მოდის მისი ფესვები. ამგვარ მისწრაფებას მოკლებული ადამიანი არაფრით არ განსხვავდება მონისაგან. არ შეიძლება კაცი არ აუჯანყდეს იმ მდგომარეობას, რომელიც ეროვნულ სულს თრგუნავს და მცირედით მაინც არ ეცადოს, აშკარად თუ მალვით, გადაუხადოს მას ხარკი და ამით თავისი არსებობა, ამქვეყნად მოსვლა და ქართველობა გაამართლოს და დაადასტუროს.

როცა ადამიანი ისე ცხოვრობს, როგორც მარიამმა იცხოვრა, აღარ არის გასაკვირი ისეთი სიტუაციები მოიხსენიონ, როგორც გარდაცვალების შემდეგ მარიამს იხსენიებდნენ. აწყობდნენ მის საიუბილეო თარიღებზე შეხვედრებს, რომელთა შესახებ უამრავი მოსაწვევი ბარათი ამშვენებს არქივს.

მარიამს ჰქონდა ასეთი თვისებაც, როცა გაზეთში ან ჟურნალში ძალიან მოეწონებოდა რომელიმე გამონათქვამი და მას მიიჩნევდა ღირსად ესწავლებინა აღსაზრდელებისათვის, ამოჭრიდა და შეინახავდა, ზოგჯერ მთელ გაკვეთილს დაუთმობდა მის გაშიფვრას. ასე აჩვენებდა ახალგაზრდებს, რისთვის მიეციათ ყურადღება და რისთვის არა. მას ხომ სკოლაში მშვენიერი ბიბლიოთეკა ჰქონდა. ჟურნალ-გაზეთები თვით შენევიდანაც კი მოსდიოდა, სადაც მან საკმაოდ დრო დაჰყო კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით. ასეთი ამონაჭრებიც მრავლადაა დაცული არქივში.

არქივში დაცულია ერთი საყურადღებო საბუთიც: საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში, როცა იგი საბჭოთა სკოლას წარმოადგენდა, ყველა სფერო ისევე იმართებოდა, როგორც გიმნაზიის პერიოდში. არ შეცვლილა არც მარიამ ყაუხჩიშვილი და არც მისი მეთოდები. რა თქმა უნდა, სისპეციაკეს ყველგან და ყოველთვის ერთნაირი სახელი ჰქვია.

არქივის მნიშვნელოვანი და მშვენიერი ნაწილია ფოტოსურათები. ყველა ფოტოსურათის აღწერა და მისი ერთ სამეცნიერო თემაში წარმოდგენა შეუძლებელია. სამაგალითოდ ავიღებთ ერთს:

ფოტოსურათი, რომელზედაც აღბეჭდილი არიან ცნობილი ქართველი პედაგოგები და საზოგადო მოღვაწეები. სურათი გადაღებულია 1926 წლის 25 ივნისს ქუთაისში, ფოტოგრაფ ალხაზიშვილის მიერ. სურათზე აღბეჭდილია ქუთაისის მეხუთე ცხრანლედის პედაგოგებისა და გამოსაშვები მეცხრე კლასელების ერთი ნაწილი.

პირველ და მეორე რიგში ყველა მოსწავლეა, რომელთაგან ბევრი შემდეგში აქტიური საზოგადოებრივი მუშაკი გახდა. მესამე რიგში სხედან მასწავლებლები. მარცხნიდან პირველია მასწავლებელი ე. ჟორჯოლაძე, აქვეა ბავშვთა ექიმი შ. კოკოჩაშვილი, რომელიც სასკოლო ჰიგიენას ასწავლიდა, მის გვერდით მონინავე პედაგოგი, ბიოლოგიის კარგი სპეციალიტი ბ. კლდიაშვილი. შემდეგ გეოგრაფი ალექსანდრე უკლება, რომლის ავტორობით რამდენიმე გეოგრაფიული ნიგნია გამოცემული და სტატიები გეოგრაფიის სწავლების ცალკეულ საკითხებზე. შემდეგ ლექციებს კითხულობდა მასწავლებელთა დახელოვნების ინსტიტუტის ქუთაისის ფილიალში. სურათის ცენტრშია სკოლის დირექტორი, ცნობილი პედაგოგი მარიამ ყაუხჩიშვილი. სურათზე მარიამის შემდეგ აღბეჭდილია ცნობილი ქართველი პედაგოგი მელიტონ კელენჯერიძე. მის კალამს ეკუთვნის მრავალი მეცნიერული, პედაგოგიური ნაშრომი, სასკოლო სახელმძღვანელო, კრიტიკულ-ლიტერატურული გამოკვლევა, პუბლიცისტური სტატია და მრავალი სხვა. მისმა ნიგნმა ქართული ხალხური პოეზიის პედაგოგიური და ესთეტიკური მნიშვნელობის შესახებ (1892) გამოცხადებული ჰყოვა მაშინდელ ქართულ საზოგადოებრივ აზროვნებაში. ამ ნაშრომს 1905 წელს ცალკე საპოლემიკო წერილი უძღვნა ცნობილმა სოციალ-დემოკრატმა ფილიპე მახარაძემ. მელიტონ კელენჯერიძე პრესაში ხშირად გამოდიოდა ნარკვევებით ქართული ლიტერატურის მეთოდის, ქართული ენის გრამატიკის სწავლებისა და სხვა საკითხებზე. ერთხელ მას ქართული ენის სწავლების საკითხებზე საჯარო პაექრობა გაუმართა ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის მაშინდელმა დირექტორმა, ცნობილმა პედაგოგმა, ორატორმა და საზოგადო მოღვაწემ ტრიფონ ჯაფარიძემ, რომელიც რიგ მოსაზრებაში არ ეთანხმებოდა მ. კელენჯერიძეს. ორივე ორატორის გონებამახვილობამ და ენამოსწრებულობამ დიდი ინტერესი გამოიწვია დამსწრეთა შორის.

მელიტონ კელენჯერიძის გვერდით (მარცხნივ) ზის ცნობილი პედაგოგი, დიდად განსწავლული პიროვნება, ფრანგული ენის მასწავლებელი ს. გოზალიშვილი. იგი საუკეთესო მოჭადრაკე იყო. ს. გოზალიშვილი გარდაიცვალა 1931 წლის 15 მარტს. შემდეგ სურათზე აღბეჭდილია მათემატიკის კარგი სპეციალისტი ანა მიხეილის ასული ამირაგოვი. აქვეა ქიმიის მასწავლებელი იოსებ ნარემელაშვილი, რომელსაც თავისი საკუთარი კაბინეტ-ლაბორატორია ჰქონდა ქუთაისში; შემდეგ წლებში იგი თბილისში გადავიდა სამუშაოდ.

მეხუთე რიგში მოსწავლეთა შორის არიან ორი პედაგოგი ჯაბა მეძმარიაშვილი და ელენე მეფისაშვილი. ჯაბა მეძმარიაშვილი ასწავლიდა რუსულ ენას და ეკონომიურ გეოგრაფიას, ელენე მეფისაშვილი კი – ფიზიკურ გეოგრაფიას.

ჯაბა მეძმარიაშვილი უკანასკნელ წლებში მასწავლებლად მუშაობდა ქუთაისის სხვადასხვა ტექნიკუმებსა და პედაგოგიურ ინსტიტუტში რუსული ენის მასწავლებლად. ეს ფოტოსურათი მაგალითისათვის აღწერე. მსგავსი და კიდევ მრავალი, მარიამის შინაურული ცხოვრების ამსახველი ფოტომასალაა ფონდში დაცული. მათი სიმრავლე ქმნის სწორედ მისი ცხოვრების სრულ სახეს. ფოტოსურათები ხომ სარკესავითაა, მათ, ალბათ, პირობითად ცხოვრების სარკე შეიძლება დაერქვეს [ქიმ, 9170, 211, 564, 565, 566, 567, 568].

ასეთივე სიმრავლე ქმნის საგაზეთო სტატიებიც. არც მათ გარეშე დარჩენილა არქივი, რომელთა შეგროვებაში განსაკუთრებული როლი ან გარდაცვლილ ქალბატონ თამარ მდივნიშვილს ეკუთვნის, რომლის დაულალავმა შრომამ დიდი კვალი დააჩინა უშუალოდ მ. ყაუხჩიშვილის ფონდის შეგროვებასა და შენახვასაც.

კარგი ტრადიციები აქვს ქართველებს სწავლა-აღზრდის საქმეში. ეს ტრადიციები თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. სწავლას მონყურებული ქართველები სად არ მიემგზავრებოდნენ იმისათვის, რათა უმაღლესი განათლება მიეღოთ. დუხჭირი ცხოვრების მიუხედავად, ბევრი მათგანი მეცნიერების მწვერვალს იპყრობდა პეტერბურგში, პარიზში, ჟენევაში, ლონდონში.... შემდეგ ისინი ბრუნდებოდნენ და თავიანთი ერის სწავლა-განათლებაზე ფიქრობდნენ. ნიჭიერი ქართველი ხალხის თავკაცები შესაძლებლობების ფარგლებში აგებდნენ სკოლებს, განათლება შეჰქონდათ ხალხში.

ქუთაისში თვითმპყრობელობის დროს არსებობდა წმინდა ნინოს სასწავლებელი, ქალთა და ვაჟთა გიმნაზიები, ეპარქიალური და რეალური სასწავლებლები, მაგრამ აქ ძირითადად მდიდრების შვილები სწავლობდნენ, ღარიბთა შვილები კი, გამონაკლისის გარდა, სასწავლებლის გარეთ რჩებოდნენ.

ამ გამონაკლისთა შორის იყო კურსებული ვასილ ბერეკაშვილის ოჯახიც. მან თავისი ოთხივე შვილი, საშა, ირაიდა, აკაკი და მანანა, ქუთაისში ჩამოიყვანა სასწავლებლად. სამ ქალშვილს პედაგოგიური

განათლება მიაღებინა და ახალგაზრდობის სწავლა-აღზრდის სამსახურში ჩააყენა; ვაჟიშვილი აკაკი ინჟინერ-მეტალურგი გახდა, რომელმაც შემდეგ სახელმწიფო პრემიის ლაურეატობა მიიღო და, როგორც ქვეყნის დიდი პატრიოტი, თავისი შეგნებული ცხოვრებით ემსახურებოდა სამშობლოს [ქიმ, 9170, სგფ, 211 / 6, 20].

საარქივო მასალებიდან ნათლად ჩანს, რომ მარიამთან ცნობილი პედაგოგები მუშაობდნენ, შემდეგში გამოჩენილი მეცნიერები და სახელგანთქმული მასწავლებლები და საზოგადო მოღვაწეები: ალექსანდრე ჯანელიძე, ტრიფონ ჯაფარიძე, ალექსანდრე პოპოვა, ელენე მეფისაშვილი, ელენე მიქელაძე, ნუცა გვარამია, ლუკა მაჭავარიანი, ქსენია ბეჟანიშვილი, დავით ქუთათელაძე, თამარ სვანიძე, ელენე ჯანელიძე, ჟენია რუხაძე დაუსრულებლად შეიძლება სიის გაგრძელება, რადგანაც წლების განმავლობაში პედაგოგები იცვლებოდნენ, გიმნაზიაც სრულ სახეს იღებდა [ნადირაძე, 1967].

მარიამ ყაუხჩიშვილის არქივის დამუშავება, მისი თითოეული ფურცლის შეხება წარსულთან შეხებაცაა. აქ ყოველგვარი ადამიანური ვალია მოხდილი. თვალწინ დაგვიდგება დაბადებიდან გარდაცვალებამდე განუწყვეტელი შრომით განვლილი გზა, რომელიც ანელებს ტანჯვის სიმძიმეს, წვალბების მომაბეზრებლობას, ფუსფუსის ერთფეროვნებას, ისინი შრომაში მსუბუქედებიან, მოსათმენი და მისაღები ხდებიან, თითქოს ლოგიკური და გასაძლები ჩანან, რადგან მათს ფონზე კიდევ უფრო იკვეთება შემოქმედებითი შრომის სიყვარული;

ასეთი სიყვარულით დაიბადა, იმოღვანა და გარდაიცვალა მარიამ ყაუხჩიშვილი. წყნარად მშვიდად, აუჩქარებულად ჰყვება ამის შესახებ მისი არქივის თითოეული ფურცელი. მათში ადამიანური არსებობის სილამაზე იკვეთება.

ეს გაყვითლებული და გაცრეცილი ფურცლები მკითხველის თვალში ინარჩუნებს მარადიულობასა და უკვდავებას.

ლიტერატურა

ქიმ, 9170, ს.გ.ფ. №211; №211/2; №211/19/; №211/104; №211/119; №211/513, №211/263, №223.

ნადირაძე ქ., 1962: აღზრდის საქმისათვის თავდადებულნი, გაზ. „ქუთაისი“, 29.08.1962.

ლვინჯილია ჯ., 1983: „პოეტური ენერჯია“, გვ. 240, თბილისი.

ვასაძე მ., 1962: ასეთ ადამიანებს არ ივინყებენ, გაზ. „ქუთაისი“, გვ. 3.

შენიშვნა: საერთო ფონისათვის ნაშრომში გამოყენებულია კუკური ლილუაშვილის „მარიამ ყაუხჩიშვილი“ (გამოცემულია 1973 წელს, საარქივო მასალების მიხედვით)

L. GABUNIA

G. GABUNIA

ARCHIVAL LIFE OF M. KAUKHCHISHVILI

Among prerevolutionary schools of Kutaisi its honourable debt paid Kaukhchishvili women gymnasium.

For studying gymnaziums existence the materia Kutaisi kept in his historical - ethnographical museum is used. The same question is touched the labour "Mariam Kaukhchishvili" of professor Kukuri Liluashvili published in 1973 year.

In 1903 the private school of the second quality where Mariam Kaukhchishvili worked moved in her guidance. With Mariams personal petition and model learning process school became a gymnasium of first quality, and gradually fifth and eighth classes were added and it became an absolute gymnazium.

A governmental commission notified the learning process quite satisfactory and affirmed it as an anvoy women gymnazium and gave a name of M kaukhchishvili. Since 1903 year this gymnazium was in centre Gokieli's house in Tbilisi street until it became an anvoy gymnazium it didn't have enough area for building with the help of catholics living in Kutaisi and with a loan taken from the bank Mariam could buy a two storied building in the centre of the city.

A manoria bank mounted an agreement on 31 of october in 1912. According to this agreement Mariam kaukhchishvili bought an estate with house in Tbilisi street of Anna Nijaradze. The value of the house was 4831 roubles. The estate consisted with two plots and the common floorspace was 1670 km2. School was situated in two buildings. The main

building was two-storied. Kauhchishvili's gymnasium wasn't an organization of commercial aim, but it was a wide field for Mariam trustworthy educational ability and also for fertile work for teachers working in this school.

The corroboration of this is a huge number of pupils in this school:

1902-1903 school year 339 pupils, 1903-1904 school year 331 pupils, 1904-1905 school year 296 pupils, 1906-1907 school year 291 pupils, 1910-1911 school year 404 pupils, 1912-1913 school year 402 pupils, 1913-1914 school year 510 pupils.

Hundreds of people finished this school. 35 students were graduates the first-graduates in 1912y.

Academician G. Chogoshvili, professors: K. Luluashvili, O. Fzikashvili, famous inventor T. Shavgulidze, Journalist and writer R. Berodze and many other famous people studied in M. Kauhchishvili's gymnasium.

The studying process was held in Georgian. It was one of those schools where taught Georgian history was taught. And because of this it was appraised with intelligence of Kutaisi. And because of this the children of famous teachers Silovan Khundadze and Nino Nakashidze graduated this school.

The school year was beginning in the first september and the school year lasted till 31 may. The entering exams were held, and the exams were carried out with the commission. Girls dressed up cellular dresses with brown aprons. Hundred pictures are saved in the fund which describes life of this school differently. These pictures are requiems with clearly show traditions of public education in our city.

Tuition was less comparing with other schools 20, 15, 5, 4, 2 and even two roubles. And the poor students didn't pay at all. M. kauhchishvili's Gymnasium served mostly to people from needy families. A few income of school served its prosperity. 368 students were released from tuition in 1912 year. The total sum was 1790 roubles. Release from tuition wasn't enough for poor people. It was necessary to dress them up and make conditions for studying. Because of this fact Mariam draw in Kutaisi's society. Charity performances were arranged with her initiative for the sake of poor students help.

The most famous people participated in this concerts. Poets: Paolo Iashvili, Valerian Gaprindashvili, actress Veriko Anjaparidze, singer Vano Sarajishvili were frequent guests of Gymnasium.

With the same prescript "Electro Radium" was new comer artists participated. All the profit from these concerts were for poor students and musical school.

The method of upbringing was original in this school. Children weren't beaten, but they were brought up with inspiration and personal examples no one was excluded. Honourous pupils were awarded they were taken to the theatre. Intimacies were established with parents of the pupils.

Gymnasium had a Great Library. Together with Georgian and foreign publications there were rare fund of children's literature. There was a dress-making workshop where girls studied sewing. Medical commission existed at school which controlled cleanness there.

M. kauhchishvili's Gymnasium was the only school in pre-revolutionary Kutaisi which had all instruments for studying physics, also many plants for natural science.

Collector Alexi Sobrievski who lived in Pre-revolutionary Kutaisi collected cockle shells with great desire. Before leaving Georgia he left half of his collection to M. Kauhchishvili's Gymnasium. This collection enriched zoological study.

Later Mariam presented this collection to Tbilisi state university.

Private woman gymnasium existed till 1921 year. After this reorganizations were made a lot of times in the school first it was made as a labour school and since 1938 - 1939 school year it became 17 secondary-school. Gymnasium had great teachers: Tarasi Abzianidze, Zinaida Chikvaidze, Nikoloz Gurgendze, Aleksandre Toradze, Mariam Orkhelashvili, Aleksandre Ukleba. The teacher of Georgian language was Helen Lortkipanidze - Tsulukidze. And after her leaving Magita Antadze. Magita was very young and clever woman. The teacher of Russian language was Aleksandra Popova. She was very educated woman. She knew V. I. Lenin very well and often met her.

Georgian honoured teacher Mariam Kauhchishvili was born in Kutaisi in 1866 year. In 1886 she graduated St. Nino's school in Kutaisi. In 1886 -1896 she attended to pedagogical courses of Geneva and acquainted with the structure of secondary schools and Kindergartens abroad.

In 1903 year after working in different schools Mrs. Mariam became a head of native city's woman school, which became Gymnasium afterwards. M. Kauhchishvili was a director of Gymnasium till 1921 year.

Mariam wasn't married. She was a real teacher.

Mariam was an attractive woman with white hair as a snow, wide black eyes and clever look, little nice hands, pleasant voice and frank smile. She was an attorney for children. Pupils loved her very much.

Mariam Kauhchishvili died on March 20 in 1939 year in the building of her school where she lived in a small room. She is buried in Sapichkhia's cemetery.

ბარათი №102 მარიამ ყაუხჩიშვილი, მელიტონ კელენჯერიძე, ალექსანდრე უკლება, მიშა სიდავა

ბარათი №168 მარიამ ყაუხჩიშვილი პედაგოგებთან ერთად

ბარათი №69 მარიამ ყაუხჩიშვილი, ანდრო ჩხიკვაძე, არტემ ყურაშვილი

წყალტუბო, მარიამ ყაუხჩიშვილი წყალტუბოში დასასვენებლად

ბარათი №67

მარიამ ყაუხჩიშვილი მოსწავლეებთან ერთად 1924წ.

ნელი უბრაძე

XIII საუკუნის უცხო მფლობელთა მონეტები ქუთაისის მუზეუმში

მე-13 საუკუნე საქართველოს ისტორიის ერთ-ერთი ურთულესი მონაკვეთია. ამ პერიოდის საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური და ეკონომიკური მდგომარეობა მჭიდროდა დაკავშირებული მსოფლიოში მომხდარ ისტორიულ მოვლენებთან. საქართველო, რომელიც მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის მანძილზე გარეშე მტრებთან მუდმივ ბრძოლებში იმყოფებოდა, ამჟამადაც, ძალაუნებურად, ჩართული აღმოჩნდა ამ პერიოდის ისტორიული ქართველების შუაგულში. ჯერ კიდევ მონღოლთა შემოსევამდე აყვავებული საქართველოს საფუძვლები ჯალალ ედ დინის მოულოდნელმა თავდასხმამ შეარყია. მონღოლთა ძლევამოსილი შეტევის შედეგად, საკუთარ სამშობლოდან განდევნილმა ხვარაზმის უფლისწულმა ჯალალ ედ დინმა გადაწყვიტა დაემორჩილებინა მთელი ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნები. მან თავისი ლაშქრის ნარჩენებით სპარსეთი დაიმორჩილა და ბოლოს საქართველოს საზღვრებს მოადგა. დაიპყრო მთელი მისი აღმოსავლეთი ნაწილი თბილისითურთ და რუსუდან დედოფალი მთელი სამეფო კარით იმერეთს განდევნა. ხვარაზმელებმა ააოხრეს და გაძარცვეს თბილისი, დააქციეს ეკლესიები, გაჟლიტეს მოსახლეობა. მემატიანის ცნობით, დახოცილთა რიცხვმა 100 ათასს მიაღწია. ხვარაზმელების თარეში საქართველოში 5 წელს გაგრძელდა. ამ თარეშის შედეგად ქალაქები და სოფლები დარბეული და გაძარცვული იყო, მოსახლეობის დიდი ნაწილი ბრძოლებში დაიღუპა ან გაიფანტა.

ჯალალ ედ დინის შემოსევებმა თავისი კვალი დაამჩნიეს ჩვენი ქვეყნის კულტურულ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ვითარებას, რაც უპირველესად, კარგად ჩანს ნუმიზმატიკული მასალიდანაც. საქმე იმაშია, რომ გამარჯვებულ მტერს ხელთ ჩაუვარდა მთელი სამეფო ხაზინა, რომელიც საკუთარი მონეტების მოსაჭრელად გამოიყენა. ხელში ჩავარდნილი ქართული ფულის მთელი მარაგი ჯალალ ედ დინმა ზარაფხანაში ხელახლა გადაამუშავა და ქართულ მონეტებზე ახალი სიქის დარტყმის საშუალებით საკუთარ მონეტად აქცია. გავრცელებული აზრით, ჯალალ ედ დინის მონეტების გადაჭედვის დროს მხოლოდ „უნესოდ“ მოჭრილ ქართულ მონეტებს იყენებდნენ, მაგრამ ირკვევა, რომ „ნესიერად“ მოჭრილი, კერძოდ, გიორგი III-ის და თამარის მონეტებიც გადაჭედილა. ამ მონეტების შუბლზე ორსტრიქონიანი არაბული ზედწერილია: „სულთანი უზენაესი“. ზურგზეც არაბული წარწერაა: „ჯალალ ად დუნია ვადდინ“. ხშირია შემთხვევები, როდესაც ჯალალ ედ დინის სიქის ქვეშ შერჩენილია ლაშა გიორგის ან თამარის ფულის დაუზიანებელი წარწერების ნაწყვეტები. უფრო იშვიათია შემთხვევები, როდესაც გიორგი III-ისა და დემეტრე I-ის მონეტის წარწერის დეტალებიც ჩნდება. ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ნუმიზმატიკის ფონდში დაცულია ჯალალ ედ დინის სახელით მოჭრილი მონეტები, რომლებზედაც კარგად ჩანს თამარის, ლაშა გიორგის და დემეტრე I-ის მონეტების წარწერები.

აღმოსავლეთ საქართველო ჯერ კიდევ აოხრებული და განადგურებული იყო ხვარაზმელებისაგან, ქვეყანამ წელში გამართვაც ვერ მოასწრო, რომ საქართველოს ახალი მტერი — მონღოლები მოეგვინა. მონღოლები პირველად 1220 წელს გამოჩნდნენ საქართველოს საზღვრებთან. ისინი 1220-1221 წლებში სამჯერ შეებრძოლნენ ქართველებს, სამივეჯერ გაიმარჯვეს, მაგრამ უკანვე გაბრუნდნენ. 1235 წელს მონღოლები ისევ დაბრუნდნენ საქართველოში, ქვეყნის მესვეურებმა ამჯერად ბრძოლას თავი აარიდეს და ციხეებში ჩაიკეტნენ, შემდეგ კი მტერს დანებდნენ. მეფე რუსუდანი შეურიგდა დამპყრობლებს და ცნო მონღოლთა ყაენის უზენაესობა.

ამ ისტორიულმა მოვლენებმა ნუმიზმატიკურ მასალაზეც ჰპოვა ასახვა. 1239-1245 წლებში თბილისში მოიჭრა მონღოლური ყაიდის ფული — ანონიმური დრამები, რომლებზედაც არაბული წარწერა და მონღოლური სიმბოლოებია გამოსახული. ასეთი ტიპის მონეტები დაცულია ქუთაისის მუზეუმშიც. ამ მონეტებზე იკითხება მონეტის მოჭრის ადგილი — თბილისი და მონღოლი მფლობელის ტიტული „სამართლიანი ყაანი“.

XIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან სამონეტო ტიპები ხშირად იცვლება. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მუზეუმის ნუმიზმატიკის ფონდში დაცული მანგუ ყაენის სახელით მოჭრილი მონეტები, რომლის შუბლზე მორკალურ კვადრატში მოთავსებულია სამსტრიქონიანი არაბული ზედწერილი „მანგუ ყაენი უმაღლესი სამართლიანი.“ კვადრატსა და რკალს შორის ოთხ სეგმენტში არაბულად იკითხება მონეტის მოჭრის ადგილი — თბილისი. ზურგზე რკალსა და კვადრატში არაბული რელიგიური ზედწერილია. სეგმენტებში არაბულადვე მოცემულია თარიღი, რომელიც მონეტის მოჭრის წელს შეიცავს.

1259 წელს მანგუ ყაენი გარდაიცვალა. ილხანმა ჰულაგუმ საქართველოში მოჭრილ მონეტებზე დიდი ყაენის მხოლოდ საპატიო ტიტული მოათავსა. ამან საფუძველი დაუდო ახალი ტიპის მონეტის მოჭ-

რას, რომელიც „ყანურების“ სახელით არის ცნობილი [ღვაბერიძე 1986: 12]. ქუთაისის მუზეუმში ამ ტიპის მონეტების საკმაო რაოდენობითაა დაცული.

XIII საუკუნის ბოლოს მონეტის ტიპი კვლავ იცვლება. ჩნდება თავისებური და ორიგინალური ე. წ. ქართულ-ჰულაგუიდური დრამა. საქმე იმაშია, რომ 1256 წელს ჩინგიზ-ყაენის შვილიშვილმა ჰულაგუმ ირანში საფუძველი ჩაუყარა ილხანთა ანუ ჰულაგუიანთა სახელმწიფოს, რომელთანაც საქართველო ვასალურ მდგომარეობაში იმყოფებოდა.

1298 წლიდან ილხანთა სამეფოს დაცემამდე საქართველოს ზარაფხანაში რეგულარულად იჭრებოდა ჰულაგუიდების ვერცხლის მონეტა. მონეტის შუბლზე მოთავსებულია მონღოლური და არაბული წარწერები, რომელიც ილხანთა ყაენების სახელს შეიცავს, ზურგზე კი ქრისტიანული ლოცვა გადმოცემულია არაბულად და ჯვრის გამოსახულებაა. ამ ტიპის მრავალი მონეტაა დაცული მუზეუმში. ჰულაგუიდური ტიპის ქართული მონეტების მოჭრა გამონვეული იყო წმინდა სავაჭრო-ეკონომიკური მიზნებით და მეზობელ ქვეყნებთან ეკონომიკური კავშირის დასამყარებლად.

XIII – XIV საუკუნეთა მიჯნაზე სამონეტო საქმიანობაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები ხდება და ილხანთა სამფლობელოში შემავალ სახელმწიფოებში მკვიდრდება ყაზან ყაენის რეფორმით დადგენილი საერთო ჰულაგუიდური ტიპის მონეტა [კაპანაძე 1969: 102]. იგი არსებობდა ილხანთა სახელმწიფოს დამხობამდე

ქართულ-ჰულაგუიდური მონეტა თავის სპეციფიკურობას კარგავს. ყოველივე ქართული და ქრისტიანული მასზე ქრება წარწერები და მათი შინაარსი მთლიანად უცხოურია (მუსლიმანურ-- რელიგიური სიმბოლო, მონღოლ მფლობელთა სახელები, ტიტულები და სხვა). ქორონიკონი სულ აღარ ჩანს და თარიღი მხოლოდ ჰიჯრით არის მოცემული. თბილისში მოჭრილმა ამ ტიპის ვერცხლის მონეტებმა ჩვენამდე დიდი რაოდენობით მოაღწია. მუზეუმში ასეთი მონეტებიც მრავლადაა წარმოდგენილი.

მიუხედავად იმისა, რომ მე-13 საუკუნეში საქართველოში მოჭრილ მონეტებზე დაფიქსირებულია უცხო მფლობელთა სახელები, ეს მონეტები მაინც ქართულია და არა მონღოლური.

ქუთაისის მუზეუმის ნუმიზმატიკის ფონდში ზემოთ ნახსენები თითქმის ყველა ტიპის მონეტაა დაცული. ეს მონეტები ნაპოვნია ქუთაისის მიდამოებში და მათ დიდი მნიშვნელობა აქვთ როგორც საერთოდ საქართველოს ისტორიისათვის, ასევე ქუთაისის პოლიტიკური და სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობათა ისტორიის შესწავლისათვის.

ლიტერატურა

1. კაპანაძე დ. 1969: ქართული ნუმიზმატიკა. თბილისი
2. ღვაბერიძე ც. 1986: საქართველოს ურთიერთობა ილხანთა ირანთან და ჯელაირთა სახელმწიფოსთან. თბილისი

N. UGREKHELIDZE

THE 13TH CENTURY FOREIGN COINS IN KUTAISI MUSEUM

The 13th c. was one of the hardest periods of the history of Georgia. The socio-political and economic situation of Georgia in that period was closely associated with the historical factors going on in the world. Georgia, having been involved in permanent struggles with invaders for its centuries-long history, was engaged in the controversies of that time. Before the Mongol invasion, the foundations of flourished Georgia were shaken by Jalal ad-Din's unexpected aggression. Having been expelled from his homeland after the Mongol invasion, Jalal ad-Din, the prince of Khwarazm, decided to subdue all the countries of the Middle East. By means of the remaining units of his army, he conquered Persia, and, at last, approached the borders of Georgia. He conquered its eastern part, including Tbilisi, and made Queen Rusudan and the court escape to Imereti. Khwarazmians raged and robbed Tbilisi, ruined churches, killed the people. According to the chronicler, casualties estimated up to a hundred thousand people. Khwarazmians' rage in Georgia lasted for five years. As a result of their rage, cities and villages were devastated and robbed, a greater part of the population were either killed in fights or scattered.

Jalal ad-Din's invasion influenced the cultural-economic and political situation of our country, what is, first of all, well visible based on numismatic data. As a matter of fact, the enemy got hold of the whole Georgian treasury, and

they used it to coin their money. At the mint, Jalal ad-Din re-produced the whole stock of the Georgian money, and, by way of applying of new mintages upon Georgian coins, turned them into his own ones. According to a wide-spread view, while minting of Jalal ad-Din's coins, only "irregularly" minted Georgian coins were used; however, it has become clear that "regularly" minted coins, viz. those of Giorgi II and Queen Tamar, were also reproduced. The reverse of those coins bear the bi-linear Arabic inscription: "Sultan Supreme." The reverse too has an Arabic inscription: "Jalal ad-Dunia Waddin." Frequently, under Jalal ad-Din's mintages, parts of the inscriptions of Lasha Giorgi's or Tamar's money have been retained. There are rare cases in which details of the inscriptions on the coins of Giorgi III and Demetre I are visible. The Historical Museum of Kutaisi preserves Jalal ad-Din's coins, on which the inscriptions on the coins of Lasha Giorgi and Demetre I are well observable.

Eastern Georgia was still suffering under the devastating invasion of Khwarazmians, the country had not yet started to recover, when new enemies, Mongolians targeted Georgia. Initially, Mongolians appeared at the Georgian borders in 1220. In 1220-1221, they attacked Georgians for three times, took over them, but went back. However, when in 1235 Mongolians returned to Georgia, the rulers of the country decided to escape the fight and went to fortresses; then they surrendered. Queen Rusudan reconciled with the conquerors and recognized their supremacy.

Since the later half of the 13th century, types of coins had changes frequently; Tbilisi mint produced Mangu Khan's Dramas. It is noteworthy that such coins were produced only in Tbilisi mint. They have an Arabic inscription: "Mangu Khan – Supreme, Fair." It also indicates the place of its production – Tbilisi. To him also belong nameless coins, so called "Qaanuri," having the following inscription: "Qaan Fair." Like Mangu Khan's coins, the "Qaanuris" provided detailed information about their dates. At the end of the 13th century, the type of coins was changed again. The peculiar and original, the so called Georgian Hulaguide Drama appeared. In 1256, in Iran, Hulagu, grandson of Chingiz Khan, established the Ilkhans', that is, Hulaguians' state, the vassal of which was Georgia. Since the 1260s, there had been fighting between the rulers of the Golden Horde and the Ilkhans. Georgia was the battlegrounds of those struggles, greatly damaging the already devastated country.

Since 1298 till the fall of the Ilkhan state, the Georgian mint regularly produced silver coins of the Hulaguides. The reverse of the coin bears Mongolian and Arabic inscriptions, mentioning the names of Ilkhans's khans; its reverse has a Christian prayer in Arabic and a cross.

At the turn of the 13th-14th centuries, considerable changes occurred in Hulaguians' state. Qazan of the Ilkhans launched the monetary reform in the country and established the common Hulaguide coins throughout the vast territory controlled by the Ilkhans. It lasted till the fall of the Ilkhans' state. The Georgian Hulaguide coin lost its specific character. All Georgian and Christian features disappeared; inscriptions and their content were entirely foreign (Islamic religious symbols, names of Mongol rulers, titles, etc.).

The Numismatic Fund of Kutaisi Museum preserves all kinds of coins mentioned above. These coins have been discovered in Kutaisi and its surroundings, and they are of great significance both for the Georgian history at large, and for the study of the history of political and commercial-economic relations of Kutaisi.

მ. სარკოვი, ბ. ცირეკიძე. რ. ჩაბუნავა

უძველესი ოქროს მაღარო საქართველოში

ცნობილია, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე ოქროს მოპოვება და გადამუშავება უძველესი დროიდან წარმოებდა. ეს გარემოება ნათლად აისახა იმ ბერძნულ მითებში ოქროს საწმისისა და არგონავტების შესახებ, რომლებსაც საფუძველი ჯერ კიდევ ძვ. წ. VIII-VII საუკუნეებში ჩაეყარა [ა. ურუშაძე 1964.]. ამ მითებში აღწერილი ოქროს მოპოვების კოლხური წესი, რომელიც მთის მდინარეებში ამ მეტალის წარტაცებული ნაწილაკების ცხვრის ტყავით დაჭერას ითვალისწინებდა, ჩვენს დროშიც (1946წ) ეთნოგრაფიულად დაადასტურა ლ. ბოჭორიშვილმა [ლ. ბოჭორიშვილი. 1946, გვ. 283-289].

ოქროს ძველი მაღაროების გამოვლენის მიზნით ჩატარებულმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა (ხელმძღვ. ირ. ლაბაშიძე) ისეთი მოულოდნელი და განსაკუთრებული მნიშვნელობის შედეგები მოიტანეს, რომ რადიკალურად შეცვალეს ჩვენი წარმოდგენები საქართველოში ოქროს მოპოვების ისტორიის შესახებ. მცირე კავკასიონზე, კერძოდ კი „საყდრისის“ (ანუ „ყაჩალიანის“) მთაზე აღმოჩენილი იქნა არქაული ოქროს მაღარო, რომელიც არც მეტი, არც ნაკლები ძვ. წ. . IV-III ათასწლეულების მიჯნაზე ფუნქციონირებდა (!). აქ ნაპოვნი თიხის ჭურჭლის ნატეხები ძვ. წ. III ათასწლეულს განაკუთვნეს, ხოლო იმავე ფენებიდან აღებული ნახშირი რადიოაქტიული ნახშირბადის მეთოდის საშუალებით ძვ. წ. 3018_2929 წლების ინტერვალში დათარიღდა. მაღაროს კომპლექსური შესწავლის საფუძველზე გერმანელმა მეცნიერებმა საყდრისის ოქროს „კაცობრიობის უძველესი ოქრო“ უწოდეს და განაცხადეს, რომ „კავკასიაში ოქროს უფრო ადრე ამუშავებდნენ ვიდრე ეგვიპტეში [თ. გურული 2008 წ. გვ.39].

სიძველესთან ერთად მაღარომ ყურადღება სხვა მხრივაც მიიქცია. მის შემოგარენში და თვით მაღაროში 10000-მდე ქვის იარაღის (უროების, როდინების და ა.შ.) ფრაგმენტი აღმოჩნდა, რომლებიც ოქროსშემცველი კვარციტების ქანების დასამუშავებლად იყო გათვალისწინებული. მაღაროს სიღრმე 70 მეტრს აღწევდა; გამონამუშევრების ვიწრო კედლები აშკარად ცეცხლისაგან იყო გამურული და ა. შ.

საყდრისის ანალოგიით ეგვიპტის უძველეს ოქროს მაღაროებში ამ მეტალს კვარციტის ქანებიდან იღებდნენ. ვინაიდან შემორჩენილია ეგვიპტური წარმოების აღწერილობა (ის ძვ. წ. II-ის თვითმხილველ მწერალს აგათარქიდეს ეკუთვნის და მოყვანილია დიოდორე სიცილიელის (ძვ.წ. I ს.) თხზულებაში. მისი საშუალებით შეიძლება საყდრისში გამოყენებული ტექნოლოგიური სქემის რეკონსტრუირება, იმ ქვის იარაღების დახმარებით, რომლებიც აქვე აღმოაჩინეს არქეოლოგებმა.

საწარმოო პროცესი იწყებოდა მაღაროში ოქროსშემცველი კვარციტის ქანების მონგრევით. ამ პროცედურის გასაადვილებლად ამ ქანებს კოცონზე ახურებდნენ და შემდეგ წყლის დასხმით მათ დასკდომას იწვევდნენ (ცეცხლის გამოყენებას ეგვიპტეში სიტყვიერად აგათარქიდე [A. Лыка 1958. გვ.356], ხოლო საყდრისში მაღაროს გამურული კედლები ადასტურებენ). აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საყდრისელი მემალაროელები უდაოდ ვენტილიაციის რაღაც ეფექტურ სისტემას იყენებდნენ, რომელიც 70 მეტრის სიღრმეზე წვისა და სუნთქვისათვის აუცილებელი ჰაერის ნაკადის მიწოდებას უზრუნველყოფდა. მონგრეულ ქანებს იქვე წერაქვებით აწვრილმანებდნენ და დაწვრილმანებული მასა ზედაპირზე ამოჰქონდათ (ამის შესახებ აგათარქიდე იუწყება და ცხადია რომ იგივე პროცედურა საყდრისის მაღაროშიც უნდა განხორციელებულიყო).

ზემოთ მოტანილ მადნის ნამსხვრევებს, როგორც ეს მაღაროს შემოგარენში ნაპოვნი ქვის იარაღებიდან ჩანს, ჯერ უროებით ქვის როდინებში ნაყავდნენ და შემდეგ, სავარაუდოდ, ხელის ნისქვილებში ფქვავდნენ დისპერსიული ფხვნილის მიღებამდე (მადნის როდინებში ნაყვასა და ხელისნისქვილებით დაფქვას აგათარქიდეც აღნიშნავს).

მიღებულ ფხვნილს ეგვიპტელები დახრილ ზედაპირზე წყლის ნაკადით ამუშავებდნენ, რის შედეგადაც უფრო მსუბუქი ფუჭი ქანის ნაწილაკები ნაკადით წარიტაცებოდნენ, ხოლო უფრო მძიმე ოქროს ნაწილაკები ზედაპირზე ილექებიან და ამ გზით გამოცალკავებული პროდუქტის შედნობით ოქროს ზოდი მიიღებოდა.

ჩვენი აზრით, საყდრისელი მემალაროელები, ეგვიპტელებისაგან განსხვავებით, დახრილ ზედაპირზე ცხვრის ტყავებს აფენდნენ და მათი ბუნების საშუალებით ოქროს ნაწილაკების უფრო მეტი რაოდენობით ჩაჭერას უზრუნველყოფდნენ. (ამას გვაფიქრებინებს ის ფაქტი, რომ შემდგომში კოლხეთის (კონკრეტულად კი სვანეთის) ტერიტორიაზე ცხვრის ტყავი ფართოდ გამოიყენებოდა მთის მდინარეებში შეტივტივებული ოქროს მოსაპოვებლად.)

ჩვენს მიერ რეკონსტრუირებული ოქროს მოპოვების წესი, თავის დროზე გამოყენებული რეალური წესისაგან დიდად არ უნდა განსხვავდებოდეს. ამასთან ერთად ისიც ნათლად ჩანს, რომ 5000 წლის წინ მოქმედი საწარმო მალალი ტექნიკური დონით გამოირჩეოდა. ჯერჯერობით არ არის ცნობილი თუ საყდრისში მოპოვებულ ოქროს სად და ვინ ამუშავებდა ნაკეთობების მისაღებად, ვინაიდან ამ მალაროს თანადროული ოქროს ნივთები გამოვლენილი არ არის. ამ საკითხს ალბათ მომავლის არქეოლოგიური კვლევები გაარკვევენ, მაგრამ დღეისათვის ურყევ ფაქტად შეიძლება მივიჩნიოთ ის, რომ საყდრისის მალაროსდროინდელი ე. ი. IV-III ათასწლეულების მიჯნაზე მოქმედი ოქროს საწარმოს ანალოგი ჯერჯერობით მსოფლიოს არც ერთ ქვეყანაში არ არის გამოვლენილი.

ლიტერატურა:

1. ბოჭორიშვილი ლ. 1946: ოქრომჭედლობა სვანეთში საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის მოამბე, ტ. VII, №5, გვ. 283-289 თბილისი.
2. გურული თ. 2008: საყდრისის უნიკალური აღმოჩენა. თაბორი, სექტემბერ-ოქტომბერი, გვ.39, თბილისი.
3. ურუშაძე ა. 1964: ძველი კოლხეთი არგონავტების თქმულებებში. თბილისი.
4. Лукас А. 1958: Материалы и ремесленные производства древнего Эгипта. Москва.

M. SACHKOVI, G. TSIREKIDZE, R. CHAGUNAVA

THE OLDEST GOLD MINE IN GEORGIA

It is widely known, that on the territory of Georgia the gold has been found and processed since the ancient times. These circumstances are clearly reflected in Greek myths about the Golden Fleece and Argonauts the fundamentals of which were laid in VIII-VII centuries. [A. Urushadze, 1964]. In these myths the Colchian way of finding gold is described, that implied catching floating metal parts in the mountain rivers using the sheep skin. At the present time, it has ethnographically been proved by L. Bochorishvili [L. Bochorishvili, 1946, pg. 283-289].

Archeological excavations with the aim of uncovering old gold mines (head of excavation works Ir. Gabmashidze) brought unexpected results of much importance that have radically changed our conception concerning the history of gold mining in Georgia. In the small Caucasus, namely on the mountain 'Sakdrisi' (i.e. 'Khachaghiani') gold mine of archaic period was discovered, which was functioning during IV-III millenniums (!) The broken pieces of the clay crockery found on the area date back to III millennium BC. Radio carbon dating of the charcoal collected from the layers was done. As a result, it was ascertained that they date back to 3018-2929 BC. On the basis of complex study of the mine German scientist named the gold of the mine after 'the oldest gold of the humanity' and claimed that 'in Caucasus gold was processed much earlier than in Egypt. [T. Guruli, 2008, pg. 39]

In parallel to the antiquity the mine is considerable in many other ways. In the surroundings of the mine and in the mine itself the fragments of about 10000 stone tools were found (sledgehammer, mortar and etc.). They were used for processing the gold containing quartzite rocks. The depth of the mine reached 70 meters. Because of the processing activities narrow walls were covered in soot from the effects of fire and etc.

Analogously to the Sakdrisi in Egypt the oldest gold in the mines was obtained from quartzite rocks. Egyptian way of gold processing is still remnant (it belongs to the writer Agatarkide (I c. BC) who was the witness at the same time and is also mentioned in the composition by Diodere Sicilian (I c. BC)). By means of these materials and with the help of the tools found by the archeologists in the area the technological scheme used in Sakdrisi mine can be reconstructed.

The production process started with breaking the gold containing quartzite rocks. To make the process easier the rocks were heated on the fire and by pouring the water the rocks were made to crack. (The use of fire can be confirmed in words by Agatarkide [A. Lukas, 1958. pg. 356] and in the mine by the walls covered in soot). It should be noted that miners in Sakdrisi used an effective system of ventilation to provide fresh air supply under the depth of 70 meters. Broken rocks were instantly processed using pickaxe. Later they were brought onto the surface (Agatarkide claims about it and it is obvious that the same procedures might have been used in Sakdrisi mine).

Pieces of ore taken to the surface, as it can be observed on the bases of the stone tools found in the surrounding area,

were pounded in stone mortars and later were ground in hand mills until the dispersive powder was obtained. (Agatarkide mentions the process of pounding the ore in the mortars and grinding it using the hand mills)

Egyptians processed the obtained powder by the stream of water on the bent down surface. Light particles of the rocks were taken by the water stream. Heavy gold particles precipitated on the surface and by welding the isolated particles the gold bar was obtained.

We think that miners in Sakdrisi used sheep skin instead of the bent down surface. The fur could provide holding more gold particles than the bent down surface. (It can be conditioned by the fact that later on the territory of Colchis (more precisely in Svanetia) sheep skin was widely used to get the gold floating in the mountain rivers).

The rule of finding the gold reconstructed by us is not much different from the way used in the past. Besides, it is clear that the mine functioning 5000 years ago was distinguished by its high technological level. It is not known so far where and who processed gold in order to get golden ware since the golden items of that time have not been found yet. It is the question of the future archeological expeditions, but today it is without doubt, that the golden mine analogous to that functioning in IV-III centuries have not been found in any country of the world yet.

ნიმუ აკაუზაძე

ქართული ასომთავრული ქუთაისის მუზეუმის მასალების მიხედვით

ქართული დამწერლობის ძეგლები, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ V საუკუნის და მის შემდგომ დროინდელია. დღეისათვის მათი ნიმუშები წარმოდგენილია ეპიგრაფიკული ძეგლებისა და პალიმფსესტური ხელნაწერების სახით.

ქართული მწიგნობრობის შესახებ ცნობა დაცულია „ქართლის ცხოვრებაში“ [ტ. I, „სახელგამი“, თბილისი, 1955]. ლეონტი მროველი ქართული დამწერლობის — „მწიგნობრობის გავრცობას“ ფარნავაზ მეფეს მიაწერს: „ამან განავრცო ენა ქართული და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართულისა. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული (გვ. 26)“. უკანასკნელი დროის მრავალი აღმოჩენა და ქართველ მეცნიერთა მიერ დამონებული დამაჯერებელი მტკიცებულებანი ადასტურებს, რომ ქართული დამწერლობის წარმოშობა შორეულ საუკუნეებში მომხდარა.

ქართულმა დამწერლობამ / ანბანმა / განვითარების სამი საფეხური განვლო: ასომთავრული, ნუსხური და მხედრული. ასომთავრულით ნაწერი ტექსტები XI საუკუნის ჩათვლით გვხვდება; ნუსხური IX საუკუნიდან XIX საუკუნის ჩათვლით გვაქვს დამონებული, მხედრული დამწერლობის ნიმუშები კი X საუკუნეში იღებს სათავეს.

„XI საუკუნიდან მოყოლებული, როცა ნუსხურმა დამწერლობამ ხელნაწერ ტექსტებში საბოლოოდ შეცვალა ქართული ასომთავრული, ეს უკანასკნელი რჩება ქვაზე წარწერებისა და ხელნაწერებში სათაურებისა და საზედაო ასოების შესასრულებლად. ამან განაპირობა მისი სახელწოდება „ასომთავრული“. ასოთა მოხაზულობის მხრივ ასომთავრულ დამწერლობას მრგოლოვანიც ეწოდება“ [ელ. მაჭავარიანი „ქართული ანბანი“ თბილისი, 1977, „განათლება“ გვ.: 3].

ანბანის ყოველ ასოს თავისი რიცხვითი მნიშვნელობა შეესაბამება.

V საუკუნის ანბანში 38 ასო-ნიშანი იყო. მათგან თანამედროვე ანბანში არ იხმარება ხუთი: $\text{H}(\text{A})$, $\text{d}(\text{A})$, $\text{C}(\text{A})$, $\text{Y}(\text{A})$, $\text{P}(\text{A})$.

ასოები იკვეთებოდა ქვაზე, სრულდებოდა წარწერები ეტრატზე (ტყავზე), ქალაღზე, ჭილსა და პაპირუსზე. ეტრატს ადგილობრივად ამზადებდნენ; ქალაღი კი საქართველოში შემოჰქონდათ და აქ ხდებოდა მისი დამუშავება, განებვა-გახამება.

ტექსტის კალიგრაფიულ მხარეს შუა საუკუნეების საქართველოში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. გადამწერლობა ძველ საქართველოში ხელობად ანუ „ჭვლად“ ითვლებოდა.

ადრეული ხანის დამწერლობის ნიმუშები დიდი ზომის მთავრული ასოებითაა შესრულებული. ასოები კვადრატშია ჩანერილი. ძირითადი ასწვრივი ღერძი, რომელიც კვადრატის შუახაზს ემთხვევა, კვადრატის მეოთხედ ნაწილებში იერთებს სიმაღლის ნახევარ ან მის მეოთხედ ელემენტებს. წრიული მოხაზულობის ასოთა სიმაღლეც კვადრატის შუახაზის ან დიამეტრის ტოლია.

ხელნაწერი გვერდების განსაკუთრებულ სილამაზეს დიდი ზომის მთავრული ანუ საზედაო ასოები ქმნიან. ისინი აბზაცების დასაწყისს აღნიშნავენ და გვერდის თავისუფალ არეზე არიან გამოხატულნი. საზედაო ასოები ორი სახისაა: ტექსტის მეღნიით და სინგურით გრაფიკულად გამოხატულნი ან ორნამენტით შემკულნი. სინგურით ნაწერია საზედაო ასოები, სათაურები და მინიატურათა განმარტებითი წარწერები. ხშირად ისინი ოქრომელნითაა დაფერილი. „საზედაო ასოები, ისევე როგორც ეპიგრაფიკული ძეგლების მთავრული ასოები, XI საუკუნეშიც ინარჩუნებენ ადრეული ხანის ასომთავრულისათვის დამახასიათებელ მონუმენტურ სტილს [იხ.: ელ. მაჭავარიანი „ქართული ანბანი“ თბ. 1977 „განათლება“ გვ.: 4].“

XI-XIII საუკუნეები ქართული წიგნის ხელოვნების ისტორიაში მეტად საინტერესო პერიოდია. ამ დროიდან შემოგვრჩა მდიდრულად მოხატული და დასურათებული ხელნაწერები.

საქართველოს პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა სიძლიერემ განაპირობა ხელოვნების დარგების განვითარება, კერძოდ წიგნის მხატვრული გაფორმების მაღალი დონე. თავის მხრივ, ქართული წიგნის ხელოვნება ძლიერი ტრადიციების მატარებელი იყო. ჯერ კიდევ ადრეულ შუასაუკუნეებში ელინისტურ სამყაროსთან ურთიერთობამ საქართველო კულტურულ მაღალგანვითარებული ქვეყნების არეალში მოაქცია.

დედნებისა, თუ დედნისგან ასლების შექმნისას, სამწუხაროდ, დღევანდლობას არ შემორჩა მითითებული მხატვართათვის, არც რაიმე სამხატვრო სახელმძღვანელო ორნამენტული ჩანახატებით ან

იკონოგრაფიული სქემებით, არც ცნობები მოგვეპოვება ანდერძ-მინანერებში იმის შესახებ, რომ მხატვარი გარკვეული ნიმუშით სარგებლობს.

საკვლევ თემაზე მუშაობისას ჩემი ყურადღება მიიპყრო ჯვრის გრაფიკულმა გამოსახულებებმა, რომლებიც ძირითადად სახარებათა ყდებსა და სხვა ხელნაწერ ნიგნთა გვერდებზეა წარმოდგენილი.

„ჯვრის გამოსახვა, აღმოსავლურ-ქრისტიანული ტრადიციის მატარებელია (იხ. სირიული, სომხური ხელნაწერები). IX-XI სს. იგი მრავალ ქართულ ხელნაწერშიც გვხვდება. ამ ხანის განმავლობაში, როგორც ხელოვნების სხვა დარგების ნიმუშებში, ასევე ხელნაწერებში, შესაძლოა თვალი გავადევნოთ ჯვრის მხატვრული ფორმების ევოლუციას. მაგ.: თანაბარმკლავებიანი ჯვარი (ადიშისა და ჯრუჭის I ოთხთავებში), შემდეგ სამყურა ფორმის ჯვარი ქვედა დაგრძელებული მკლავით კვარცხლბეკზე (მცხეთის ფსალმუნის), შემდეგ კი აყვავებული ჯვარი, როგორცაა ოპკში გადანერილი ე. წ. მესტიისა და შავ მთაზე გადანერილი S—962 და ალავერდის ოთხთავებში. ხელნაწერის ფურცლებზე წარმოდგენილი ჯვარი ოთხთავის ძირითადი იდეის — ქრისტეს სიმბოლური შენაცვლებაა და დაკავშირებულია კაცობრიობის ხსნის იდეასთან.

იგივე იდეას ემსახურება ვედრების კომპოზიციაც, რომელიც მოგვიანებით XII ს.-ის გელათის და ჯრუჭის II ოთხთავებშია. ვედრება ასევე გვხვდება ამავე პერიოდის ბეჟა და ბეშქენ ოპიზართა ჭედური ყდების მეორე მხარეს. მხატვრული თვალსაზრისით, როგორც ჯვრის, ასევე ვედრების კომპოზიციაც ნაციონალურ ტრადიციებთანაა დაკავშირებული [ე.მაჭავარიანი, „ქართული ხელნაწერი ნიგნის დეკორაციული სისტემის განვითარება“ (IX—XIV სს.), ხელნაწერთა ინსტიტუტის მრავალთავი თბ., 1980, გვ. 96]”. ეს რაც შეეხებოდა ჯვრის გამოსახვის მნიშვნელობას.

ქუთაისის მუზეუმში დაცული სასულიერო მწერლობის ტექსტებში ჯვრის გამოსახვის რამდენიმე ნიმუშია წარმოდგენილი. ამ მიმართებით, განსაკუთრებით საინტერესოა №14 ხელნაწერი ნიგნი — მაქსიმე აღმსარებლის თხზულებანი, XIII ს. ჯვრების გამოსახულებანი, რომლებმაც ჩვენი ყურადღება მიიქცია, მოცემულია ნიგნის აშიებზე. ისინი ამავე დროს ნუსხურ ტექსტებს წარმოადგენენ, ანუ მათი მონახაზი ჯვრის ფორმას იძენს. №14-ის 13-რ და 152-ვ გამოსახული ჯვრის ტექსტები სინგურითაა შესრულებული. უკანასკნელი პირველისაგან განსხვავებით მაღალია — თითქმის მთელი ნაწილი აშიისა მას უჭირავს; აქვს მცირე ზომის მკლავები, დიდი ზომის — ძირითადი ლერძი; კარგადაა გამოკვეთილი საყრდენი ფუძე.

შავი მელნითაა შესრულებული ტექსტური გამოსახულება ჯვრისა №201 ხელნაწერში — ვახტანგ მეფის სამართლის ნიგნში (1746წ.) 578-ვ; ტექსტი მხედრულია და მთელ გვერდს მოიცავს [იხ. სურ. 1].

ქუთაისის მუზეუმში დაცული ხელნაწერებიდან აღსანიშნავია ასომთავრულით შესრულებული ოთხი ხელნაწერი, რომლებიც X—XI საუკუნეებშია გადანერილი. შემდეგ საუკუნეთა ნუსხურით შესრულებულ ტექსტებში ასომთავრული მხოლოდ საზედაო ასოებად გვევლინება და დასტურდება ხელნაწერებში ძირითადად XVIII საუკუნემდე.

უფრო მკაფიო წარმოდგენა, რომ შეგვექმნას ქუთაისის მუზეუმში დაცული ასომთავრული ხელნაწერების შესახებ, აქ მოვიშველიებთ მათ მოკლე აღწერილობებს, რომლებიც ევსევ ნიკოლაძის მიერ შედგენილი ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი ნიგნების აღწერილობებიდან ამოვკრიბე:

1. K-176 სახარება-სამოციქულო X ს. ზომა 39X25; შედგება 173 ფურცლისაგან; ეტრავტი, უყდო. ნაკლული და დაზიანებული; რვეულები დაშლილია და ფურცლები ამოცვენილი. ზოგი ფურცელი ამოჭრილია. ფურცლების უმეტესობას აშიები მოჭრილი აქვს და ტექსტი დაკარგულია; სათაურები შესრულებულია სინგურით; დაწერილია ორ სვეტად; თითო სვეტში 30 სტრიქონია; შემოსულია რაჭის სოფ. სევაში მცხოვრებ კონსტანტინე ბაქრაძისაგან; იხ. 115v [იხ.: სურ. 2].

2. K-668 სახარების ერთი ფურცელია; თარიღდება XI ს.-ით, ეტრავტის ზომა 14,5X11 სმ.-ია; ასომთავრული ტექსტის ზოგი სანყისი ასო მოვარაყებულია და გაფორმებული; შემოსულია კონდრავტი ინასარიძისაგან. ტექსტი წარმოადგენს 1r-v [იხ. სურ. 3 და 4].

3. K-671 დაბადების ერთი ფურცელია, XI ს.; ზომა 32X29; ასომთავრულით შესრულებული ეტრავტი ძალზედ დაზიანებულია; ორი ყურე მოხეული აქვს და ტექსტი დაკარგულია; შემოსულია გელათის მონასტრიდან. ტექსტი — 1r-v [სურ. 5].

4. ასომთავრულით, შესრულებული მათეს სახარების ერთი ფურცელი. იგი K-21 ხელნაწერი ნიგნის — იოანე ოქროპირის „თარგმანება იოვანეს სახარებისა“ — ს ხის ყდის შიგა ნაწილზე იყო მიწებებული. ცნობილია, რომ გელათური ხელნაწერი ნიგნები დიდი ქართველი მეცნიერის კ. კეკელიძის მიერ არის გადანომრილი. აღმოჩენილი ასომთავრული ტექსტისთვის კ. კეკელიძეს ლურჯი ფანქრით №21 მიუწერია. რადგან იოანე ოქროპირის თარგმანება მას №21-ით დაუნომრავს. ამდენად, ერთ ნომერში მოქ-

ცეულა განსხვავებული სახის ტექსტები. ეს, რაც შეეხებოდა მათეს სახარების ერთი ფურცლის აღმოჩენის დეტალს.

აღწერილობის თანახმად, ტექსტი წარმოადგენს ფრაგმენტს მათეს სახარების XIII თავიდან. კერძოდ, მასში მოცემულია „ხორბლისა და ღვარძლის იგავის“ განმარტება, „მინდორში დაფლული განძისა“ და „ზღვაში გადაგდებული ბადის იგავი“. [ც. მუმლაძე „მათეს სახარების ერთი ფურცლის გამო“, ქუთაისის მუზეუმის შრომები; კრებული XIV, გვ.: 109—115].

ეტრატი კარგად რომ მორგებოდა ყდას მისი ზედა ნაწილი გადაუჭრიათ, ამიტომ ხელნაწერის ახლანდელი ზომაა 20X20სმ; ტექსტის— 14X14სმ; სვეტებს შორის მანძილი 2-2,3სმ; თითოეულ სვეტში ამჟამად 13 სტრიქონია. სიტყვათა უმრავლესობა ქარაგმებითაა წარმოდგენილი. თვით ეტრატი მოყვითალო ფერისაა და სისქით 0,3 მმ-ია. მელანი მუქი-ყავისფერია. ტექსტი r -ზე ადვილად იკითხება, რაც შეეხება v-ს, რაკი ეტრატი ამ ნაწილით ყდაზე იყო მიწებებული, მისი შუა ადგილის ამოკითხვა გაძნელებულია. ტექსტის ეს მონაკვეთი ხის ყდაზეა გადასული. აშკარაა გადამწერის წერის მანერა – ასოთა ზემო ვერტიკალური დაწყება კალამგაპობილად; ზოგან მთავრული ასოები ჩამოგრძელებულია და მომდევნო სტრიქონის ასოებს ეხება; ყურადღებას იქცევს ასო დონის შესრულების მანერაც. მისი მუცელი ელიფსური ფორმისაა და მარცხნივაა გადახრილი. საზედაო ასოები კ და მ მხატვრულადაა გაფორმებული და სიგრძით კანი სამი, ხოლო მანი ორი სტრიქონის სიმაღლეს უტოლდება. რადგან ეტრატი ზედა ნაწილში გადაჭრილია, ნუმერაციის აღმნიშვნელი ნიშანი არა აქვს. ეტრატი პალიმფსესტი არაა.

ასომთავრული ტექსტი შესრულებულია აკურატული და ლამაზი ხელით, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ეტრატი ოთხთავის ან ცალკე გაფორმებული მათეს სახარების ძველი, დაშლილი, დაზიანებული ხელნაწერის ფურცელია, რომელიც შემთხვევის წყალობითა და პრაგმატული მოსაზრებით ქუთაისის №21 ხელნაწერ ნიგნში აღმოჩნდა. ნაკლებ სავარაუდოა ეტრატიზე წარმოდგენილი ხელრთვა — „ისაკა მღვდელი“, ხელნაწერის გადამწერს ეკუთვნოდეს.

ხელნაწერი ტექსტის მიხედვით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ „გადამწერს ხელთ ჰქონდა, როგორც ადიშის, ისე ჯრუჭ-პარხლის ოთხთავები, ან ის უნდა განვიხილოთ მათ შორის მდგომ სრულიად სხვა ნუსხად, რომელიც იცნობდა ადიშის ოთხთავს და რომლითაც შემდგომში ჯრუჭ-პარხლის ოთხთავების გადამწერებმა იხელმძღვანელეს“. ასომთავრული ტექსტის დაწერის თარიღად მე-10 ს-ის დასაწყისი უნდა მივიჩნიოთ — ხელნაწერი შატბერდული სკოლიდან უნდა მომდინარეობდეს [დანვრილებით იხილეთ ზემოთ დასახელებული სტატია].

ქართული დამწერლობის პირველი პერიოდის ანბანს — მრგვლოვანს, თავისი შემდგომი გამოყენებისამებრ ეწოდა საზედაო, მთავრული ასო, უფრო ზუსტად კი ასომთავრული; ჩვენი მიზანია ქუთაისის მუზეუმში დაცული ასომთავრული ხელნაწერების გარდა ყურადღება გავამახვილოთ ნუსხურ ტექსტებზეც, რომელთაც საზედაო ასოებად მრგვლოვანი აქვს; კონკრეტულად კი, ამოვკრიბოთ მთავრულ ასოთა საუკეთესო ნიმუშები, შევადაროთ ისინი ერთმანეთს გრაფიკული გამოსახვით და ვეზიაროთ კალიგრაფიული მუშაობის იმ ნაყოფის სიმშვენიერეს, რომელიც ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა საგანძურის ნიგნების ფურცლებზეა შემორჩენილი.

ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმში დაცული ნუსხურით შესრულებულ ხელნაწერებში საზედაო ასოებად გამოყენებული ასომთავრულის ნიმუშებიდან, საინტერესოდ გვეჩვენება შემდეგი ხელნაწერები: K-25 სჯულის კანონი; [XII], K-74 ოთხთავი [XV- XVI], K-76 ოთხთავი [1060წ.], K-182 ოთხთავი [XV], K-375 ოთხთავი [XV].

შუასაუკუნეების ზემოთ აღნიშნული ხელნაწერები მდიდარ მასალას გვანვდიან ასოთა მოხაზულობისა და იმ კალიგრაფთა შესახებ, რომელთაც თავიანთი შრომით ასე გაამშვენიერეს და გაამდიდრეს თითოეული მათგანი.

ჩვენს მიერ წარმოდგენილი საზედაო ასოები თავიანთი მხატვრული ღირებულებებით შეგვიძლია მივიჩნიოთ უნიკალურად, ხელნაწერთა სამშვენიისად, რომელნიც თავიანთი შინაარსობრივი პლანით შეიძლება ორიგინალს არ წარმოადგენდნენ, მაგრამ მხატვრულად გაფორმების მხრივ გამოირჩევიან თავიანთი პერიოდის ხელნაწერთაგან. ამ მიმართებით ინტერესს იწვევს მონამეთის მონასტრიდან შემოსული XII ს-ის ოთხთავი K-182 და სამცხეში 1506 წელს გადაწერილი ოქროს სახრება K-375. აღნიშნულ ნიგნთა კალიგრაფების შესახებ ჯერჯერობით არავითარი ცნობა არ მოგვეპოვება.

K-182 ოთხთავში, გარდა იმისა, რომ იგი საუცხოო კალიგრაფიული ნუსხურითაა გადაწერილი, წარმოდგენილია პროფესიონალი მხატვრის მიერ შესრულებული მინიატურები, თავსამკაულები და საზედაო ასოები. აღსანიშნავია, რომ მინიატურების შესრულების მანერა და თვით საღებავებიც ბიზანტიურ მხატვრობასთან იჩენს მსგავსებას. მხატვარი ჩანაფიქრის განსახორციელებლად ფართოდ იყენებს

მწვანე, ლურჯ და ოქროსფერ საღებავს. შემკობის თვალსაზრისით იგი მსგავსებას ამჟღავნებს ვანის ოთხთავთან. თვით ასომთავრული სრულიად გამორჩეულია და ეს გამორჩეულობა განპირობებულია იმით, რომ იგი ლურჯი, ოქროსფერი და წითელი საღებავების შეხამებით მიღებული მცენარეული ორნამენტებითაა შემკული [სურ.6].

K-375 ოთხთავი, რომელსაც ოქრომელნის განსაკუთრებული სიუხვით გამოყენების გამო „ოქროს სახარებას“ უწოდებენ, საუცხოოდ შესრულებული საზედაო ასოების სიმრავლითა და მასში წარმოდგენილი მინიატურებით გამოირჩევა. იგი ერთადერთი ოთხთავია ქუთაისის მუზეუმში, რომელშიაც სახარების სიუჟეტის ამსახველი მინიატურებია მოცემული. კერძოდ: ხარების, შობის, ნათლილებისა და აღდგომის კომპოზიციები [სურ. 7].

ასომთავრულის შესრულების მანერით განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს K-74 ოთხთავი. ამ მართებით უნდა გამოვყოთ ჰ და ვ ასოების შემკულობები. ასოები მხატვარს ორიგინალურად აქვს გააზრებული: ჰ ნავისა და ანძაზე ასული ფიგურებით, ხოლო ვ ამაღლებულ საყრდენზე მდგომარე ქალისა და ბავშვების გამოსახულებებითაა შედგენილი. ქუთაისის მუზეუმის ეს ხელნაწერი ამ ასომთავრულთა შესრულებით მსგავსებას ავლენს შემდგომი პერიოდის გელათის, ართვინის, H-1707 — XIII,-ისა და A-401 — XVI. ოთხთავებთან [სურ.8].

ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერებზე მუშაობისას ჩემთვის ცხადი გახდა, რომ კალიგრაფთათვის ყველაზე მეტად საინტერესო ასო ნიშნად დონი აღიქმებოდა, რადგან მისი სხვადასხვაგვარი გაფორმება მხოლოდ ამით შეიძლება აიხსნას.

ქუთაისის მუზეუმში, საზედაო ასოებზე დაკვირვებისას, განსაკუთრებული ინტერესი K-25 სჯულის კანონის [XIIIს.] საზედაო ასოების შემკულობებმა გამოიწვია. ისინი გრივოლ ჩახრუხაძის კალიგრაფიულ ხელს მიეწერება და რადგან საღებავად მხოლოდ სინგურია გამოყენებული, განსაცვიფრებელია ის ეფექტი, რომელსაც ამ საზედაო ასოების შესრულებით აღწევს გადაძნერი. [სურ. 9].

დაბოლოს, მინდა აღვნიშნო რომ, ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერების კალიგრაფთა მიერ შესრულებული მრგოლოვანი ასოები ძლიერ დახვეწილია. ისინი ერიდებიან ერთი და იგივე ორნამენტის განმეორებას და ამიტომაც მათ მიერ შესრულებული ასომთავრული ნიკორწმინდის ჩუქურთმასავით ორიგინალურია.

ლიტერატურა:

1. „ქართლის ცხოვრება“ ტ. I, „სახელგამი“, თბილისი, 1955
2. „ქართული ანბანი“ ელ. მაჭავარიანის ავტორობით; თბილისი, განათლება, 1977
3. „მრავალთავი XX“ ქუთაისის მუზეუმი; ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, რედაქტ.: მზექალა შანიძე; თბილისი, 2003.
4. „მრავალთავი XIX“ საქ.-ლოს მეცნ.-თა აკადემია; ეძღვნება ილ. აბულაძის დაბ. 100 წლისთავს; რედაქტ.: მზექალა შანიძე; თბილისი.
5. „კრებული XIV“ ქუთაისის სახ.-ფო მუზეუმის შრომები; რედაქტ.—პროფ. მ. ნიკოლეიშვილი ქუთაისი, 2004.
6. ხელნაწერთა აღწერილობა ტ. I, საქ. სსრ მეცნ. აკად.; ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი. თბილისი, 1953.
7. ხელნაწერთა აღწერილობა ტ. II, საქ. სსრ მეცნ. აკადემია გამომც. „მეცნიერება“; 1964
8. K-176 სახარება სამოციქულო [Xს.], ქუთაისის მუზეუმი
9. K-668 სახარების ერთი ფურცელი [Xს.], ქუთაისის მუზეუმი
10. K-671 დაბადების ერთი ფურცელი [Xს.], ქუთაისის მუზეუმი
11. K-21 „თარგმანებად იოვანეს სახარებისა“ [1053], ქუთაისის მუზეუმი
12. K-25 სჯულის კანონი [XIIIს.], ქუთაისის მუზეუმი.
13. K-74 ოთხთავი [XV—XVIსს.], ქუთაისის მუზეუმი.
14. K-182 ოთხთავი [1592], ქუთაისის მუზეუმი.
15. K-375 ოთხთავი [XV—XVIსს.], ქუთაისის მუზეუმი.
16. K-201 სამართლის წიგნი [1746], ქუთაისის მუზეუმი
17. K-14 მაქსიმე აღმსარებლის თხზულებანი [XIIIს.], ქუთაისის მუზეუმი

N. KAKUSHADZE

GEORGIAN ASOMTAVRULI

(According to Kutaisi State Historical museum materials)

Georgian manuscripts that have come up to the present time date from 5th c. Nowadays they are limited to epigraphic monuments and palimpsestic manuscripts.

Georgian Alphabet has undergone three significant steps throughout its development. First Asomtavruli scripts were common till XI c. Then Nuskhuri scripts appeared in IX-XIX cc. Neither of them is currently used. Mkhedruli is the script which has been used in printing and handwriting since X c.

Letters were engraved in the stones, on the sheet of paper or on the piece of papyrus, parchment and cotton. Parchment was made locally. Paper was imported from other countries and then it was manufactured.

Ancient scripts were written by capital letters which made them extraordinary in its own way. They were used as rubricated elements, as the first symbol of a paragraph on the margin of the page.

Historically the Georgian language was written in three scripts. Asomtavruli, which evolved into Khutsuri and Mkhedruli.

Capital letters were represented in ink, graphically depicted by means of cinnabar ink or decorated ornamentally. Capital letters like those ones in epigraphic scripts retained the typical ancient monumental style. (E. Machavariani „Georgian Alphabet“ 1977y.).

Even painted scripts dating from XI-XII c. have come up to date. Georgia's Political and Economic recovery contributed to development of branches for Art, high quality of illustrated books. There are no copies of books with ornamental writing illustrations or iconographical schemes. No findings are acceptable that (sb) somebody had ever benefited from those samples.

Working on research essay, Cross graphical samples, esp. Cross depiction upon covers of Gospels and handwriting books caught my attention.

Kutaisi State Historical Museum possesses several ecclesiastical books where Cross depiction varies a great deal.

The most significant script K-14 The book `Maksim Agmsarebeli (works)` XII c, where 13r and 152v textual cross is performed in cinnabar ink. The latter is different from the former by some features. It covers nearly the whole band. The cross is characterized by small sized sides, a big main axis with exactly carved pivot.

K-201 textual cross in script from `Law Book of King Vakhtang (1746)` is performed in black ink. 584-v text is Mkhedruli and encompasses the whole page. (pict.1)

Kutaisi State Historical Museum is preserving a wide range of scripts, but only four of them K-176; K-668; K-671; K-21; are written in Asomtavruli – and those scripts come from X-XI c. Then ensuing Nuskhuri scripts, including only capital letters date back to XVIII c.

K-176 `Apostolic Gospel` (X c.) was taken to the Museum by the certain Konstantine Bakradze living in Rache, village Seva (pict.2).

K-668-This is a page from Gospel (XI c) by Kondrati Inasaridze (pict. 3, 4).

K-671-A page from the New Testament, taken from Gelati Monastery.

A page from Matthew Gospel K-21 was glued inside the timbered cover of `Gospel of John` by John Okropiri. The very Gospel was numbered as the 21-st and Asomtavruli text written in blue colour pencil carries the same number two. i.e. beyond this number two different scripts are hidden.

According to Kutaisi State Historical Museum work, Antology XIV, pg. 109-115 the article under the title of `Due to a page from Matthew Gospel` is given from the XIII chapter. The page tells us about fable `Story about wheat and Jealousy`; `Buried Treasure Land`; `Thrown Net in the Sea`.

Asomtavruli script is carried out perfectly, accurately and neatly and that makes us regard parchment as a part of damaged scripts from Matthew Gospel, that appeared by chance in N21 handwriting book.

The fact that engraved manuscript on the parchment `Isaka Priest` is attributed to the writer itself is less likely. The very writer is supposed to handle those of Adishi and Jruchi-Parkhli four chapters. Asomtavruli scripts first appeared in X century.

By means of Elene Machavariani; works we may assess those Nuskhuri scripts from Kutaisi State Historical Museum as overriding.

It should be noted that K-25 Scroll Rule (XII) K-182 four chapter (XV-XVI); K375 (XV) tend to be unique and valuable for the picturesque decoration. They might have been copies from the original ancient one but still two main

scripts are of the greatest importance. K-182 from Motsameti Monastery taken to Museum in XII c. and K-375 Golden Gospel (1506) from Samtskhe.

K-182 fourchapter is written by an unknown writer. Flamboyant flowery ornaments make it very rare. K-375 fourchapter is referred to as 'Golden Gospel' (pict. 7).

Asomtavruli Script K-74 differentiates depictions of letters 'P' and 'V' from each other. 'P' symbolizes a boat and a mast whereas 'V'-a women with children standing on a high pedestal.

Among Kutaisi Museum scripts 'Doni' was regarded as one of the most interesting letter because of its various depiction.

In conclusion Kutaisi State Historical Museum scripts are very accurate and perfect avoiding recurrence of ornaments and for this reason Kutaisi Asomtavruli scripts like Nikortsminda Carving still remains original and unique.

ნიწო სარაჰა

„ჰოი მუფო, მფლოჰელო ყოველთა სუფავათო, უმეტესად აღიდე ქლიერი ბაგრატ კურაპალატი“

ეს სიტყვები დაუტოვა შთამომავლობას ბაგრატის ტაძრის ფასადებმა საქართველოს გამაერთიანებელი პირველი მეფის განსაზღვრებლად, მისი ღვანლისა და პიროვნული ღირსების სამახსოვროდ.

ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლები და ზოგადად შუა საუკუნეების ხელოვნების ნიმუშები მნიშვნელოვან წყაროს, დამატებით მასალას წარმოადგენს ამა თუ იმ ისტორიული პირის თუ მოვლენის შესახებ. გარდა ლაპიდარული წარწერებისა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ზოგიერთ ხელოვნების ნიმუშზე შემორჩენილი ქტიტორთა გამოსახულებები. მათი ჩაცმულობა და იკონოგრაფიული ატრიბუტები, რაც საშუალებას გვაძლევს ამოვიცნოთ ესა თუ ის პიროვნება, მაშინაც კი, როცა არ მოგვეპოვება დამატარებელი ან განმარტებითი წარწერები.

წინამდებარე სტატიაში ყურადღებას შევაჩერებთ ბაგრატ III –ის, როგორც აღმშენებლისა და ეკლესიათა შემამკობელი მეფის საქმიანობასა და დღესდღეობით შემორჩენილ მის პორტრეტულ გამოსახულებებზე. ამ მხრივ მეტად მნიშვნელოვანია ბაგრატ კურაპალატის მიერ აგებული, ერთიანი საქართველოს სიმბოლო და ქართული ხუროთმოძღვრული ხელოვნების შედევრი, მისივე სახელით ნოდებული ქუთაისის დიდი კათედრალი – ბაგრატის „სიონი“. ეკლესიის სამხრეთ ფასადზე ორი სკულპტურული გამოსახულება ინვეს დიდ ინტერესს, როგორც მათი ვინაობის, ისე რელიეფური ქანდაკების სტილის გამო. ამკარაა, რომ ერთი მამაკაცია, მეორე – ქალი. ორთავეს სამეფო ქუდები მოსავთ, რაც უეჭველს ხდის, რომ სამეფო ოჯახის წარმომადგენლები და ტაძრის ქტიტორები არიან. საქართველოში VI საუკუნიდან უკვე გვხვდება ეკლესიის მაშენებელთა – მეფეთა და დიდებულთა გამოსახულებები, რომლებიც ჩართულია ფასადთა შემკულობაში, მაგ. მცხეთის ჯვარი (VI ს.), კუმურდო (X ს.), ოშკი (X ს.), ქოროლო (X ს.) და სხვა.

აღნიშნულ ქტიტორთა ჩაცმულობაზე ვერაფერს ვიტყვით, რადგან ისინი სხეულის გარეშე არიან გამოსახულნი. მათი მსგავსი სამეფო ქუდები კი, რომელსაც სტემა ეწოდება, აქვს ოშკის ტაძრის ქტიტორს დავით კურაპალატს, რომელიც წარმოდგენილია მთელი სხეულით, ძვირფასი სამეფო შესამოსელითა და ეკლესიის მოდელით ხელში. ეს არის საქართველოს მონუმენტური სკულპტურისათვის გამოსახვის ჩვეული ხერხი, განსხვავებით იმ უცნაური მოვლენისა, რასაც ბაგრატის ტაძრის შემთხვევაში ვხვდებით – ქტიტორთა ჰორელიეფში შესრულებული თავები (სხეულის არსებობის არანაირი კვალი არ შეინიშნება – ნ. ს.). მაყურებელს მხოლოდ ისღა დარჩენია, რომ ამ ისტორიულ პირთა სახეებს გაუსწოროს თვალი. მიუხედავად იმისა, რომ სკულპტურა ჰორელიეფურია, ის არ იმეორებს რეალური ადამიანის თავის ზუსტ მოცულობას, ბუნებრივ სიმრგვალებს, არამედ ტოვებს ბლოკურობის შთაბეჭდილებას. წვერიც უფრო გრაფიკული მანერით არის შესრულებული, ვიდრე – მოცულობითი, განსხვავებით შუასაუკუნეების ევროპული სკულპტურისა (მაგ. ნოტრდამის ეკლესიის დავით წინასწარმეტყველის სკულპტურული თავი). ნაკვთები საკმაოდ სწორია, პროპორციული, ტუჩის მოხაზულობაც რეალურს უახლოვდება, თუმცა თხელი, სწორი ცხვირი, ღანვები, ყურები ოდნავ არის ამონეული სიბრტყიდან. წარბის კონტურთან გადაბმული ცხვირის ხაზი ქართულ ხალხურ მხატვრულ ხერხს გვაგონებს.

თავები ერთმანეთისაკენ 3/4-ით არიან მიბრუნებულნი, თუმცა მათი მზერა ურთიერთს არ ხვდება; მამაკაცისა აღმოსავლეთისაკენ არის მიმართული, ქალისა – დასავლეთისაკენ. თვალში გვხვდება მამაკაცის სახის მოგრძო ოვალი, დახვეწილი, ღამაზი ნაკვთები, მოსილი გრძელი წვერით და ქალის სახე პირისახე, მათი გამომეტყველება მშვიდია, მეფური დიდებულებით აღბეჭდილი.

ბაგრატის ტაძრის წარწერებში ორგზის იხსენიება თავად ბაგრატ III და მისი დედა – გურანდუხტ დედოფალი: „ქ. შენენითა ღმრთისაითა ბაგრატისაგან — ნებითა ღმრთისაითა აფხაზთა და ქართველთა მეფისა და კურაპალატისა და დედისა მათისა — გურანდუხტ დედოფლისა აღეშენა წმიდაი ესე საყდარი ხელითა...“ (ვ. სილოგავა, 1980:53), ე.ი ბაგრატ III –თან ერთად ამ ეკლესიის ქტიტორად დასახელებულია დედოფალი გურანდუხტი, რომელიც ამ დროისათვის ცოცხალი უნდა ყოფილიყო, რასაც ჩრდილოეთ ფასადის წარწერაც მოწმობს, სადაც უკვე მთელი სამეფო ოჯახია მოხსენიებული: „...უმეტესად აღიდე ქლიერი ბაგრატ კურაპალატი, აფხაზთა და ქართველთა მეფე, თანა: მამით, დედით, დედოფლით და ძით მათით, ამენ.“

საგულისხმო ფაქტია, რომ ბაგრატ III –ის თანამეცხედრის – დედოფლის სახელი არ შემოგვინახა ისტორიამ, არც რაიმე თუნდაც მცირე ინფორმაცია მისი ვინაობის შესახებ, გარდა ამ წარწერისა, რო-

მელშიც ფაქტიურად ერთადერთხელ და ისიც მთელ სამეფო ოჯახთან კონტექსტში არის აღნიშნული. ვინაიდან ტაძრის მაშენებელთაგან განსაკუთრებით იხსენიება 2 პიროვნება, ვფიქრობთ სკულპტურული თავები სწორედ მათ ბაგრატ III -სა და გურანდუხტ დედოფალს შეესაბამება. აქვე უნდა დავასახელოთ 1987წ. არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი კიდევ ერთი სკულპტურული თავის ფრაგმენტი, რომელიც გამოჩნდა ბაგრატის ტაძრის გვიანდელი ციტადელის ჩრდილო-დასავლეთ კოშკის კედლის დაშლისას (ქუთაისის ციხის არქეოლოგიური ექსპედიციის საველე დავთარი №17) და ამჟამად წარმოდგენილია ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ექსპოზიციაში. კოშკი დაახლოებით XIX საუკუნეშია აშენებული და ეს ფრაგმენტიც ერთ-ერთ სამშენებლო ქვად გამოუყენებიათ. სკულპტურული თავი ქტიტორების ორ თავთან შედარებით ბევრად პატარა ზომისაა, თუმცა იგივე ჰორელიეფითაა შესრულებული და ანალოგიური სტილისტური ნიშნებით ხასიათდება, რაც გვაფიქრებინებს, რომ მისი ადგილი ბაგრატ III -ისა და გურანდუხტის გამოსახულებათა გვერდით იყო. თუმცა ეს არის არა ზრდასრული ადამიანი, არამედ ყრმა და ვინაიდან წარწერაში მოხსენიებულია მხოლოდ ერთი უფლისწული და ქართლის ცხოვრების მიხედვითაც დასტურდება, რომ გიორგი I 1002 წელს უკვე დაბადებული იყო (ტაძრის კურთხევის დროისათვის 1 ან 5 წლისა იქნებოდა – ნ.ს.), ეს ფრაგმენტიც სწორედ მას – ტახტის მემკვიდრეს უნდა განასახიერებდეს. გიორგი I ასევე მოხსენიებულია ხცისის ტაძრის საფასადო წარწერაში: „ ადიდენ ღმერთმან ძლიერისა ბაგრატ აფხაზთა და ქართველთა მეფისა და კურაპალატისა და ძისა მათისა გიორგი უფლისწულისა და მეფისა ჩუენისა.. ქორონიკონი იყო სკპ” (1002წ.). აქვე ისევ გურანდუხტის სახელსაც ვხვდებით: „ წმიდაო ნათლისმცემელო შეინყალე და ადიდე გურანდუხტ დედოფალი..”

ეკლესიათა მაშენებელი დედა-შვილის სახელები ბედიის ბარძიმაც შემოგვინახა: „ წმინდაო ღმერთისმშობელო მეოხ ეყავ წინაშე ძისა შენისა ბაგრატ აფხაზთა მეფისა და დედისა მათ გურანდუხტ დედოფალსა ამის ბარძიმისა შემწირველთა და ამის ტაძრის აღმშენებელთა”. ქართლის ცხოვრების ცნობას ბედიის ეკლესიის (999წ.) ბაგრატიისა და გურანდუხტის მიერ აშენების ფაქტს ამტკიცებს ბარძიმის წარწერაც, სადაც ბაგრატი მხოლოდ აფხაზთა მეფედ იხსენიება. დედით აფხაზი მეფე სწორედ აფხაზეთის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ადგილას – ბედაში აარსებს საეპისკოპოსოსაც. დღესდღეობით გუმბათის გარეშე დარჩენილმა ტაძარმა შემოგვინახა ბაგრატ III-ის ერთადერთი ფერწერული პორტრეტი, რომელიც ეკლესიის აგების თანადროულია, თუმც ემჩნევა მოგვიანო განახლების კვალი. ქტიტორული გამოსახულება წარმოდგენილია სამხრეთ კედელზე ეკლესიის მოდელით ხელში, ძვირფასი თვალ-მარგალიტით შემკული სამეფო გვირგვინითა და სამოსით, რომელიც ბიზანტიელი იმპერატორებისა და ასევე ქართველი მეფეების ჩაცმულობის შესაბამისად შედგება მანიაკისაგან, ფართო ქაშირისა და ლორონისაგან. ეს პორტრეტიც სავარაუდოდ მის სიცოცხლეში უნდა ყოფილიყო შესრულებული (Л. Шервашидзе, გვ.55). ბაგრატ III -ის იკონოგრაფია მოგვაგონებს ბაგრატის ტაძრის ქტიტორის გამოსახულებას: სახის მოგრძო ოვალი, გრძელი წვერი, დიდი ნუშის ფორმის თვალები, თხელი, სწორი ცხვირი, დაბალი შუბლი. როგორც ჩანს, მეფე სხვა პიროვნულ ღირსებებთან ერთად ლამაზი სახის ნაკვთებითაც ყოფილა დაჯილდოებული, რასაც შემორჩენილი პორტრეტები მოწმობს.

ბაგრატ III არა მარტო საეპისკოპოსოები დაარსა, არამედ, როცა სვიმონ კათალიკოსი გარდაიცვალა: „ დასუა ამან მეფემან დიდებულთა კაცთა შვილი მეყვისი და გაზრდილი თვისი მელქისედეკ კათალიკოს – პ ა ტ რ ი ა რ ქ ა დ” (ქართლის ცხოვრება, I, გვ.282) და ამ დროიდან საქართველოს უმაღლესი საეკლესიო საჭეთმპყრობელი იწოდება კათოლიკოს-პატრიარქად. ახლა უკვე მელქისედეკთან ერთად განაგრძო მეფემ თავისი დაუღალავი ღვაწლი სამშობლოსა და ეკლესიის წინაშე. სწორედ მისი მეფობის დროს დაიწყო საკათალიკოსო ტაძრის მშენებლობა საქართველოს გულში – მცხეთაში. რადგან ვახტანგ გორგასლის მიერ აშენებული ბაზილიკური ტაძარი საჭიროებდა აღდგენას, ხოლო საჭირო სახსრები არ მოიპოვებოდა, თავად ბაგრატ III გაემგზავრა ბიზანტიის იმპერატორ ბასილისთან, რომელმაც მისი თხოვნა დააკმაყოფილა „... და წარმოვიდა და მოინია ქუეყანასავე თვისსა ქართლად და სამეფუოდ ქალაქად მცხეთად, და იწყო შენებად...”

ბედიის ეკლესიის „სამკაულის”, ბაგრატის დიდებული კათედრალის შემდეგ კვლავ განგვაცვიფრებს ბაგრატ III -ის მიერ ამჯერად რაჭაში აგებული, მთლიანად ჩუქურთმამოსილი ტაძარი – ნიკორწმინდა (1010-1014წ.), რომლის ფასადზეც არაჩვეულებრივ დეკორთან ერთად ქტიტორის სახელია აღბეჭდილი: „ ქრისტე, ძეო ღმრთისაო, ადიდე სიმრთელით და დღეგრძელობით შენ მიერ გვირგვინოსანი ბაგრატ აფხაზთა და ქართველთა მეფე და ქართველთა კურაპალატი და გაზარდე ძე მათი გიორგი ნებასა შინა შენსა..” ორივე მეფე ასევე იხსენიება კ ა ც ხ ი ს ტაძრის წარწერებში.

გ. ბოჭორიძეს იმერეთის ეკლესიათა და ძვირფას საეკლესიო ნივთთა აღწერილობაში აღნიშნულია დიდი ჭედური ჯვარი (სანინამძღვრო), რომელიც მთასაყდრის (ოკრიბის მხარე) წმ. გიორგის ეკლესიას

ეკუთვნოდა. მასზე არსებული წარწერის მიხედვით: „ დიდებულ ნათლისმცემელ შემნე ეყავ ბაგრატ კურაპალატსა“, ავტორი მიიჩნევს, რომ ეს დარბაზული ეკლესიაც ბაგრატ III –ის დროს უნდა აგებულიყო (გ. ბოჭორიძე, გვ.89).

ამდენად, განხილული მაგალითებიდანაც ჩანს, რომ ბაგრატ III იყო არა მარტო აქტიური პოლიტიკური მოღვაწე და მებრძოლი საქართველოს გაერთიანებისათვის, არამედ ქართული კულტურის მცველი და განმავითარებელი, მრავალ მშენებლობათა ინიციატორი და ქტიტორი, რომელსაც „დაუმორჩილნა ღმერთმან ყოველნი მტერნი და წინააღმდეგომნი მისნი, მომადლა დღეთა მისთა მშვიდობა და დიდი დაწყნარება ქვეყნისა...“ მემატინანე მას ვახტანგ გორგასალსაც კი ადარებს: „შემდგომად დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასლისა არავინ გამოჩენილ არს სხუა მსგავსი მისი დიდებითა და ძალითა, და ყოვლითა გონებითა; ეკლესიათა მაშენებელი იყო, გლახაკთა მონყალე და სამართლის მოქმედი ყოველთა კაცთათვის“ (ქ.ც., გვ. 282).

ლიტერატურა:

1. ბოჭორიძე გ., იმერეთი, თბ. 1995წ.
2. სილოგავა ვ., ლაპიდარული წარწერები, თბ. 1980წ.
3. ქართლის ცხოვრება, I, თბ. 1955წ.
4. ქართლის ცხოვრება, IV, თბ. 1957წ.
5. Шервашидзе Л., Средневековая Монументальная Живопись в Абхазии, тб. 1980г.

N. SARAVA

KING BAGRAT III – THE KTITOR

Many Georgian architectural monuments and the samples of medieval art in common are the important and additional sources for studying some facts (or events) from Georgian history and for understanding more about some historical persons. Many architectural buildings bear inscriptions adoring the deeds of ktitors – their contribution in constructing monuments of art and donating a lot of liturgical or other precious materials – crosses, icons etc. to the different churches. Most precious in this case are also such monuments that have preserved the images of donators.

The article aims according to remaining historical inscriptions and images, to point out the deserve of the first king of united Georgia Bagrat III (975-1014yy.) in erecting, reconstructing and donating numerous precious materials to the different churches.

The facades of the grandiose cathedral erected in Kutaisi (the former capital city of Georgia) by king Bagrat III as a symbol of country's unity (1003y.) contain the most important notes; On the south façade are still seen two sculptural heads. They cause great interest both as their manner of relief carving and as their identities. It's vivid – one of them is a man and the other – a woman. They wear royal hats called – stemma, that proves their membrane of royal family and their great role in constructing this masterpiece of Georgian medieval art. On the facades of Georgian churches the images of donators are already seen from VIc. (Jvari monastery of Mtskheta), and especially on Xc. Monuments' walls - Kumurdo, Oshki, Qorogho, etc. The ktitor of Oshki church – David Kurapat (the principal of Tao-klarjeti) wears the same stemma and is represented with whole body in a precious royal dress. This way of representing a donator is common to Georgian artistic tradition, unlike the two heads from Bagrat Cathedral carved in high relief, without any scent of body existence. Though the sculptures don't imitate the real, round form of human head. Its more like of a longer block with graphically engraved beard, unlike the sculptural images of European medieval art (e.g. Notre-Damme's sculptural head of David the prophet). The features on the face are quite right, proportionous, the contour of lips are close to the real ones. The man has thin, straight nose; cheeks and ears slightly comes out of the background. The eyebrow line is connected to the nose's line – the traditional artistic method of expression. We can say that the man's face is quite handsome and bears the expression of royal majesty and calmness.

King Bagrat III and his mother – Queen Gurandukht are mentioned in the inscriptions of Bagrat Cathedral twice: the first one - on the east façade, claims that the mighty king Bagrat III and his mother – Queen Gurandukht erected this holy church of The Most Holy Mother of God. As we see this two persons are named as the ktitors. According to this fact we think, that the two heads of donators, which have no explaining inscriptions, refer to the King Bagrat III and his mother Gurandukht, who at this time was alive. The north façade's inscription proves this fact, where the whole royal family – King Bagrat III, his father, mother, queen and his son are mentioned.

In 1987y. during the archaeological excavations held in Bagrat Cathedral yard, the third fragment of the sculptural head was found. It's smaller in size than the two ones carved on the south façade of the church. So the attribution of it to a child wouldn't be a mistake, and as the only one prince is mentioned in the inscriptions, we think it can refer to the king Bagrat's son - George I (1014-1027yy.). According to the historical sources George I was already born by the end of the church's constructing and should be 1 or 5 years old. Now the fragment of the sculptural head, that has the same stylistic manner of execution as the two ones from Bagrat Cathedral, is exposed in Kutaisi state historical museum. The prince George is also mentioned in 1002y. inscription of Khtsisi church, together with his father and grandmother Gurandukht, urging Our Lord for mercy in this world and the future life.

Bagrat III and his mother are also named as the donators in Bedia Monastery (999y.) golden chalice's inscription, once more urging The Most Holy Mother of God for mercy. This inscription is an additional written source about the constructing of Bedia Monastery (Abkhazia) by King Bagrat III and donating a lot of precious materials to it. Bedia church is too much interesting for us by the remaining murals, among which the only survived painted portrait of XIc. of King Bagrat III is still seen. The king is represented in a rich royal dress and the crown, with the model of Bedia church in his hand. Once more we see the same thin, straight nose, thin lips, big eyes and long beard. The same handsome man's face so much familiar from Bagrat Cathedral facade looks at us.

The next splendid church built by king Bagrat III is Nikortsminda in Racha (1010-1014yy.), which together with the beautiful carvings bears the inscription naming the great king at the end of his reign. His name also appears on the facades of Katskhi church (upper Imereti), and on the processional embossed cross, which belonged to Mtasakdari st. George's church (Imereti, Okriba region).

The king of united Georgia Bagrat III is not only a builder, he also began to renovate and reconstruct the old and damaged Svetitskhoveli Cathedral at Mtskheta, and firstly appointed Melkisedek as the Catholicos-Patriarch (until this period only Catholicos ruled the Georgian dioceses) of whole Georgia, whose residence was in Mtskheta.

The named examples are quite enough to represent the great role of king Bagrat III not only in uniting the country, but also in the development of Georgian Culture by creating the marvelous monuments of art.

მარიამ მარჯანიშვილი

ფესვაზი ქუთაისში, სამუდამო სასუფეველი უცხოეთში

ხელოვნება სულის საზრდოა. ეს ისეთი სიმია, რომელიც ადამიანს ათრთოლებს და გზას უკაფავს ზემალაღი იდეალებისაკენ. მისი არეალი ფართოა და ყოველი ახალი დაბადება, აღმოჩენა — ზეიმია, რამეთუ ჭეშმარიტი ხელოვნება უკვდავია და მის უკან გამოძერწილი პიროვნება ტალანტის და ნიჭის კიდევ ერთი გამოვლინებაა.

ქუთაისის არასოდეს მოკლებია შემოქმედი ადამიანები, რომლებიც კალმით, ბგერით, ფუნჯით, თუ სცენიური ნიჭით ალამაზებდნენ საქართველოს წარსულს, აწმყოსა და თავისი ხელოვნებით ხსნიდნენ გზას მომავლის სულიერ სამყაროში. ეს კი ყველაზე ფაქიზი და ხელშეუხებელი რამ იყო და არის მინიერ ორომტრიალში.

„თუ ნიჭი გაქვთ, თეატრს მოახმარეთ. ეს მთელი ცხოვრებაა, ეს ყველაზე მშვენიერი ხელობაა დედამინაზე“... (ფან ანუი).

ჭეშმარიტად, ბედნიერი იყო ამ ხელობის მფლობელი გოგოლაშვილების ოჯახი. გოგოლაშვილები მესხების თეატრალური ოჯახის მსგავსად, სიმართლის ტაძარში ერთად მოღვაწეობდნენ. მათი წინაპრები ხონიდან იყვნენ. სვიმონი ხონის საოსტატო სემინარიის დამთავრების შემდეგ სასამართლოს მდივნად მუშაობდა ქუთაისში, თან სცენისმოყვარეთა სპექტაკლებშიც გამოდიოდა. ხოლო ქუთაისში მუდმივი დასის შექმნის შემდეგ კი კ. მესხის რეჟისორობით იგი აქტიურად მონაწილეობდა სპექტაკლებში და ქართული სცენის საიმედო ბურჯად ითვლებოდა“... (7, გვ. 237).

მეუღლე — ალექსანდრა გამრეკელიძე სახელგანთქმული მსახიობი იყო. სცენაზე ლუკაშვილის ფსევდონიმით გამოდიოდა. დიდი ოსტატობით ასრულებდა მსახურთა და მოახლეთა სახასიათო როლებს.

თავად სვიმონ პავლეს ძე გოგოლაშვილი ვასო აბაშიძემ მონათლა სვიმონიძედ. „ქაჯან, გოგოლაშვილი ძნელი სათქმელია, სვიმონიძედ დაგწერეთ აფიშაშიო“... მანამდე კი ფსევდონიმად პავლეშვილს ატარებდა. სვიმონის ვაჟი — შალვა კი „ხონელად“ ილია მამფორიამ აკურთხა „აფიშაში ამდენი გოგოლაშვილი რა ამბავიაო“... (6, გვ. 238).

სვიმონის ქალიშვილი — თამარი მრავალმხრივ ნიჭიერი მოღვაწე და ქართული სცენის მშვენიერა იყო.

ზოგჯერ სცენაზე მამა-შვილები ერთად გამოდიოდნენ, ერთ სპექტაკლში. ამ დროს გახარებულნი სვიმონი აცხადებდა თურმე: — „აჰა, შვილოსავ, რაღა გინდათ, მთელი ოჯახი სცენაზე მოვედით!“... (7, გვ. 238).

დღემდე თეატრალურ სამყაროში ანეგდოტადაა შემორჩენილი სვიმონ სვიმონიძის მოღვაწეობიდან ერთი სასცენო ეპიზოდი: „1887 წლის 11 თებერვალს ლ. მესხიშვილმა თავის ბენეფისზე წარმოადგინა „ჰამლეტი“. „თეატრის დარბაზი გადაჭედილია, ლადო თამაშობს ჰამლეტს. დაიწყო მეხუთე სურათი, სადაც ჰამლეტი თავის მამის აჩრდილს უნდა შეხვდეს. აჩრდილს ასრულებს სვიმონ სვიმონიძე.“

ტერასაზე, მაყურებლისათვის შეუმჩნევლად გორგოლაჭიანი ფიცრით შემოაცურეს აჩრდილი. გაისმა ჰამლეტის ხმა:

— უნდა მოგისმინო, ვალადა მდევს. ილაპარაკე.

ერთ წუთს აჩრდილი დუმს. სუფლიორის ჯიხურიდან მოკარნახე აჩრდილს სიტყვებს კარნახობს, მაგრამ ხმა კარგად არ ესმის. ბოლოს გაიგო ფრაზა და დაიწყო:

— მე სული ვარ მამიშენისა,

და სასჯელად მძევს, ხანსა რამე ღამე ვიარო...

ამ ადგილის შემდეგ აჩრდილმა ერთი ამოისუნთქა და მონოლოგი თავისი საკუთარი ტექსტით განაგრძო...

— ჰოი, ზეცის ძალნო! — სცადა ჰამლეტმა აჩრდილის კალაპოტში ჩაყენება, მაგრამ ამოდ. ამას კვლავ მოჰყვა იმპროვიზაცია. უეცრად გაისმა ჰამლეტის (მესხიშვილის) ხმა „გაიყვანეთ“, მაგრამ გორგოლაჭებზე მიბმული თოკის გამწვევი სცენარიუსის ნიშანს ელოდებოდა. მოთმინებიდან გამოსული ჰამლეტი კვლავ გასძახის:

— გაიყვანეთ“. და, როცა ამ ძახილმა გამოხმაურება ვერ ჰპოვა, გამოსავალი თვით აჩრდილმა (სვიმონიძემ) მონახა და ხმამალა მიაძახა კულისებისაკენ — „გამათრიეთ“... (2, გვ. 207-208).

ეს ამბავი შეთხზული როდია. ამას ლადო მესხიშვილიც ადასტურებდა. არც ჩვენი კეთილი სვიმონიც უარყოფდა და სიცილით დასძენდა ხოლმე:

—კაცო, ლაერტს ვთამაშობდი, იმის ტექსტიც ხეირიანად არ ვიცოდი და უცბად აჩრდილის როლი მომაჩვენა და რა უნდა მექნა. არა, შვილოსა, სცენაზე პაუზის და სუფლიორის ხმამაღლა ყვირილს მირჩვენია ჩემი სიტყვით როლის თქმა, და ამაში, მართლაც ვირტუოზი იყო სვიმონიძე. სცენაზე არც ერთ პაუზას არ გააკეთებდა და ხშირად გულუბრყვილო მაყურებლის ტაშსაც ინვევდა, „აღნიშნავდა თეატრმცოდნე ალექსანდრე ბურთიკაშვილი.

„ლიტერატურის დიდად მოყვარულ სვიმონ გოგოლაშვილის (სვიმონიძე) ოჯახს მდიდარი ბიბლიოთეკა ჰქონდა. მათი ოჯახი ქართული კულტურის მოღვაწეთა საკრებულო გახლდათ, სადაც თავს იყრიდნენ: აკაკი, ვაჟა-ფშაველა, შიო არაგვისპირელი, ლადო მესხიშვილი, ვასო აბაშიძე, ვალერიან გუგუნი, კოტე მესხი, იოსებ გრიშაშვილი, ნატო გაბუნია, შალვა დადიანი და სხვა“. (1, გვ. 110).

და, ამ მოწინავე, კულტურულ და განათლებულ ოჯახში, 1888 წლის 24 მარტს, ქუთაისში დაიბადა თამარ გოგოლაშვილი. მას გარეგნულ სილამაზესთან ერთად, შემოქმედებითი ნიჭიც მომადლა უფალმა. იგი სამწერლო ასპარეზზე გამოვიდა ძალზე ახალგაზრდა და თავიდანვე მიიქცია ჩვენი ინტელიგენციის ყურადღება. ბექდავდა პატარა მოთხრობებს ბავშვებისათვის „ქორიანი ტოროლას“ ფსევდონიმით. თანამშრომლობდა, უმთავრესად, იოსებ იმედაშვილის ყურნალში „თეატრი და ცხოვრება“. თარგმნა ბონზელის „ფუტკარი მაია“. ქართულ პრესაში ბექდავდა სტატიებს ქალთა ემანსიპაციის საკითხებზე. შემთხვევითი არ იყო თამარ გოგოლაშვილის მიერ კვლევის ობიექტად ქართველი ქალების არჩევა, რადგან მან კარგად იცოდა, თუ რაოდენ დიდი დამსახურება მიუძღვოდა ჩვენი ერის წინაშე მის მანდილოსნებს. იგი 1921 წლის 2 თებერვალს გაზეთ „ერთობაში“ დაბეჭდილ სტატიაში — „საქართველოს დამოუკიდებლობა და ქართველი ქალის ვალი“ წერდა: „ის, რისთვისაც მთელი საუკუნე, ხან იღუმალ, ხან აშკარად იღწვოდა და იტანჯებოდა ქართველი დედა, დღეს სინამდვილედ ქცეულა...

ეს ხსნა ნაჩუქარი და ნაპოვნი არ არის. იგი მოპოვებულია ხანგრძლივი ბრძოლით ჩვენი ხალხისა და ქართველი ქალი დღეს არ წითლდება სირცხვილით. მან იცის, რა დიდია წვლილი მისი ამ საქმეში, რომლის წინაშეც დღეს ძლიერნი ამა ქვეყნისანი ქედს იხრიან“...

თამარ გოგოლაშვილმა არა მარტო კალმით, არამედ სასცენო ხელოვნებაშიც დატოვა თავისი კვალი. „ქართულ სცენას როლების შემსრულებელი ბევრი უბადლო ოსტატი ქალი ახსოვს. მათ რიცხვს შეემატა ახალგაზრდა მსახიობი თამარ გოგოლაშვილიც. „...1911-12 წლების სეზონში ის ქუთაისის თეატრის დასში ცნობილ მსახიობთა რიცხვში შედიოდა, რომელთა შორის იყვნენ: ნინო გამრეკელ-თორელი, თამარ გოგოლაშვილი, მარო მდივანი, ანა ქიქოძე, ნინო ჩხეიძე, ოლიმპიადა ლოლობერიძე, ანა შოთაძე“...(1, გვ. 118).

1911 წლის „სახალხო გაზეთი“ (№423) „ქრისტინეს“ წარმოდგენაზე იუწყება: „მეტად სასიამოვნოა, როდესაც კაცი ხედავს ვისმე ენერგიული შრომის სასურველ შედეგს და ამ შრომის დაფასებას საზოგადოების მხრივ. წარმოდგენამ სრულიად დავგარწმუნა, რომ დასს მართლაც ბევრი უშრომია და ჩინებულადაც მომზადებულა“...

გაზეთი განსაკუთრებით აღნიშნავდა სონას როლის შემსრულებლის თამარ გოგოლაშვილის თამაშს. პრესა აქებდა სხვა მსახიობებს მ. მდივანს (ქრისტინე), ა. იმედაშვილს (მიკიტანი), მ.ამაშუკელს (იასონ უქმაძე) და სხვა.

1914-1915 წლების სეზონი ლადო მესხიშვილის ხელმძღვანელობით ჩატარდა ქუთაისის თეატრში. სეზონი გაიხსნა 18 სექტემბერს სუმბათაშვილის „ლალატი“ და ამავე პიესით დაიხურა 1 თებერვალს. სულ გაიმართა 69 წარმოდგენა.

სათეატრო სეზონს დიდი წარმატება ხვდა, რაც უზრუნველყო დასში ცნობილი მსახიობების ყოფნამ. დასში მონვეული იყო: ქალები-ტასო აბაშიძე, თამარ გოგოლაშვილი, ნინო დავითაშვილი, მ. მდივანი, მ. ქილარჯიშვილი და ნ. ჯავახიშვილი.

გაზეთი „კოლხიდა“ სისტემატურად აკვირდებოდა ქუთაისის თეატრალურ ცხოვრებას და ეხმაურებოდა მას საუკეთესო სტატიებით. გაზეთი გვაუწყებს, რომ 1911 წლის 27 მარტს დაიდგა ალ. დიუმას „მარგარიტა გოტიე“. მონაწილეობდა თითქმის მთელი დასი: თ. გოგოლაშვილი, ა. ლოლუა, მ. მდივანი, ა. მაისურაძე, ნ. ჩხეიძე და სხვა.

„მომდევნო დღეებში დაიდგა მეტერლინკის პიესა „და ბეატრისა“, რომელშიც მონაწილეობდნენ მსახიობები: თ. გოგოლაშვილი, დ. ივანიძე, ა. ლოლუა, მ. მდივანი, მ. ქორელი, ალ. იმედაშვილი და სხვა.

გაზეთ „კოლხიდის“ მე-3 ნომერში მოთავსებულია მთელი კვირის ქუთაისის თეატრალური ცხოვრების მიმოხილვა. რედაქციის მიერ დადებითადაა შეფასებული დიუმას პიესა „მარგარიტა გოტიე“ და მისი მთავარი როლების შემსრულებლები: ნ. ჩხეიძე, ალ. იმედაშვილი, თ. გოგოლაშვილი, სადაც აგრეთვე, აღნიშნულია თამარის მომხიბვლელი გარეგნობა, მოხდენილობა და გამოთქმა“...(5, გვ. 81).

ქუთაისში არ ჩაუვლია არც ერთ თეატრალურ სეზონს, რომელშიც თამარის ძმას შალვა ხონელს (გოგოლაშვილს) არ მიეღო მონაწილეობა და „როცა ქუთაისში დიდმა კოტე მარჯანიშვილმა საქართველოს მეორე დიდებული თეატრი შექმნა, შალვა ქუთაისის აღარ განშორებია“... (7, გვ. 239).

მსახიობობა არ ისწავლება, ეს მაღლი ღვთისაგან არის ნაბოძები. ბუნებრივი ნიჭით უხვად დაჯილდოებულ მსახიობს გამუდმებული წვრთნა სჭირდება სცენური სახეების შესაქმნელად. იმ დროის ქუთაისელ მაყურებელთა ხსოვნაში ძნელად წაიშლებოდა მსახიობ გოგოლაშვილების ოჯახის თანავარსკვლავედთა მიერ ნაძერწი და აჩუქურთმებული სცენური სახეები. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ: „სვიმონმა სახელი გაიგვარა და —სვიმონ სვიმონიძე დაირქვა, შალვა გოგოლაშვილმაც ხონის საპატივცემულოდ გოგოლაშვილი „ხონელი“ შეცვალა, თამარი კი ბოლომდე გოგოლაშვილად დარჩა —აქაც და ემიგრაციაშიც“, —წერს ცნობილი მეცნიერი და მკვლევარი სერგო ჭიჭიშვილი.

აქ, ერთი შენიშვნა უნდა შევიტანოთ. მსახიობი თამარ გოგოლაშვილი მხოლოდ სცენაზე დარჩა საკუთარი გვარ-სახელით. ხოლო, რაც შეეხება მის შემოქმედებით მოღვაწეობას ემიგრაციაში თამარ გოგოლაშვილი-პაპავას სამწერლო დებიუტი „ისახარ“-ის ფსევდონიმით ჟურნალ „კავკასიონის“ ფურცლებზე შედგა ჯერ კიდევ 1930 წელს და მას შემდეგ, მისი სახელი და გვარი ხან „ისახარის“, ხან კი პაპავათი არ ჩამოსულა ქართული ემიგრანტული პრესის ფურცლებიდან („მამული“, „ქართული აზრი“).

ქუთაისი ყოველთვის თავს ინონებდა ლამაზი და ნიჭიერი ქალებით. ამ მშვენიერ ქალთა ხომლში ბრწყინავდა თამარ გოგოლაშვილი, რომელმაც მოხიბლა ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე, მეოცე საუკუნის ათიანი წლების ჩვენი ინტელიგენციის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, ფედერალისტთა პარტიის მთავარი კომიტეტისა და საქართველოს პირველი პარლამენტის წევრი, მწერალთა კავშირის თავმჯდომარის მოადგილე, არაერთი პერიოდული ორგანოს თანაგამომცემელი აკაკი პაპავა.

ჩრდილოეთიდან მოვარდნილმა „ნითური ურა კვიცის ჭიხვინმა“, როცა საქართველოში შემოაღწია, აკაკი პაპავა ჯერ თავად გადაიხვეწა ემიგრაციაში, შემდეგ თამარ გოგოლაშვილი თავისი ორი გოგონათი 7 წლის ტურფათი და 3 წლის მზიათი, 1923 წლის 12 მაისს მოსკოვის და რიგის გავლით მასთან ბერლინს გაემგზავრა. ეს ამბავი კარგად აქვს აღწერილი თამარ პაპავას ერთ მცირე ფრაგმენტში, რომელიც პარიზში გამომავალ ჟურნალ „კავკასიონის“ მე-13 რეგულში 1968 წელს დაიბეჭდა სათაურით „ორი კვირა ვირთხებთან“. თ. გოგოლაშვილი-პაპავა ოჯახთან ერთად ჯერ გერმანიაში ცხოვრობდა. 1925 წლის ენკენისთვეში ჰამბურგიდან გამოგზავნილი მისი ნაწარმოები „ძველი წერილები“, ჟურნალ —„თეატრი და ცხოვრების“ (№15(3) (371) ფურცლებზე დაიბეჭდა, სადაც იგი აღნიშნავდა:

„თქვენ გინდათ გაეცნოთ ძველ ქართულ ოჯახს, მაშინდელ ქალის სულს, მის მისწრაფებას, ზნე-ჩვეულებას? გაშალეთ ეს ძველი წერილები და წარსული მკვდრეთით აღდგება. რამდენი სამსახურის განევა შეუძლიათ ამ ძველ წერილებს მკვლევარებისათვის; რამდენი ადამიანების, მათი მაშინდელი გემოვნების და ზრახვების ამეტიყველება შეიძლება ამ გზით! და განა მარტო მკვლევარებისათვის? თვით ხელოვანისათვის, რომელსაც მარტო გადმოცემის და ლეგენდის საშუალებით უხდება ამ ძველი თაობის ალაპარაკება... ყველას, ვისაც ეს სიძველე მოეპოვება, როგორც არ უნდა იყოს ის, მართებს გახსნას ეს სკივრი, შემოაცალოს აბრეშუმის ძაფი ამ ძველ წერილებს და ჩვენც ჩაგვახედოს ამ ფურცლებში, დაგვატკბოს ძველი საუნჯის სუნით, გადაგვიშალოს წარსულის ფერადი ხალიჩა, ძველი ცხოვრება გავვაცნოს ამ ძველი ქართველობის“...

ამ სტრიქონებში ნათლად იკვეთება მწერალ თამარ პაპავას შემოქმედებითი მოღვაწეობის კრედი და სწრაფვა „ღრმა და ლამაზი პატივისცემა გარდასულ თაობათადმი და მათი გაცოცხლება“...

„როგორც მწერალ-ესეისტი, თ. გოგოლაშვილი განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენდა საქართველოს ისტორიისა და ქართველ ემიგრანტთა ყოფისადმი. სწორედ ამ ინტერესისა და ჩვენი ქვეყნის ისტორიული წარსულის ღრმა ცოდნისა და სიყვარულის საფუძველზე დაინერა მისი ნიგნები“... (8, გვ. 110).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 1930 წლიდან, ამ შესანიშნავმა ქართველმა მწერალმა ქალმა „კავკასიონის“ მე-5 ნომრიდან დაიწყო ბეჭდვა თავისი ესსეების სერიალისა და პირველი ეტიუდი უძღვნა არჩილ მეფეს, სათაურით „დიდი ემიგრანტი“.

ესეისტი თამარ პაპავა დიდი რუდუნებით ხატავს რუსეთში გადახვეწილ და პოლიტიკურ ასპარეზზე დამარცხებულ არჩილ მეფის სახეს, რომელიც გახლდათ საქართველოსათვის დაუსრულებლად წამებული და დასჯილი გვირგვინოსანი. მხოლოდ ერთ რამეში დაურჩა მას იღბალი. დიდი ნიჭის წყალობით „...ის თეიმურაზ პირველთან ერთად საუკეთესო წარმომადგენლად ითვლება ქართული ლიტერატურის „ალორძინების“ ხანის მწერლობისა“...

ჩვენში დღემდე არავის დაუნერია ისეთი ამომწურავი და სრულყოფილი ესსე მეფე ერეკლეს ქალებზე, როგორც ეს გახლდათ ამ სათაურით „კავკასიონის“ №6-ში გამოქვეყნებული თამარ პაპავას „მეფე ერეკლეს ქალები“.

ნიგნის წინასიტყვაობაში ქართული ემიგრაციის ქურუმი, გამოჩენილი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე ექვთიმე თაყაიშვილი ვრცელ შეფასებას აძლევს თამარ პაპავას მოღვაწეობას და აღნიშნავს:

„ქალბატონ თამარ გოგოლაშვილის ასულ პაპავას, წინამდებარე ისტორიული ნარკვევები: „დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში“, ფრიად სასიამოვნო მოვლენას წარმოადგენს ჩვენს ლიტერატურაში. ამ დარგში ქართველ ქალს ჯერ არ უმუშავია. ეს პირველი ცდა არის, ცდა ღირსეული და თვალსაჩინო.

ავტორს საკმაოდ შეუკრებია გამოუქვეყნებელი მასალები და ეს არც ისე ადვილია ევროპაში, ჩვენ ვამბობთ ევროპაში, თორემ საქართველოში, რა თქმა უნდა, მეტი მასალის მოპოვება შეიძლება, მეტადრე ხელნაწერებში.

ყველაზე უფრო სასიამოვნო აღსანიშნავია, რომ ავტორი საუცხოოდ ერკვევა ამ მასალებში და საერთოდ შესაფერისად ახასიათებს თითოეულ მოღვაწეს.

მთელი წიგნი ექვსი ნარკვევისაგან შედგება და თითოეულ ნარკვევს მონოგრაფიული ხასიათი აქვს. თუმცა ავტორს მთავარ მიზნად დაუსახავს გვაჩვენოს ქართველი ქალის როლი, ღვაწლი და განცდები იმ გმირულ ბრძოლებში, რომლებსაც აწარმოებდნენ თავისუფლების შესანარჩუნებლად საქართველოს ყოფილი სამეფოები, სამთავროები და განსაკუთრებით კუთხეები“...**(6, გვ. 4-5)**.

1937 წელს პარიზში გამოქვეყნდა თამარ გოგოლაშვილი-პაპავას სქელტანიანი (300 გვერდიანი) წიგნი „დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში“, რომელიც დაიბეჭდა დავით ხელაძის პარიზულ ქართულ სტამბაში. ამ წიგნში შესულ პირველ ნარკვევში „მეფე ერეკლეს ქალები“ ვკითხულობთ: „იმ სასახლო და თავგამოდებულ ხანგრძლივ ბრძოლაში, რომელსაც საქართველოში რუსების ბატონობის წინააღმდეგ ერეკლეს ვაჟები აწარმოებდნენ, მათ შესანიშნავ დებს უკანასკნელი ადგილი არ უჭირავთ, შეიძლება იმათ უფრო მეტი სიმწვავით აწვით სათუთ და მგრძობიარე მკერდზე ციციანოვის რუსული ჩექმა, შეიძლება ისინი უფრო მეტი ტრაგიკული იერიით განიცდიდნენ საქართველოს განგვირგვინებას, სახელმწიფო სხეულის დარღვევას და ტახტის მოშლას“... **(6, გვ. 12)**.

თამარ პაპავა დიდი ოსტატობითა და კალმის ერთი მოსმით აშიშვლებს რუსეთის იმპერიის პოლიტიკასა და რუსს დამპყრობთა სახეს, სადაც ნათლად სჩანს მთავარი გამოთქმა: „ოდნავ, რომ გადაშალთ რუსი, მიიღებთ თათარსო“. „დიდი რუსეთის „რანდობის“ ილუზიებით ყველანი არ ყოფილან შეპყრობილი ერეკლეს სასახლეში... ამ ჯგუფს, ამ ანტირუსულ მიმართულებას სწორედ ქალი უდგა სათავეში და ეს ქალი იყო დარეჯან დედოფალი, რომელსაც თავისი ღირსეული და მრავალრიცხოვანი ვაჟების და ქალების ხომლი ერტყა... მაგრამ ყველაზე უფრო ახლოს მასთან მაინც მისი ქალები იყვნენ და სწორედ ისინი აძლევდნენ ძალას და მხნეობას საყვარელ დედას და დედოფალს“... **(6, გვ. 18)**.

თამარ პაპავას მიერ დახატული თავისუფლებისათვის მებრძოლ ქართველ ქალთა სახეების ჩვენება არც ახალია და არც უჩვეულო. აქ მწერალი ზომიერების გრძობას წუთითაც არ ღალატობს, რადგან ჯერ კიდევ ესქილეს დროს იყო ცნობილი „კოლხეთის გმირნი: ყმანვილნი, ქალნი, ომში მამაცნი და უშიშარნი“, რომ გახლდნენ მუდამ.

აღსანიშნავია, რომ თამარ და აკაკი პაპაევებს ისტორიული ნაშრომების შესაქმნელად მთელი 25 წლის განმავლობაში უგროვებიათ საჭირო მასალები. ომის წლებში და მისგან გამონეულ დაუსრულებელ ხეტიალში მათი ბიბლიოთეკის ერთი ნაწილი განადგურებულა, მაგრამ ისტორიული ნაშრომები ძირითადად მაინც სამხრეთ ამერიკაში ემიგრაციაში ყოფნისას შეიქმნა.

„საბჭოთა საქართველოსაგან განსხვავებით, სადაც იდეოლოგიური დიქტატურის მძვინვარების გამო მაქსიმალურად იყო შეზღუდული აზროვნების თავისუფლება, ქართველი ემიგრანტები პრინციპულად განსხვავებული თვალთახედვითაც კი სჯიდნენ“...**(3, გვ. 12)**.

ესსეისტი მწერალი თამარ პაპავა მომდევნო ესსეში, „ალექსანდრე ბატონიშვილის ოჯახის ბედი“, შეურიგებლობით ამხელს ქართველთა ბედის ეტლის უკუღმა ტრიალს.

ერეკლე მეფის ყველაზე სახელოვანი ვაჟის ალექსანდრე ბატონიშვილის შეურიგებელ ბრძოლას, რათა თავის სამშობლოდან განდევნოს რუსეთი და აღადგინოს დაკარგული სამეფო ტახტი.

„საქართველოს მწუხრის ჟამს ყველანი გრძობდნენ, რომ სოლომონ ლეონიძის ნათელი და გონიერი თავი, მისი გამჭირახობა და შორსჭვრეტა საქმეს ვერ უშველიდა და საჭირო იყო ძლიერი მკლავიც, ვაჟკაცური შეტევა, ძველებური ბრძოლის ჟინი და გამამხნეველი შეძახება ალექსანდრე ბატონიშვილისა...“ **(6, გვ. 85)**.

სამშობლოს სიყვარულის გრძობა მშობლიური მიწის მადლს ნაზიარებ ყოველი ქართველი ემიგრანტის გულში რომანტიკული გზებით ვლინდება და ამიტომაც იდგა თამარ პაპავას გულთან ასე ახლოს ემიგრაციაში გადახვენილი ალექსანდრე ბატონიშვილის მძიმე ხვედრი. მისი თავგადასავალი პატრიოტულ ალტკინებას იწვევდა ქართველ ემიგრანტებში და ეს გასაგებიც იყო. მშობლიურ ფესვებს

მონყვეტილი ქართველების ტრაგიკული ცხოვრებისეული ხვედრი ალექსანდრე ბატონიშვილის ბედისწერის თანაზიარი იყო.

გათიშულობა, დაპირისპირება, დათითოკაცება იყო ყოველთვის ქართველთა უბედურების სათავე და ამის შედეგად „იკარგებოდა მთლიანი ეროვნული მიზანი“ — ბატონიშვილთა ემიგრაციისა თუ მეოცე საუკუნის პოლიტიკური ემიგრაციის დროს. მათ გაერთიანებას ყოველთვის ერთი მტერი უპირისპირდებოდა — რუსეთი, ხან იმპერიის და ხან ბოლშევიკური რუსეთის სახით მოვლენილი. როგორც ჩრდილოეთიდან არასოდეს არ ამოვა მზე, ასე რუსეთი საქართველოს მიმართ არასოდეს შეიცვლის თავის ვერაგულ პოლიტიკას.

თამარ პაპავას ისტორიული ნაშრომები და საერთოდ მისი აქტიური შემოქმედების ამსახველი ნაწარმოებები სისტემატურად იბეჭდებოდა ქართული ემიგრანტული პრესის ფურცლებზე, კერძოდ, ჟურნალ-გაზეთებში: „კავკასიონი“, „ბედი ქართლისა“, „ქართული აზრი“, „ქართლოსი“, „კრებული“ და ბუენოს-აირესში გამოშვებულ ჟურნალ „მამულში“.

„უდიდესია ის ღვაწლი, რომელიც აკაკი და თამარ პაპავებს მიუძღვით ჩვენი ერის წინაშე. ჯერ მარტო თამარ პაპავას მონოგრაფიის — „დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში“ დასახელება რად ღირს, ავტორმა გმირ ქართველ ქალებს რომ მიუძღვნა, — აღნიშნავდა წიგნის შესახებ ჟურნალ „მამულში“ დაბეჭდილ რეცენზიაში გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი ვიქტორ ნოზაძე. „მისწრაფებითა და მოქმედებით, სისხლითა და სიკვდილით დაწერილ ისტორიას სჭირდება შესწავლა, გამოკვლევა, გამოტანა, გაცნობა და ამ საქმეს ღირსეულად ემსახურება ქალბატონი თამარ პაპავა, რომელიც ქართველ დედაკაცთა ისტორიას სწავლობს და გვასწავლის, და არა მარტო გვასწავლის, არამედ გვაყვარებს კიდევ ქართული ისტორიის დღემდე მიმალულ, ჩვენთვის უცნობ ამ დიდ დედაკაცთა სახეებს, რომელთაც იგი, თავისივე მორცხვი თქმით, პატარა ჩარჩოებში ათავსებს“.. (3, გვ. 41).

„დიდი სახეების“ მეორე ნაწილი 1951 წელს გამოიცა ბუენოს-აირესში. იგი პირველი ქართული წიგნია სამხრეთ ამერიკის კონტინენტზე დაბეჭდილი. არც შემთხვევითი მოვლენაა ცნობილი მწერლისა და მკვლევარის გრიგოლ რობაქიძის მიერ აკაკი და თამარ პაპავების მოღვაწეობის შეფასებაც.

„ჩემო აკაკი, საქართველოში გაიარა ჩვენმა სიყმაწვილემ და მე აქაც საქართველოზე მოგონებებით ვცოცხლობ მხოლოდ. არ ვიცი, ცოცხალია თუ არა ჩემი წმინდა დედა, რომლის რძემ მე პირველად მაგემა საქართველოს მაღლი. დედის გული მაპატიებს, რომ საქართველოს მოვცილდი.

შენ შენს წერილს ამ სიტყვებით აბოლოებ: სულ პატარა წვლილი მაინც შევიტანოთ დიდ და ნათელ ქართულ საქმეში, რომ წინაპართა შეხვედრისას არ შეგვრცხვეს მათიო. ეს სტრიქონი ჩემთვის დაუვიწყარი დარჩება.

თავი და თავი აქ ისაა, რომ განახორციელო სავსებით, რისი მიცემაც შეგიძლია მამულისადმი. ამ მხრივ შენ და თამარ გამართლებული ხართ საქართველოს ისტორიის წინაშე“...

პაპავების უდაოდ დიდი და თავდადებული ღვაწლი რომ არა, ისეთი ვეებერთელა პიროვნება, როგორც გრიგოლ რობაქიძეა, ჰაი-ჰარად არ დაწერდა ამ შეფასებას.

მეუღლის სიკვდილის შემდეგ თამარ პაპავას სამეცნიერო თუ სამწერლო მოღვაწეობა არ შეუწყვეტია. მან 1970 წელს პარიზში გამოსცა მოგონებათა წიგნი „გაბნეული საფლავეები“, რომელშიც დიდი სითბოთი და სიყვარულით სავსე სტრიქონებია მიძღვნილი ქაქუცა ჩოლოყაშვილისადმი.

„...მე ევროპაში წავედი და აი, ბოლოს, აქ უკვე ქაქუცას, სხვა უცხო სახეს შევხვდი პარიზში. თითქოს მებრძოდ საქართველოს ბელადს ბრძოლის ასპარეზი გამოაცალეს. ოცნება წაართვეს, და ეხლა ფრთამოტეხილ არწივს, ცეცხლს ღვინო უნელეზდა და სიმწარე—მორეულ ცრემლს უშრობდა.

—გახსოვს, თამარ, ალავერდობა?— მეუბნებოდა ის პარიზში, ჩვენი სევდიანი ნადიმების დროს, დაბალი, მთრთოლვარე ხმით...

—გახსოვს, თამარ, 26 მაისი? ის პირველი 26 მაისი?

—გახსოვს, თამარ, შუამთის დღესასწაული?

—გახსოვს, თამარ, ხატობა და ჩემი გაჭრა ტყეში?

—ხომ გახსოვს, ჩვენი ცა რა ფერისაა? რამდენი ვარსკვლავებია! რამდენჯერ მითვლია ის ტყეში, მიწაზე რომ ვინეჯი და ძილი არ მერეოდა.

—გახსოვს, თამარ, ჩვენი საქართველო? კარგად გახსოვს? კრულიც იყოს აქ სიცოცხლე! იქ სიკვდილი განა ბედნიერება არ არის, თამარ?

—ოღონდაც, მეგობარო!

ღრმა და უზომო იყო მაშინდელი შთაბეჭდილება, გულში ველარ ეტეოდა ვერც ნახული და ვერც გავონილი;

და ჩქარა სახლისაკენ გავეშურე.

—ვერ გავიმართლდა, მეგობარო! გარდატყდა ხმალი შენი, მაგრამ გაგრძელდნენ საქმენი შენნი“...
(3, გვ. 31-32).

დიდი ლირიზმითა და ქალური სინატიფით გადმოგვცემს თამარ პაპავა ქაქუცასთან ოთხ შეხვედრას და გვიჩვენებს ქართველ ემიგრანტთა ეროვნულ-ცხოვრებისეულ ტრაგედიას, მათ მონამეობრივ ეკლიან გზასავალს. იგი გულწრფელად იზიარებს ძველი მეგობრის ქ. ჩოლოყაშვილის წუხილს, მაგრამ დიდი სასონარკვეთის მიუხედავად, სწამს, სჯერა და იმედი აქვს, რომ მისი მამულიშვილური და „თავგანწირული სულისკვეთება“ ამაოდ მაინც არ ჩაივლის.

თ. პაპავამ, ეროვნული გმირის ხის ჯვრიან სასაფლაოზე ლევილში, მისი ინიციატივით ქაქუცა ჩოლოყაშვილს მშვენიერი ძეგლი დაუდგა.

1973 წელს პარიზში გამოვიდა მწერალი ქალის ბოლო წიგნი “ლტოლვილთა საძვალენი”.

„ქართული ემიგრანტების საფლავები დაფანტულია, მაგრამ მისი სულიერი აკალდამა მაინც ერთია... ის აკავშირებს ამ გაბნეულთ, ფარავს ერთი ქართული გუმბათით... მან ყველას ცხედარი ერთდროულად შეაკავშირა... ყველანი ესენი ხომ ერთი ფიქრით მოვიდნენ ამ ოთხი-ხუთი ათეული წლის წინათ; ერთად ელოდნენ აქ მოსმენას, განკითხვასა და შველას; შველას, რომელიც არსაიდან გამოჩნდა და საქართველოს ხილვის ეს იმედები ამ უცხო მიწაში მათთან ერთად ჩაესვენა, ზოგთა—დრე, ზოგთა კი—უფრო გვიან, მაგრამ მაინც ერთ საფლავში, რომელსაც ნამდვილად „ძმათა საფლავი“ უნდა ეწოდოს“...**(3, გვ. 35).**

თამარ პაპავა ნიჭიერად აღწერს უცხო ცის ქვეშ დაფერფლილთა სიცოცხლეს, რომელთაც საფლავში ჩაჰყვით სამშობლოს ნახვის აუხდენელი ოცნება.

„ხშირად ვმლი წელთა ფურცლებს ძველი დღიურებიდან, ვიგონებ მრავალ დღესასწაულს, მრავალ 26 მაისსა და მის მომლოცველთ, მუდამ უცვალეზლად რომ გვეწოდნენ ან გვეტყოდნენ: „გაისად ამ დროს ჩვენს საყვარელ სამშობლოში თქვენთან ერთადო“... რამდენი ასეთი „გაისად“ გარდავიდა და რამდენნი მიჰყვნენ იმ წლებს და მხურვალე გრძნობებით ცივ სამარეში ჩანვნენ, ის „გაისად“ კი ვერ იხილეს“... **(3, გვ. 38)**

ეს გულწრფელი და სევდიანი სტრიქონები სამშობლოდან მხოლოდ ერთი გადახვეწილის ტკივილი არაა. ეს სასონარკვეთა ქართველ ემიგრანტთა საზიარო გრძნობაა, რომელთაც ათეული წლობით დაშორების მიუხედავად, ფესვები მაინც ურყევად და ღრმად აქვთ გადგმული მშობლიურ მიწაში.

საქართველოა მხოლოდ მათი მზისქვეშეთი.

„ჩვენს საყვარელ სამშობლოში თქვენთან ერთად“ — ამ ლოცვად ქცეულმა სიტყვებმა დიდი დატვირთვა მიიღეს იმით, რომ მასში იგულისხმება: დაუბრუნდნენ მშობელ ერსა და დედას, დაუბრუნდნენ სალოცავ რწმენას, ადგილის დედას, იმ დედას — საქართველო რომ ჰქვია სახელად.

უცხო მიწაზე პოლიტიკური ემიგრანტების მისია კიბა ჩხენკელის თქმისა არ იყოს, უპირველესად განისაზღვრებოდა იმით, რომ „მხოლოდ ის ერი, რომელიც დაანახებს სხვა ერებს თავის მეობას, თავის ეროვნულ სულს, — მხოლოდ ისეთ ერს გააჩნია მომავალი და უკვდავება. მანამ რა პოლიტიკაზე შეიძლება ლაპარაკი, თუ ერს არ იცნობენ... და საერთოდ არც კი აქვთ წარმოდგენილი, თუ რა პოლიტიკური მნიშვნელობა აქვს არა რუსების ამოქმედებას რუსეთის კომუნიზმთან ბრძოლაში“...

ზემოთქმულის დასტურად ქართულმა ეროვნულმა ენერგიამ უცხოეთის ცის ქვეშ შეძლო გამოემზებურებია საქართველოს კულტურული ავლა—დიდება, ქართული ენის და ლიტერატურის სიდიადე და უძველესი ისტორიული წარსული. ეს დიდი ეროვნული მისია გასდევს თამარ გოგოლაშვილი პაპავას მოღვაწეობას, რომელმაც თავისი შემოქმედება ჩვენს წინაშე წარმოადგინა მთელი თავისი ღირსებით, უშუალოდ, ფართო ერუდიციით, მშობლიური ქვეყნის სავალალო მდგომარეობისადმი პრინციპული შეურიგებლობით. მიუხედავად ისტორიული კატაკლიზმებისა თუ ბედისწერის ტეხილი გზებისა, მის ნააზრევსა და ნაფიქრალს ემიგრაციის მძიმე ტვირთის ფასად საკუთარი პიროვნული და მსოფლმხედველობრივი პოზიციების უტყუარი ბეჭედიც აზის.

საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ ქართველ ემიგრანტთა მხატვრული სიტყვა ცენზურის არტახებით არ იყო შებოჭილი და ამიტომ შეუზღუდველი გულწრფელობით გამოხატავდა ავტორთა ნამდვილ გულისთქმას. ქართული ემიგრანტული ინტელექტუალური მემკვიდრეობის ინტერესს არსებითად ზრდის ის გარემოებაც, რომ ისინი თავისუფლად, იდეოლოგიური შებოჭილობის გარეშე, სჯიან და აანალიზებენ მოვლენებს და ამიტომაცაა ემიგრანტული ინტელექტუალური მემკვიდრეობისადმი დღეს ასეთი დიდი ინტერესი.

თამარ პაპავა უცხოეთში სამწერლო მოღვაწეობასთან ერთად ყოველთვის აკეთებდა დიდ ქართულ საქმეს, რომელიც საქართველოში თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის აღდგენისაკენ იყო მიმართული.

თ. პაპავა ოჯახთან ერთად თავდაპირველად ცხოვრობდა გერმანიაში, სადაც აწარმოებდა ქართული ეროვნული საქმის პროპაგანდას, ამყარებდა მჭიდრო კავშირს მსოფლიოში გაფანტულ თანამემამულე ემიგრანტებთან, რათა სამშობლოს მონყვეტილები უცხოეთშიაც არ მონყვეტილიყვნენ ერთიმეორეს.

1937 წელს, როცა თამარ და აკაკი პაპაევებმა შეიტყვეს ბერლინში ქართული ფარდავის შესახებ, გაყიდეს ყველაფერი, რისი გაყიდვაც შეძლეს, ისეხეს, რისი სესხებაც მოახერხეს და დიდი ვაჭრობის შემდეგ 20 ათას დოლარად შეიძინეს საკურთხეველის გადასაფარებელი.

ეს ფარდაგი სწორედ საკურთხეველის ის გადასაფარებელია, გასულ საუკუნეში რომ მოიპარეს სიონიდან. ეს ხატად ქცეული ქსოვილი 1773 წელს მოუქარგავს და სიონისათვის შეუწირავს ქეთევანს, დავით მესამის დედას, ქსნის ერისთავის იასე ყურლალასის მეუღლეს. ქეთევანი იყო დისწული თეიმურაზ მეორისა, ე.ი. მაკრინეს ქალიშვილი და მამიდაშვილი მეფე ერეკლესი.

და, რაც მთავარია ქსოვილი იმითაც ყოფილა უნიკალური მსოფლიოს მეცნიერულ ლიტერატურაში აღწერილ ქსოვილთა შორის, რომ მხოლოდ მასზეა გამოსახული გენეალოგიური ხე, ბიბლიური იესეს ნერგი, რომლისგანაც მომდინარეობენ გარდა თვით ღვთისმშობელი მარიამისა, ძველი აღთქმის მეფენი და წინასწარმეტყველნიც, დავითიც, ქართველ ბაგრატიონთა წინაპრად მიჩნეული. ბაგრატიონთა ტიტული ხომ ასევე იწერებოდა: იესენიან-დავითიან-ბაგრატიონნი.

მაშინ როცა, ცხოვრება გერმანიაში დღითიდღე იძაბებოდა და ჰაერი იმუხტებოდა გარდაუვალი ომის საშიშროებით, პაპაევებს იმ ამღვრულ წუთისოფელშიც არ შორდებოდათ თავისი ეროვნული რელიქვიის დარდი. მათ 1938 წელს უსაფრთხოებისათვის ფარდაგი ჰამბურგის ბანკს მიაბარეს შესანახად. მერე, როცა ევროპას მეორე მსოფლიო ომის ქარტეხილმა გადაუარა, 1943 წელს დაიბოძა ჰამბურგი. ბანკის შენობა მთლიანად ნაცარტუტად იქცა, მაგრამ შენობიდან გადარჩა ერთადერთი პატარა სეიფი, სწორედ ის, სადაც ქართული საკურთხეველის გადასაფარებელი ინახებოდა. პაპაევებმა სულზე მიუსწრეს და წმინდა ნივთი ისევ დაინარჩუნეს. ოჯახს თუ რამე ებადა, ომმა ყველაფერი შემოაძარცვა. მათ გადაბუგულ ქალაქში, სოფლიდან სოფლად ხეტილისას ნიავეიუკარებლად გადაარჩინეს ეს ერთადერთი განძი.

თამარ პაპავა 1949 წლიდან არგენტინაში გადასახლდა. მან ბუენოს-აირესის მახლობლად, პატარა ქალაქ ლომას-დე-სამორაში განაგრძო ლიტერატურული საქმიანობა.

არგენტინაში თამარ პაპავა 1952 წელს აირჩიეს სათვისტომოს თავმჯდომარედ. მან შეძლო ქართული დიასპორას გააქტიურება და კონსოლიდაცია. ახალი თაობისა და უცხოელთათვის ქართული ტრადიციების გაცნობის მიზნით სათვისტომომ თამარის ხელმძღვანელობით დღესასწაულებისა და მნიშვნელოვანი თარიღების აღნიშვნა დაიწყო. ქართულ ემიგრაციაში ზეიმობდნენ შობა-ახალ წელს, ნინობას და 26 მაისს. ხოლო სამგლოვიარო დღედ 1921 წლის 25 თებერვალი საქართველოს დაპყრობისა და 1924 წლის 29 აგვისტოს დამარცხების თარიღები აღინიშნებოდა. ზეიმებს, როგორც წესი, ანტიბოლშევიკური იერი ჰქონდა.

არგენტინის სათვისტომოში ქართველებისათვის მეტად მჩქეფარე და საინტერესო ღონისძიებები ტარდებოდა, რითაც იკლავდნენ ისინი სამშობლოს განშორებით გამოწვეულ ნოსტალგიასა და ახალი თაობისათვის მამა-პაპათა ტრადიციების სიყვარულს და პატივისცემას ამკვიდრებდნენ.

პაპაევებმა 1963 წელს ბუენოს-აირესში დაწერილი „ერთი ძველი“ ფარდის ამბავი“ 1964 წელს გამოაქვეყნეს პარიზში ჟურნალ „კავკასიონის“ IX ნომერში.

„ჩვენი იღუმალი ოცნება იყო თუ ოდესმე ბედი გაგვიღიმებდა და განგება სამშობლოს ხილვას კვლავ გვალირსებდა, — ეს განძი თბილისში თან ჩავვეტანა და უკანვე დაგვებრუნებინა სიონისათვის, რომელსაც იგი ეკუთვნოდა და რომელსაც, ღმერთმა იცის, რა განგების ძალით, ვილაცამ გამოაცალა...“

ამის შემდეგ, ჩვენ გვსურს ამ განძის შესახებ ყველას ვაცნობოთ ეს ჩვენი წადილი, იმ იმედით, რომ, თუ ჩვენ ვერა, სხვებმა მაინც ეს განძი ჩვენის სახელით საქართველოში ჩაიტანონ და სამშობლოს არ დაუკარგონ“...**(6, გვ. 391).**

პაპაევების ოჯახმა აისრულა ოცნება და რ. თაბუკაშვილის ხელით ეს ისტორიული რელიკვია მათ გადმოსცეს საქართველოს და დღეს ხელოვნების მუზეუმში აქვს ბინა დადებული. ასე დაუბრუნდა ეს მრავალნაგავი ისტორიული განძი ჩვენს სამშობლოს...

საზღვარგარეთ შექმნილ ქართულ სამოღვაწეო კერებში ემიგრაციის პირველი დღიდან გარდაცვალებამდე, 1976 წლამდე, თამარ გოგოლაშვილი-პაპავა აქტიურად იყო ჩაბმული პოლიტიკის, მწერლობის, მეცნიერებისა და ხელოვნების სფეროში.

ჩვენი ქვეყნის კულტურისათვის დაუღალავი მუშაკი და ნიჭიერი მწერალი ქალი თ. გოგოლაშვილი-პაპავა ერთი ყველაზე თვალსაჩინო და კოლორიტული კალმოსანი იყო ქართულ ემიგრაციაში, რომე-

ლიც პოეტური სტრიქონებით მშვენივრად გამოხატა მისმა მეუღლემ აკაკი პაპავამ ლექსში „რა მიყვარს შენში?“ : (6, გვ. 396).

„რა მიყვარს შენში? — მარადი გზნება,
რომ ამდენ წლებში იგი არ დნება,
გდევს სიყრმის ალთქმით, კვლავ გაგიჟება,
მამულის ცეცხლით აგიზგიზება,
რომ გწყურს ღრმად ჩასწვდე ქალის რაობას,
მის რაინდობას... გამკითხაობას.
— რაგინდ, სად იყო უცხო ერებში,
სხვათა ფერებში, სხვათა ჟღერებში, —
შენ ეძებ ქართულს და მხოლოდ ქართულს,
აცვამ მიივებად ჩვენს მდიდარ წარსულს“...

თამარი არასოდეს მოწყვეტილა პირვანდელ ფესვებს, დროის მდინარისაგან არასოდეს გარიყულა. იგი უცხოეთის ცისქვეშ ყოველთვის დიდ ქართულ საქმეს აკეთებდა.

...გადიოდა დრო, დღე დღეს მისდევდა, თვე-თვეს, წელიწადი წელიწადს, ემიგრაციაში გლობუსის მეორე მხარეს, სხვა ნახევარსფეროში 53 წელი ტკივილით, იმედით, რწმენით ჩამოილენა.

„...ამჟამად ვხედავ — რა დიდი მანძილი გაგვივლია ჩვენ ამ ცოტა ხანში, რა რიგად სხვა ჩვენი დღე-ის ინტერესები, ფიქრები“, — წერდა თამარ გოგოლაშვილი-პაპავა.

...დიახ, დღეს უცხოეთის ცისქვეშ აკალდამებში ჩაფერფლილი ფიცხელი ქართული გენის მაღალი ზნეობა დღის სინათლეზე გამოტანას საჭიროებს, რათა მომავალ თაობას მოგვეცეს საშუალება თვითონ გავაკეთოთ სათანადო დასკვნები, რამდენად სწორი იყო და არის ქართული ემიგრაციის განვლილი გზა, რამეთუ ისინი საბჭოთა პროპაგანდის მიერ დადაღულნი იყვნენ „ხალხის მტრებისა“ და „სამშობლოს მოლალატეების“ იარლიყით.

ქუთათურებს უყვარდათ და ეამაყებოდნენ საქართველოს კულტურისათვის უანგაროდ დამაშვრალი თამარ გოგოლაშვილი, როგორც ნიჭიერი მსახიობი ქალი და მწერალი, რომელიც ემიგრაციაშიც ამაყად ატარებდა ქართველ დედათა ზნეობასა და ღირსებას.

და ეს ნაშრომიც, მოკრძალებით, მისი ხსოვნა-არდავინყების გამოა დაწერილი.

ლიტერატურა:

1. ბუხნიკაშვილი გ., 1976 წ. „თეატრალური ქუთაისი, „ხელოვნება“, თბილისი.
2. ბურთიკაშვილი ალ., 1951 წ. „სცენის ოსტატები“, „ხელოვნება“, თბილისი.
3. ნაცვლიშვილი პ., 2009 წ., „ქართული ემიგრაციის ისტორიის საკითხები“, „სამშობლო“ №1, თბილისი.
4. ნიკოლეიშვილი ა., 2002 წ. „XX საუკუნის ქართული მწერლობა“, ქუთაისი.
5. ნიჟარაძე მ., 2005 წ. „ქუთაისის კულტურულ-ლიტერატურული ცხოვრება პერიოდული პრესის მიხედვით (1908-1911)“, ქუთაისი.
6. პაპავა თ., 1990 წ., „დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში“, თბილისი.
7. ჭეიშვილი ს., 2007 წ., „თეატრალური შტუდიები“, ქუთაისი.
8. შარაძე გ., „ქართული ემიგრანტული ჟურნალისტიკის ისტორია“, ტ. III, 2003 წ., თბილისი.
9. „თეატრი და ცხოვრება“, 1926 წ. №15 ტ. III (371),
10. ფოტო-მასალა ლ. მესხიშვილის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო თეატრის მუზეუმის არქივიდან.

M. MARJANISHVILI

ROOTS IN KUTAISI, ETERNAL RESIDENCE ABROAD

Kutaisi has always been popular with beautiful and talented women. Among these fantastic women Tamar Gogolashvili was one of the most shining. She was born on 24 March, 1888, in Kutaisi in the family of great art lovers. Her father, Svimon Gogolashvili, was considered the fulcrum of the Georgian stage; her mother, Alexandra Gamkrelidze was a well-known actress. She mastered playing the roles of servant girls and maids. Her brother, Shalva Gogolashvili was an honored actor of Georgia. As for Tamar Gogolashvili, she was the beauty of Georgian stage.

Sometimes the father and the children played together, in one play. Then satisfied Svimon usually said, “Well, here we are, the whole family, on the stage!...”

Together with physical beauty Tamar Gogolashvili was awarded with creative talent. She was very young when she started writing and immediately attracted the attention of the intelligentsia. She published short stories for children under the penname “Crested Bird”. She mainly worked in Joseph Imedashvili’s magazine “Theatre and Life”. She also translated Bonzelti’s “Bee Maya”. She published articles on women’s emancipation in Georgian press. It wasn’t accidental that Tamar Gogolashvili chose Georgian women as the subject of her research, as she knew the great and important role our women played in the history of our nation. Tamar Gogolashvili was remarkable not only in writing but in the theatre as well. The Georgian stage remembers a lot of great actresses, masters of theatre. Young actress, Tamar Gogolashvili was one of them. In 1911-12 she was the member of Kutaisi Theatre cast alongside well-known actors and actresses. In 1911 “Sakhalkho Gazeti” (“People’s Newspaper”) (# 423) particularly remarked the performer of Sonya’s role, Tamar Gogolashvili. Tamar Gogolashvili took part in 1914-15 season as well, which was held under Lado Meskhishvili in Kutaisi Theatre. During the whole week newspaper reviews praised Tamar Gogolashvili’s acting, mentioning her attractive appearance and pronunciation.

Acting can’t be taught, it is given to you by God. For the citizens of Kutaisi of that time, it was difficult to forget the Gogolashvili family and their excellent roles.

In 1923 Tamar immigrated to Germany together with her husband, Akaki Papava and their two children.

There, the essay writer Tamar Gogolashvili was particularly interested in the history of Georgia and the life of Georgian emigrants. Her books were written with this interest and deep knowledge of the past of our country and its love. Since 1930 her essays were regularly published on the pages of “Kavkasioni”. The first etude of the essays was dedicated to King Archil, titled “The great emigrant”.

“The women of King Erekle” was published in “Kavkasioni”, # 6. “The women of King Erekle didn’t put up with the Russians who ruled in Georgia. They looked with hatred at these unwanted ‘guests’....“

With great mastery Tamar Papava reveals the politics of the Russian Empire and real face of Russian invaders. For 25 years she had been gathering necessary materials to create historical works. During the war years and endless wandering Tamar’s library was partly destroyed, that’s why her historical works were mainly written when she immigrated to South America.

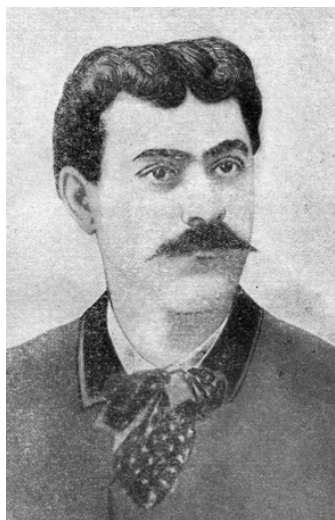
In 1951, in Buenos Aires, Tamar Papava published the second volume of the monograph “Great faces in small frames”. It was the first Georgian book published in South America.

In 1970 the writer published a book of memoirs “Scattered graves” in Paris. The book is full of warm memories of Kakutsa Cholokashvili, in which Tamar Papava tells us about her four meetings with the national hero.

In 1973 her last book “Bones of Refugees” was published, again in Paris. “The graves of Georgian emigrants are scattered, but their spiritual tomb is the same... It connects the scattered and covers them with one Georgian dome. It has joined all the corpses... All of them came with one and the same thought about four or five decades ago!...”

From 1923 to 1950 Tamar Papava lived in Germany, later she moved to South America. In 1952 she was elected the chair of the association of fellow-countrymen in Argentina, where she fought for activation and consolidation of Georgian community. While living in Germany, in 1937, her family purchased the altar cloth stolen from a Church. Her children sent it to Georgia, where it is kept in the Museum of Georgian Art.

Tamar Papava never got away from her national roots. Even under a foreign sky she always did great Georgian deeds with words and a pen.

სვიმონ გოგოლაშვილი
(სვიმონიძე)

შალვა გოგოლაშვილი
(ხონელი)

აკაკი და თამარ გოგოლაშვილი-პაპაგები
(60-იანი წლების დასაწყისი, არგენტინა, ლომას დე-სამორა)

თამარ გოგოლაშვილი
და აკაკი პაპაგა
ქალიშვილებთან
ტურფა და მზია
პაპაგებთან ერთად
(30-იანი წლები,
გერმანია)

ანა დოლონაძე, თინათინ ლეთოლიანი

დოლი, როგორც თანამიმდევრული და უკომპრომისო ხელოვნების საშუალება

„ყველაზე მეტად მაშინ დიდი დოლი მომეწონა. მე ახლაც მიყვარს ორკესტრში დოლი, ხან ძლიერი და გრიალა, მეხის გავარდნას რომ ჰგავს, ხან ძლივს რომ ისმის, თითქოს შემოდგომის ქარი მუხის ტოტებზე მოხმაურე გაყვითლებული ფოთლების გადარჩევას შესდგომიაო. მაშინ მე ღირიჭორზე გავბრაზდი, გავბრაზდი იმიტომ, რომ დოლის ხმას სხვა ინსტრუმენტების ხმები ახშობდნენ და დოლს თავისუფლებას არ აძლევდნენ, თორემ მას შეეძლო თავისი თავის გამჟღავნება, და მერე როგორ!“ — ასეთი აღფრთოვანებით აღწერს თავის პირველ შეხვედრას დოლთან მოგილევსკაიას მუსიკაზე შეყვარებული პატარა გმირი (მოგილევსკაია, ს., 1979; 40). ეს ის დოლია, რომლის გარეშე ვერც ერთი სიმფონიური ორკესტრი ვერ იარსებებდა, რომელიც სადღესასწაულოდ და ძლიერად გუგუნებს, როცა ორკესტრი ჰიმნს უკრავს, ძლიერად და მძიმედ ცემს, როცა მწუხარების გამომხატველი ტრაგიკული მუსიკა სრულდება, ის მუსიკალური ინსტრუმენტი, რომლის მკაფიო რიტმი ყველა ქვეყნის ჯარისკაცს აცილებს სამხედრო ლაშქრობების მძიმე გზაზე, რომლის თუნდაც ჩუმი და მოკრძალებული ყოველი გაჟღერება ორკესტრში, კომპოზიციას ლაიტმოტივურად გასდევს თან და ერთ მთლიანობად კრავს.

უძველეს საკრავთა შორის დოლი ერთ-ერთი პირველთაგანია. საინტერესოა მისი წარმოშობის ისტორია. თითქმის ყოველ ინსტრუმენტს თავისი წინაპარი ჰყავს. ალბათ, ისტორიამდელი პერიოდის პირველი მუსიკალური ინსტრუმენტი ადამიანის ხელისგული იყო. გადავიხედოთ მრავალ ათასწლეულის იქით. აი, ილბლიანი ნადირობიდან თავიანთ სადგომში დაბრუნდნენ მონადირე მამაკაცები. მათთვის და ქალებისა და ბავშვებისათვის ეს ნანადირევი კარგა ხნის საზრდოა. როგორ არ იზეიმონ ეს ამბავი! იწყება ცეკვა, სიმღერა, სიმღერაში კი ტაქტს რიტმული დარტყმა განსაზღვრავს, ხელისგულებით უკრავენ ტაშს ბებრები და ბავშვები, კაცი და ქალი. რაც უფრო ხმამაღლა და ჩქარა უკრავენ ტაშს, მით უფრო სიცოცხლე და ხალისი ემატება სიმღერას და მით უფრო სწრაფად მოძრაობენ მოცეკვავეები. დღესაც ყველაზე ძველი მუსიკალური ინსტრუმენტი ხელისგულებაა, მას ვიყენებთ რიტმის გამოთვლაში, რომ ავარქაროთ თუ შევანელოთ ტემპი რომელიმე მხიარული ცეკვის დროს.

ხელისგულებით წარმოქმნილი მუსიკალური რიტმები უკვე ათასწლეულების წინათვე დოლის „აღმოჩენით“ გაამრავალფეროვნა ადამიანმა. გადმოცემის თანახმად, მდინარე ანგარის სანაპიროზე მდგარ კლდეზე არის უცნაური სურათი. ნახატი შესრულებულია ქვის ხანაში, 7-8 ათასწლეულის წინათ და რებუსივით ძნელი ამოსაცნობია. წარმოიდგინეთ ჯვარი. ჯვარს წვერზე და მარჯვენა მხარეს პატარა რგოლი აქვს, მარცხენაზე — გრძელი ჯოხი. ჯვრის ძირი თითქოს მიწას ეყრდნობა. ძნელი გასაგებია ანგარის მახლობლად ქვის ლოდზე ამოტეხილი სურათი. რა უნდოდა მხატვარს გამოეხატა? ამ სურათს თუ თანამედროვე ჩუქჩების ნახატებს შევადარებთ, ყველაფერი ნათელი გახდება. ჩუქჩების თანამედროვე ნახატებზე გამოსახულია მონადირეთა ცეკვები, რომელთაც აკომპანიმენტს დოლი უწევთ: ვეშაპის ძვლის მუშტუკუნით ძლიერად უტრყამენ დოლს. მაშასადამე, ათასწლეულის წინ კლდეზე მხატვარმა მუსიკოსი გამოხატა, რომელსაც ცალ ხელში მრგვალი დოლ-დაირა უჭირავს, მეორეში კი — მუშტუკუნი.

ათასწლეულების წინ შექმნა homo sapiens-მა მუსიკალური ინსტრუმენტი — დოლი. ხის ფულუროში მოკალათებული გარეული ფუტკრის თუ ფრინველის ბუდის ძებნისას პირველყოფილი ადამიანი ადიოდა ხეზე, ხის ტანზე ქვის ან კეტის კოდალისებური კაკუნით მიაგნებდა ფულუროს, სადაც მას საკვები ეგულებოდა. გამოფულუროებულ ხეზე კაკუნის შედეგად გამოცემული გუგუნი ადამიანს მოეწონა და სწორედ ეს მოგუგუნე მორი გახდა დოლების წინაპარი. ასე „აღმოაჩინა“ მან დოლი და დაიწყო მისი კეთება მოჭრილ ხეზე ფულუროს ამოღარვით, შემდეგ კი თიხის ქოთანზე ცხოველთა ტყავის გადაკვრით. დოლმა მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა ველურთა ყოველდღიურ ცხოვრებაში. გარდა სიმღერის, ცეკვის და შრომის პროცესის თანხლებისა, ერთმანეთს დაშორებული ტომები „საუბრობდნენ“ დოლზე სათანადო რიტმული სიგნალების დაკვრით.

აქ დაიწყო განვითარების ის გზა, რომელსაც დღემდე მიუყვება მუსიკა. იგი, დღიდან წარმოშობისა, თავისი „მომხიბვლელობითა და სულის სიღრმეში ჩანვდომის უნარით, ადამიანს ჰვგრის უზომო სიამოვნებას, რაც განაპირობებს ზნეობრივ გაკეთილშობილებას, მისი, როგორც ჰუმანისტის ფორმირებას“ [ხუჭუა, პ., 1987; 8]. ამავე დროს მუსიკა ძველთაგანვე გამოიყენება, როგორც მასებზე

იდეოლოგიური ზეგავლენის მძლავრი საშუალება. ამ მხრივ იგი საკმაოდ მნიშვნელოვან სოციალურ-პოლიტიკურ ფუნქციასაც ასრულებს. სწორედ ამ ფუნქციებისა და მიზნების შესაბამისად, ეპოქის ცვლილებასთან ერთად, იცვლება მუსიკის ხასიათი და მუსიკალური ინსტრუმენტებიც გარკვეულ ევოლუციას განიცდიან.

მუსიკალურ ტრადიციებს საფუძველი ეყრება უკვე ძველი ცივილიზაციათა წარმოშობის პარალელურად, რაც შემდეგ თავისებურად ვლინდება შუა საუკუნეების და აღორძინების ხანის სამუსიკო პრაქტიკაში, თეორიულ სისტემებსა და მუსიკალურ ესთეტიკაში. უკვე XVI საუკუნის დამლევადან კი მუსიკის ხელოვნებაში ხაზგასმით მკაფიო გამოვლინებას ბაროკოს სტილი პოულობს. ბაროკოს ცალკეული ნიშნები: ფორმის მონუმენტურობა, ორკესტრისა და გუნდის გრანდიოზული შემადგენლობა, მუსიკის ზეანეული, დიადი ხასიათი, სხვა გამომსახველ საშუალებებთან ერთად გვხვდება გასული და მიმდინარე საუკუნის მუსიკაშიც, როგორც ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო მნიშვნელობის მქონე თემატიკის გამოსახვის საშუალება.

XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ბაროკო თავისი დიადი ხასიათით და მდიდარი მონუმენტური ფორმებით კარგავს წამყვან მნიშვნელობას და ადგილს უთმობს ახალ სტილს - როკოკოს. როკოკოს ეპოქის სამუსიკო ხელოვნებაში იგრძნობა გალანტური სტილის გავლენა. მუსიკაში დიდი ადგილი დაეთმო ნატიფი გრძნობების, სასიამოვნო ემოციებისა და გარემოს მხიარული აღქმის ელევანტურ გამოხატულებას.

რას შეეხება მუსიკალურ კლასიციზმს, მან თავისებურად გამოიყენა „მოდერნა აფექტებზე“. ეს თეორია განიხილავდა მუსიკას ადამიანის გრძნობებთან, სხვადასხვა ფსიქოლოგიურ განწყობილებებთან მჭიდრო კავშირში, ხელს უწყობდა მუსიკალურ ნაწარმოებთა ემოციურ შინაარსში გარკვევას. „აფექტების თეორიის“ მომხრეთა აზრით, მუსიკის ინგრედიენტების მეშვეობით, შესაძლებელია ნებისმიერი სულიერი განწყობილების გამოწვევა მსმენელში. საამისოდ მუსიკას გააჩნია შესატყვისი მელოდიური, რიტმული საქცევები, ინტერვალები და საერთოდ „ჭარმონიული ფორმულები“.

შეიძლება ითქვას, რომ მუსიკალური კლასიციზმის ეპოქას სამართლიანად უწოდებენ სიმფონიური და კამერული ინსტრუმენტული მუსიკის „ოქროს ხანას“.

რომანტიკოსებმა კლასიკოსებისაგან გასხვავებით, „წმინდა“ მუსიკის ნაცვლად წინა პლანზე წამოსწიეს პროგრამული მუსიკა, რომელიც გულისხმობს ინსტრუმენტული პიესების დასათაურებას და მათი იდეურ-მხატვრული შინაარსის განსაზღვრას საგანგებო სიტყვიერი ტექსტის ანუ პროგრამის მეოხებით. არც ერთ მუსიკალურ მიმდინარეობას არ დაუმყარებია ისეთი მჭიდრო კავშირი პოეზიასთან, როგორც რომანტიზმს.

ეს იყო ის მთავარი გზა, რომელმაც ჩვენამდე მოიტანა საუკუნეების მანძილზე დაგროვილი მუსიკალური გამოცდილება და სიმდიდრე, რომელსაც მოუყვებოდნენ ერთსულოვნად დარაზმული მუსიკალური ინსტრუმენტები და გზადაგზა ახალ-ახალ ფორმებს იღებდნენ, ახლებურ ჟღერადობას იძენდნენ და ახალ შედეგებს ქმნიდნენ, ეპოქის სულიერი მდგომარეობის შესაბამის ჰანგებს გამოსცემდნენ.

ასე მოვედით „თუნუქის დოლამდე“, დოლამდე, რომელიც სულ სხვა სიმღერას მღერის, ეპოქის საშინელი რეალობით აღფრთოვებული, საკუთარ მელოდიურობას კარგავს და ამ რეალობის გაპროტესტების ერთადერთ საშუალებად ყურისწამლებ „ბრაზუნს“ გამოსცემს მხოლოდ.

„თუნუქის დოლი“ თანამედროვე გერმანელი მწერლის გუნთერ გრასის რომანია, რომელშიც ნაჩვენებია საშინელი რეალობა მეორე მსოფლიო ომამდე პერიოდისა, თვით ომის საშინელებები და ომისშემდგომი ტანჯული და გასაცოდავებული ცხოვრება ადამიანებისა. ავტორი მკითხველის თვალწინ გადაშლის ქვეყანაში არსებული სირთულეებით დამძიმებულ და გართულებულ ადამიანურ, უფრო ზუსტად თუ ვიტყვით, არაადამიანურ ცხოვრებას. გ. გრასი ოსტატურად ახერხებს ეს ყველაფერი ისე აღწეროს ნაწარმოებში, რომ სათანადო გავლენა მოახდინოს მკითხველზე. ამაში კი მას სწორედ თუნუქის დოლი ეხმარება, ის არის ცენტრალური ფიგურა, რომლის ირგვლივაც ბრუნავს რომანში ყველაფერი [Mantey, J., 1988; 45].

ნაწარმოების გმირი და მე-მთხრობელი ოსკარ მაცერატი — გერმანულ-პოლონური ოჯახის წარმომადგენელი, რომელიც გვიამბობს საკუთარ ისტორიას, თუმცა კი, გარდა მისი პირადი ცხოვრებისა, ჩვენთვის ნათელი ხდება აგრეთვე ქვეყანაში არსებული სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება, ნათლად ჩანს ამ ყოფის წინააღმდეგ მიმართული პროტესტი, რაც თვით ოსკარ მაცერატის ქმედებებითა და ცხოვრების სტილით გამოიხატება. ოსკარ მაცერატი ეს არის გმირი, რომელიც გადანყვეტს სამი წლის ასაკში შეწყვიტოს ზრდის პროცესი, დარჩეს მუდამ პატარად და ასე გაერიდოს და გააპროტესტოს

მისთვის მეტად მიუღებელი გარესამყარო. ცხოვრების აზრი ოსკარისათვის ცხოვრებისაგან დისტანციურ ყოფაში მდგომარეობს. მაცერატი უარყოფს თავის თანამედროვე ცხოვრებას და მთელი თავისი არსებობის მანძილზე ამ ცხოვრებისადმი აგრესიულადაა განწყობილი, რისი გამოხატვის საშუალებად იგი თავის ე.წ. „ხელოვნებას“ იყენებს. შეიძლება ითქვას, რომ ხელოვნება ამ პატარა გმირის თავშესაფარია. „Weissrot geflammte Blechtrommel“ (თეთრ და წითელ ფერებში „ავიზგიზებული“ თუნუქის დოლი) არის სწორედ მაცერატის ინფანტელიზმის ძირითადი ატრიბუტი. პირველ რიგში, იგი არის მისთვის ბავშვის ჩვეულებრივი სათამაშო, რომელზეც ის უკრავს და სიმღერებს მღერის, ამასთანავე მისი ბავშვობის შემნიღბველი ნივთი. გარდა ამისა, დოლი ამ პერსონაჟისათვის არის მისი პროტესტის გამოხატვის საშუალება, რითაც ის საკუთარი უკმაყოფილების დემონსტრირებას ახდენს და ნიშნად პროტესტისა, ყურისნამღებ ბრაზუნს იწყებს თუნუქის დოლზე.

თუნუქის დოლის საშუალებით გრასი ახერხებს ოსტატურად მიაღწიოს საკუთარ მიზანს და მკითხველზე ის შთაბეჭდილება მოახდინოს, რაც ჩაფიქრებული ჰქონდა. მას სურდა მთელი თავისი სიცხადითა და სისასტიკით აესახა ადამიანთა არაადამიანური ცხოვრება და არსებობა მეორე მსოფლიო ომის პერიოდში, აესახა ეს ყველაფერი ისე, რომ მკითხველზე შთაბეჭდილება მოეხდინა, მისი თანაგანცდა გამოეწვია. გრასი ამ მეთოდით თითქოს შოკურ თერაპიას ახორციელებს მკითხველზე, რათა არ მისცეს მათ აზრებს მოდუნების საშუალება და ღრმად ჩაახედოს გამოუვალ, კატასტროფულ მდგომარეობაში.

აი, ასეთი როლიც იკისრა პირველყოფილი ადამიანის მიერ აღმოჩენილმა მუსიკალურმა ინსტრუმენტმა მე-20 საუკუნეში: ოსკარ მაცერატი თუნუქის დოლზე თავდაუზოგავად აბრაზუნებს, ამას ხელოვნებას უწოდებს და ამ „ხელოვნებით“ ქაოსურ სამყაროს დისტანციიდან უცქერს, გუნთერ გრასი ოსკარის დოლის ბრაზუნის მეშვეობით ცდილობს მკითხველს მოდუნების საშუალება არ მისცეს და თანამიმდევრულად, დინამიურად და მთელი თავისი სისასტიკით აღუწეროს არსებული მკაცრი რეალობა, ხოლო ლიტერატურის კრიტიკოსი ფ. შ. რიჰტერი კი ოსკარის დოლზე დაკვრის ხელოვნების ანალიზისას გამოჰყოფს იმ ასპექტს, რომ „დოლი, როგორც თანამიმდევრული და უკომპრომისო ხელოვნების საშუალება, არც რეალობისგან გაქცევასა და არც ფალსიფიცირებას არ უშვებს“ [Richter, F. R., 1987; 90].

ლიტერატურა:

1. მოგილევსკაია, ს., 1979, ვიოლონჩელი „სანტა ტერეზა“, ნაკადული, თბილისი.
2. კაკაურიძე, ნ., 1991, შტურმერთა და იენის წრის რომანტიკოსთა ლიტერატურულ-ესთეტიკური შეხედულებები, „განათლება“, თბ.
3. ხუჭუა, პ., 1987, მუსიკის სამყარო, განათლება, თბილისი.
4. Hoffmeister, G., 1990, Deutsche und europäische Romantik, 2., durges. u. erw. Aufl. J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, Stuttgart.
5. Jahnke, W., Lidemann, K., 1993 Günter Grass: Die Blechtrommel, Acht Kapitel zum Erschliessung des Romans, Verlag Ferdinand Schöningh GmbH, Zürich.
6. Manthey, J., 1988, „Die Blechtrommel“ wiedergelesen, Zeitschrift für die Literatur Text + Kritik, hrsg. Heinz Ludwig Arnold, Verlag edition text+kritik GmbH, München, November.
7. Neuhaus, V., 2005, Günter Grass „Die Blechtrommel“ Erläuterungen und Dokumente, Philipp Reclam jun. Stuttgart.
8. Richter, F. R. 1987, Günter Grass, Stuttgart.
9. Schwan, W., 1990, Ich bin doch kein Unmensch; Kriegs- und Nachkriegszeit im deutschen Roman, Rombach verlag, Freiburg.
10. Steffen, H., 1989, Die deutsche Romantik, Vierte Auflage, und Ruprecht in Göttingen.

DRUM AS A COHERENT AND UNCOMPROMISING ELEMENT OF ART FROM THE ‘PALMS’ TO THE ‘TIN DRUM’

Most of all I liked a drum then. I still love a drum in orchestra, sometimes strong and lumbering, like a thunderstorm, sometimes quiet and prattling, as if the autumn wind has just started sorting out the dry and yellow whispering leaves on the giant oak. At that time I was angry with the conductor because the sound of the drum was repressed by other instruments and didn't give enough freedom to the drum. Otherwise it could declare itself, and how! With such an excitement describes her first acquaintance with a drum Mogilevskaya- a little hero who is madly in love with music. (Mogilevskaya, 1979-40). This is the drum without which no symphony orchestra would breathe, which booms festively and strongly when the orchestra is playing a hymn, which is sad and mourning when a tragic melody is heard. Drum's well-marked rhythms always escort soldiers of all countries on the heavy road leading to the heavy battles, which even unheard and modest, follows the composition and aggregates it into the whole unity.

Among the ancient instruments, the drum is among the first. The history of its origin is also very interesting. Almost every instrument has its progenitor. Probably the first prehistoric musical instrument was the human palm. Look back through the multi-millennium. Here are hunters who have just returned from the lucky hunting to their stay. For them, women and children this hunted food will last for a long time. Then singing and dancing begin. The measures of both are beaten by drums. Old and young, women and children clap with their palms. The louder the people clap, the more enthusiastic the song becomes, the faster the dances move. Even today palms are considered the most ancient musical instruments. We use them to beat the rhythms, to hurry and slow down the pace.

Musical rhythms made the palms were diversified by a man by 'discovering' a drum. According to the legend on the rock near the Angar river bank there is a strange picture made in the Stone Age. It's difficult for discernment like a rebus. Imagine a cross. On the top and on the right side of the cross there are small rings, on the left side the cross has a long stick. The end of the cross almost rests in the ground. It is quite difficult to explain and understand that picture. What did the author want to express by it? If we compare this picture with the pictures of modern Chukchee, everything will become clear. Dancing hunters are represented in the painting of modern Chukchee. Their dancing is accompanied by the drum: they beat the drums with strong whale bones. Consequently the ancient painter represented a musician, who holds a drum in one hand and the long bone in the other.

Millennia ago, a drum as a musical instrument was created by a 'homo sapiens'. Searching for the wild bees in the tree hollow or bird nests, an ancient man had to climb up the tree. He used to knock the tree with a stone or a stick looking for a hollow. The sounds of beating were pleasant for the people so much that consequently the truck on which they knocked, became the first drum. So, a man 'discovered' the drum and began to cut it out of the wood. First by knocking on the hollow tree, cutting caves in the trunk, then by covering the clay bowl with animal skin... The drum played an important role in the lives of the primitives. Despite being used for accompaniment of dancing, singing and working, the drum also received a communicative function: the distant tribes 'spoke' by beating certain rhythms on the drum.

Here began the process of development into which music is involved even today. Since then it's been bringing much pleasure to a man, with its ability to touch the depth of people's souls, giving them fun and pleasure that leads to the moral generosity and transforms them into humanists. At the same time, music has been used since the ancient times as a method of ideological influence on people. According to that fact, it gets an important socio-political function too. In accordance with these functions and activities, with the change of epochs, the character of music and musical instruments have also had a corresponding evolution.

The music traditions start their existence together with the old civilizations, that later shows itself in mid-centuries and renaissance music, theoretical systems and music ethics.

From the end of 16 century Barrocco- the way of highest expression in the art of music begins to dominate. It's characteristic features are monumentalism of forms, great performance of orchestra and choir, the great character of music and others can occur in modern music as well as an expression of national and worldwide theme.

In the first part of 18 century, Barrocco with its huge monumental forms loses the leading position and becomes substituted by a new style- Rococo. In this epoch you can feel the influence of the gallant style. The essences of this style were pleasant emotions and elegant funny expression of acceptance of life.

In the middle 18 century Europe began to move towards a new style, generally known as Classicism. It used so called 'Preaching on Affects' theory.

This theory considered music as tightly linked to the human feelings, various psychological moods. It helped to clarify the emotional nature of music. According to the supporters of the 'Theory of Affects', it is possible to cause any feelings in the audience by means of the music ingredients. For that purpose, music has specific melodic rhythms, intervals and general harmonic formula.

It can be said for sure, that the epoch of Classicism is reasonably declared the 'golden age' of symphonic and chamber music.

Music of the Romanism epoch, as a movement, doesn't refer to the expression and expansion of musical ideas established in the earlier period, not does it necessarily refer to the romantic level, though this theme was prevalent in many works composed during this period of time. No any other movements have ever established such close ties with poetry, as Romanism.

It was the way, that brought us music experience and treasures, which were gathered during the centuries, which were accompanied by a march of various musical instruments. On their way of time those musical instruments used to renovate themselves, find themselves in new sounds create new masterpieces, used to produce the rhythms and sounds appropriate for the spirit of their epochs.

And so we came to the 'Tin Drum', which produces completely different music, sings completely different 'song', which, in its turn, is flurried with the horrible reality of its epoch. So it loses its melodic character and, trying to protest this severe reality, manages only to thrum.

'The Tin Drum' is written by a modern German writer Gunter Grass. The work represents pre-World War II period and its horror, the war itself and the post-War period, with people's lives full of tragedy. The author shows the reader all the troubled and suffers of that period. The writer does his best and manages to represent every detail so vividly, that it has a huge impact on the reader. And the main helpmate in this is 'a tin drum'. It's the central character, around which the main events revolve in the story.

The main character and narrator is Oscar Mazerat, who comes out of the German-Polish family and who tells his own story. Though, while describing it, we get information about the situation in the whole country, about its social-political events. While narration the reader feel a vividly expressed protest against the existing reality, which is also revealed in Mazerat's own behavior. He is a hero, who, at the age of 3 makes a decision to quit growing up, to stay little for ever and to protest against the severe reality this way. For him, the meaning of life is concentrated in a far-off reality. During his whole life, he accepts this reality and shows aggression against the real one. The source of expression of this aggression is 'art'. It can be said that art is a shelter for this little hero. White-red 'glowing' tin drum is Mazerat's main attribute of infantilism. On one side, it's just a toy for him, that is used for playing and singing. On the other hand, the toy somehow camouflages his childhood. Beside that, it's the means for expressing protest. Doing it, he begins to 'clatter' his tin drum.

By clattering the drum, Grass achieves his goal and makes the desired effect on the reader. His greatest wish was to draw a really unbearable life during World War II, and to do it effectively. Grass uses so called 'shocking therapy' on his reader, therefore doesn't allow him to relax, makes him deeply penetrated into the catastrophic situation.

So that is the role which was played by an instrument, discovered by an ancient man. In the XX century Mazerrat clatters the tin drum, calls it art and watches this reality from the distant world. Gunter Grass uses the drum in order not to allow his reader to relax and to describe vividly and colorfully all the tragic details that severe reality. The literary critic F. H Rihter mentions the fact, while discussing the clattering the drum, that 'the drum, as a coherent and uncompromising means of art never allows to escape or fabricate reality.'

საქორწინო ტრადიციები

უძველესი დროიდან ქართული საქორწინო ტრადიციების რეგულირება ხორციელდებოდა კანონმდებლობით და ჩვეულებითი სამართლის ნორმებით, რაც ნათლად არის ასახული, როგორც ისტორიულ წყაროებში, ისე ქართულ მწერლობაში და ფოლკლორში. მათში დაცული უამრავი ეთნოლოგიური ხასიათის ფაქტების გათვალისწინების გარეშე შეუძლებელია ქართველი ხალხის ეთნოლოგიის შესწავლა. ქართველების, კავკასიელების და საერთოდ, ნებისმიერი ერის ხასიათის, ადათ-ჩვევების, ზნე-ჩვეულებების, საოჯახო ყოფის ქვაკუთხედს წარმოადგენდა საქორწინო ტრადიციები. ქართულ და უცხოურ წყაროებში აღწერილია ქორწინების რამდენიმე სახეობა: „ანდერძით ქორწინება“, „კიდისკიდე ქორწინება“, მოტაცებით, მხარეთა შეთანხმებით დაოჯახება და ა.შ.

ზემოთ ჩამოთვლილ ქორწინებათა სახეობებს შორის შედარებით იშვიათ და არქაულ ფორმად უნდა მივიჩნიოთ ანდერძით ქორწინება. მისი არსი მდგომარეობს იმაში, რომ მშობელი, ან ქმარი ტოვებს ანდერძს, რომელიც ავალდებულებდა ქალიშვილს ან ცოლს გათხოვილიყო მოანდერძისათვის სასურველ პიროვნებაზე. ანდერძით ქორწინება, ძირითადად, ჩვენი ქვეყნის მმართველი ფენების ყოფისათვის იყო დამახასიათებელი, ასე მაგალითად ომში მიმავალმა ვახტანგ გორგასალმა დატოვა ანდერძი: „...უკეთუ აღარ შემოვიქცე ცოცხალი, დაი ჩემი ხუარანძე შეირთოს მირიან, რომელი ეყვოდა ვახტანგს მამის ძმისწულად, ნათესავთაგან რევისა, მირიანის ძისა რომელი სიძე იყო თრდატ სომეხთა მეფისა, მან შეირთოს დაი ჩემი და მან იპყრას მეფობა და ესრე დაწერილი დედასა მისსა მისცა და სხუასა არავის აუნყა და იგი მირიან, მამის ძმისწული დაუტევა მცხეთას.“ [ჯუანშერი, 1955:151]

გარდა წერილობითი წყაროებისა ანდერძით ქორწინების ფაქტებს აგრეთვე ადასტურებს ფოლკლორული მასალებიც. გავიხსენოთ ამირანის ეპოსიდან ამირანის და მისი ძმების სანადიროდ წასვლის სცენა. ძმებმა ერთ კოშკში იპოვეს გარდაცვლილი გმირი ცამცუმი, მას ანდერძი დაუტოვებია. როგორც ლეგენდა მოგვითხრობს:

„თითებსა და თითებს შუა წიგნი ჰქონდა ქალაღდისი,
ამირანმა წაიკითხა შიგ ეწერა გვარი მისი;
არც ეგრე დაკარგული ვარ, დისწული ვარ უსუპისი,
სანამ ვიყავ, მტერი ვმუსრე, არ შევჭამე ჯავრის სხვისი.
მოკვდი მხოლოდ ჯავრი გამყვა ერთის დევის ბაყბაყისი,
ვინც მოკლავს ბაყბაყანსა ჩემი შუბი ალალ მისი,
ვინც დედ-მამას დამიმარხავს, ჩემი ფული ალალ მისი,
ვინც რომა დებს გამითხოვებს, ოქრო-ვერცხლი ალალ მისი,
ვინც მე მომივლის, დამმარხავს, ცოლიც, რაშიც ალალ მისი.“

[ნადარეიშვილი გ, 1971:310]

ქორწინების მეორე, არანაკლებ იშვიათი სახეობა იყო ადრეშუასაუკუნეების ხანაში კიდის-კიდე გვირგვინის კურთხევა, ეს ფორმაც, საზოგადოების მაღალი ფენებისათვის იყო დამახასიათებელი. მისი არსი მდგომარეობდა იმაში, რომ სიძე-პატარძალი თავთავიანთ წარმომადგენლებს გზავნიდნენ ურთიერთთან, ასე ხდებოდა რაიმე ხელშემშლელი პირობების გამო სხვადასხვა ადგილებში მყოფ სიძე-პატარძლის გვირგვინის კურთხევა, რაც ეკლესიის გააფთრებულ წინააღმდეგობას იწვევდა. ეკლესიის მამებმა ხანგრძლივი ბრძოლის შედეგად მიაღწიეს იმას, რომ რუის-ურბნისის საეკლესიო კრებამ ძეგლის წერის მე-17 კანონით უკანონოდ შერაცხა და შესაბამისად აკრძალა იგი. ივ. ჯავახიშვილი ზემოთხსენებულ ქორწინებას წარმომადგენლობითს უწოდებდა და მას წარმართობის დროინდელ გადმონაშთად მიიჩნევდა [ჯავახიშვილი ივ, 1929:369]. საგულისხმოა, რომ ქორწინების ეს ტიპი ევროპაში გაცილებით უფრო დიდ ხანს იყო გავრცელებული სამეფო საგვარეულოების საქორწინო პრაქტიკაში. ასეთი წესით იქორწინა ნაპოლეონ ბონაპარტემ მეორე ქორწინებით ავსტრიის იმპერატორის ასულზე 1809წელს, როდესაც მას ჯვრის წერაზე წარმომადგენდა ერცჰერცოგი კარლოსი [ტარლე ე., 1930:245] უძველესი დროიდან ოჯახის შექმნის ყველაზე გავრცელებულ და საყოველთაოდ აღიარებულ ფორმად მიჩნეული იყო ქორწინება მხარეთა შეთანხმების საფუძველზე. ნახსენები ტიპის ოჯახის შექმნის საქმეში მშობლები, როგორც წესი, განსაკუთრებულ როლს ასრულებდნენ, მათი გადაწყვეტილების, აქტიური ჩარევის და თანადგომის გარეშე საქორწინო წყვილის შეუღლება ფაქტობრივად შეუძლებელი იყო. ჩვეულებრივ ქორწინებას წინ უძღოდა ნიშნობა, რომელიც რამდენიმე სახის იყო: მუცლად დანიშვნა,

აკვანში დანიშნა, არასრულწლოვნების დანიშნა და ა.შ. თავად დანიშნვის ფორმები გამოირჩევიან მრავალფეროვნებით, ადათ-ჩვევებით მკაცრად იყო რეგლამენტირებული შუამავლის მოქმედება, გასამრჯელოს ოდენობა, ქცევის წესი. საინტერესოა, რომ საქართველოში ფართოდ იყო გავრცელებული ჩვეულება, რომლის თანახმად ვაჟის ახლობლებს, მშობლებს, ბიძებს, დეიდაშვილებს დაენიშნათ ქალი ნონვერბალური ქცევით, მაგალითად იმ ოჯახში სადაც გასათხოვარი ქალი მოენონებოდათ დაეტოვებიათ რაიმე ნივთი: მათრახი, იარაღი, სათუთუნე, ცხენი და სხვა. ეს უტყუარი ნიშანი იყო იმისა, რომ ოჯახში გასათხოვარი ქალი მოენონათ და ორ-სამ დღეში მაშვალს გამოაგზავნიდნენ. ეს ჩვეულება ერთნაირად გავრცელებული იყო გურიაში, ლეჩხუმში, აფხაზეთში, კავკასიაში მცხოვრებ სხვა ხალხებში: ჩერქეზებში, ლეკებში და ა.შ.

საქართველოში მკაცრად იცავდნენ ჩვეულებას, რომლის თანახმადაც პირველსავე წინადადებაზე თანხმობას ოჯახი არ აძლევდა ქალის ხელის მთხოვნელს, რაოდენ სასურველი და საშურიც არ უნდა ყოფილიყო პრეტენდენტი. გამონაკლისი არც მეფეებისათვის კეთდებოდა. ქართლის მეფე გიორგი X რუსეთის მეფის ბორის გოდუნოვის ელჩებს განუცხადა, რომ მისი ქვეყნის ჩვეულებისამებრ, მათი მეფის (ბორისის) სახელით დედამისისათვის, მეუღლისა და ქალიშვილისათვის საჩუქრები უნდა მიერთმიათ, რადგან სურთ მის ასულ ელენეზე დაქორწინება. მან აგრეთვე დასძინა, რომ ქართული ჩვეულების თანახმად, ქალის პატრონს არ ეგების აჩქარება და სულ მცირე სამჯერ მაინც უნდა მიიღოს წინადადება სასიძოსაგან, ვიდრე თანხმობას განაცხადებს ქორწინებაზე. ადვილი წარმოსადგენია, რომ თუ ზემოგანხილულ საკითხში ქართველები დათმობაზე არ მიდიოდნენ, რაოდენ მტკიცედ იცავდნენ ისინი ნახსენებ წესს.

პატარძლისათვის საჩუქრების მოთხოვნის წესი, მითუმეტეს, რომ მას სავალდებულო ხასიათი ჰქონდა, ზედაპირული ანალიზით შეიძლება მკითხველს მერკანტილური და უსამართლოც კი ეჩვენოს, რაც სრულიად არ შეესაბამება სიმართლეს. საქმე იმაშია, რომ ეს საჩუქრები (ფული, ნივთები, საქონელი, მამული და ა.შ.) ქალს ეძლეოდა საკუთრებაში და შეადგენდა მზითვის ნაწილს. ქალის პატრონი, მზითვით და მიღებული გამოსასყიდით (ნუ მოვერიდებით ამ ტერმინს), მაქსიმალურად უზრუნველყოფდა ქალის მატერიალურ მდგომარეობას და უფლებების დაცვას.

ქართული სამართალი და ჩვეულებები აგრეთვე მკაცრად განსაზღვრავენ ქალის ქონებით სარგებლობისა და განკარგვის უფლებებს. ისინი მაქსიმალურად იყო დაცული, რაც მნიშვნელოვან წილად განსაზღვრავდა ქალის სოციალურ სტატუსს, მისი დამოუკიდებლობის ხარისხს და, შეიძლება ითქვას, მისი თავისუფლების ხარისხსაც. ორიოდ სიტყვით გვინდა შევეხოთ იმ ნივთებს, რომლებსაც ქალს მზითვში აძლევდნენ. ეს იყო ჭურჭელი, ავეჯი, საქონელი, მინები და ა. შ. წესად იყო მიღებული, რომ მზითვის მიტანა ოჯახში საპატარძლოს მიყვანამდე მომხდარიყო და ეს დიდი ზარზემით ხდებოდა. ქორწინების მოტივებთან დაკავშირებით იტალიელი მეცნიერი ა. ლამბერტი შენიშნავს: „ჩვენთან ევროპაში, როცა ცოლს ირთავენ, უმთავრეს საგნად აქვს მზითვის მიღება, ამიტომ ხშირად მოხდება ხოლმე, რომ ყურადღებას არ აქცევენ არც ტანის უშნობას, არც ხნიერებას და არც დაბალ მდგომარეობას, როცა მეორე მხივ არის კარგი და მდიდრული მზითევი, საზოგადოდ ფიქრობენ, რომ ყოველსავე ნაკლოვანებას დაფარავს ოქრო და ვერცხლიო. მეგრელები ცოლში ეძებენ ფიზიკურ სიმშვენიერეს, კარგ შთამომავლობას და საუკეთესო ზრდილობას, სამაგიეროდ სასიძომ უნდა მიუტანოს ქალის მშობლებს ძვირფასი საჩუქრები და მდიდრული ძღვენი“ [ლამბერტი ა, 1938:82].

ქორწინების დღის დანიშვნას წინ უსწრებდა ეკლესიაში განცხადება, რაც მიზნად ისახავდა იმას, რაიმე ხელისშემშლელი გარემოების გამოვლენას მათ შესახებ, ეკლესიის მრევლი ინფორმირებული იქნებოდა და ის არ დაუშვებდა წყვილის შეუღლებას. ეკლესიაში ქორწინების შესახებ განცხადების ჩვეულება დამახასიათებელი იყო თითქმის ყველა ხალხისათვის (რუსები, ბულგარელები, ბერძნები და სხვ.). პარალელურად საქორწინო წყვილის ახლობლები იკვლევდნენ მათ ჯიმ-ჯილაგს. ქართული ტრადიციების მიხედვით დაუშვებლად ითვლებოდა ქორწინება სისხლით ნათესავეებს შორის, რარიც შორეულიც არ უნდა ყოფილიყო იგი, მოგვარეებს შორის, სულიერ ნათესავეებს შორის. ჩვენში ხელოვნური ნათესაობა გათანაბრებული იყო სისხლით ნათესაობასთან. დაუშვებლად ითვლებოდა ქორწინება მოსისხლე გვარებს შორის, თუნდაც ისინი შერიგებულნი ყოფილიყვნენ და ა. შ. დაუშვებლად ითვლებოდა ქვრივი კაცის გაუთხოვარ ქალზე დაქორწინება. გარდა ამისა არსებობდა ასაკობრივი შეზღუდვებიც — მართებულად არ იყო მიჩნეული ხნიერი კაცის ახალგაზრდა ქალზე დაქორწინება, თუმცა ნახსენებ შეზღუდვას სამართლებრივი ნორმის სახე არ ჰქონია. ხსენებულ შეზღუდვას გაცილებით უფრო მკაცრი სახე ჰქონდა სხვა ქვეყნებში, მაგალითად რუსეთში ეკლესია კრძალავდა ხნიერი კაცის ახალგაზრდა ქალზე დაქორწინებას და მღვდლებს ეკრძალებოდათ ამგვარი ქორწინების კურთხევა [ნევილინი კ, 1857: 165].

წინასაქორწინო გამოცდები

ზემოხსენებული გამოცდები დამახასიათებელია ყველა ერისათვის, განვითარების რა საფეხურზედაც არ უნდა იყოს ის. განსხვავება მდგომარეობს მხოლოდ გამოცდების სახეობაში, რაც განსაზღვრულია იმ გარემოებით, თუ რა ხასიათს ატარებს ამა თუ იმ ხალხის ეკონომიური საქმიანობა, როგორია მისი კულტურული განვითარების დონე და ა. შ. თავისთავად ცხადია, ხსენებული გამოცდების ძირითადი სიმძიმე მამაკაცების ზურგზე გადადიოდა. გარდა მათი პირდაპირი დანიშნულებისა, ამ გამოცდებს ერთგვარი განმსაზღვრელი ფუნქციაც მიენიჭებოდათ. ისინი მიანიშნებდნენ კაცებს, თუ რა მოვალეობანი დაეკისრებოდათ მათ ოჯახში შესვლის შემდეგ, როგორი უნდა იყოს მათი დამოკიდებულება ოჯახის წევრებთან, უფროსებთან და ა. შ. ქართულ სინამდვილეში არსებობდა სიძე-პატარძლის გამოცდის უამრავი ხერხი: სიძის მიერ ხის კუნძების ჩეხვა რაჭაში, ცხვრის თავის მუშტის ერთი დაკვრით დანაწევრება და მრავალი სხვა. ანალოგიური გამოცდები იყო საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. მაგალითად, ცოლოურობას პირველად მისვლისას სიძეს მორებს ათრევიანებდნენ აფხაზეთში [ინა-ლიფა. შ, 1965: 454]. ის, რომ წარსულში სიძეს უწევდა ცოლოურობას მუშაობა, რათა ქალის წამოყვანის უფლება მოეპოვებინა, ნათლად მიანიშნებს აჭარაში ა. მსხალაძის მიერ ჩანერილი ლექსი:

„მაღლა სერზე ავედი
გადმოვდენე ხარები,
აბლახანუმ გოგო მომე,
სამ დღეს მოგეხმარები.“ [მსხალაძე ა, 1969: 104]

გარდა შრომითი გამოცდებისა, სიძეს ცდიდნენ, თუ რაოდენ ყოჩალი და გამბედავი იყო ის. ასე მაგალითად, პირველად მისულ სიძეს ხევსურეთში აუტყვავდნენ ჩხუბს და ცემა-ტყეპას. საქართველოს თითქმის ყველა კუთხეში ნესად იყო მიღებული ე.წ. „სიძის განადირება“, რომლის დროსაც სიძესა და მის მაყარს ფრინველი და წვრილფეხა საქონელი უნდა დაენყვიტა ცოლოურს და მის სამეზობლოში (იმერეთი, მესხეთი გურია და ა.შ.), რათა გამოევიდნენ იარაღის ფლობის უნარ-ჩვევები. სიძის და საერთოდ ვაჯკაცის გამოცდის ერთერთ უნივერსალურ საშუალებად ითვლებოდა მოახერხებდა თუ არა ის ხმლის, ან სატყვერის ერთი დარტყმით საქონლის თავის მოჭრას. ცოლოურს პირველად მისული სიძე ერთგვარი შურისძიების ობიექტიც ხდებოდა — მას უფლება არ ჰქონდა ზურგი შეექცია ოჯახის სრულწლოვანი წევრებისათვის (აჭარაში) ზურგს უკან მას ტაშტს უდგამდნენ, რომ ფეხი ჩაედგა, ფეხსაცმელში კვერცხს უდებდნენ. [ბუქაია, 1974:48-49] ცოლისძმები, დას რატომ გვართმევო, ლაფში ამოსვრიდნენ [ვაჟა ფშაველა, 1937:40] ათასნაირ დაბრკოლებას უწყობდნენ სიძის ამაღას, როდესაც მას პატარძალი მიყავდა. საერთოდ უნდა აღინიშნოს მაყრიონის გადაადგილებას კავკასიაში და არა მარტო კავკასიაში-ინგლისში, ირლანდიაში საზეიმო იერთან ერთად ერთგვარი საომარი იერიც დაჰკრავს. მაყრიონის წევრთა დიდი ნაწილი კარგად შეიარაღებულია, მზადაა ნებისმიერ დროს იმისთვის იარაღი, მისი წევრები გამუდმებით ისვრიან თოფს. ამდაგვარი ქცევა გადმონაშთია იმ დროისა, როდესაც ქალის მოყვანა ომითა და ბრძოლით ხდებოდა და ის დაფუძნებული იყო ძალადობაზე.

საქორწინო გამოცდები სიძესთან ერთად პატარძალსაც ეხებოდა, მას სცდიდნენ: ხელსაქმეში, საოჯახო საქმიანობაში. თუშეთში პატარძლის სიცქვიტის გამოსაცდელად დედამთილი წვრილ ფულს ჩუმად სახლში მოაბნევდა, მარდმა პატარძალმა ეს ფულები უნდა იპოვოს და სადმე დააწყოს — ეს მისი საჩუქარია [მაკალათიას, 1930:118] ანალოგიური ხასიათის ჩვეულება რუსეთშიც არსებობდა, იქ პატარძალს სახლის ან ოჯახის გამოგვას, რომ დაავალებდნენ, აკვირდებოდნენ საიდან დაიწყებდა ოთახის დაგვას, კარგი დიასახლისი იქნებოდა პატარძალი თუ საქმეს ოთახის კუთხიდან დაიწყებდა, ხოლო თუ პატარძალი შუა ოთახიდან დაიწყებდა საქმეს, ეს მის ზედაპირულობასა და ფუქსავატობაზე მეტყველებდა. მთელი შუა საუკუნეების მანძილზე ინგლისის ეკლესიებში სკივრები იდგა, რომლის სახურავიც პატარძალს ცალი ხელით უნდა აენია, წინააღმდეგ შემთხვევაში ის საოჯახო ტვირთისათვის მოუმზადებლად მიიჩნეოდა.

შევეხებით რა, პატარძლის ოჯახში მოყვანის ცერემონიას, უნდა შევნიშნოთ, რომ მას რთული და მრავალფეროვანი ხასიათი ჰქონდა თითოეული ქართული თემისათვის დამახასიათებელი სპეციფიკური ნიშნებით, თუმცა მთლიანობაში ისინი დიდად არ განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან. როგორც წესი, ოჯახი, პირველ რიგში დედამთილ-მამამთილი, დიდი სითბოთი, ალერსით ხვდებოდნენ პატარძალს. უმასპინძლებდნენ მას შაქარყინულით, თაფლით სხვა ტკბილეულით. მსგავს რიტუალს ვხვდებით ესპანეთში, იქ პატარძალს ტკბილი ცხვორების სანინდრად სიროფს ასხამდნენ თავზე, აჩვენებდნენ პატარძალს კარ-მიდამოს, მიიყვანდნენ მარანში და მიმართავდნენ შემდეგი სიტყვებით: „შეგხვდით სავსე ჭურით მიგვიღე სავსე გულით“ (იმერეთი). სახლში შესვლისას პატარძალს მიართმევდნენ

თასს ღომის ან ბრინჯის მარცვლებით, რომელიც მას უნდა მოეხდინა კარ-მიდამოში, რაც სიუხვისა და სიმდიდრის, გამრავლებისა და მოზიდვის ირაციონალურ საშუალებად იყო მიჩნეული. პატარა ლის თბილად მიღების ტრადიციაზე იმიტომ ვამახვილებთ ყურადღებას, რომ რიგ სხვა კულტურებში, მათ შორის ევროპულშიც (განსაკუთრებულად მკვეთრად ეს გამოხატულია ფრანგულ ტრადიციებში პატარა ლის მიღება საკმაოდ მკაცრი იყო, ის ვალდებული იყო მუხლებზე დაჩოქილს მიემართა დედამთილისთვის ნება დაერთო მისთვის სახლში შესულიყო).

გერმანული, რუსული, ფრანგული საქორწილო პოეზია უხვად გვანვდის რძალ-დედამთილის კონფლიქტის ამსახველ მასალებს.

საქორწილო ტრადიციების მთავარ შემადგენელ ნაწილს საქორწილო სუფრა წარმოადგენდა. სუფრასთან დაკავშირებული საკითხები ჩვენს ისტორიოგრაფიაში დეტალურად არის შესწავლილი თეიმურაზ II-ის, ვაჟა-ფშაველას, ივ.ჯავახიშვილის, ს.მაკალათიას, ა. ჭყონიას, გ.ნადარეიშვილის, მ.ბეჟაიას, ლ.მელიქიშვილის და სხვ. ნაშრომებში. ამდენად მიზანშეწონილად აღარ მიგვაჩნია კვლავ შევეხოთ ამ თემას.

საკვლევი თემის დასკვნით ნაწილში გვინდა შევნიშნოთ, რომ ზემოთ ნახსენები მეცნიერების მიერ დეტალურად არის შესწავლილი საქართველოს ცალკეული მხარეების საქორწილო ტრადიციები. ვფიქრობთ სასურველი იქნება, რომ მათ საფუძველზე შექმნილიყო შემაჯამებელი ნაშრომი, გნებავთ ნაშრომების სერია, რომელიც სრულფასოვნად ასახავს ქართული საქორწილო ტრადიციების მრავალფეროვნებას, რაც მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანდა ქართული ყოფითი კულტურის საქმეში.

ლიტერატურა:

1. ბეჟაია მ., 1974, ძველი და ახალი ტრადიციები აჭარაში, ბათუმი.
2. ვაჟა-ფშაველა, 1937, ეთნოგრაფიული წერილები, თბილისი.
3. ლამბერტი ა., 1938, სამეგრელოს აღწერა, თბილისი.
4. ლეონტი მროველი, 1955, ქართლის ცხოვრება ტ. I თბილისი.
5. მაკალათია ს., 1930 მთიულეთი, თბილისი.
6. მსხალაძე ა., 1969, აჭარის სანესჩვეულებო პოეზია, ბათუმი.
7. ნადარეიშვილი გ., 1971, ქართული სამართლის ისტორიის ნარკვევები, თბილისი.
8. ჯავახიშვილი ივ., 1929, ქართული სამართლის ისტორია, თბილისი.
9. Броссе М., 1861, Переписка грузинских царей с российскими государями от 1639 по 1770 г Санкт-Петербург
10. Инал-Ипа Ш., 1965, Абхазы, Сухуми
11. Неволин К., 1857, История российских гражданских законов, ПСС, ч III Санкт-петербург.
12. Тарле Е., 1930, Наполеон. Москва.

M. STEPHANIA

GEORGIAN WEDDING CEREMONIES

Since the ancient times, georgian wedding traditions governed by law and customary law are reflected in the historical sources, georgian literature, folklore, etc. Excluding preserved in the aforementioned sources of the huge amount of ethnological facts it is impossible to study ethnology of the georgian people.

Much of the customs. rites of georgians, caucasians as well as other people associated with the wedding traditions. There are numerous types of marriage described in georgian and foreign sources: marriage as a bequest, to wed the couple separately, capture, marriage by mutual consent and etc. Among the above-mentioned types of marriages is relatively rare and archaic form of marriage should be regarded as a bequest. The essence of marriage consists in the fact that parents, husband or brother, left a will, which obliges a daughter, sister or wife to marry the said testator person. This type of marriage was typical of the ruling circles of the georgian society. For example, departing to the war tsar Vakhtang Gorgasali left a will, whereby in the event of his death, his sister Vakhtang Khuarandze get married his distant cousin, Mirian [Dzhuansher, 1955:151] In addition to written sources of the facts of the above type of marriage are confirmed by folk materials.

Think of the epic about Amirani scene departure to hunt Amiran and his brothers when they found a hero who died in the tower Tsamtsuma, who left a will, according to which his wife and property were to go to those who would take care of his burial.

the second one, equally rare form of a family was split wedding couple. Its essence was that the bride and groom themselves rather than send their representatives. By this form of the betrothed resorted to when there were compelling reasons for objectivity and prevent the wedding from this bride and groom were married in various places. Church embittered fought against this type of marriage. At the beginning of XI century in the meeting of Ruiz-Urbnisi it was forbidden this type of married by georgian church fathers. Distance marriage for much longer continued to exist in Europe- Napoleon Bonopart's second marriage with the daughter of Ausrtian emperor in 1809 y. [Tarle E.1930: 245]

Since ancient times common and accepted form of marriage was considered a family under the agreement side.. in this case, the parents played a special role. without their participation and promote marriage was virtually impossible. Usually the wedding was preceded by an engagement from the literature there are several types of engagements: in the womb, the cradle minors etc. Typically forms engagements distinguished for its variety is interesting that georgia has been widely distributed custom according to which close relatives and friends of the young men had the right actions make it clear to the family of the daughter he liked that she was engaged, for example, leave the family located with the marriageable girls: whip weapons , snuff-box, horse and so on. village, which shows the intentions of the groom to send a matchmaker family. This practice has been widely circulated in the historical provinces of Georgia: Guria, Lechkhumi, Abkhazia, as well as among relatives of the caucasian peoples.

In Georgia, strictly abide by the custom according to which at the very first sentence of the family did not consent. Exceptions are not made, even for kings. The second prerequisite of marriage was thought of gift bride. These gifts (money, things, land, cattle, etc.) to transfer the ownership of the bride, and formed part of her dowry. Parents and relatives of the bride's dowry and dowry strive to ensure that financial status and rights of women. Georgian legislation and customary law is strictly regulated and determined the rules of disposition of property, women,

The appointment of the day preshestvovalo wedding announcement in the church with a view to identifying barriers wedding circumstances, which is typical of many orthodox people: greeks, bulgarians, russians, etc. In parallel, the relatives of bride and groom were studied pedigree side. According to georgian tradition it is forbidden marriage between blood relatives, namesakes, enemies or an old or widow person to be married with unmarried women.

Wedding Test

For the wedding traditions of all peoples is characterized by testing at whatever stage of development they would not be. The difference lies only in the types of tests, which is mainly determined by the nature of economic activities of people, the level of culture, etc. The brunt of tests has always rested on the shoulders of men. Besides its direct purpose of marriage these tests told the couple about the assigned to them family responsibilities. In the georgian family way of life there were many methods of testing the bride and groom: the dismemberment of a punch cooked sheep galway and logging in Racha (province in West Georgia). Similar tests have been widely distributed in various parts of Gtorgia , such as Abkhazia, the first arriving the family of his wife's brother- in-law were forced to haul logs [Inal-Ipa.Sh., 1965:454]. The fact that the last-in-law had to work out the right of marriage to his beloved show folk materials. Often the first wife who came into the family-law becoming object of revenge. Relatives and neighbours of the bride tried to prevent a wedding party. In Georgia and in other countries-England, Ireland travel wedding party was more like a military operation than a festive procession. The members of wedding party were well armed, they are constantly firing. These actions are a relic of the time when the wedding was connected with the war and.

In all countries the wedding table is the main element of wedding traditions. Questions about the wedding traditions are described in detail in the works of Georgian writers: the kings Teimuraz II, Archil, Vazha - Pshavela, outstanding georgian scientists: I. Javakhishvili, S. Makalatia, I Chkonia, G. Nadareishvili and other.. There fore, we believe it appropriate not touching this question.

In the final part of the topic, we should note that the Georgia colleagues studied the wedding traditions of individual regions of Georgia. Preferably based on them create a synthesis of work or a series of monographs, telling about the diversity of georgian wedding traditions.

ღარაჯან ივანიძე, ქათივან ზაუტაშვილი

ჭურჭლის ფორმისა და შინაარსის გააზრებისათვის (ქუთაისის სახალმწიფო ისტორიულ მუზეუმში დაცული მასალების მიხედვით)

ფორმა და შინაარსი შემოქმედების, ისტორიისა და ცივილიზაციის ყოველი სახის ორი ელემენტია.

არაერთხელ დასმულა საკითხი: რა უფრო მნიშვნელოვანია ცხოვრებასა და შემოქმედებაში — აზრი თუ გარეგანი სხვაობა?

შემოქმედება არის ერთგვარი განსხეულება ადამიანის სულიერი მღელვარებისა, შინაგანი ხილვის გაობიექტივება, ფორმის ჩამოყალიბება. ამიტომაც დიადი იდეაა. ფორმა, ნაკვეთები, ხაზები მხოლოდ სამოსელია შემოქმედებითი სულიერებისა, დროისა და გემოვნების შესაფერი გარეგნობა მხოლოდ არსია მარადისობის მხატვრულ-ფილოსოფიური შეგრძნების გამომსახველი.

პირველი შემოქმედი ღმერთია. მან მეექვსე დღეს შექმნა კაცი ღვთის ხატად, მსგავსებად, მაგრამ ის გამოისახა მოკვდავი მატერიისაგან, როგორც უკვდავი იდეის ხორცშესმა; სიცოცხლის სუნთქვამ ცოცხალ არსებად აქცია ადამი, რომლის სახელი „მინის“ სახელს „ადამაჰ“ უკავშირდება. ამდენად, ადამიანის სხეული შემოქმედმა შექმნა სულის ჭურჭლად. ეს ჭურჭლი კი იდეალურ რეალობასთან არის ნაზიარები. მთელი ჩვენი მატერიალური სინამდვილე არსებული სინამდვილეა იმდენად, რამდენადაც არსებობის იდეასთან არის წილნაყარი და ნაზიარები.

უკვდავის შექმნილი ადამი და ევა უკვდავი უნდა ყოფილიყვნენ, მაგრამ მათ კეთილისა და ბოროტის შეცნობის ხის ნაყოფის გემოს ხილვით თავიანთ ბუნებაში მოკლეს ის, რაც უკვდავების მატარებელი იყო. ასე დაიწყო ადამიანის უსასრულო მოგზაურობა სამყაროში, მარადიული ჭიდილი ჭურჭელსა და მის შიგთავსს შორის.

ეზეკიელის წინასწარმეტყველად დაბადება, სიტყვით გამსჭვალვა ნატურალისტურად არის გა-
მოხატული: „გააღე პირი და შეჭამე, რასაც მოგცემ. და მე ვიხილე, აჰა, ხელია გამოწვდილი ჩემკენ და, აჰა, ორივე მხარეს არის დაწერილი; სწერია: გოდება, მოთქმა და ვაი მითხრა: ადამის ძევ! შეჭამე, რასაც ხედავ, შეჭამე ეს გრაგნილი და ნადი, და ელაპარაკე ისრაელის სახლს. გავაღე პირი და შევეჭამე ეს გრაგნილი. მითხრა: ადამის ძევ! აჭამე შენს მუცელს და აივსე ნაწლავები ამ გრაგნილით, რომელსაც მე გაძლევ. მეც შევეჭამე და თაფლივით მეტკბილა პირში“ (ეზეკ. 2, 8-10; 3, 1-3) ეს სიტყვით „დანაყრება“ გადააქცევს ეზეკიელს სულის კაცად.

ძველი აღთქმის ადამიანს სიბრძნე ესახება „სიცოცხლის ხედ“, ის არის ისეთი ნაყოფი, რომელიც კვებავს გონებრივ სამყაროს ადამიანისას, მის სულსა და გულს, მის მთლიან პიროვნებას, მის სულიერ-ხორციელ ერთიანობას. სიბრძნე უნდა შეენოვოს პიროვნების შიგანს, მის ნაწლავებს, გაჯდეს მის ძვალსა და რბილში, გაპოხოს, როგორც წმინდა ზეთმა, მისი ძვლები. „ვინ ჩადო თირკმლებში სიბრძნე?“ — ეკითხება უფალი იობს(იობი38, 36); „შენ გსურს, რომ თირკმლებში იყოს ჭეშმარიტება და მასწავლის სიბრძნეს უშიგანესში“, - მიმართავს უფალს დავითი(ფსალმ. 51, 8)

„სიბრძნემ სახლი აიშენა, მისი შვიდი ბოძი გათალა. დაკლა თავისი საკლავი, განაზავა თავისი ღვინო და თავისი ტაბლა გაშალა; გაგზავნა თავისი მხეველები, გადასძახა ქალაქის მალლობებიდან: ბრიყვი ვინც არის აქეთ მობრუნდეს! ჭკუათხელებს კი უთხრა: მოდით დაპურდით ჩემი პურით და შესვით ჩემი განზავებული ღვინო“ (იგავნი9, 1-5). პურ-ღვინო — რეალური საკვებ-სასმელი, სიმბოლური გამოხატულება ადამიანის საზრდელისა; ის არის ადამიანის საგზალი წუთისოფლის გზაზე. მელქისედეკის ხონ-ჩაზე დადებული პური და ღვინო მსხვერპლიც არის და მადლიც.

ქრისტეს პირველი სასწაულიც წყლის ღვინოდ გარდაქმნა იყო(იოანე2, 1-9), რაც სიმბოლურად მის მომავალ ფერისცვალებას და აღდგომას მოასწავებდა ახალ სხეულში.

სიბრძნის სახლში მწყურვალს წყლით განზავებული ღვინით უმასპინძლებიან, რადგან წმინდა ღვინო ღმერთის სასმელია და მხოლოდ საღვთო სუფრაზე ისმის. წყლით განზავებულ ღვინოში კი ადამიანური ელემენტია შესული წყლის სახით, რაც ანიჭებს სასმელს საყოველღაირო სტატუსს. ზედაშე გამოხატავს საკულტო ცხოვრებას, განზავებული — ყოველღაიურს.

ცხადია, შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ ასეთი კატეგორიულობით ერწყმიან ერთმანეთს საჭმელი-ჭურჭელი-სიბრძნე. ეს სამი რამე მჭიდროდაა დაკავშირებული შემოქმედებით პროცესთან.

ადამიანი უხვადაა დაჯილდოებული მიმბაძველობის უნარით. იგი ცდილობს, ჭურჭლის ყველა სახეობა თავისი სხეულის რომელიმე ორგანოს დაამსგავსოს, შემდეგ განავითაროს და ბოლოს უყურროს როგორც ტექნიკისა და ხელოვნების ნიმუშს. მაგრამ ადამიანმა მოგვიანებით მიაქცია ყურადღება

საკუთარ თავს. მანამ კი ყველაზე დიდი გავლენა გარემომცველმა სამყარომ იქონია. თავდაპირველად ადამიანმა ჭურჭლად თავისი ბუნებრივი სახით გამოიყენა გოგრა, ქოქოსისა და ნიგვზის ნაჭურჭები, ნიჟარები და ა. შ. მოგვიანებით, როცა მისი წარმოსახვა და ფანტაზია განვითარდა, ბუნებაში არსებული ანალოგიების ძებნა დაიწყო შემოქმედებისათვის. განვითარების პირველ საფეხურზე ხელოსანს ბუნებრივია, გაუჭირდა ბრძოლა ძნელად დასამორჩილებელ ნედლ მასალასთან. ვერ შეებდა, შესწორება შეეტანა ბუნებრივად მიმზიდველ ფორმებში, მაგრამ სწრაფვამ სილამაზისაკენ ეს პრობლემა დააძლევინა. უფალმა შექმნა ადამიანი „სახედ მისად“, ადამიანმა კი შექმნა ჭურჭელი მისი ცალკეული ორგანოს ფორმის გამეორებით.

ჭურჭელი ერთგვარი ჟამთააღმწერელია. ის, უპირველეს ყოვლისა, კაცობრიობის მატერიალური კულტურის ნაწილია, რომელიც უნიკალურ ინფორმაციას ატარებს დიდი ხნის წინ გარდასულ ადამიანთა ცხოვრებაზე.

საგანი გაქვავებული მუსიკაა, რადგან თავის თავში ატარებს ფორმათა ჰარმონიას, რომელიც ასახავს არა მარტო გარდასულ თაობათა სულს, არამედ ადამიანის სამშენებლის მარადიულ იდუმალეზასაც.

ჭურჭლის შექმნა დიდ გამოგონებასთან არ არის დაკავშირებული. საკმარისი აღმოჩნდა მივყოლოდით იმ მითითებებს, რომლებსაც ბუნება გვაძლევდა: დავიცვათ ფაქიზი, ცოცხალი სუბსტანცია გარსის, თუნდაც ნაზი კანის მეშვეობით. ჭურჭლის კედლებიც ასევე ეკვრის მის შიგთავსს. მაგ: ლოკოკინისა და კუს სხეული დაფარულია ბუნებრივი ჯავშნით. სულხან-საბაც ბაკანს უწოდებს „ხის ჯამს, გინა კუს ზურგს „არანაკლები რუდუნებითაა დაცული ყველა გარე დაზიანებებისაგან ზოგიერთი მცენარის თესლი, თუ ნაყოფი. ბუნებრივი ჭურჭლის პირველსახეებია მცენარეების ფართო ფოთლები. დაკვირვების შედეგად აღმოჩნდა, რომ ნვიმის შემდეგ ზოგიერთი ფოთლის ჩაღრმავებაში რჩებოდა წყალი და საჭიროების შემთხვევაში შესაძლებელი იყო ასეთი იმპროვიზირებული ჭურჭლით წყლის მოტანა. ვფიქრობთ, ბუნებაზე დაკვირვებით შექმნა ადამიანმა კოვზი — „ლუკმის შთასადებელი ნიჩაბი“, „მეტალისა გინა ხისა სახმარი დასასხმელად ან საჭმელად წვნიანთა“, შემდეგ კი მისი ფუნქციური სხვადასხვაობის მიხედვით შეიქმნა დახვეწილი, ნაირფორმები, შესაბამისად ტერმინებიც: „სუთი“, „სარსა“, „კირზა“, „სარველა“, „სატუკავი“, „ლაფერთხა“, „ჟიშხა“, „ჩამჩა“, „კოჩხო“, საინტერესოა: „კოში“, „კვატუში“, „მურძგა“, — კოვზ-სასმისები, რომელიც შუალედური ფორმაა კოვზსა და სასმისს შორის და ორივე ფუნქციას ითავსებს, ამ ჭურჭლის დამსახურებად მიგვაჩნია ისეთი სასმისის შექმნა და არსებობა, როგორცაა: „აზარფეშა“, „კულა“, და „ჭინჭილა“, მაგრამ ადამიანი ამას როდი დასჯერდა და თანდათანობით დაიწყო ბუნებრივი ჭურჭლის გადაკეთება და შეცვლა ხელოვნურით. აქ უკვე წარმართველი ძალა ტექნიკა აღმოჩნდა. გარემოც განაპირობებდა მასალას. იქ, სადაც კალათებს წნავენ, წყლისთვისაც იწვებოდა ჭურჭელი. თუკი თავდაპირველად ნედლ მასალასა და ტექნიკას ენიჭებოდა გადამწყვეტი მნიშვნელობა, მოგვიანებით მან დაკარგა მნიშვნელობა და გადავიდა მეორე პლანზე. ახლა უკვე გაბატონებული მდგომარეობა დაიკავა საგნის დანიშნულებამ. ადამიანი მიისწრაფის სილამაზისაკენ, ამიტომ თანდათან მიუახლოვდა ჩანაფიქრში არსებული იდეის განხორციელება სრულყოფას. ზოგიერთი მეცნიერი თვლის, რომ ადამიანი ადამიანად მაშინ იქცა, როცა ისწავლა სილამაზის შეგრძნება, როცა მისი მოქმედების წარმართველი გახდა არა მარტო უტილიტარული საწყისი, არამედ „უაზრო“ მიზიდულობა მშვენიერებისაკენ. მუზეუმში დაცული ნივთები ხშირად მიგვანიშნებს იმას, თუ როგორ შორს წაგვიყვანს ეს დაუოკებელი სწრაფვა სილამაზისაკენ, თუ როგორ ტრანსფორმირდება და ზოგჯერ მთლიანად ცვლის საგნის ჭეშმარიტ არსს. ჭურჭელი, რომლითაც მოუხერხებელია ჭამა, მრავალმნიშვნელოვანია და თავისებურად სევდიანი სიმბოლოა ძალაუფლების, სიმდიდრის.

სილამაზე ოდითგან სიმდიდრესთან ერთად დადის ხელიხელჩაკიდებული. მორთულობა ყოველთვის ძვირად ფასობდა, სიმდიდრე სილამაზით მკვიდრდებოდა და მაინც, ყველაფერი რაც ძვირადღირებულია, ყოველთვის ლამაზი როდია. სილამაზე, მხატვრული ღირსება საგნისა არაპროპორციულია მატერიალური ღირებულებებისა. დახვეწილი უბრალოება, კეთილშობილი თავშეკავება მორთულობაში ნიშანია მაღალმხატვრული კულტურისა. ჭეშმარიტი მშვენიერება არსისეულია. იგი ჩნდება შიგნით, უხილავ სამყაროში და მოგვიანებით გამოაღწევს გარეთ, რათა გამოხატოს საგნის სილამაზე.

როგორც აღვნიშნეთ, ადამიანი პირველად ბაძავს ბუნებას, შემდეგ-თავის თავს. ასეთი მიბაძვის საუკეთესო ნიმუშებია ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში დაცული ძროკუნჭულა ქვაბები, თუნგები, დალესტნური სურები, სხვადასხვა სახის დოქები, აზარფეშები, კათხები, ფილ-როდინები, კოვზები, გობები.

ძროკუნჭულა ქვაბი თავისი მოყვანილობით ქალის საშვილოსნოს ჰგავს. ალბათ სახელი „ქვაბი“ შემთხვევითი არაა, რადგან ის, უპირველეს ყოვლისა, გამოქვაბულს უკავშირდება.

რა არის გამოქვაბული? იგი დაბადების ადგილია. სასწაულებრივი განაყოფიერება და დაბადება კი მჭიდროდ უკავშირდება საგნებს, რომლებიც მეტნაკლებად ნაყოფიერების სიმბოლოები არიან. (ნიგოზი, ბანანი, წვიმის წყალი, თევზი და ა. შ.).

გამოქვაბული შედის კომპლექსში: სიცოცხლე-სიკვდილი-ნაყოფიერება. იგია ერთდროული ადგილი განაყოფიერების, დაბადებისა და დამარხვის, წყარო და დასასრული, იგია დედამიწის საშვილოსნოცა და საფლავიც. საჭმელიც დაკავშირებულია სიკვდილის კომპლექსის სამივე ელემენტთან: ნაყოფიერება-სიცოცხლე-მსხვერპლშენიერება. მსხვერპლშენიერება განასახიერებს სიკვდილის მისტერიას. ნაყოფის დაქუცმაცება, დანაწევრება იწვევს სიუხვის შეგრძნებასა და სიცოცხლის ხელახალ აყვავებას. საჭმელი ორი ციკლის ზღვარზე დგას. საჭმელი ქვების შიგთავსია. ამითაა განპირობებული ჭურჭლის ფორმა და დანიშნულება.

საჭმელი მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს საქორწილო და დაკრძალვის რიტუალებში. ქართულ ყოფაში დასტურდება ჟინიმ კარდალ-სულის ქვაბი(სამეგრელო). იმავე დანიშნულებით იხმარებდა ფილი და როდინი, მათ დღესდღეობით დაკარგული აქვთ თავიანთი ფუნქცია და უკანასკნელ დღეებს ითვლიან. ეს ორი ჭურჭელი ერთმანეთისაგან ოდნავ განსხვავდება მოცულობით. მიუხედავად იმისა, რომ ფუნქციური დატვირთვით ემიჯნებიან ერთმანეთს, ორივე რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებთან დაკავშირებული რიტუალური საკვების — კორკოტის მოსამზადებლად იხმარება.

კორკოტს ყველა ოჯახი ამზადებდა შობას, დიდ სულთმოფენობას, აღდგომის სწორზე, კვირაცხოვლობას. კორკოტს ხარშავდნენ აგრეთვე მიცვალებულის „რიგებზე“ ორმოცზე, წლისთავზე დაკრძალვის დღეზე.

მიცვალებულისათვის კორკოტის მომზადების აუცილებლობაზე უნდა მიუთითებდეს საყოველთაოდ გავრელებული აზრი, რომ თითქოს კორკოტზე მიცვალებულს უთქვამს: „თუ ხორბალი არ გაქვთ ბაგა ამონინდეთ, ჩემ სამყოფ ხორბალს იქ იპოვით და კორკოტი გამიკეთეთ“.

კორკოტი ხვავისა და ბარაქის ბედობაზეც მზადდებოდა და განურჩევლად იმისა, სულის სახსენებლად იყო მომზადებული ეს საკვები, თუ სიუხვის დაბადებისათვის, მიზანდასახულობა ერთი ჰქონდა — ის იყო ნაყოფიერების ღვთაებისადმი მიმართული შეწურულება, რომელიც მიწასთან, სულეთთან, მუდმივ კვდომა-განახლებასთან იყო დაკავშირებული. კორკოტის ასეთი რიტუალური დანიშნულება არ არის გამორიცხული განპირობებული იყოს იმ ჭურჭლის ფუნქციური დატვირთვით, რომელშიც ის ინაყებოდა, ანუ ფილ-როდინის, რადგან ამ იარაღის მუშაობის პრინციპი გამრავლებას და ნაყოფიერებას გამოხატავს(თვით სანაყი მდებრობით სანყისსზე მიგვანიშნებს, ხოლო რითაც დაქუცმაცება — გამრავლება ხდება მამრობითზე).

დაკრძალვის ადათით ითვლება, რომ ჭამენ არა მარტო ცოცხლები, არამედ მიცვალებულებიც. ეგ-ქარისტიის საიდუმლო, პურითა და ღვინით ზიარება მიემართება სიკვდილსა და აღდგომას. ასე რომ ჭამის აქტში თამაშდება სიკვდილი და აღდგომის მისტერია. ეს ტოტემური პერიოდის ტიპიური შეგნებაა, რომელიც კოსმოსსა და საზოგადოებას ტოტემში აიგივებდა. ჭამა ცენტრალური აქტია საზოგადოების ცხოვრებაში. ამიტომაც ხდება მისი გააზრება კოსმოგენიურად. ჭამის პროცესში კოსმოსი (ტოტემი, საზოგადოება)იკარგება და კვლავ ჩნდება. ჭამა მსხვერპლშენიერვის რიტუალშიც მოიაზრება. ტოტემის, ღმერთის, ადამიანისა, ცხოველისა და ა. შ. მსხვერპლად შენიერვა უკავშირდება მთლიანის დანაწევრებას(სიკვდილი). იგი ჰგავს პურის დატეხვის რიტუალს ჭამის წინ. შესაბამისად, მსხვერპლის ხორცი და სისხლი საჭმელი და დასალევია.

ძროკუნჭულა ქვაბში ამზადებენ ლობიოს ე. ი. ისეთ საჭმელს, რომლის ადულებას დიდი დრო ესაჭიროება. მასში ხანგრძლივი ხარშვის პროცესი განპირობებულია ფსკერის და პირის სიმცირით, რაც წყლის სწრაფად აორთქლებას უშლის ხელს, როგორც ცნობილია, ლობიო, ისევე როგორც ხორცი, უხვად შეიცავს ცილებს(31%-მდე), მისი დენატურაციისათვის კი მაღალი ტემპერატურაა საჭირო, რის შედეგადაც მისი გადამუშავების პროცესი ხანგრძლივდება და გამომდინარე აქედან, ამ საკვების მიღების შედეგად ქვეითდება მადა. მხოლოდ სწრაფად და ხანგრძლივად დანაყრება არ უნდა იყოს მიზეზი ძროკუნჭულა ქვაბის არსებობის, ცილებით მდიდარი პროდუქტების მომზადებისათვის მისი სტრუქტურის მორგების. ქვაბში „იხარშება,, სიცოცხლე, რადგან „სიცოცხლე არის ცილოვანი სხეულების არსებობის წესი“, რაც ამ სხეულების ქიმიური შემადგენელი ნაწილების მუდმივ თვითგანახლებაში მდგომარეობს. ასე, რომ ძროკუნჭულა ქვაბშიც „ჩუხჩუხებს სიცოცხლე და თითქოსდა რეალური სამყაროსავით სრულ ფაზას გადის მარადიული გარდაქმნა-თვითგანახლებისას.

მისგან განსხვავდება ძირფართო, უხუფო ქვაბი ცხვად და თანგირა. ასეთ ქვაბში წყალი მალე დუღდება. მათში მზადდებოდა ისეთი საკვები, რომელიც სწრაფად ადულებას საჭიროებდა. იხარშებოდა

თათარა, ბოსტნეული, რათა მასში შენარჩუნებულიყო ვიტამინები და ნახშირწყლები, რადგან ხანგრძლივი ხარშვის პროცესში ორგანიზმისათვის საჭირო ეს პროდუქტები კარგავენ თავის აქტივობას.

თუ ძროკუნჭულას საშვილოსნოს ფორმა აქვს, ძირფართო თანგირა და ცხვადი, არყის სახდელი ქვაბი კაბის, კერძოდ ქვედატანის, შთაბეჭდილებას ტოვებს, ე. ი. ერთი გარსია, მეორე კი სამოსელი.

გაუთვალისწინებლად იმისა, საკვების მოსამზადებლად იყო განკუთვნილი, თუ მისართმევად ჭურჭელი, თიხის იყო, ლითონისა თუ ხისა, აზრი-მსგავსება თავისი თავისა და მისივე ორგანოს მიმართ არ იკარგებოდა და თითოეული სახეობის ჭურჭელში მეორდებოდა.

ქალის საშვილოსნო გამოუყვანია ოსტატს როდესაც აკეთებდა კათხას (ქიმ 8024/ბ-1274) „ხის სასმისი, ბარძიმი-ფეხიანი მაღალი სასმისი; „შემდეგ კი ყოფა-ცხოვრებისათვის და გამოყენების სიიოლისათვის მისთვის „ფეხიც“ გამოუთლია სადგამად და დასაყრდენად, სახელიც შესაბამისი დაურქმევია „ქუსლი“, სილამაზისთვის და უფრო მეტად მიმსგავსებისათვის ფეხზე ჩამოუცვია რგოლი, როგორც სამშვენისი. იმავე იდეითაა შექმნილი დოქიც, მხოლოდ შებრუნებულ პროექციაში, მას ოსტატმა ტუჩიც კი გაუკეთა, საიდანაც შესაძლებელია დაენაფო „სიცოცხლეს“, რომელიც დოქის შიგთავსიდან გადმოდინდება.

ადამიანი თვით იმ ბუნების, იმ მიწის შვილია, რომელზე დაკვირვებამაც შეაძლებინა ამ საოცრებების შექმნა და როგორც ჩანს, მან „ვალი მოიხადა „დედამიწის წინაშე, როდესაც შექმნა მისი „პატარა“ მოდელი გობის სახით. თვით ამ ჭურჭლის გამოთლის პროცესს თუ გადავხედავთ, ამ აზრის უტყუარ დასტურს მოგვცემს. ფუნქციაც კი დედამიწისმაგვარი დაუნესა ადამიანმა ამ ჭურჭელს, ის ისევე როგორც დედამიწა იტევს სანოვავეს, რომელიც მისი არსებობისათვის არის აუცილებელი. გობს ამის გამოცენიჭება სარიტუალო დატვირთვა სიუხვისა და ბარაქისადმი მიძღვნილ დღესასწაულებზე.

ჭურჭელი საჭმლის მოსახარშად შეიძლება გაკეთდეს ხისგანაც, რადგან წყალს გახურებული ქვებით ადუღებდნენ. მაგარი ხისგან დამზადებული ქვაბი ცეცხლზეც იდგმებოდა, მაგრამ აქ განუყოფელი ბატონობა მოიპოვა თიხამ, მოგვიანებით კი მისი უფლებები საგრძნობლად შეზღუდა ლითონმა. მასალის შეცვლას არ მოჰყოლია ფორმის შეცვლა.

როგორც არაერთგზის აღვნიშნეთ, ჭურჭლის ფორმას განაპირობებს მისი შიგთავსი. სითხისთვის, კერძოდ წყლისათვის დამზადებული იბრიყები, თუნგები, ნურნუმბი ყველაზე მეტად მოგვავაგონებენ ადამიანებს. თუნგის(ქიმ9782/2/ბ-1964/2)ყელი მამაკაცის სახის ნაწილს წარმოადგენს, იბრიყები(ქიმ2930/ბ-131, ქიმ2931/ბ-132, ქიმ7847/24/ბ-1239/24)კი მოცეკვავე ქალებს ჰგვანან. მათი სახურავები აღმოსავლელი ქალის თავსარქმელია, ქუდი თავისთავად ტაძრის, ჩვენს შემთხვევაში, მეჩეთის გუმბათია. ასე აისახა არქიტექტურა სამოსელსა და ჭურჭელში. როგორც ვხედავთ, სიმრავლე ეზიარა ერთ მთლიანობას. თითქოს სამყაროს პოლიფონიაა, როცა ერთი თემა სხვადასხვა ტონალობაში მეორდება და ვლებულობთ ასეთ გამჭოლ კავშირს: გუმბათი-ქუდი-სარქველი.

დასასრულ, ჩვენი ყურადღება გვინდა შევაჩეროთ ერთ ბუნებრივ ჭურჭელზე, რომელსაც დღემდე ვუყურებთ ძველი საგების საშინელი პრიზმიდან და შეიძლება ითქვას არასწორი ინტერპრეტაციით-ეს ჭურჭელი თავის ქალაა. იგი ცნობილია ლანგობარდიელი მეფე ალბიონის ნადიმებიდან, გამოძახილია ველური ეპოქებისა. ალბიონის თასი მოკლული მტრის თავის ქალისგან გაკეთდა. ეს იყო დაკმაყოფილებული შურისძიების ზეიმი. მაგრამ ასე თუ ისე, თავის ქალა დასალევი ჭურჭელი გახდა და იქ, სადაც არ იყო მაგარსაფარველიანი ნაყოფი, ან ნიჟარა, ქალას ჭურჭლად გამოყენების აზრი თავისთავად გაჩნდა. ტიბეტში, ოდორიკის ცნობით, ადრე თავის ქალებით ნათესავები სასმისებს აკეთებდნენ. ლამაისტურ ღვთისმსახურებაში კი წმინდანების თავის ქალებით მზადდებოდა განსაკუთრებული სასმისები სახელით „გაბალ“.

ძველ ეგვიპტელებს წმინდა წესად ჰქონდათ დღესასწაულის დროს დარბაზში ათასგვარ ნუგბართან და სასმელთან ერთად რომელიმე გარდაცვლილის მუმიაც შემოეტანათ, როგორც მონადიმეების გაფრთხილება. ალბათ თავის ქალასგან გაკეთებული სასმისიც შესხენება იყო: ყველაფერი ხორციელი წარმავალია.

ლიტერატურა:

1. ბიბლია
2. ვ. ბარდაველიძე, 1951, ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, IV, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, V, თბ.
3. ც. კაკაბაძე, 2007, სპილენძის ქართული ჭურჭელი, თბ.
4. გ. კვიციანი, 1968, ირანის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან, XIXს. სპილენძ-თითბრის ირანული ჭურჭელი(საქართველოს სახ. მუზეუმის მასალების მიხედვით), თბ.

5. გ. კიკნაძე, 1974, ლითონის ჭურჭლის კატალოგი(მუზეუმის შუასაუკუნეების არქეოლოგიური განყოფილების ფონდები), თბ.
6. გ. კიკნაძე, XVII-XVIII სს. ნარნერებიანი სპილენძის ქართული ჭურჭელი, საქართველოს აკად. ს. ჯანაშიას სახ. სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე.
7. მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და წვრილი ხელოსნობის ისტორიისათვის, ტომი II, ნაწილი I, თბ. 1979
8. Мифы народов мира
9. ს. ს. ორბელიანი, 1966, ლექსიკონი ქართული, I, თბ.
10. ნ. რეხვიაშვილი, 1956, ვერცხლის ქართული ჭურჭელი, მუზეუმის მოამბე, XIX.
11. ჯ. რუხაძე, 1983, ძეგლის მეგობარი, 64.
12. Старословянский православный словарью
13. მ. ჩართოლანი, 1962, სვანური სევადი და მისი ადგილი ოქრომჭედლობაში. მუზეუმის მოამბე, XXIII-ბ.

D. IVANIDZE, K. ZAUTASHVILI

TOWARDS CONCEPTUALIZING SHAPE AND CONTENT OF CROCKERY (ACCORDING TO THE MATERIALS STORED IN KUTAISI STATE HISTORICAL MUSEUM)

The shape and content represent two key elements of any type of creative work, history and civilization.

The following question has been raised many times: What is more important in life and creative work _ idea or outer variability?

Creative work is some kind of embodiment of man's spiritual anxiety, incarnation of inside visions and formation of the shape. Therefore, idea is grand. Shapes, features, lines are only the wrapping for creative spirituality; proper outward appearance of time and taste is the only essence expressing artistic-philosophic feelings of eternity.

The supreme creator is the God. On the sixth day man was created according to God's image. But a man was made up of mortal material as the embodiment of immortal idea; the breath of life turned Adam into a living creature, whose name is connected to the name of 'the land' _ 'Adamah'. Thus, the Creator created a man's body as the container of the sole. The container is in communion with the reality. All our material reality is the present reality to the extent that it is in communion with the idea of existence.

Adam and Eva created by the God should have been immortal beings, but they killed in their nature the carrier of the immortality by means of tasting the fruit of a tree of perceiving good and evil. In such a way, Adam started the endless adventure in the universe, eternal fight between container and its contents.

The birth of Ezekiel as a prophet, enchantment with words is expressed naturally as follows: 'But you, mortal, hear what I say to you; be not rebellious like that rebellious house; open your mouth, and eat what I give you', I looked, and a hand was stretched out to me, and a written scroll was in it. He spread it before me; it had writing on the front and on the back, and written on it were words of lamentation and mourning and woe. He said: 'Mortal man, eat this scroll that I give you; fill your stomach with it.' I ate it and it tasted as sweet as honey. Go to the people of Israel and say to them whatever I tell you to say'; (Ezekiel 2.8-10; 3,1-3). The words given to eat will turn Ezekiel into the man of spirit.

A man of the Old Testament imagines wisdom as 'a tree of life'. It is such type of a fruit that feeds mental world of the human being, his soul and heart, his overall personality, his unity of soul and flesh. Wisdom should be absorbed by innards, its intestines, penetrate into his whole body, into the marrows of his bones, grease his bones as the holy oil. 'Who endowed the heart with wisdom?' _ The Lord asks to Joseph (Job 38, 36); 'Surely you desire truth in the inner parts; you teach me wisdom in the inmost place.' _ David addresses the Lord (Psalm 51, 6).

'Wisdom has built her house; she has hewn out its seven pillars. She has prepared her meat and mixed her wine; she has also set her table. She has sent out her maids, and she calls from the highest point of the city. 'Let all who are simple come in here!' she says to those who lack judgment. 'Come, eat my food and drink wine I have mixed' (Proverbs 9, 15). Bread and wine are real food and drink; they are symbolic expression of human's nourishment; it is victual on the road of earthly life. Bread and wine on the concave wooden platter of Melchizedek is sacrifice and goodness at the same time.

The first miracle of Christ was making wine out of water (John 2, 1-9) that symbolically denotes its future transfiguration and beckoning resurrection into a new body.

In the house of wisdom thirsty people are served with mixed wine, since pure wine is the drink for the God and is

drunk only on the God's table. In the wine mixed with water there is a human element in the form of water that gives to the drink everyday status. Fine wine expresses cultic life mixed with everyday reality.

Obviously, it is not accidental why food-crockery-wisdom are merged so categorically. These three elements are closely linked to creative processes.

A man is endowed with a talent to imitate. He tries to make any kind of crockery similar to some parts of his body, then to develop it and finally look at it as a piece of technical equipment and craft product. However, later a man paid attention to his own body. At first, surrounding world had a great influence on him. Initially a man used pumpkins, coconuts and walnut shells, sea shells and so on in their natural forms as crockery. Later, as his imagination and fantasy developed he started searching for analogues in the nature for his creative work. At initial stage of his development it was difficult for a craftsman to subdue raw materials. He could not dare to make corrections in the natural beauty but the aspiration to beauty made him overcome this problem. The Lord created a man 'as his image' and a man created crockery repeating some of his body shapes.

Crockery is a certain type of a chronicler; first of all it is a part of material culture of the mankind that carries unique information about the time long passed.

Item is the music turned into the stone as it carries harmony in itself expressing not only the soul of passed generations but eternal mystery of human spirit.

Much inventiveness is not necessary to create crockery. It was enough to follow the directions that the nature predicted: keep subtle, living substance through a husk or even through a tender skin. The walls of the crockery encircle its inside contents. For example the body of snail and tortoise are covered with natural shell. Sul Khan-Saba uses the Georgian word 'Bakani' to name 'either the bowl made of wood or the shell of the tortoise'. Prototypes of crockery are large plant leaves. Observations showed that after rain water remained in the deep parts of the leaves and in case of necessity water could be carried using such improvised crockery units. It is considerable that through such observations on nature a man created a spoon, 'shovel for putting mouthful of food'; 'made either of metal or wood used for pouring or eating gravies'. Later according to different functions refined forms were created with its corresponding names 'Suti' 'Sarsa', 'Kirza' 'Sarevela', 'Satukavi', 'Lapertkha', 'Zhishkha', 'Chamcha', 'Kochkho' (different types of wooden rolling pins and pot-cleaning sticks), they are interim forms between spoons and drinking vessels and have both functions. With the help of this crockery such type of drinking vessels like 'Azarpesha' (silver drinking cup), 'Kula' (wooden wine jug) and 'Chinchila' (small wooden/clay wine pitcher) were created. However, it was not enough for humans and they gradually started to transform natural crockery and substitute it with artificial ones. In this case technology took the leading power. The surroundings provided conditions for the materials. In the area where the wicker baskets were made the crockery for water was made in the same wicker forms. If at an initial stage raw materials and technology were given decisive importance later it lost its significance and moved to the background. Now the privileged importance was attached to its function. A man strives for beauty. Therefore, little by little he approached the realization and perfection of the idea existing in his imagination. Some of the scientists believe that a man became a real man when he learnt to feel beauty, when the guide of his creative work became not the utilitarian onset but the 'absurd' attraction to something beautiful. The items stored in the museum often point to the fact how far the unbridled aspiration to beauty can take us, how it transforms and changes the true essence of any item. Crockery that is not comfortable to eat from is highly significant and is a melancholic symbol of power and wealth.

From time immemorial beauty is closely connected to wealth. Decoration has always been too expensive. Wealth settled with the help of beauty. However, everything that is expensive is not always beautiful. Beauty, artistic dignity of the item is non-proportional to material value. Refined simplicity, noble timidity in decoration is a sign of highly artistic culture. True beauty is close to the main essence. It springs internally, in an invisible world and later comes out to show the beauty of the item.

As we have mentioned above at an initial stage a man imitates the nature, than his own self. The best samples of such imitation are narrow-bottomed pots, narrow-necked flagons, Dagestanian flasks, different types of pitchers, silver drinking cups, wooden vessels, mortars, spoons, flat wooden bowls that are stored in Kutaisi State Historical Museum.

Narrow-bottomed pots in its form are like a woman's womb. The name 'Kvabi' (a pot) is not accidental since it, first of all, is linked to cave (Gamo-kvab-uli).

What is a cave? It is the place of birth. Miraculous fertilization and birth were closely linked to the items that are more or less the symbols of fertility (walnuts, bananas, rain water, fish and etc.).

Cave is included in the set: life-death-fertility. It is the only place of fertilization, birth and burial, it is the spring and the terminal. It is the womb of the Earth and its grave as well. Food is connected to all three elements of death set: fertility-life-sacrifice. Sacrifice is embodiment of the mystery of death. Fragmentation of the embryo gives the feeling of

generosity and new wave of blossom of life. Food is on the boundary of two cycles. Food is the inside contents of the pot. It conditions the form and function of the pot.

Food plays a vital role in marriage ceremonies and funeral rituals. In Georgian reality the existence of the cauldron (Zhinish kardal-suli, Mingrelia) can be proved. The same function had a hand basin and wooden mortar. Nowadays they have lost their functions. These two types of crockery slightly differ from each other in size. Despite the fact that they are functionally close to each other, both of them are connected to religious belief-concepts and were used to make ritual food – boiled wheat and honey (Korkoti).

Boiled wheat and honey was made in every family for Christmas, Easter and Feast of Quasimodogeniti. It was also made for memorial service, wake held after 40 days after death, commemoration of the dead after a year and funerals.

The following saying points to the necessity of preparing boiled wheat and honey: a deceased person has said: ‘If you have no wheat clean the manger and you will find enough wheat to make boiled wheat with honey for me’.

Korkoti was made on the day of abundance and prosperity regardless of whether the dish was prepared for the soul memorial or for bringing luck for good harvest. It has the only aim, a sacrifice towards the deity of fertility that was linked to the earth, souls and constant death-renewal processes. It is possible, that such ritualistic function of Korkoti might be conditioned by the functional meaning of the crockery in which wheat was pounded, i.e. wooden mortar, since the principle of using this tool expresses breeding and fertility (mortar itself points to the female origin, and the pestle used for fragmenting points to the male origin).

According to the burial customs not only living beings but dead ones eat food as well. Lord’s mystery of communion with bread and wine goes back to death and resurrection. So in the act of eating the mystery of death and resurrection takes part. It is typical consciousness of totemistic period that puts cosmos and society on the same totem level. Eating is the central act in the life of any society. Therefore, it is perceived cosmogonically. In the process of eating cosmos (=totem, society) is lost and appears again. Eating is conceptualized in the sacrifice rituals. Sacrificing totem, god, human being, animal and etc. is connected to fragmenting the whole (death). It is similar to the ritual of breaking bread into pieces while eating. Subsequently, flesh and blood of a sacrificed one are correspondingly food and drink.

Beans were cooked in narrow-bottomed pot i.e. such meals that required much time for boiling. Long period of boiling is conditioned by its narrow bottom and head that prevents evaporation of water from the surface. As it is widely known beans as well as meat contain much protein (about 31%), for its denaturalization high temperature is necessary, after that its digestion process is prolonged and accordingly, after having the meal the appetite is suppressed. The reason of existence of narrow-bottomed pot is not only prolonged nibbling and high protein structure. In the pot ‘life’ boils, since ‘life is the rule of existence of protein bodies’ that is implied in self-renewal of composing chemical elements of the bodies. Thus, in narrow-bottomed pots life lives as if real universe goes through complete phase of eternal transformation-renewal process.

Wide-bottomed pots, without covers Tskhvadi and Tangira (big copper pans) are different from the aforementioned ones. In such pots water boils quickly. They were used to prepare such types of dishes that required fast boiling. Grape juice, vegetables were boiled in them so that vitamins and carbohydrates were still preserved since during the long boiling period these products lost their active functions necessary for the organism.

If narrow-bottomed pots have the form of a womb, wide-bottomed pans, pots for distilling spirit gives the impression of a skirt, namely the dress for a lower half of the body i.e. one is a husk and the other – clothing.

Regardless for what the crockery was intended either for preparing food or for eating, was it made of metal, clay or wood the idea-similarity of man’s likeness and his body parts was not lost and was recapitulated in every item.

Craftsman made a womb when making the vessel (Chem8024/1274) ‘wooden drinking vessel, high alter chalice’; and then for everyday use made ‘foot’ as a basement and support and has given the corresponding name ‘heel’. For beauty and for similarity he put the ring on as a decoration. The same idea can be found in pitchers. It is given in an inverted projection. Craftsman made a spout on it, so that you can greedily rush for ‘the life’ that pours out. A man is a child of nature and the land. The observations on them enabled him to make these wonders. It seems that a man has taken the tribute to the earth when he made a flat wooden bowl as a small model of the earth itself. If we follow the process of carving the crockery we will find the authentic proof. The function of the bowl is similar to that of the Earth. It stores groceries like the Earth that is necessary for his existence. Therefore, the wooden bowl acquires ritualistic meaning on the festival dedicated to abundance and prosperity.

The crockery for boiling things can be made of wood since heated stones were used to boil water. The pot made from the strong wood could be put on the fire, but in this direction leading positions were taken by the crockery made of clay and later by metal. The change in material did not cause changes in shape.

As it has been mentioned above, the shape of crockery is conditioned by its inside contents. Crockery used for liq-

uid, namely for water, such as narrow-necked flagons, narrow-throated water pitchers mostly remind us humans beings. The neck of narrow-necked flagons (chem. 9782/2/2-1964/2 is a part of a male face, while flasks (Chem2930/-131, Chem2931/-132, Chem7847/24/-1239/25) remind dancing women. Their lids are head covers of Eastern women; a hat itself is the dome of the mosque. In this way architecture was reflected in clothing and crockery. As we can see multiplicity was shared with unity as if it is the polyphony of the universe when one and the same theme is repeated in different tonality and we get such a penetrating link: dome-hat-lid.

In conclusion we would like to draw your attention to natural crockery what we see from the horrible prism of old sagas: a skull accompanied with its misinterpretation. It is known from the feast of the king Albion of Langobard. It is the echo of the wild epoch. Albion's bowl was made from the skull of his enemy. It was contentment, the triumph of revenge. Finally, a skull became the drinking vessel in such areas where shells and fruit with strong shells could not be found. The idea of using skull for drinking liquids emerged naturally. In Tibet according to the information of Odoric relatives made drinking vessels from skulls. In Lamaist religious service special drinking vessels were made from the skulls of saints called 'Gabal'.

Ancient Egyptians had a rule to bring mummy to the hall with lots of luxury food and drinks as a warning to the feasting people. Drinking vessel made of a skull was a warning that every fleshy is mortal.

ნინო კუტივაძე

ქუთაისის მუზეუმის გლიპტიკური კაბლები

ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის ეთნოლოგიის განყოფილებაში დაცულია სხვადასხვა სახის გლიპტიკური ნივთები. მათი შეგროვება დაიწყო 1911 წელს, როდესაც შეიქმნა ქუთაისის საისტორიო საზოგადოება. 1924 წელს დაარსებულმა სიძველეთა და ძეგლთა დაცვის განყოფილებამ 1925-1930 წლებში ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმს გადასცა ქუთაისის, შორაპნის, რაჭისა და ლეჩხუმის მაზრებში შეგროვილი ისტორიული ხასიათის ძეგლების მნიშვნელოვანი ნაწილი. ამ გზით შემოვიდა ფონდში საეკლესიო-საკანცელარიო, სასებისკვერე და სასულიერო პირთა საბეჭდავები. ასეთივე მეთოდით იქნა მოპოვებული რევოლუციამდელი პერიოდის სახელმწიფო დანესებულებებში მოქმედი საკანცელარიო საბეჭდავები. მომდევნო წლებში ქუთაისსა და იმერეთის რეგიონში ჩატარებულმა კომპლექსურმა ექსპედიციებმა თანდათანობით გაამდიდრა გლიპტიკური კოლექციები. ამას ემატებოდა ცალკეულ პირთაგან შემონირული თუ შესყიდული ნივთები. ფონდში დაცული მასალების ანალიზი საყურადღებოა საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური ისტორიის კვლევის დროს და ქართული ხელოვნების ისტორიის შესწავლისათვის. ზემოთ აღნიშნული კოლექციები მიეკუთვნება მე-18-ე, მე-19-ე და მე-20-ე საუკუნეებს. ისინი შეიძლება დაიყოს შემდეგ ჯგუფებად: სანერი მაგიდის მონყობილობა, სასულიერო-საკანცელარიო და სასულიერო პირთა ბეჭედი-საბეჭდავები, კლიშე სასულიერო და საერო, სხვადასხვა ხასიათის გლიპტიკური ნივთები. თითოეული ჯგუფიდან წარმოვადგენ რამდენიმე ნივთს.

ქიმ. 9094 — სანერი მაგიდის მონყობილობა. ევროპული წარმოების. ზომა: 18x9 განეკუთვნება მე-19-ე მე-20-ე საუკუნეებს. ნივთი შედგება სხვადასხვა ნაწილებისაგან:

სანერი მაგიდის დაფა, რომელიც დგას ლატუნის მასიურ ძირზე აქვს ოთხი გამოყოფილი ფეხი. დაფის მარჯვნივ და მარცხნივ კუთხეებში დამაგრებულია ლატუნისსავე ორი სამელნის ჩასადები ასანევი თავსახურით. იგი ნისკარტის ფორმისაა. აქვს ოდნავ გამონეული სახელური. მასში თავსდება მინის სამელნე. სამელნეებს ერთმანეთთან აერთებს ოვალური ფორმის ფირფიტა, რომელზედაც მიმაგრებულია ადამიანის თავის ბარელიეფი. მის ირგვლივ ორნამენტირებულია ამომავალი მზე სხივებით. დაფაზე, რომელიც შავი ფერისაა, ჩაღრმავებულია საკალმისტრე ადგილი. სანერი მაგიდის მონყობილობას აქვს საშრობი, მისი ძირი ხისაა. იგი ჩასმულია ლატუნის ოვალური ფორმის ბუდეში, რომელიც მიმაგრებულია ლატუნისსავე სახელურიან მარმარილოს დაფაზე. საშრობის მეტალის ნაწილები ორნამენტირებულია ხაზოვანი ფორმებით. ღრუბლის ჩასადები მრგვალია, დამზადებულია ლატუნისაგან და დამზადებულია მარმარილოს ნაკვეთილკუთხეებიან მართკუთხა დაფაზე.

შანდალი / ორი ცალი / შედგება ძირის, გვამისა და პირისაგან. ძირი ლატუნისაა. დაფის ცენტრში ჩამაგრებულია შანდლის მაღლა აზიდული გვამი, რომელიც პირისაკენ ვიწროვდება. შანდლის სასანთლე პირგადაშლილია. ლატუნის ნაწილები მთლიანად მოხატულია ყვავილოვანი და წერტილოვანი ორნამენტებით.

ქიმ. 7847 — სანერი მაგიდის მონყობილობა. ევროპული წარმოების. ზომა: 19 x 12 მე-19-ე, მე-20-ე სს. იგი შედგება შავი მარმარილოს დაფისა და ორი ბროლის სამელნისაგან. დაფა ლითონის ოთხ წვრილ საფეხურზე დგას. მარმარილოს ირგვლივ შემოყვება ლითონის ფიგურალური ლობე. შუაში ჩამაგრებულია მედალიონის ფორმის ფირფიტა. ჩაღრმავებული აქვს სამელნეებისა და საკალმისტრე ადგილები. ბროლის სამელნეს გვერდები ჩათლილი აქვს, თან ახლავს ლითონის ასახდელი სახურავი.

ქიმ 9565 / 1 — სანერი მაგიდის მონყობილობა. ევროპული წარმოების. ზომა: 25,5 x 17,5 სმ მე-19-ე, მე-20-ე სს. სანერი მაგიდის მონყობილობა შედგება: შავი მარმარილოს დაფისაგან, მინის სამელნისა და პრეს-პაპიესაგან. შავი მარმარილოს დაფაზე ამოჭრილია სამელნეებისა და საკალმისტრის ადგილი. ცენტრში დამაგრებულია მეტალისაგან დამზადებული დაფის გვირგვინი. მინის სამელნეს აქვს ფიგურალური სახურავი (5x5) ისინი დამზადებულია მეტალისაგან. პრეს-პაპიეს აქვს მარმარილოს ზედაპირი და ლითონის სახელური.

ქიმ. 3650 — ზარი სანერი მაგიდის, ევროპული წარმოების. მე-19-ე, მე-20-ე სს. სიმაღლე 11 სმ. პირის დიამეტრი — 6,1, ზარი მსხლისებური ფორმისაა, აქვს მრგვალი გადაშლილი პირი, სახელური და ენა. სახელურის სიმაღლე 5,3 სმ-ს წარმოადგენს. იგი ბოლოვდება ლითონისავე ბურთულით. ენა პატარა ზომის ლითონის ბურთულას წარმოადგენს, რომელსაც აქვს ყულფი. მასში გაყრილია ლითონის ღერო მოხრილი დაბოლოებით. ღერო ზარის სახელურს უკავშირდება ანალოგიური ფორმის პატარა ზომის ღეროს საშუალებით. ღეროების მოძრაობით ენა ეხება ზარის კედლებს და გამოსცემს ხმას. ზარის შიგა

ზედაპირი გლუვია, გარე კი ორნამენტირებულია. იგი დაფარულია ბადისებრი ფიგურებით. პირთან და შუა გვამზე შემოყვება ამობურცვული ზოლები.

ქიმ. 8080 / 1 — საკალმისტრე სანერი მაგიდის ჩინური წარმოების. მე-19-ე, მე-20-ე სს. ზომა: 15სმ, პირის დიამეტრი 7 სმ, ძირის დიამეტრი 5სმ. დაზიანებულია. აქვს ოდნავ გამობერილი ბრტყელი ძირი, რომელსაც ამობურცვული ხაზი შემოყვება. გვამი ოდნავ შეზნექილია. პირი ყვავილისებურადაა გადაშლილი, აქაც ორი ამობურცვული ხაზია. გვამი გარედან შავადაა შეღებილი, შიგა მხარე მონითალოა. საკალმისტრე მოხატულია. მასზე გამოსახულია გოგონა წითელი კაბითა და წითელი ქუდით, ხოლო ჯოხზე დაყრდნობილია ზურგჩანთიანი ვაჟი.

ქიმ. 5292 — კალმისტარი. სანერი მაგიდის მონყობილობა, ევროპული წარმოების. 19-ე, მე-20-ე საუკუნეები. სიგრძე — 25 სმ. ძირის დიამეტრი — 1 სმ. კონუსური ფორმის, თავის მცირე ნაწილი მოტეხილია. ეს კალმისტარი ეკუთვნოდა აკაკი წერეთელს. ლეგენდის მიხედვით რომელსაც მოგვითხრობს ფიზიო-თერაპიული საავადმყოფოს თანამშრომლები ექიმი — მილიცა ლორთქიფანიძე, უფროსი მედდა — ნუნუ ქავთარაძე და სხვები აღნიშნავენ, რომ აკაკი წერეთელი მკურნალობდა ქუთაისის სიმონ თოფურიას სახელობის ფიზიო-თერაპიულ საავადმყოფოში, სადაც მან დაამთავრა პოემა „გამზრდელი“. სავარაუდოა, ეს ის კალმისტარია, რომლითაც იწერებოდა „გამზრდელი“.

ზემოთ აღწერილი მაგიდის მონყობილობებია წარმოადგენდნენ ფუფუნების საგანს. მსგავსი ნივთები იყო შეძლებული და დანიშნაურებული ფენის კუთვნილება ან მოიხმარდა მაღალი სახელმწიფო მოხელე.

მას შემდეგ, რაც მეფის რუსეთმა საქართველოში ფეხი მოიკიდა საქმიანი ქალაქების წარმოება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. ბუნებრივია საკანცელარიო ბეჭდებიც რუსულ წარწერიანი იყო.

ქიმ. 9278 — საბეჭდო-საკანცელარიო. პირის დიამეტრი 7 სმ. მე-19-ე საუკუნის. საბეჭდავი ეკუთვნოდა ქუთაისის გუბერნიის რაჭის მაზრის სოფელ ხვანჭკარის სასოფლო სასამართლოს. საბეჭდავი წარმოადგენს ლითონის თხელ ფირფიტას, მოკლე ხრახნიანი საფეხურით. სახელურის ხის ნაწილი დაკარგულია. ქვემო ზედაპირი მრგვალი ფორმისაა. მასზე გრავირებულია გამოსახულება და წარწერა. შუა გულში ოქროს ვერძია ქუთაისის გუბერნიის ემბლემა, თავზე რუსეთის იმპერიის გვირგვინია მოთავსებული. გამოსახულების ირგვლივ რუსული წარწერაა.

ქიმ. 8854 — საბეჭდავი-საკანცელარიო. სიგრძე 7-5სმ, პირის დიამეტრი 3სმ, მე-19-ე საუკუნის. საბეჭდავი ეკუთვნოდა ქუთაისის გუბერნიის სოფელ გურნის უფროსს. იგი ლითონისაა, აქვს მრგვალი პირი და გამოყვანილი მაღალი სახელური, რომელიც ბოლოვდება სოკოსებური ქუდით. ქვემო ზედაპირის ცენტრში გრავირებულია ქუთაისის გუბერნიის გერბი, ოქროს ვერძი და რუსეთის საიმპერატორო გვირგვინის გამოსახულება. ირგვლივ რუსული წარწერაა.

ქიმ. 3636 / 7 — საბეჭდავი-საკანცელარიო მე-20-ე ს. ზომები: 6,4x8სმ. საბეჭდავი ეკუთვნოდა ქუთაისის სათავადაზნაურო საკრებულოს. საბეჭდავი წარმოადგენს რკინის მართკუთხა ფირფიტას ხის სახელურით. რომელიც მსხლისებური ფორმისაა. ქვემო ზედაპირზე დამაგრებულია რეზინის წარწერიანი ფირფიტა. წარწერა შესრულებულია რუსულ ენაზე.

ქიმ. 3636 — საბეჭდავი-საკანცელარიო მე-19-ე, მე-20-ე სს. სიმაღლე 7 სმ, პირის დიამეტრი — 3,5 სმ. იგი ეკუთვნოდა ამიერკავკასიის რკინიგზის მმართველობას. საბეჭდავი თითბერისაა. მისი ქვემო ზედაპირი მრგვალია. სახელური კონუსური ფორმისაა. იგი დაბოლოებულია სოკოსებური ქუდით. ზემო პირთან კიდეზე სახელურის კონუსური ნაწილის დასაწყისსა და დაბოლოებას შემოვლებული აქვს წერტილოვან გრეხილური რელიეფური ორნამენტები. ქვემო ზედაპირზე სიღრმეში ამოკვეთილია წარწერა წრიულად სამ ხაზზე. წარწერა შესრულებულია რუსულ ენაზე.

ქიმ. 3637 — საბეჭდავი-საკანცელარიო. მე-20-ე ს. სიმაღლე 6,7 სმ. პირის დიამეტრი 6x5სმ. საბეჭდავი ეკუთვნოდა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ქუთაისის კომიტეტის ხონის ორგანიზაციას. საბეჭდავი დამზადებულია ლითონისაგან და აქვს მოხრილი ხის სახელური. საბეჭდავის ქვემო ზედაპირი ოვალური ფორმისაა. ზედაპირის კონტურს იმეორებს კონტურზე შემოყოლებული ხაზი, რომელიც წარმოადგენს მოჩარჩოებას წარწერისათვის. წარწერა წრიულადაა შესრულებული ქართულ და რუსულ ენებზე.

მეფის რუსეთმა დაიწყო რა საქართველოს გარუსება სახელმწიფო ენად რუსული ენა გამოცხადდა. მიუხედავად მრავალგზის შევიწროებისა ვერ შეძლეს საქართველოს ეკლესია-მონასტრებში ღვთისმსახურება რუსულ ენაზე ჩაეტარებინათ, ამიტომ მტკიცებულების საჭირო საეკლესიო ნივთები ქართულ ენოვანია.

ქიმ. 3635 — საბეჭდავი, სასულიერო-საკანცელარიო. მე-19-ე ს. სიმაღლე — 8,5 სმ. პირის დიამეტრი — 3,5 სმ. საბეჭდავი ლითონის პირითა და ხის სახელურით. ლითონის ქვემო ზედაპირის ცენტრში,

ნლიურ ჩარჩოში გრავირებულია მონასტრის გამოსახულება. ირგვლივ ქართული წარწერაა: „გაენათის ღვთისმშობლის მონასტერი“.

ქიმ. 7223 — საბეჭდავი, სასულიერო-საკანცელარიო. მე-19-ე ს. პირის დიამეტრი — 2,6 სმ. ქვემო ზედაპირი წრიული ფორმისაა. მასზე ამოკვეთილია სამგუმბათოვანი ეკლესიის გამოსახულება, რომლის ირგვლივ წარწერაა: „ზარათის წმ. კვირიკე და ივლიტეს ეკლესია“.

ქიმ. 3642 — საბეჭდავი, სასულიერო-საკანცელარიო. მე-19-ე, მე-20-ე სს. სიგრძე — 2,3 სმ. იგი ოთხკუთხედი ფორმისაა. აქვს პატარა სახელური. საბეჭდავის ზედაპირზე არის ქართული წარწერა: „მღვდელი იოანე გოგსაძე“.

ქიმ. 9555 / 1 — საბეჭდავი, სასულიერო-საკანცელარიო. მე-19-ე, მე-20-ე სს. სიგრძე — 7,5 სმ, პირის დიამეტრი 2,5 სმ. საბეჭდავის ქვემო ზედაპირზე მოთავსებულია სამ გუმბათოვანი ეკლესიის გამოსახულება. წრიულად შემოყვება წარწერა: „ეკლესია სორმონის სამებისა“.

ქიმ. 3644 — საბეჭდავი, სასულიერო-საკანცელარიო. მე-19-ე, მე-20-ე სს. სიგრძე — 3,5 სმ, პირის დიამეტრი 4,5 სმ. საბეჭდავი მთლიანად ლითონისაა. ზედა ზედაპირზე მიერთებულია დაბალი სახელური, რომელშიც ჩარჩენილია ხის ნამსხვრევი. საბეჭდავის ქვედა ზედაპირზე ამოკვეთილია მხედრული წარწერა: „ძველი ათონის მთის ახალი ქართველთა ივერიელ წმ. იოანე ღვთისმშობლისა სავანე“. წარწერა მოთავსებულია ირგვლივ და ცენტრში ოთხ ხაზზე.

საბეჭდავი-სასებისკვერე გამოიყენებოდა ეკლესიებში სებისკვერის ცომის დასაყვანად და ნაჭდევის მისაცემად. ასეთი სებისკვერები უმთავრესად მზადდებოდა ბზისაგან. ფორმით ისინი თითქმის ერთნაირია.

ქიმ. 3639 — საბეჭდავი-სასებისკვერე. მე-19-ე, მე-20-ე სს. პირის დიამეტრი 8 სმ. საბეჭდავი ზედაპირი მრგვალი ფორმის ხის ფირფიტას წარმოადგენს. აქვს ფიგურალური დაბალი სახელური, მასზე ზონრის გასაყრელად პატარა ნახვრეტია. ქვემო ზედაპირზე ღრმად ამოკვეთილია წარწერები და გამოსახულებები, რომლისათვის მოჩარჩოებას ქმნის ნაპირზე შემოვლებული წრე. ცენტრში ამოკვეთილია სწორკუთხედი. მასში ჯვარია ჩასმული. ჯვარი ოთხ ნაწილად ყოფს სწორკუთხედს. თითოეულ სწორკუთხედში წარწერაა. ერთ-ერთ მეოთხედში იკითხება: „ქრისტე“.

გლიპტიკურ ფონდში წარმოდგენილია აგრეთვე საბეჭდავები თითზე შესაცმელი, რომელთაგან ზოგი საეკლესიოა, ზოგიც საერო დანიშნულების. მათ სამკაულის დატვირთვაც ჰქონდათ.

ქიმ. 3627 — საბეჭდავი თითზე შესაცმელი. საეკლესიო-საკანცელარიო. მისი ქვემო ზედაპირის ფორმა სწორკუთხედაა. იგი ნაჭრილი კუთხეებით ზედა ზედაპირის კონტურს იმეორებს. საბეჭდავს აქვს ღერო ანუ რგოლი, რომელიც სათითეა. იგი მიჩრჩილურია საბეჭდავის ზედა ზედაპირზე. საბეჭდავის გვერდითი ნახნაგები გრავირებულია. აქვს სამ სტრიქონიანი წარწერა: „ბეჭედმან ნათლისამან ამტკიცე“.

ქიმ. 3627 — საბეჭდავი თითზე შესაცმელი. საკანცელარიო. მე-19-ე, მე-20-ე სს. ქვემო ზედაპირის ზომა 1,5x1,5სმ. საბეჭდავი დამზადებულია ვერცხლისაგან. მისი ქვემო ზედაპირი წარმოადგენს სწორკუთხედს, რომელშიც გრავირებულია წარწერა 4 ხაზზე. წარწერისათვის მოჩარჩოებას ქმნის ხაზები, რომელთა ერთობლიობა ქვემო ზედაპირის ქვაკუთხედს იმეორებს. წარწერა შემდეგი სახისაა: „ლეჩხუმის სარდალი მოურავი გელოვანი ბერი“.

ფონდში დაცულია საბეჭდავები, რომლებიც ეკუთვნოდა ამა თუ იმ საზოგადო მოღვაწეს, მენარმეს, რელიგიურ პირს, ასეთ საბეჭდავებზე სახელები, გვარები ან ინიციალები არის გამოსახული.

ქიმ. 6839 — საბეჭდავი-საკანცელარიო. მე-20-ე ს. ზომები: სიგრძე 5,5 სმ. დიამეტრი 2,5 სმ. საბეჭდავი მთლიანად თითბერისაა. მისი ქვემო ზედაპირი მრგვალია აქვს მაღალი ღერო, რომელიც სოკოს ქუდის ფორმით ბოლოვდება. ქვემო ზედაპირის კონტურს იმეორებს ამოკვეთილი წრიული ხაზი, რომელიც მოჩარჩოებას ქმნის ცენტრში გრავირებული წარწერისათვის. საბეჭდავზე ნატიფათაა ამოკვეთილი: „კირილე“. ასოები იხლართება ისე, რომ შესაძლებელია სახელის ამოკითხვა. ეს საბეჭდავი ეკუთვნოდა ცნობილ საზოგადო მოღვაწეს კირილე ლორთქიფანიძეს.

ქიმ. 3613 — საბეჭდავი-საკანცელარიო. მე-19-ე, მე-20-ე სს. ზომა: 2,8 სმ. საბეჭდავი მთლიანად ქვაა. მისი ქვემო ზედაპირი წარმოადგენს 0,4 სმ. სისქის ქვით მართკუთხედს, რომელზედაც ტლანქად ამოჭრილია წარწერა: „ყარამ. ჯაფარ“. საბეჭდავს აქვს ქვისავე ღერო, რომლის სიგრძე 2,5 სმ-ია. ღერო პირამიდის ფორმისაა. აქვს ნახვრეტი ზონრის გასაყრელად.

ქიმ. 3623 — საბეჭდავი-საკანცელარიო. მე-19-ე, მე-20-ე სს. სიგრძე: 4,5 სმ. საბეჭდავი მთლიანად რკინისაგანაა დამზადებული. მისი ქვემო ზედაპირი ოვალურია. სახელური კონუსის ფორმისაა. საბეჭდავის ცენტრში ამოკვეთილია ინიციალები: „დ, ე“. წარწერისათვის მოჩარჩოებას ქმნის ნაპირზე შემოვლებული ხაზი.

გლიპტიკურ მასალებში გვხვდება ისეთი საბეჭდავები, რომელზედაც გამოსახულია ყვავილოვანი, გეომეტრიული და ცხოველური ფორმები.

ქიმ. 3608 — საბეჭდავი-საკანცელარიო. მე-19, მე-20 სს. ზომა: 1,3x1,4სმ. საბეჭდავი წარმოადგენს ლითონის ოთხკუთხედს. ოდნავ მომრგვალებული ნახნაგებით. ქვემო ზედაპირზე გრავირებულია ყვავილის გამოსახულება. ზედა ნაწილში კი წარწერაა მოთავსებული. საბეჭდავის ორნამენტირებული ლერო მორკალულია. მას აბოლოებს ლითონის ყულფი, რომელიც ზონრის გასაყრელადაა განკუთვნილი.

ქიმ. 3620 — საბეჭდავი-საკანცელარიო. მე-19, მე-20 სს. ზომა: 2,3x2სმ. გემა წარმოადგენს ამოკვეთილ გამოსახულებიან ქვას, რომლის ქვემო ზედაპირი ბრტყელია და ოვალური ფორმისაა. ამ ადგილზე ქვა წითელია. მასზე ორი ჯიხვის გამოსახულებაა. სიღმეში ამოჭრილი / ინტალიო / . იგი დინამიურობით გამოირჩევა. ჯიხვების ოდნავ ზემოთ აშვერილი თავები და უკან გადახრილი მორკალური რქები მოძრაობის შთაბეჭდილებას იძლევა. ცხოველები პროფილშია მოცემული. საბეჭდავის სახელური ოვალური ფორმისაა. იგი შუაში გახვრეტილია. გემა მთლიანად გლუვ ზედაპირიანია.

ფონდში დაცულია 10 ერთეული საბეჭდავი — კლიშე.

ქიმ. 6242 — საბეჭდავი კლიშე. მე-20 საუკუნის 50-იანი წლების. სიგრძე 21 სმ. კლიშე პარარელოგრამის ფორმის ხის კუთხოვან ნაჭერს წარმოადგენს. მასზე დამაგრებულია ლითონისაგან ამოჭრილი ასოები და იკითხება სიტყვა: „სამშობლო“. კლიშე გამოიყენებოდა გაზეთ „სამშობლოს“ სათაურის დასაბეჭდად.

ამჟამად თანმიმდევრულად მიმდინარეობს ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში დაცული გლიპტიკური კოლექციების თანმიმდევრული შესწავლა და მათი სამეცნიერო ბრუნვაში წარმოდგენა მომავლის საქმეა.

შემოკლებანი:

ქიმ — ქუთაისის ისტორიული მუზეუმი.

ლიტერატურა:

1. ბარნაველი ს., 1965: საქართველოს საბეჭდავები და სხვა გლიპტიკური მასალები. თბილისი.
2. ლორთქიფანიძე მ., III, 1958: საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის გემები. თბილისი.
3. ლორთქიფანიძე მ., 1981: უძველესი საბეჭდავები — ბეჭდები იბერიიდან და კოლხეთიდან. თბილისი.

N. KUTIVADZE

GLIPLIC OBJECTS PRESERVED IN KUTAISI STATE HISTORICAL MUSEUM

The ethnological department of Kutaisi state historical museum has preserved various types of gliptic expositis. In 1911 historical society was established in Kutaisi and it began collecting above mentioned objects.

The department of ancient art monuments' preserve founded in 1924, passed the significant part of historical things collected in the regions of Kutaisi, Shorapani, Racha and Lechkhumi to Kutaisi state historical museum in 1925-1930 yy. That way the ethnological fund, was enriched with clerical, prosphoral and ecclesiastical stamps. According to the same method were gained stationary stamps that were used in the public institutions of prerevolution period. Owe to the further complex experitions held in Imerety region glyptic collections greatly enriched. In addition to this must be mentioned the things that were donoted or purchased as well.

The analisys of the objects preserved in the fund is important along with the research of the social and political history and learning the history of Georgian Art.

Above mentioned collections belong to the 18-th 19-th and 20-th cc. They can be devided into several groups: An equipment of writing table, stationary-ecclesiastical and clergy seal-stamps.

Stencil-clergy and public, different gliptical objects.

I'll represent some of them:

KHM. 9094 – An equipment of writing table of European production. Size: 18x9, 19-th 20-th cc. It consists of various parts: writing desk having a massive brass bases with four legs. In the right and left corners of the desk there are two brass

containers for inkpot, with their covers. On the black colored desk there is a deepened place for pens. The writing table has a dryer with wooden bases. The metal parts of the dryer are ornamented with linear forms. The container for a sponge is made of brass and is five on the marble rectangular desk.

Two candle holders with brass bases are covered with floral and dot ornaments.

KHM. 7847 – An equipment of writing table of European production. Size 19x12, 19-th, 20-th cc. It consists of black marble desk and two cut-glass inkpots. The desk holds on four metal steps. Marble is bordered with figural metal fence. There is a round plate fixed in the middle, the place for inkpots and pens is deepened. The cut-glass inkpot has a metal cover.

KHM. 9565/1-1 equipment of writing table of European production. Size: 25.5x17.5, 19-th-20-th cc. It consists of black marble desk, glass inkpot and press-papiae (?). The places of for inkpots and pens is carved into the black marble desk. There is a metal laurel wreath in the centre. The glass inkpot has a figural cover (5x5) they are made of metal. Press-Papiae has a marble surface and metal handle.

KHM. 3650 – The bell of the writing table of European production. 19-th 20-th cc. Height - 11 sm. 6.1 sm. in diameter. Has the shape of pear. The inner surface of the bell is smooth and outer one is ornamented. It is covered with net figures.

KHM. 8080/1 pensil case for a writing table of Chinese production. 19-th 20-th cc. Size: 15 sm. The diameter of bottom 5 sm, damaged. The outer surface is black and inner – red. Its surface is painted with the image of a girl in a red dress and red hat, and a boy with a bag pack lining on the stick.

KHM. 5299 – a pen. An equipment of writing table of European production 19-th 20-th cc. Length – 25 sm. The diameter of the bottom – 1 sm. Cone shaped. This pen belonged to Akaki Tseretely. A doctor Militza Lortkiphanidze and a senior nurse Nunu Kavtaradze and others mention that Akaki Tseretely was undergoing a cure at the Phisio-tjerapial fospital where he finished writing “Tutor”. It may be the very pen that was used in the process of writing the poem.

Above mentioned things were the thongs of luxury. Such kind of objects belonged to the noblemen or were used with public statesmen. After the establishment of Russian ruling in Georgia business papers were written in Russian. Naturally stationary seals had Russian inscriptions.

KHM. 9278 – Stationary stamp. 7 sm. in diameter 19-th c. It belonged to the village court of village Khvanchkara in Racha region. The stamp is a thin metal plate, the wooden part of the handle is lost. The image of a sheep is engraved as the symbol of Kutaisi province. At the top there is a wreath of Russian Empire with the Russian inscription around it.

KHM. 8854 – stationary stamp. Length 7.5 sm. Diameter 3 sm. 19-th c. The stamp belonged to the governor of Gurna, the village, in Kutaisi province.

It is made of metal with a tall handle ending with a mushroom shaped head. It has the engraving of Kutaisi province insignia and the image of the Russian Empire wreath with Russian inscription around it.

KHM. 3636/7 - Stationary stamp. 20-th c. Size: 6, 4X8 sm.

KHM. 3636 - Stationary stamp. 19-th - 20-th cc. Height: 7 sm. Diameter - 3,5 sm.

KHM. 3637 - Stationary stamp. 20-th c. Height 6,7 sm. Diameter - 6X5 sm. The stamp belonged to the Kutaisi committee of social - democratic party of Khoni organization. It is made of metal and has a bent wooden handle. The stamp has an oval shape. The inscription is in Georgian and Russian languages.

During the Russian ruling the state language in Georgia was Russian but despite this holy service in churches and monasties were held in Georgian, that's why ecclesiastic proofs are in Georgian.

KHM. 3635 - Stamp, ecclesiastic - stationary, 19-th c. Height - 8,5 sm. Diameter 3,5 sm. Stamp with the metal head and wooden handle. In the centre of metal surface in a round frame. The image of a monastery is engraved with a Georgian inscription around "Gaentaty Virgin Monastery".

KHM. 7223 - Stamp, ecclesiastic -stationary. 19-th c. Diameter - 2,6 sm. Down surface is round. The image of the church with three doms is engraved onto it. There is inscription around it "Zarati st. Kvirike and Ivilite church".

KHM. 3642 - Stamp, ecclesiastic - stationary, 19-th, 20-th cc. Length - 2,3 sm. Rectangle shaped. There is the inscription on the surface: "Clergyman Ioahne Gogsadse".

KHM. 9555/1 - Stamp, ecclesiastic - stationary, 19-th, 20-th cc. Length - 7,5 sm. Diameter 2,5 sm. On the down there is an image of the church with dome. We can see an inscription: "Sormoni Church".

KHM. 3644 - Stamp, ecclesiastic - stationary, 19-th, 20-th cc. Length - 3,5 sm. Diameter 4,5 sm. The stamp is made of metal. On the down surface of the stamp there is an inscription: "St. Ioahne", in the center.

Prosporal -stamp was used in churches to make the print on prosphora, they were made of wood. They are of the same shape.

KHM. 3639 - Prosphoral - Stamp, 19-th, 20-th cc.. Diameter 8 sm. Surface is a round, wooden plate. It has a figural drilled handle. The imprint of cross in the centre divides the surface into four parts. On one of them it can be read "christ".

Ingliptical fund there are also the stamps, that had the function of jewelery.

KHM 3627 - ring-seal, ecclesiastic-stationary. The shape of the sown surface has the form of ractangle. The side surface is graviated with inscription.

KHM 3627 - stamp-ring. Stationary 19-th, 20-th cc. Size of the down surface - 1,5X1,5 sm. It is made of silver. It has the inscriprion: "Monk Gelovani".

There are preserved stamps in the fund that belonged to the public men, manufacturers, and clergymen their names are not inscribed on them.

KHM 6839 - stationary -stamp. 20-th c. Size: Length - 5,5 sm. Diameter 2,5 sm. There is an inscription on it "Kirile". This stamp belonged to a famous public person Kirile Lortkipanidze.

KHM 3613 - stamp-stationary, 19-th, 20-th cc. Size 2,8 sm. The stamp is made of stone.

The down surface is a ractangle with an inscription on it "Karam. Japar".

KHM. 3623 - Stamp - stationary. 19-th, 20-th cc. Longth - 4,5 sm. The stamp is made of metal. The down surface has the shape of oval. The handle has the shape of cone. There are initials engraved on the surface: "D", "E".

Among gliptical objects we can observe the stamps having floral and geometric forms.

KHM. 3608 - stamp-stationary. 19-th, 20-th cc. 1,3X1,4 sm. The stamp is mode of metal and has the ractangle form. On the down surface there is the image of flower engraved.

KHM. 3620 - Stamp-stationary. 19-th, 20-th cc. Size: 2,3X2 sm. Gema is an engraved stone, with flat down surface and has the oval shape. The stone in this place is red with the images of two Cavcasian goats. They are represented in profile and make the imression of movement. Gemma has the smooth surface.

There are preserved ten stamp-stencil.

KHM. 6242 - Stamp-stencil. Belongs to the 50-ies of the 20-th c. Length 21 sm. The stencil has the parallelogram shape. There are fixed metal latters. There is an inscription "Motherland". It was used for printing the headline of the magazine "Motherland".

Nowadays the gliptic objects preserved in Kutaisi State historical Museus are being researched and learnt. And the representation of them in scientific aspect is the matter of the future.

ციალა ზვინაძე

მეოხებითა შინითა (ზარნიშინი შუბი ქუთაისის მუზეუმიდან)

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ფონდში დაცულია ეროვნული იერისა და ხასიათის საჭურველი, რომლებიც იქმნებოდა იმ განუწყვეტელი ომების ვითარებაში, რომლებსაც აწარმოებდა ქართველი ხალხი.

ქართული საჭურველის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია შუბი. იგი ხის ტარზე დამაგრებული ლითონის წვეტიანი საომარი იარაღია. იყენებდნენ საძვერებლად და სატყორცნად. თავდაპირველად წვერწვეტილ ჯოხს ხმარობდნენ, მომდევნო ხანებში მას ქვის, ძვლის, ობსიდიანის წვერებს უკეთებდნენ, შემდეგ ლითონისას. ბრინჯაოსაგან დამზადებული პირველი შუბის პირები ადრებრინჯაოს ხანაში გვხვდება. ძვ. წ. XI ს. მათ თანდათანობით რკინის შუბის პირები ცვლიან. [აბრამიშვილი 1957 წ. გვ.136, სახაროვა, 1973, გვ.87]

ძვ. წ. მეორე ათასწლეულის შუა წლებიდან შუბი გავრცელებული იყო მესოპოტამიაში, კავკასიასა და ევროპაში. ჯერ კიდევ XVIII ს-მდე ქვეითი არმიები შუბებით იყვნენ შეიარაღებული. საქართველოში შუბს უკანასკნელ ხანებამდე იყენებდნენ. ძველ საქართველოში მას „პოროლს“, „ლახვარს“ უწოდებდნენ. შუბით აღჭურვილ ჯარისკაცს – შუბოსანს. ძველად ის ღვთაებათა ატრიბუტად იყო მიჩნეული [ქსე ტXI,]

ქუთაისის მუზეუმის ეთნოგრაფიის ფონდში დაცული შუბების კოლექციიდან მხატვრულ ხარისხობრივი თვალსაზრისით გამოირჩევა შუბი № 2853, რომელსაც ახასიათებს მოხდენილი პროპორციები, ამავე დროს მასზე წარმოდგენილია ოქროს ზარნიშით შესრულებული ორნამენტი და ქართული მხედრული წარწერა. ჩვენი კვლევის მიზანია, გავარკვიოთ წარწერის არსი, ავტორის ვინაობა, შუბის წარმომავლობა და დანიშნულება.

შუბი შედგება პირის, [სიმაღლე 15 სმ], მასრის [სიმაღლე 14 სმ] და ტარისაგან [სიმაღლე 108სმ]. მუზეუმის საინვენტარო დავთრებში არ ჩანს ნივთის სათავგადასავლო ან მუზეუმში შემოსულობასთან დაკავშირებული ისტორია. შუბისპირი რკინისაა, პირამიდისებური, აქვს სამი წახნაგოვანი გვერდი, რომლებიც ბოლოში ქმნიან წვერს.

შუბის მასრა მთლიანია, თავსა და ბოლოში რელიეფური სარტყლები აქვს, რომლებიც სიმაგრეს მატებენ და დეკორის მოვალეობასაც ასრულებენ. მასრას აქვს ხვრელი, რომელზეც დამაგრებულია ხის ტარი. ტარის დასაწყისში მოზრდილი ზომის ბუნუკია (შემოწერილობა 18სმ.), რომელიც ფარავს ტარის დამაგრების ადგილს.

ტარი ხისაა, მასზე ორ რიგად, ერთმანეთის საპირისპიროდ შემოხვეულია კანაფის კედი (ხელიდან რომ არ დაცურდეს) და გადაკრული აქვს რუხი ფერის ტყავი, რომელიც ლითონის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

მასრის ზედაპირი მთლიანად დაფარულია ოქროს ზარნიშით შესრულებული სამფურცლოვანი ყვავილოვანი ორნამენტით და მხედრული წარწერით. მასრა ზარნიშით გამოყვანილი წმინდა ზიგზაგისებური ხაზებით დაყოფილია რვა სვეტად. თითოეულ სვეტში, ერთმანეთის მონაცვლეობით გულის ფორმის ხუთი მუხლია. ოთხი სვეტის მუხლებში მხედრული წარწერაა, დანარჩენ 4-ში სამფურცლოვანი ყვავილის გამოსახულება.

წარწერაში გამოყენებულია ქარაგმები. განკვეთილობის ნიშანი არ არის ნახმარი. თარიღი არ უზის. ამჟამად წარწერა ნაწილობრივ გადასულია, მაგრამ ნაკითხვა შესაძლებელია.

ქარაგმების გახსნისას, ჩვენს მიერ, შემოტანილი ასოები და ის რაც წარწერას დაზიანების, ან სხვა მიზეზის გამო აკლდა, ჩამატებულ კვადრატულ ფრჩხილებშია მოთავსებული, სვეტები ერთმანეთის გვერდით ვერტიკალურადაა განლაგებული, მუხლები ერთმანეთისაგან გამოყოფილია ხაზებით. წარწერის ენა უცვლელადაა დაცული.

წარწერა:

I ს ვ ე ტ ი

†. ტყვ

ეთა გა

ნმა

II ს ვ ე ტ ი

წ [ინა]

მბრძოლო

ღვანლ

თა
[ვი] სუფლ
[ებ] ელო
და

გლ [ა]
ხ [ა] კთ [ა] კელ

მპ
ყ[რ] ობელო
სხეულთა
მკ

ურ
[ნ] ალო მეფე
[უ] ძლევე
ლო

თ
შემოსი
ლო დი [დო]
მონამე

გ
[იორგი] გევე [დრი]
ქებად ლ
ვთისა
შენ [ყა]

ლე
ბად სულ
თა ჩვენთაო
თეს ქ. მოი
მ

უ
შაკე ლ [ვ] თ [ი] ს მიერ
და გა
მოსჩდი მ
უშა

III ს ვ ე ტ ი

კად
პატიოს
ნად
გ [იორგი]

ლ [ვ] თ [ი] ს
მსახურებისა
გი [ორ]

გ[ი]
დ[ა] სათნოებათა
შე

უკ
რიბე თა
ესა
შენს
ცრ
ემ

ლით
სთესე დ[ა]
სიხარულით
მოიმკვე

IV ს ვ ე ტ ი

სი
სხლი
დ [ა] სთხიე
მ [ო] ლ

ვა
ნეპითა
და ქედშე
უხრე
[ლად]

დ[ა] ან მეო
ხე[ბი]თა შე
ნით[ა]

იხ
სნი სიკვდი
ლისაგან

სუ
ლთა ჩვენ
თა [ვ] ახუშტი

ნარწერა იკითხება:

„ტყვეთა განმათავისუფლებლო და გლახაკთა ხელმპყრობლო, სხეულთა მკურვალო, მეფე უძლეველო, წინამძღოლო, ღვანლთ შემოსილო, დიდო მონამე გიორგი, გვედერი ქებად ღვთისა შეწყალებად სულთა ჩვენთათვის.“

მოიმუშაკე ღვთის მიერ და გამოსჩნდი მუშაკად პატიოსნად ღვთისმსახურებისა გიორგი და სათნოებათა შეკრიბეთავსა შენსა, ცრემლით სთესე და სიხარულით მოიმკე, სისხლი დასთხიე მოღვაწეობითა და აწ მეოხებითა შენითა იხსენი სიკვდილისგან სულთა ჩვენთა“.

ვახუშტი.

ნარწერა ორი ნაწილისაგან შედგება, იწყება ქანწილით. პირველ ნაწილში მოცემულია წმ. გიორგის ტროპარი / „ტყვეთა განმათავისუფლებლო და გლახაკთა სულის აღმპრობლო, სხეულთა მკურნალო და მეფეთა უძლეველო. წინამძღოლო, ღვანლით შემოსილო, დიდო მონამეო გიორგი, ევედრე ქრისტესა ღმერთსა შეწყალებად სულთა ჩვენთათვის. ამინ“ / , რომელიც მართმადიდებელ ეკლესიაში სრულდება რაიმე დღესასწაულის აღსანიშნავად , ანდა წმინდა გიორგის პატივსაცემად.

მეორეში, კონდაკი- სადიდებელი, რომელიც ეკლესიაში სრულდება წირვის დროს. ნარწერაში მოცემული კონდაკი და ტროპარი ეკლესიებში ამჟამად მოქმედი ლოცვის თითქმის იდენტურია.

საქართველოში წმინდა გიორგის კულტი VII საუკუნიდან უნდა გავრცელებულიყო. ამ პერიოდიდან ჩანს მისი უძველესი გამოსახულებები ქართულ ძეგლებზე. მომდევნო პერიოდში საქართველოში წმ. გიორგის მრავალი ჭედური თუ ფერწერული გამოსახულებებია შექმნილი ამხედრებული შუბით ხელში. შუბი არის მისი ძირითადი ატრიბუტი, მისი ძლიერების და უძლეველობის სიმბოლო.

XV საუკუნიდან ქართველი და უცხოელი მეცნიერები აღნიშნავენ წმ. გიორგის განსაკუთრებულ პოპულარობას საქართველოში. ქართველი მეცნიერი ვახუშტი ბაგრატიონი [1696-1758] მიუთითებს, რომ საქართველოში არ არსებობს ბორცვი ან მაღალი გორა, რომელზედაც არ იდგეს წმ. გიორგის ეკლესია. მისი აზრით, წმ. გიორგისაგან წარმოდგება უცხოელთა შორის გავრცელებული „გიორგია“ [ქ.ს.ე. ტ. XI] . როგორც ვხედავთ , ვახუშტი წმ. გიორგის მიმართ განსაკუთრებული პატივისცემით არის გამსჭვალული .და არ არის გამორიცხული, შუბის ასეთი სახით შექმნის იდეის ავტორი, სწორედ ვახუშტი იყოს.

წმ. გიორგის ყოველთვის შუბით ხელში წარმოსახავდნენ, ამ შემთხვევაში კი, შუბზე წმ. გიორგის ლოცვაა წარმოდგენილი, რითაც მას ღვთაებრივი ძალა აქვსა მონიჭებული და მას სარიტუალო დანიშნულება ჰქონდა.

ამკარაა, რომ შუბის დამამზადებელი ოსტატი კარგად ფლობს ოქროს დამუშავების და გამოყენების ტრადიციულ ხერხებს. დამამზადებელია XVII-XVIII ს. შუბის მასრაზე ზარნიშით შესრულებული ორნამენტი და ნარწერა მხატვრული კალიგრაფიის ნიმუშია. ასოთა მოხაზულობა ძალზე ნატიფი, ნაზი და წმინდაა.

აღნიშნული შუბით ჩვენმა წინაპრებმა დაგვიტოვეს უძვირფასესი განძი — ძლიერებისა და უძლეველობის სიმბოლო, რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს არა მარტო წმინდანის პოპულარიზაციის, არამედ იარაღის კულტურის ისტორიის შესწავლის საქმეში.

ლიტერატურა

1. აბრამიშვილი რ. 1957; სამთავროს სამაროვანზე აღმოჩენილი გვიანი ბრინჯაოს ხანისა და რკინის ფართო ათვისების ხანის ძეგლების დათარიღებისათვის. საქართველოს სახ. მუზეუმის მოამბე ტ. XIX-A და XXI-B გვ. 136-140
2. სახაროვა მ. 1973; — უძველესი საბრძოლო იარაღის ისტორიისათვის - საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე, №3 გვ. 87-91.
3. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. 1987. ტ. XI თბილისი

WITH YOUR SUCCOUR

(GOLD-CHASED SPEAR FROM KUTAISI MUSEUM)

A very interesting collection of spears is stored in Kutaisi State Museum. One of the spears (#2853) is of much interest. It is a gold-chased javelin covered with inscriptions and ornaments. The spear consist of a head (h – 15 cm), a shaft holder, (h_14 cm) and a shaft (h _108 cm).

The surface of the shaft holder is covered with the ornaments shaping three-leaf flowers and inscription in Mkhedruli (Georgina ‘Cavalry’ alphabet) chased in gold. The holding ring is divided into 8 columns by means of the thin lines. Each column contains 5 elbows. In every second elbow either inscriptions or ornaments can be found. Various parables are used in inscriptions. At present the inscription is alighted but it is still readable. The inscription consists of two parts. In both parts the symbol † is used. In the first part of the inscription the anthem of St. George is given and the kontakion is found in the second part.

The texts found in the anthem and kontakion are almost identical to those used in the prayers of present day working churches.

Georgian and foreign scientists indicate the particular popularity of St. George among Georgians starting from XV century. According to the viewpoint of Georgian scientist Vakhushti Bagrationi (1696-1758) the name ‘Giorgia’ widespread among foreigners derives from St. George (GSE, vol. XI).

Prince Vakhushti shows much trust and respect towards the Saint. Prince Vakhushti might be the author of creating such type of a javelin. Technical works belong to Georgian craftsman who is skilled at processing gold and knows traditional ways of using it. The spear dates back to XVII_XVIII cc.

It is widely known, that St. Georgia was always depicted with the spear in his hand. In this case, the prayer of St. George is inscribed on it. Subsequently, the spear acquires the divine power. The ornaments and inscriptions chased on the shaft holder represent the work of Mkhedruli (‘Cavalry’) calligraphy. The layout of the letters is very soft, elegant and graceful.

In the form of the spear our ancestors have left us the precious treasure as a symbol of strength and invincibility that plays a significant role not only in the popularization but in the study of the history of tool culture as well.

მანანა ბაქურაძე, ელიზა ბიორბოზიანი, ნანა ეზაძე

არქეოლოგიური სპილენძის და ბრინჯაოს ნივთების რესტავრაცია-კონსერვაცია

ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნეში წერდა დიდი ქართველი პოეტი აკაკი წერეთელი „იმედია, ჩვენს წარსულზედ, მომავალი უფრო მეტს შეგვატყობინებს ანმყოზედ! მეცნიერნო! დღეს თქვენ მოსულხართ მისთვის, რომ გაჩხრიკოთ ნანგრევები, ამოილოთ იქედან ის ნაშთები და ზემოჰფინოთ მათ შუქი მეცნიერებისა!“

არქეოლოგიური მონაპოვრები წარმოადგენს უმთავრეს წყაროს ისტორიული, ეთნოგრაფიული, ტექნოლოგიური და მხატვრული ინფორმაციისა. ადამიანმა ყველაზე ადრე ოქრო და სპილენძი გამოიყენა. ამიტომ გათხრების შედეგად მოპოვებული ნივთები ხშირ შემთხვევაში სპილენძისა და მისი შენადნობებისაგან შედგება.

სპილენძის და ბრინჯაოს ნივთების რესტავრაცია ბევრ სირთულესთან არის დაკავშირებული. მისი შესრულება რესტავრატორისგან მოითხოვს პირველ რიგში ამ ლითონთა ფიზიკო-ქიმიური თვისებების და კოროზიის გამომწვევი მიზეზების ყოველმხრივ შესწავლას, მეორე რიგში უნარს, გამოყენებულ იქნას ისეთი მეთოდები და საშუალებები სპილენძის და ბრინჯაოს დაშლასთან ბრძოლისა, რომლებიც მოსპობენ რა მიზეზს დაზიანებისა, დაიცავენ საგანს პროცესის შემდგომი მავნე შედეგებისაგან და ბოლოს, აუცილებელია, რესტავრატორმა გადაწყვიტოს საკითხი რესტავრირებული საგნების სწორი კონსერვაციისა, რომელიც დიდი ხნის მანძილზე დაიცავს ნივთს გარემოს პირდაპირი ზემოქმედებისაგან, მასასადამე, საგნის დაშლის პროცესის განახლებისაგან.

ცნობილია, რომ სასურველ გარემოში მაგ. სამუზეუმო პირობებში სპილენძი და ბრინჯაო ავლენენ კოროზიისადმი დიდ მდგრადობას, მაგრამ ის პირობები, რომელშიც ისინი იმყოფებოდნენ, დიდი ხნის მანძილზე მუზეუმში მოხვედრამდე ყოველთვის არ შეესაბამება იმ მდგომარეობას, რომელშიც შეუძლია სპილენძის და ბრინჯაოს ნივთებს შეინარჩუნოს თვისებები.

ჩვენს მუზეუმში მრავალი არქეოლოგიური ნივთი ხვდება, როგორც არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული, ასევე ინდივიდუალურად, შემთხვევით აღმოჩენილები. ისინი ძირითადად დაფარულია მიწით, ჟანგვის პროდუქტებით, სხვადასხვა სახის მექანიკური ნადებებით. ასეთი სახით მათი მოთავსება ფონდსაცავებსა და საგამოფენო დარბაზებში არ შეიძლება, რადგან მიწიდან ამოღების შემდეგ ჰაერის ჟანგბადის და ატმოსფეროში გაბნეული სხვა ქიმიური აგენტების ზეგავლენით მიწაში დანყებული ჟანგვის პროცესი კიდევ უფრო ჩქარა მიდის. როცა არქეოლოგიური ნივთი ხვდება რესტავრატორის ხელში, ის შეიძლება გამოიყურებოდეს სხვადასხვანაირად. ყველა ეს შესახედაობა არის მხოლოდ სხვადასხვა სტადია-გადასვლა კარგად შენახული მეტალისა მთლიანად მინერალიზებულ საგნამდე. ხდება იონთა გაცვლა არქეოლოგიურ ნივთებსა და გარემოს შორის, რომელიც ნივთს აკრავს მრავალი წლის განმავლობაში და ამ პროცესში წარმოიქმნება კომპლექსები. ხდება ლითონთა გადასვლა ჟანგეულებში ე.ი. კოროზია. რის შედეგადაც ლითონი იფარება გარსით ანუ პათინით. განათხარ მასალაში სხვადასხვა ბუნების და დაზიანების ნივთის არსებობის გამო თითოეული ნივთი მოითხოვს ინდივიდუალურ მიდგომას. ნივთის განმენდამდე აუცილებელია გაირკვეს, თუ რა სახის დაზიანება აქვს მას და ამის შემდეგ შეირჩეს მეთოდი მისი მკურნალობისა.

ძირითადი მეთოდი სპილენძის და ბრინჯაოს ნივთების წმენდისა არის შეთავსება მექანიკური და ქიმიური პროცესებისა. სპილენძის და ბრინჯაოს ნივთები მკურნალობის დაწყებამდე თავისუფლდება მიწის, ქვიშის, თიხისა და კირქვული ნადებებისაგან. ეს ხდება მექანიკური გზით: ბურლით, სხვადასხვა ჯაგრისებით, სამედიცინო ლანცეტებით, სტომატოლოგიური იარაღებით და სხვა. მათი გამოყენება საჭიროა დიდი სიფრთხილით, რათა ნივთი არ დაიკანროს.

არქეოლოგიური საგნების გასაწმენდად კირქვიან ზედნადებებისაგან იყენებენ ნატრიუმის ჰექსამეტაფოსფატს. როცა ვიღებთ ძალიან დაზიანებულ არქეოლოგიურ საგანს კოროზიის გარკვეული სისქით, ყოველთვის არ შეიძლება წინასწარ ვიცოდეთ რა ინახება ფენის ქვეშ, სანამ არ გაგვიგია აქვს თუ არა საგანს მეტალური გული, ამ დროს გამოყენება ნატრიუმის ჰექსამეტაფოსფატისა სრულიად არა სახიფათოა, მისი გამოყენება ასევე არასახიფათოა ნაზი ბრინჯაოს ნივთებისათვის, მისი საშუალებით შეიძლება თვალყური ვადევნოთ მთელ პროცესს განმენდისა,

რადგან გახსნის პროცესი ძალიან ნელა მიდის და შესაძლებელია შევწყვიტოთ როცა საჭირო იქნება. ამის შემდეგ მოხდება შესწავლა თუ რა დაავადება აქვს ნივთს.

სპილენძის და ბრინჯაოს ნივთების „დაავადების“ ორი სახეა ცნობილი: ქლორიანი და კარბონატული.

ჩვენს ლაბორატორიაში დამუშავდა სპილენძის და ბრინჯაოს არქეოლოგიური ნივთები ე.წ. „ცაიშის განძის“ სახელწოდებით. მათ შორის შუბის პირები, სატევრები, სეგმენტური იარაღები, დიადემა და სხვა. ისინი ძირითადად დაავადებული იყო ქლორიდული და კარბონატული დაავადებით. მათ ჩაუტარდათ მკურნალობის როგორც მექანიკური, ასევე ქიმიური და ელექტროქიმიური მეთოდები. მაგ. ავიღოთ ერთ-ერთი შუბის პირი, რომელიც მთლიანად ჟანგეულში იყო. მასზე აღინიშნებოდა ყველა ის დაავადება, რაც შეიძლება ჰქონდეს სპილენძის ნივთებს. ნივთი ჯერ გაიწმინდა მექანიკურად, შემდეგ ნივთი დამუშავდა ქიმიური მეთოდით, მოხდა მორიგეობით დამუშავება 5-10% კალიუმის ტუტესა და 5-20% გოგინდმჟავასი, შემდეგ ნივთი დამუშავდა ატომური წყალბადის არეში ელექტროქიმიური მეთოდით ბოლოს მოხდა მისი გამაგრება-კონსერვაცია პარალოიდ ბ-72-ით, რის შედეგადაც მოხდა ექსპონატის შენარჩუნება. ამავე მეთოდებით მოხდა დანარჩენი სპილენძის და ბრინჯაოს ნივთების დამუშავება „ცაიშის განძიდან“.

სპილენძის და ბრინჯაოს ნივთების რესტავრაციისას გამოიყენება „ტრილონ ბ“. მისი დახმარებით შეგვიძლია გავხსნათ პრაქტიკულად ყველა წყალში უხსნელი კოროზიის პროდუქტები: როგორცაა ჟანგები, ქვეჟანგები, ნახშირმჟავა მარილები, ფოსფატები, სულფატები. განათხარი არქეოლოგიური ნივთები ხშირად იმდენად დაზიანებულია, რომ მათი დამუშავება არ შეიძლება არც-ერთი ხსენებული მეთოდით, კოროზია კი გრძელდება, ნივთს საბოლოოდ მოეღის დაღუპვა. იმისათვის, რომ ნივთი გადარჩეს საჭიროა მისი გამაგრება-კონსერვაცია.

ექსპონატთა ყოველგვარი რესტავრაცია მთავრდება კონსერვაციით. მათი დაფარვა დამცველი ფენით უზრუნველყოფს საგნის სტაბილურ მდგომარეობას, მიუხედავად გარეშე აგენტების მოქმედებისა(ტენი, ტემპერატურა და სხვა) ეს შესაძლებელია თანამედროვე პოლიმერებით, რომელთა შორის ამ ბოლო დროს დიდი გამოყენება ჰპოვა „პარალოიდ- ბ-72.“

ლიტერატურა:

1. აკაკი წერეთელი, 1990, ტომი IV.
2. ც. აბესაძე, რ. ბახტაძე, 1963 სამუზეუმო ექსპონატების რესტავრაცია-კონსერვაცია.
3. მ.ს. შემახინსკაია, 1989, ლითონთა რესტავრაცია (მეთოდოლოგიური რეკომენდაციები).

M. BAKURADZE, E. GIORGOBIANI, N. EPHADZE

RESTORATION-CONSERVATION OF THE THINGS MADE OF ARCHAEOLOGICAL COPPER AND BRONZE

In the nineteenth century a great Georgian writer Akaki Tsereteli wrote: „There is some hope our future will inform us more about our present. Scientists! Today you have come to search the ruins and take out these things to illuminate them the light of science.“

Archeological discoveries represent the significant source of historical, ethnographical, technological and fiction information. Gold and copper were the first metals the human used. This is the reason why the things discovered by excavations consist of alloy of gold and copper.

The restoration of things made of copper and bronze is connected with a lot of difficulties. Doing it implies studying the physical and chemical features of these metals by a restorer. Besides he has to learn the reasons which cause the corrosion in details and should also own the skill of using the main methods and means which will influence against decomposition of copper and bronze and protect things from the future negative results. At last the restorer has to essentially solve the problem connected with the right conservation of restored things which will protect the thing from the direct influence of the environment for a long time, so it restricts the renovation of thing –dissolution.

As it is known, copper and bronze reveal the firmness to corrosion in an appropriate environment, for example in a

museum, but the conditions they were for a long time don't always suit the conditions the copper and bronze are able to keep their features in.

A lot of archaeological things either discovered by excavations or individual people happen in our museum. They are covered with ground, corrosion products and different kinds of layers. They mustn't be set in funds and exhibition halls, as after taking them out of the ground the corrosion process, started in the earth, goes more quickly by influencing the oxygen and other chemical agents, spread in the atmosphere, on them.

When a restorer touches an archaeological object it may possibly acquire quite different look. Each changed appearance is different stage or conversion of reserved metal into wholly mineralized item. At this time ions between archaeological object and the environment are exchanged. This process results in complexes turning metals into rusts, the so called corrosion. Finally the metal is covered with a layer. Since objects found in the ground have various character or the level of damage, each object should be treated individually. Before you start the object cleaning, it is necessary to identify the quality of damage it has and after that you can start its treatment.

The main method to clean the copper and bronze objects is offering the mechanical and chemical procedures. Before cleaning, objects get rid of ground, sand, clay and limestone layers. It is a mechanical way that implies using perforator, different kinds of brushes, medical lancet, dentist's equipments etc. They all should be used carefully to avoid scratching the object.

Sodium phosphate is used to clean archaeological objects from limestone layers. It is not always possible to know what the layer of archaeological object damaged with corrosion covers. Before you reach the metal heart you should use Sodium phosphate. Its usage is safe both for copper and bronze objects. The process itself is slow enough to observe the cleaning progression. You can cease it any time you want. After that you are able to identify the problem the object has.

There are two different kinds of "illnesses" – typical for things made of copper and bronze.

Archeological items made of copper and bronze were wrought in our laboratory under the name of "Tsaishi Treasure". Spear edges, daggers, segmentic tools, garlands and others were among them. The damage was mainly of carbonate and chloride nature. They were treated by machanic methods as well as chemical and biochemical (methods). Let's take one spear as an example, which was completely rusty. It had all the "illnesses" the copper thing could have. First, it was cleaned mechanically, then it was wrought using the chemical method, then it was in turns treated with 5-10% alkali and 5-20% sulphate. After that, the object was treated in the area of atomic hydrogen using the electro-chemical method. The final step was fortification-conservation with paralyd B-72. only after all these procedures the object was preserved. The same methods were used with other copper and bronze items from "Tsaishi Treasure".

"Trilon-B" is used in the restoration process of copper and bronze objects. With the help of this chemical we can dissolve practically all undissolvable substances, like: rusts, sub-rusts, sulphates, phosphates, acid-carbon saline. Some discovered archeological things are so damaged that they can't be treated with any of these methods. Corrosion can't be stopped and the final extinction is awaiting to this item. In order to survive it needs fortification-conservation.

The final stage of restoration is preservation. The covering with protective layer provides its further stability, despite the interference of external agents (temperature, damp, etc.). This could be done using polymers, among which "paralyd B-72" is more often used in recent years.

ნონა ქარციძე მოჭიქული საგზენებლო კერამიკა ქუთაისიდან
N. KARTSIDZE GLAZED MANUFACTURING CERAMICS FROM KUTAISI

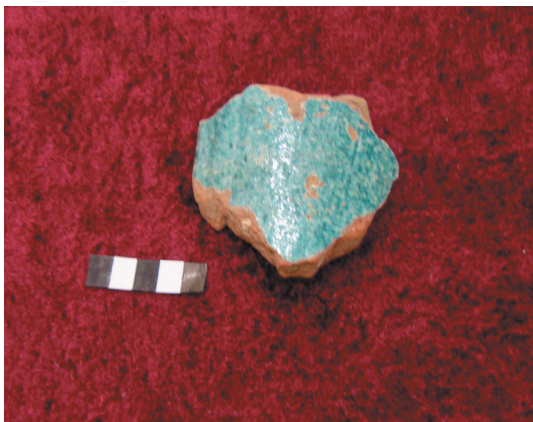
VIII-IX ს.ს.

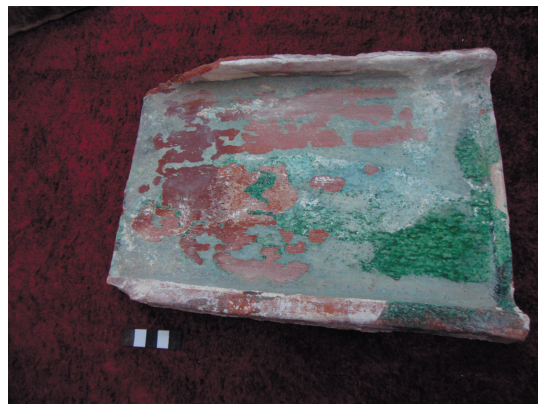
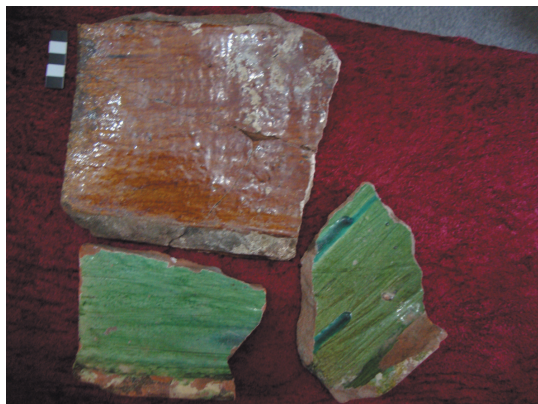
X-XI ს.ს.

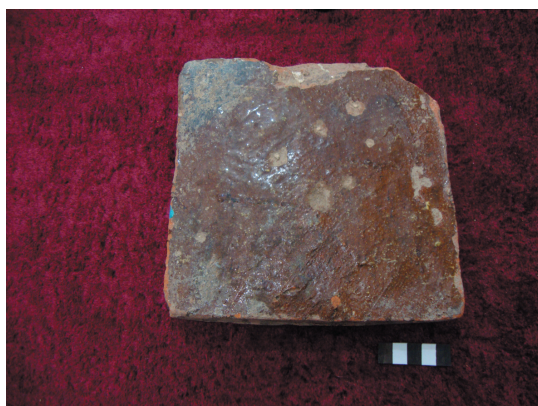
X-XI ს.ს.

XII-XIII ს.ს.

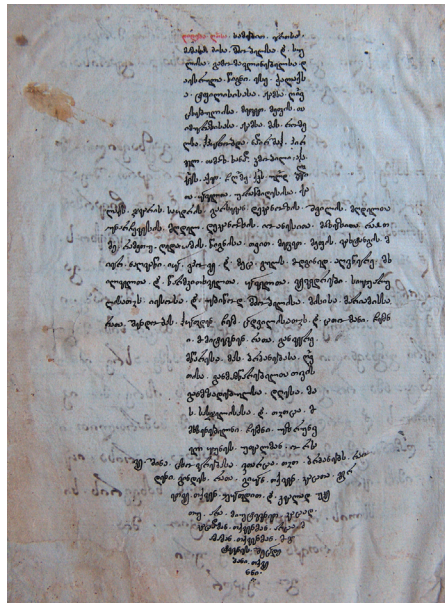
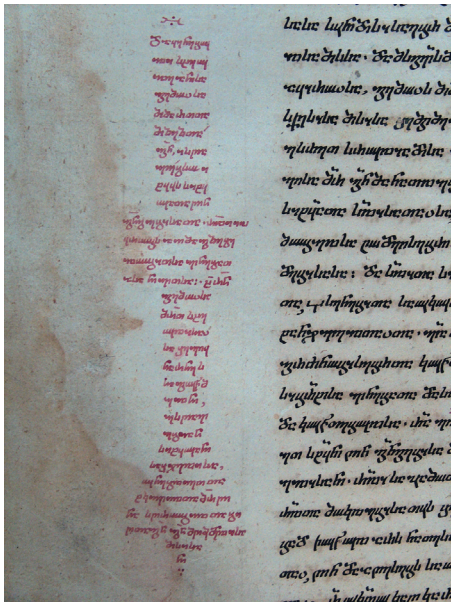

XIV-XVI ს.ს.

XVII-XVIII ს.ს.

წიგნი კაკუშაძე ქართული ასომთავრული
N. KAKUSHADZE GEORGIAN ASOMTAVRULI

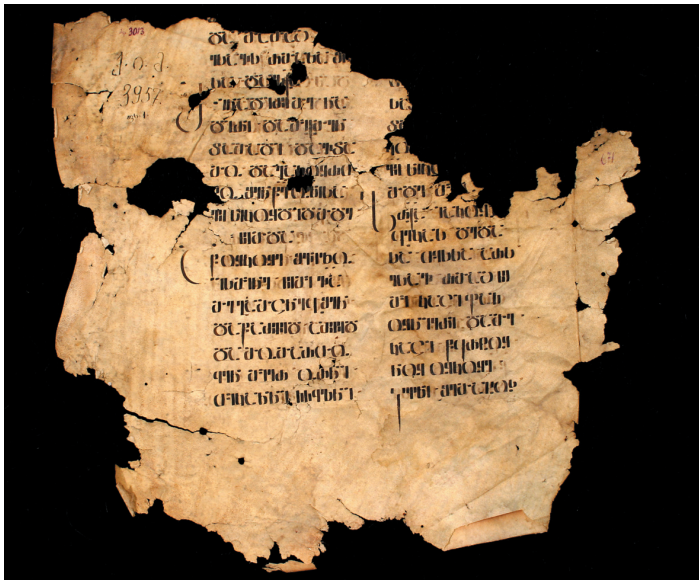
სურ. 1

სურ. 2
სახარება-სამოციქულო _ 176

სურ. 3-4.
K-668

სურ. 5
K-671

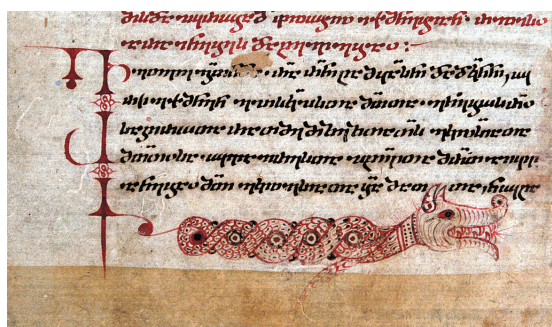
სურ. 6

სურ. 7

სურ. 8

სურ. 9

ნინო სარავა „ჰოი მეუფეო, მფლოზელო ყოველთა სუფავათაო,
 უმეტესად აღიღა ქლიერი ბაგრატ კურაპალატი“
 N. SARAVA KING BAGRAT III – THE KTITOR

ბაგრატ III და გურანდუხტი,
 ბაგრატის ტაძრის რელიეფები

დავით წინასწარმეტყველი,
 ნოტრდამის რელიეფი, 1145 წ.

ბაგრატ III, ბედიის ფრესკა

ბედიის ბარძიმი

დავით მაგისტროსი,
ომკის ტაძრის რელიეფი

ნიკორწმინდა

შინაარსი CONTENTS

„აკაკი-170“
"Akaki - 170"

ეკატერინე ყელაურაძე აკაკი წერეთელი ქუთაისის მუზეუმის არქივებში.....	4
E. Kelauradze AK. TSERETELI IN THE ARCHIVES OF KUTAISI STATE HISTORICAL MUSEUM	8
მაია ქებულაძე აკაკის უცნობი პირადი წერილები	10
M. Kebuladze AKAKI'S UNKNOWN PRIVATE CORRESPONDENCE.....	14
ნინო კუხიანიძე აკაკი წერეთლის ლექსის „ხოლერას“ გამომცემის ისტორიისათვის	16
N. KUKHIANIDZE FOR THE ISSUE OF AKAKI TSERETELI'S POEM "KHOLERA"	19
გურანდა ოყრეშიძე აკაკის გამომცემები ქუთაისის მუზეუმის ბიბლიოთეკაში.....	21
G. Okreshidze AKAKI'S EDITIONS IN THE LIBRARY OF THE MUSEUM.....	24
ციციბინო მუმლაძე აკაკი წერეთლის ლექსების რუსულენოვანი გამომცემის შესახებ	26
T. Mumladze ABOUT THE RUSSIAN EDITION OF AKAKI TSERETELI POEMS.....	30
მზია ზარნაძე აკაკის საიუბილეო ღონისძიებები ქალაქ სტამბულში.....	33
M. Zarnadze THE ANNIVERSARY CELEBRATIONS OF AKAKI IN ISTAMBUL.....	35
კახაბერ ქებულაძე კიტა აბაშიძე აკაკი წერეთლის შესახებ	38
K. Kebuladze KITA ABASHIDZE ABOUT THE IMPORTANCE OF AKAKI TSERETELI'S	40
გივი ტყეშელაშვილი მომონებათა სკივრი	43
G. Tkeshelashvili CHANGING OF PRECIOUS THINGS IN GAENATI MONASTERY.....	45

არქეოლოგია, ისტორია Archeological, History

ლონდა ჯიქია მინის წარმოების ტექნოლოგია უძველესი ცივილიზაციის ქვეყნებსა და საქართველოში.....	46
L. Jikia TECHNOLOGY OF GLASS MANUFACTURING IN THE COUNTRIES OF ANCIENT CIVILIZATION AND IN GEORGIA	50

ნონა ქარციძე მოჭიქული სამშენებლო კერამიკა ქუთაისიდან	52
N. Kartsidze GLAZED MANUFACTURING CERAMICS FROM KUTAISI	71
ლია გაბუნია, გურამ გაბუნია მარიამ ყაუხჩიშვილის საარქივო ცხოვრება	72
L. Gabunia, G. Gabunia ARCHIVAL LIFE OF M. KAUKHCHISHVILI.....	76
ნელი უგრეხელიძე XIII საუკუნის უცხო მფლობელთა მონეტები ქუთაისის მუზეუმში.....	80
N. Ugrehelidze THE 13 TH CENTURY FOREIGN COINS IN KUTAISI MUSEUM	81
მ. საჩკოვი, გ. ცირეკიძე, რ. ჩაგუნავა უძველესი ოქროს მაღარო საქართველოში.....	83
M. Sachkovi, G. Tsirekidze, R. Chagunava THE OLDEST GOLD MINE IN GEORGIA.....	84
ნინო კაკუშაძე ქართული ასომთავრული ქუთაისის მუზეუმის მასალების მიხედვით.....	86
N. Kakushadze GEORGIAN ASOMTAVRULI	90
ნინო სარავა „ჰოი მეუფო, მფლობელო ყოველთა სუფავათაო, უმეტესად აღიდე ძლიერი ბაგრატ კურაპალატი“	92
N. Sarava KING BAGRAT III – THE KTITOR	94
მარიამ მარჯანიშვილი ფესვები ქუთაისში, სამუდამო სასუფაველი უცხოეთში	96
M. Marjanishvili ROOTS IN KUTAISI, ETERNAL RESIDENCE ABROAD	103
ანა დოღონაძე, თინათინ ლეთოდინი დოლი, როგორც თანამიმდევრული და უკომპრომისო ხელოვნების საშუალება.....	106
A. Dogonadze, T. Letodiani DRUM AS A COHERENT AND UNCOMPROMISING ELEMENT OF ART FROM THE ‘PALMS’ TO THE ‘TIN DRUM’.....	109

ეთნოლოგია Ethnology

მირიან სტეფანია საქორწინო ტრადიციები	111
M. Stephania GEORGIAN WEDDING CEREMONIES.....	114
დარეჯან ივანიძე, ქეთევან ზაუტაშვილი ჭურჭლის ფორმისა და შინაარსის გააზრებისათვის	116
D. Ivanidze, K. Zautashvili TOWARDS CONCEPTUALIZING SHAPE AND CONTENT OF CROCKERY	120
ნინო კუტივაძე ქუთაისის მუზეუმის გლიპტიკური ძეგლები.....	124
N. Kutivadze GLIPLIC OBJECTS PRESERVED IN KUTAISI STATE HISTORICAL MUSEUM.....	127

ციალა ზვიადაძე	
მეომხეპიტოა შენითა	130
T. Zviadadze	
WITH YOUR SUCCOUR.....	133

რესტავრაცია

Restoration

მანანა ბაკურაძე, ელიზა გიორგობიანი, ნანა ეფაძე	
არქეოლოგიური სპილენძის და ბრინჯაოს ნივთიერების რესტავრაცია-კონსერვაცია	134
M. Bakuradze, E. Giorgobiani, N. Ephadze	
RESTORATION-CONSERVATION OF THE THINGS MADE OF ARCHAEOLOGICAL COPPER AND BRONZE	135

გადაეცა წარმოებას 10.06.2010;
ხელმოწერილია დასაბეჭდად 11.08..2010;
პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 20;
შეკვეთა № 358 ტირაჟი 150

ფასი სახელშეკრულებო

ქუთაისის შპს „ხომლი ენ“-ის სტამბა
ქ. ქუთაისი, ილია ჭავჭავაძის გამზ. 33